

LEGES WALDEMARI REGIS.

KONG VALDEMARS LOV.

ET BIDRAG TIL OPLYSNING

OM

DANMARKS STATSRET I DET 13de AARHUNDREDE.

AF

LUDVIG HOLBERG.

OVERRETSSAGFØRER.

KJØBENHAVN.

HOS UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1886.

Hr. Professor K. Maurer

Med Høiagtelse
ærbødigst

fra

Ludvig Holberg.

KONG VALDEMARS LOV.

Rec. Feb. 4, 1904

LEGES WALDEMARI REGIS.

KONG VALDEMARS LOV.

ET BIDRAG TIL OPLYSNING

OM

DANMARKS STATSRET I DET 13de AARHUNDREDE.

AF

LUDVIG HOLBERG.
OVERRETSSAGFØRER.

KJØBENHAVN.
HOS UNIVERSITETSBOGHANDLER G. E. C. GAD.
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.
1886.

Efterstaaende Afhandling er af det juridiske Fakultet ved Kjøbenhavns Universitet kjendt værdig til at forsvares for Erhvervelsen af den juridiske Doktorgrad.

Kjøbenhavn, den 26de Aug. 1886.

H. Matzen,
h. a. dec. fac.

Indhold.

Første Afsnit.

Leges Waldemari Regis.

Andet Afsnit.

Fortalen foran Jydske Lov.

Tredie Afsnit.

Valdemars Lov.

Kap. I. Om Kongens Regeringsmyndighed og Magtmidler.

1. Ulydighed mod Kongens Breve.

Kap. 2. Om Kongens Embedsmænd.

Kap. 3. Kongemagtens Begrændsning overfor Undersaatterne.

Forkortelser.

And. Sun. ɔ: Andreas Sunesens Parafrase over Skaanske Lov.
Arn. Magn. ɔ: den Arne-Magnæanske Samling.
Er. sj. L. ɔ: Eriks sjællandske Lov.
G. A. ɔ: Gehejmearkivets Aarsberetning.
Hf. ɔ: Haandfæstning.
J. L. ɔ: Jydske Lov.
Sk. L. ɔ: Skaanske Lov.
S. R. D. ɔ: Scriptores Rerum Danicarum.
V. sj. L. ɔ: Valdemars sjællandske Lov.

Fortegnelse

over de Steder i denne Afhandling, hvor de enkelte Paragraffer af Valdemars Lov omtales.

Første Afsnit.

Leges Waldemari Regis.

---

§ 1. Indledende Bemærkninger.

Gjennemgaar man de statsretlige Aktstykker fra det 13de og 14de Aarhundrede, som nu samlede findes trykte i Gehejmearkivets Aarsberetning 2det Bind, vil det være paafaldende, i hvor høj Grad alle Haandfæstningerne stemme med det Aktstykke, man hidtil har kaldt den første Haandfæstning, Erik Glippings Nyborgske Forordning af 1282. Det kan med Rette siges, at denne Lov er Kilden til og Grundlaget for alle følgende Haandfæstninger, men det Spørgsmaal opstaar da ganske naturligt, om da denne Erik Glippings Forfatningslov bestaar af lutter nye, originale Bestemmelser, eller om den ikke ved nærmere Eftersyn skulde vise sig at være baseret paa ældre Forfatningslove.

Tanken ledes da naturligvis hen paa de Forordninger, som i Gehejmearkivets Aarsberetning 5te Bind findes aftrykte Side 9—14*), og som der henføres til Abel og Kristoffer I; men tilsyneladende viser Hf. 1282 ikke mindste Spor til, at den har benyttet disse Lovstykker som Kilde eller Grundlag. Haandfæst-

*) Et Aftryk af disse Lovstykker findes nedenfor.

ningen omtaler aldeles ikke disse Forordninger, men derimod nævner den i § 5 „Leges regis Waldemari clare memorie pro ut in libris suis legalibus continentur," hvilke urokkelig skulle iagttages, og i §§ 7, 8 og 18 henvises til den Retstilstand, der har bestaaet „tempore Waldemari."

Spørgsmaalet om, hvorledes Udtrykket Leges Waldemari skal forstaaes, er bleven drøftet ikke lidt i Litteraturen, idet det nemlig danner et vigtigt Incidenspunkt i den store Strid, der i sin Tid har sysselsat de første Autoriteter paa Retshistoriens Omraade: Spørgsmaalet om, hvorvidt Jydske Lov har været en Lov, som gjaldt for hele Landet, en almindelig Lovbog.

Under denne Strid spiller det selvfølgelig en stor Rolle, hvad Jydske Lov er bleven benævnt i senere Aktstykker, og i denne Henseende har Grundlæggeren af Retshistoriens Studium her til Lands, Kofod Ancher, (Saml. Skr. I 309) udtrykt sig med vanlig Besindighed. Han anfører, at J. L. er bleven højt agtet og ansét som en af de fornemste Rigets Grundlove, der urokkelig burde staa ved Magt o. s. v., men han tilføjer: „Jeg tør vel ikke sige, at alt, hvad der meldes i de almindelige Haandfæstninger og Forordninger om Kong Valdemars Lov, omendskjønt der nævnes kun én Kong Valdemar og én Lov, bør forstaaes om J. L. alene." Han anfører videre, at i Kong Kristoffer II's Hf. af 1320 og Valdemar den Tredies (Fjerdes) Forlig af 1354 kaldes den Kong Valdemars Lov, men han tilføjer, „endskjønt det er klart, at det maa forstaaes om alle danske Love." Fremdeles anføres det, at J. L. kaldes „Landsloven," „et Ord, som ellers bruges i Almindelighed om hvert Lands eller Provindses Love." I samme Regents Reces af 1360, — bemærker Kofod Ancher — kaldes J. L. „den Lov, som staar i de gamle Lovbøger," og at man ved Kong Valdemars Lov har forstaaet alle vore gamle Love,

slutter Ancher deraf, at der tales om Leges Waldemari*). Han finder endog, at „Eriks Forordning af 1282 hos Canutus“ benævner J. L. Libri legales, omendskjønt den er given for Jylland især, og derfor kunde være nok at beraabe sig paa jydske Lov alene, som den og hedder i samme Forordning paa dansk i Nr. 31 blandt Rostgaards Msster: „Kong Valdemars Lov.“ »Man sér heraf (fortsætter Ancher S. 310), at de Ord Lov og Love ere brugte iflæng, enten der er bleven talt om én Lovbog eller flere, hvorover jeg undres ikke saa meget, som at der nævnes meste Del kuns èn Kong Valdemar, som i Kong Oles Hf. kaldes med det Navn Lovfører, et Navn, der plejer især at tillægges Kong Valdemar II.“ Ancher kan iøvrigt ikke komme til noget bestemt Resultat overfor Udtrykkene Leges Waldemari og Valdemars Lov, han har aabenbart en levende Fornemmelse af, at hvad der „i almindelige Haandfæstninger og Forordninger“ siges om Valdemars Lov, ikke saadan uden videre lader sig anvende paa J. L., og han ender med at mene, at „Mangel paa behørig Nøjagtighed i Talemaader, som findes ofte hos de Gamle,“ mulig er Aarsag i det uklare, som han her finder. Med Hensyn i øvrigt til Hovedspørgsmaalet, om J. L. har været bestemt til en almindelig Lov for hele Danmark, gjør Ancher (S. 312—14) opmærksom paa, at Langebek har antaget dette, især paa Grund af, at Loven i nogle gamle Krøniker kaldes ikke Jydske Lov, men Danske Lov; men til denne Mening kan Ancher ikke slutte sig. Han paaviser, at skjønt Lov-

*) Denne Slutning fra Flertalsformen Leges er uden Hjemmel i Datidens Sprogbrug, hvor efter Romerrettens Exempel hver enkelt Afsnit i Lovbestemmelser kaldtes »Lex.« «Det er vel indlysende, at Ordet Lex kan bruges om en enkelt Lovbestemmelse og at altsaa »multæ leges« vel kan betegne Samling af flere Lovforskrifter, som Haandfæstningerne indeholde.« (Rosenvinge, Indl. til Er. sj. Lov XIV, Note).

bogen i de fleste gamle Haandskrifter ingen Titel har, saa kaldes den dog udtrykkelig Jydsk, ikke alene i Titlen til Biskop Knuds Anmærkninger, men ogsaa i den gamle plattyske Oversættelse af 1376. — Den Uklarhed, der saaledes for Kofod Ancher fandtes i Udtrykket Leges Waldemari, i det det hverken syntes at passe paa J. L. ej heller paa alle Provindslovene, var derimod ikke synlig for Schlegel. I sin i øvrigt meget fortjenstfulde Afhandling: „Ny Undersøgelse om den skaanske og gamle sjællandske Lov med Rette tillægges Valdemar den Første“ (oprindelig indrykket i Astræas 4de Bind, her citeret efter Anchers Saml. Skr. 220 flg.) anfører han (S. 238), at Jydske Lov „kaldes ligefrem Valdemars Lov uden Frygt for Mistydning.“

Som Bevis paa, at J. L. saaledes uden videre kaldes Valdemars Lov, anfører Schlegel derefter, at dette „ikke er indført ved nogen ny Talebrug, men den er ældgammel,“ og han opregner derefter Erik Glippings Nyborgske Hf. af 1282, Kristoffer II's Hf., Kong Olufs Hf. og den saakaldte gamle Kongelov som Aktstykker, i hvilke „Valdemars Lov“ eller „Leges Waldemari“ betyder Jydske Lov. Kofod Anchers Betænkeligheder herved synes ganske overvundne, idet nemlig Schlegel formener (S. 256), at J. L. blev foreslaaet af Kongen og af Rigets ypperste Mænd og endog vedtagen som en almindelig Landslov, „hvilket man maa slutte deraf, at den i ældre Tider ofte ligefrem kaldes Valdemars Lov og Danske Lov, men virkelig kun blev indført i Jylland og Fyen.“ Formodentlig er det Schlegels Mening, — uagtet det ikke siges udtrykkelig —, at Kofod Anchers Betænkeligheder, hentede fra at Udtrykket Leges Waldemari fandtes i almindelige Haandfæstninger og Forordninger, hvorfor det næppe kunde sigte til en Lov for Jylland alene, — at disse Betænkeligheder maatte bortfalde ved Theorien om, at J. L. oprindelig var

givet som en almindelig Lov. Men det sés rigtignok ikke, hvad dette releverer imod det Faktum, at paa den Tid, de af Schlegel anførte Aktstykker affattedes, da var J. L. faktisk en partikulær Lov, hvorfor det falder lige haardt at forklare, hvad den særlig har at gjøre med almindelige, for hele Landet gjældende Haandfæstninger og Forordninger.

J. E. Larsen har i sin bekjendte Afhandling „Om Jydske Lov har været bestemt til en almindelig Lov for hele Danmark“ (Saml. Skr. I, S. 105) grundigt imødegaaet den Langebek-Schlegelske Hypothese, saaledes at der siden denne Afhandlings Fremkomst ikke har været tvivlet om, at J. L. aldrig har været andet end en partikulær jydsk Lov. Larsen gjennemgaar alle Schlegels Argumenter og gjendriver dem; men for en opmærksom Læser vil det dog ikke blive skjult, at der i Larsens Argumentation er et svagt Punkt, nemlig med Hensyn til hans Gjendrivelse af det Argument, Schlegel har hentet fra Haandfæstningers og gamle Krønikers Betegnelse af Loven som Dansk Lov eller Valdemars Lov. Paa det Sted, hvor Gjendrivelsen af denne Del af Schlegels Argumentation skulde findes (S. 111), indskrænker Larsen sig, — næst en, som vi senere skulle sé, misforstaaet Bemærkning om to af Thord Degns Artikler, — til „med Hensyn til hvad der bemærkes om Haandfæstningerne og Chron. Sjall.“ „foreløbigen“ at henvise til Ancher I S. 309—10 og 314, hvorefter han iøvrigt (S. 112) synes at ville i Lighed med denne Forfatter forklare Talen om Leges Waldemari og Waldemars Logh som „en ubestemt Udtryksmaade.“ Side 128 opregner Larsen de Udtryk i Hf. 1320 og 1326, i Valdemar IV's Forordninger af 1354 og 1360 og endelig i Kong Olufs Haandfæstning og Forskrivning af 1376 og 1377, hvoraf det fremgaar, at der vedblivende gjaldt forskjellig Ret i de forskjellige Provindser. „Det er derfor umuligt, — hedder det dernæst, — „at man

ved de i de selvsamme Haandfæstninger og Forordninger (1320 § 24, 1326 § 22, 1354 § 1, 1376 § 15) forekommende Bestemmelser: „Item ut omnes conseruant leges Waldemari regis" o. s. v. kan have sigtet udelukkende til den jydske Lov, men det maa nødvendigvis forstaaes om alle danske Love, og hver Provinds maa altsaa ved Udtrykket Leges Waldemari regis have tænkt sig sin egen Lovbog." Det Spørgsmaal, om det derimod just var en og samme Kong Valdemar, der saaledes af Provindserne erkjendtes for Lovgiver, nemlig som Schlegel vil Valdemar II, — opsatte Larsen til en senere Undersøgelse. Sammesteds erklæres det for „en mindre bestemt Udtryksmaade," naar gamle Krøniker benytte Udtrykkene: Lex Danica, Leges Danorum eller endog Leges om Jydske Lov*).

Det Resultat, hvortil man saaledes er naaet, nemlig at saavel de gamle Aarbøger som samtlige offentligretlige Aktstykker fra Valdemars Tid og gjennem næsten halvandet hundrede Aar efter hans Død, skulde ved at omtale hans berømte Lovgivningsværk have benyttet ubestemte, ja aldeles ukorrekte Udtryk, som paa en vildledende Maade angav Karakteren af denne Lovgivning, dette Resultat maa vel siges at være i høj Grad utilfredsstillende, og det bør ikke

*) I nyere Tid har Gehejmearkivar A. D. Jørgensen i en Afhandling om Vitherlogh m. v. i Aarb. for Nord. Oldk. for 1876 S. 77 Noten hentydet til, at Haandfæstningernes Tale om »Valdemars Tid« kunde sammenstilles med f. Ex. de engelske Loves Tale om Edvards Love, altsaa mulig ikke sigte til bestemte Love, men til den hele paa Valdemars Tid gjældende Retstilstand. Hvis man kunde fortolke Udtrykket Leges Waldemari paa denne Maade, kom man let og naturlig ud over alle Vanskeligheder, men hvad man end vil mene om Udtrykket Valdemars Tid, saa kan Leges Waldemari ikke forstaaes paa denne ubestemte Maade, thi det hedder som anført: »Leges Waldemari prout in libris suis legalibus continentur,« og de nævnte Leges ere følgelig bestemte skrevne Love, givne af Valdemar. —

antages, før en fornyet grundig Undersøgelse af samtlige Aktstykker, saavel Historieskrivernes Beretninger som Lovene, er foretaget. Det er ikke nok, som Kofod Ancher og Larsen have gjort, at fremdrage enkelte Punkter; samtlige Udtalelser bør fremdrages og sammenstilles. Det kunde hænde, at man herved kom til et andet og mere tilfredsstillende Resultat med Hensyn til den Omtale, Valdemars Lovgivningsarbejde har faaet i senere Skrifter, og at man derigjennem mulig vandt en ny og bedre Forstaaelse af selve dette Lovgivningsværk.

Først ville vi da fremdrage Lovenes Vidnesbyrd, hvilket unægtelig er det mest afgjørende, men dernæst ville vi ogsaa høre Historieskrivernes Udsagn, idet vi dog med Hensyn til disse følge Anchers Regel: „Historieskriverne maa tages paa en juridisk Fod. Man anser dem som Vidner og bør derfor prøve deres Udsigende ligesom andre Vidners."

§ 2. *Lovenes Omtale af Leges Waldemari.*

Den første Lov, hvori Leges Waldemari omtales, er Erik Glippings Haandfæstning af 29 Juli 1282 § 5: „Ordinauimus in super et promittimus firmiter leges regis Waldemari clare memorie pro ut in libris suis legalibus continentur inuiolabiliter obseruare, omnes abusiones et dissuetudines contra leges nre introductas penitus in irritum reuocantes expresse et precipue infrascriptas."

Dersom man nu var vis paa, at de Leges, mod hvilke der er sket abusiones og dissuetudines, vare Valdemars Love, saa kunde man af de følgende Paragraffer i Haandfæstningen have faaet Oplysning om Karakteren og Indholdet af Valdemars Lov, thi af Lovovertrædelserne maatte man jo kunne slutte sig til Lovens Bud, men paa Forhaand er det ikke

klart, om de nævnte Leges ere Valdemars Love eller mulig Leges terræ, altsaa Provindslovene i al Almindelighed. I Hskr. Nr. 453 i 12mo af den Arn. Magn. Samling, hvorefter Haandfæstningen er trykt i Gehejmearkivets Aarsberetning 2det Bind, staar der, saaledes som ovenfor anført, nogle meningsløse Bogstaver efter Leges, men i Hskr. Nr. 11 i 8vo af samme Samling staar meget tydeligt Leges alene uden nogensomhelst Tilføjelse.*) I de to andre Haandskrifter, der nævnes i G. A., staar der derimod Leges terræ og i den danske Oversættelse „landes logh".

Der kan nu imidlertid i Virkeligheden ikke være Tvivl om, at der i Haandfæstningen oprindelig kun har staaet Leges, thi den ældste Afskrift af Hf., som vi nu have, nemlig den, der findes i Ribe Oldemoder (Dr. O. Nielsens Udg. Side 25) har Leges alene uden Tilføjelse af terræ, og gjennemgaar man de følgende Paragraffer i Haandfæstningen, viser det sig, at Leges ikke kan betyde Provindslovene**); de her nævnte Misbrug referere sig nemlig aldeles ikke til Forskrifter i disse Love.

Der nævnes som første Punkt, hvor Misbrug er skét, i § 5, at de (der nævnes i den latinske Text ikke hvem, men den danske Oversættelse har „bundæn") ikke bør føre Kongens, hans Hustrues, hans Børns eller hans Marsks „Victualia" længere end til Herredsskjellet. Dette er den bekjendte Bestemmelse om den Udstrækning, i hvilken Bønderne vare pligtige til at udrede „Rethskiut" eller at føre Kongens

*) I Gehejmearkivets Udgave af Hf. er blandt andet dette Haandskrift benyttet til Sammenligning, men desuagtet søger man forgjæves Oplysning i Noterne om dette Punkt. Der anføres kun, at to andre Haandskrifter have Leges terræ, men der oplyses intet om det her nævnte Hskr.

**) Det maa iøvrigt erindres, at Lex terræ kan betyde Lands Lov og Ret i al Almindelighed, se H. Matzen: Den Danske Panterets Historie S. 22.

„Koste". Bestemmelser herom findes ikke i nogen af Provindslovbøgerne, men derimod i de saakaldte Abels og Kristoffers Forordninger, resp. § 15 og § 5, dog saaledes at her synes at findes en ny Bestemmelse om dem, der udeblive fra Kjørselen, og deres Straf. Det næste Punkt (§ 6) er, at Kongens Stud skal betales til St. Andreas Dag „efter hver Provindses Sædvane". Herom findes intet i noget os bekjendt Lovstykke, der er ældre end Haandfæstningen, men der henvises jo ogsaa til en Consvetudo. § 7 byder, at Bønder bør ikke tvinges til at bygge eller reparere Kongens Gaarde, Møller eller andre Ejendomme og ikke heller Fæstninger undtagen i Nødstid, men i denne Henseende skulle de gjøre som de plejede paa Kong Valdemars Tid. En tilsvarende Bestemmelse findes ikke i nogen Provindslov, men derimod findes meget lignende Bestemmelser i Abels og Kristoffers Frdd. § 16 og § 6; der er nogen Forskjel mellem disse to Recensioner paa dette Punkt, og Haandfæstningen synes bedst stemmende med Abels Frd., men i øvrigt maa mærkes, at begge de ældre Frdd. kun tale om Arbejde paa Befæstninger (hvad Hf. kalder castra), ikke om Arbejde paa Gaarde og Møller. Jeg formoder, at „in his" kun refererer sig til castra, og at det altsaa kun er med Hensyn til dette, at der henvises til Valdemars Tid. § 8: De (Bønder) maa ej nødes til at give Gæs og Høns eller saadanne Gaver til Kongens Bord, undtagen hvad de plejede paa Kong Valdemars Tid, men frivillige Gaver ere tilladte. Herom findes intet hverken i Provindslovene eller i tidligere, os bevarede Forordninger, der henvises jo ogsaa som i § 6 til en Consvetudo, ikke til en Lex.*). § 9. Det skal være Bønder, som have egen Jord, tilladt at være Bryde hos en anden, dog saaledes, at de svare fuld kongelig Ret af deres

*) Se »Valdemars Jordebog«, udgivet af O. Nielsen, Side 55.

Jord*). Meningen er, at fordi en Selvejer træder i Tjenesteforhold til en Privilegeret, har dette ingen Indflydelse paa hans Skattepligt til Kongen. Bestemmelsen danner, som senere skal paavises, et Supplement til Abels Forordning § 2, men en tilsvarende Bestemmelse kjendes ikke i Provindslovene. Dette gjælder ligeledes om Bestemmelsen i § 10, at Kongen maa ikke bygge paa anden Mands Grund, undtagen med Ejerens Villie og Samtykke. I § 11 hedder det, at Kongens Embedsmænd (officiales) ikke maa stævne Nogen, undtagen til sit rette Thing, og ikke for sig. Bestemmelsen er formentlig kun en nærmere Udførelse af det almindeligere Bud i Abels og Kristoffers Frdd. § 8 og 20 in fine, sammenholdt med §§ 13 og 4; en saadan Bestemmelse findes derimod ikke i Provindslovene. Naar det i § 12 loves, at alle aabne Breve og Kongens Privilegier skulle blive i Kraft, medmindre Kongen i Parlamentet kunde forfare, at de med Rette burde tilbagekaldes, saa svarer denne Bestemmelse til Abel og Kristoffers Frdd. § 12 og 3, men findes ikke i Provindslovene. Ligeledes haves der til den følgende § 13, ifølge hvilken Ingen skal miste sin Jord, undtagen han er forvunden for Crimen læsæ majestatis, „casu superius expedito“ (nemlig det i § 14 nævnte Tilfælde), tilsvarende Bestemmelser i de to oftnævnte Forordninger, se Recension 1[a] § 10 og § 13 jfr. § 6. § 14 siger, at med Hensyn til Skibbrudne vil Kongen iagttage, hvad der indeholdes i Lovbøgerne, og om Skibbrudne handles der paa forskjellige Steder i Provindslovene, i Abels Frd. § 21, Kristoffers § 17 og i Erik Glippings Frd. 20. Marts 1282. Det hedder i denne sidste, at Kongen vil opretholde ukrænket „leges in libro legali de naufragio, a rege Waldemari, felicis recordacionis, auo nostro

*) J. L. III 14 handler om et ganske andet Tilfælde, nemlig at en Bonde, der bor paa sin egen Jord, tager en Hærmand til Fælligsbryde.

edito" *). Kjøbmænd, som omtales i § 15, findes ikke nævnte i andre tidligere os bevarede Lovbud, end i den lige foran nævnte Erik Glippingske Frd. 20. Marts 1282, men i Kristoffers Frd. § 19 findes en Bestemmelse om, at „noua thelonia" ikke skulle indføres, hvilken synes at svare til § 15's Bestemmelse mod noua grauamina overfor Kjøbmænd. § 16 siger, at naar Nogen vil sagsøge Kongen for Gods, han angives med Urette at besidde, skal Kongen i dette efterkomme sine bedste Mænds Raad og Anordning i de Concilia, som skulle afholdes. En saadan Bestemmelse forekommer ikke i Provindslovene og heller ikke i foregaaende Forordninger. Forbudet i § 17 mod at gjæste „uplettelig" (indiscrete) hos Klostre eller Lægmænd har intet Sidestykke i Provindslovene; i Abels og Kristoffers Forordninger findes derimod vel ingen udtrykkelig Bestemmelse om „Gjæsteri", men dog i §§ 18 og 14 samt i §§ 19 og 15 Bestemmelser, rettede mod Latrones publici og mod dem, „qui domum alterius violenter intrauerit et pecudes seu alia bona rapuerit," hvilke Bestemmelser uden Tvivl netop blandt andet have Hensyn til ulovlig og voldsom Gjæstning**), siden der bruges begge Steder Udtrykket „rapuere" (Hf. violenter rapiendo) om Voldshandlingen; medens imidlertid Forordningerne indskrænkede sig til at hjemle Nødværgeret for Ejeren af Huset mod Voldsmændene, gjør Haandfæstningen den Forandring, at de nu kunne forfølges for Hærværk eller Ran. Endelig fastsætter Haandfæstningens sidste Artikel, nemlig § 18, at den danske Kirke skal nyde alle de Friheder,

*) Som nedenfor skal paavises, sigter den her omhandlede Paragraf af Haandfæstningen ligesom Frd. 20. Marts 1282 til at gjøre Reglerne i J. L. III. 55 til en almindelig Retsregel for hele Riget som et Supplement til Abels Forordnings § 21.

**) Se Valdemar IV.s Frd. 1360 § 15, ifølge hvilken de, der foretog ulovlig Gjæsteri, straffedes ligesom Latrones publici.

ved hvilke den blomstrede paa Valdemars Tid, hvilken Frihed Kongen vil iagttage i alle Ting.

Som det vil sés, er det, efter hvad der saaledes er oplyst, umuligt, at de Leges, mod hvilke abusiones et dissuetudines ere begaaede, kunne være Provindslovene eller særlig Jydske Lov, thi af samtlige infrascriptæ abusiones er der ikke een eneste, som indskærper Regler, der ere givne i Provindslovene, hvorimod Artiklerne angaa Ting, der ikke nævnes i hine Love*). Derimod vil ingen kunne nægte, at Artiklerne i Hf. af 1284 staa i nøje Forbindelse dels med Abels og Kristoffers Forordninger og dels med Forholdene paa „Valdemars Tid," thi med Undtagelse af §§ 6, 10 og 16 staa alle øvrige Paragraffer i mere eller mindre intim Forbindelse med Bestemmelser i hine Frdd. eller henvise til Valdemars Tid.

Idet vi foreløbig forbigaa saavel Thord Degns Artikler som den saakaldte „Gamble Konninghelogh", og Erik Menveds Frd. af 1304, bliver det næste Lovstykke, der indeholder Oplysning om Leges Waldemari, Kristoffer den andens Haandfæstning af 1320.

Det hedder her i § 27: Item vt omnino conseruet leges Waldemari regis, et siquis in eis inueniatur defectus, per discretos regni suppleatur, samt i § 31: Item vt omnia et singula grauamina nouiter inposita amodo non petantur, videlicet plogpænigh, gulkorn, thelonea aut alia quecumque post mortem regis Waldemari inposita et inuenta. Vi have altsaa her atter de samme to Udtryk, som vi saa godt kjende fra den første Haandfæstning, nemlig Valdemars Love og Valdemars Tid, men ved første Øjekast synes den ovenciterede § 27 unægtelig nærmest at tale for, at Leges Waldemari her maatte forstaaes ganske alminde-

*) § 14 gaar ikke ud paa at indskærpe J. L. III. 55, men paa, at Kongen i hele Riget vil iagttage denne jydske Regel, saaledes som han i Rigsloven af 1282 havde lovet.

ligt om Retstilstanden under Valdemar II, thi der er den Forskjel fra den første Haandfæstning, at Leges Waldemari i denne staar foran en Række Artikler, der synes at referere sig til disse Leges, og som alle tyde paa en bestemt Slags Love, nemlig Retsregler, givne for hele Landet og sigtende navnlig til at beskytte Borgerne mod Statsmagtens Overgreb. Imidlertid skald et vise sig, at „Leges“ overhovedet her er et ganske specielt Begreb og ingenlunde ligt med Lands Lov og Ret i al Almindelighed, thi i § 37, Slutningsbestemmelsen, hedder det: Item non inueniantur noue leges nisi de consensu tocius regni in perlamento generali in proximo celebrando. Ifølge § 26 kunde, som vi saae, Leges Waldemari, saafremt de fandtes mangelfulde, suppleres, — om at hæve eller ændre dem er der aldeles ikke Tale, — per discretos regni, men novæ leges kunne ikke gives uden consensus tocius regni in perlamento generali in proximo celebrando. Dette maa foreløbig være nok til Bestyrkelse af det Resultat, den første Haandfæstning maa lede til med Hensyn til Begrebet Leges Waldemari, den nærmere Forklaring af de ovennævnte Bestemmelser i Hf. 1320 maa gives andetsteds.

Valdemar Eriksens Haandfæstning af 1326 har i § 22 en Bestemmelse, der ordlydende er ens med Bestemmelsen i forrige Haandfæstning § 27 om Leges Waldemari, men det siges her, at hvis noget findes mangelfuldt i disse Leges, saa skal det „per discretos et meliores regni in parlamento suppleatur“. Iøvrigt henviser § 30 med Hensyn til Kongens Ret til at have „paark“ til Kong Valdemars Tid, og § 38 har en Regel om „noua grauamina post mortem regis Waldemari inuenta“, der ganske svarer til forrige Haandfæstnings § 31, undtagen at de opregnede grauamina ere noget forskjellige og formodentlig forøgede med de siden 1320 opfundne. Det kunde synes, at denne Haandfæstning havde sat Leges Waldemari i Klasse

med almindelige „Leges“, efterdi den nu tilføjer, at Supplering skal foregaa i Parlamentet, men dette er, som en Sammenligning med § 46 vil vise, dog ikke Tilfældet. Det hedder her atter: Item non inuenientur noue leges, nisi de consensu totius regni in parlamento generali proxime celebrando, og der er da atter her en Forskjel paa Leges Waldemari og andre Leges. Hine kunne suppleres, — om at hæve eller ændre dem er der stadig ikke Tale, — ved discreti et meliores i Parlamentet, disse Love kun med hele Rigets Samtykke i „parlamentum generale proxime celebrandum.“

Fra Valdemar Atterdags Tid have vi først hans Literæ obligatoriæ af 6. Januar 1341, men heri indeholdes med Hensyn til den ældre Ret kun den almindelige Forsikring, at han vil holde alle, af hvad Stand de end ere, ved de Rettigheder og Friheder, som de have haft fra gammel Tid, og at han stadfæster alle de Friheder, Naadesbevisninger og Privilegier, som ere indrømmede af hans Fader eller Forfædre og Forgængere. Derimod udstedte han den 1. Juli 1354 den „Constitutio“, der er trykt i G. A. 5. Bind (S. 48) mellem hvad dèr benævnes „Forordninger“, uagtet den med Rette efter sin hele Karakter burde have staaet i 2. Bind mellem „Haandfæstninger“. Her hedder det:

„§ 1. Primo quod tota communitas regni Dacie debeat legibus et libertatibus domini regis Voldemari et aliorum regum Datie predecessorum nostrorum uti libere et gaudere“.

Der siges altsaa, at Danmarks Rige i sin Helhed skal nyde godt af Kong Valdemars Love (Lov) og Friheder. Var virkelig Leges Waldemari Jydske Lov, kunde man næppe komme bort fra, at § 1 ligefrem gjorde denne gjældende for hele Riget, men det at der nævnes Love, ligeledes gjældende for hele Riget, og udstedte af andre danske Konger, ganske jævn-

sides med Valdemars Lov eller Love, viser, at her ikke kan være tænkt paa nogen provindsiel Lov, heller ikke paa Jydske Lov.

Endelig har Valdemar d. IV d. 24. Mai 1360 udstedt en ny Constitutio*) og her findes anført:

§ 1. „Primo omnes terre, regno Dacie nunc adiacentes siue imposterum, deo dante, acquirende, legibus et juribus suis, prout in veris antiquis libris legalibus continetur, libere vti debeant, prout a tempore regis Waldemari et aliorum progenitorum nostrorum, felicis recordacionis, liberius et melius perfrui consueuerunt.

Ved første Øjekast skulde man tro, at der her ved Udtrykket „leges et jura prout in veris antiquis libris legalibus continetur," sammenholdt med Udtrykket „omnes terræ," var sigtet til et Løfte om at holde hvert Land ved sine særskilte Love, og saaledes har ogsaa J. E. Larsen (Saml. Skr. I. 1. 128) opfattet Lovens Ord. Indvendte man herimod, at de omtalte Love skulde gjælde, ikke blot for hvad der nu hørte til Danmark, men ogsaa for nye Lande, som maatte kunne erhverves, og at Lovene følgelig maatte være almindelige Rigslove og ikke særskilte Provindslove, kunde man hertil svare, at Haandfæstningen er udstedt umiddelbart inden Gjenerhvervelsen af Skaane, og at det var dette Land, man, om Gud vilde, tænkte paa at erholde tilbage; det var saa naturligvis den paa Valdemars Tid gjældende Skaanske Lov, saadan som den stod i de rette gamle skaanske Lovbøger, der her skulde gjælde. Vi havde følgelig her et Bevis for, at Leges, naar de sattes i Forbindelse med „Valdemars Tid," dog alligevel betød Provindslovene. Men denne Anskuelse er ikke rigtig. Der findes nemlig i

*) Bag paa det bevarede Originalexemplar staar med nyere Haand: »K. Woldemars beseglet hantfestning, som then staar y lowbogen«. G. A. II. 17.

den samme Haandfæstnings § 21 følgende Tilsikring: „Insuper ecclesie, monasteria, virgines, vidue, puppilli et orphani ac alij tutores legittimos non habentes, villani, ciuitatenses, bondones, mercatores, hospites, rustici, homines trium marcharum, tota familia regia et omnes, pro quibus dominus rex respondere habet et tenetur, omni iure suo, legibus terre et libertatibus uti liberius et melius permittantur et ad hoc omnes et singuli infrascripti cooperari debemus o.s.v.“

Naar man nu lægger Mærke til, at denne Haandfæstning i Modsætning til andre af denne Slags Aktstykker ikke er en ensidig Forpligtelse fra Kongens Side, men en gjensidig Overenskomst mellem Kongen og hans „Mænd“, saaledes at først Kongen (i §§ 1—11) udsteder en Række Forpligtelser, medens dernæst Undersaatterne (i §§ 12—21) paa deres Side forpligte sig, og naar man herhos erindrer, at Leges terræ er den almindelige Benævnelse for Provindslovene (se Hf. 1320 § 30 jfr. 35), saa vil det sés, at medens Landets Stormænd love at holde hele den uprivilegerede Del af Folket (det er denne, der opregnes i § 21) ved (vedkommende) Lands Lov og Ret, fordi nemlig Retsplejen paa Lands- og Herredsting vel allerede den Gang væsentlig afhang af Stormændene, saa gaar derimod Kongens Løfte ikke ud paa at holde Leges terræ — med dem havde han intet direkte at gjøre, de overholdtes af Dommerne paa Herreds- og Landsting —, men det gaar ud paa at holde alle Lande, der høre til Danmark nu eller i Fremtiden ɔ: hele Danmarks Rige ved de gamle Rigslove og Haandfæstninger; det er en Gjentagelse af Kongens Løfte i denne Henseende i hans tidligere Haandfæstning af 1354, som vi omtalte ovenfor, og naar der her bruges det usædvanlige Udtryk „omnes terræ“ til at betegne Riget i Stedet for „communitas regni Daciæ“ eller blot „regnum“, saa ligger dette i, at Tilsagnet her skulde rettes ogsaa til det Land, som man haabede

atter skulde blive en Del af Riget, nemlig Skaane, og man vilde derfor ikke benytte et Udtryk, der kun omfattede Riget som det nu var. At de Leges, Kongen skal lade alle Lande nyde godt af, siges at staa i de rette gamle Lovbøger, maa ikke vildlede os, thi Haandfæstninger og andre Rigslove tilskreves som bekjendt i de provindsielle Lovbøger. Paa selve Originalexemplaret af den her nævnte Haandfæstning findes, som ovenfor oplyst, en Paategning om, at dette er Haandfæstningen, som den staar i Lovbogen.

Kong Olufs to Constitutiones af 1376 og 1377 ere de sidste Aktstykker, hvori vi høre Tale om Leges Waldemari *). I den førstnævnte Forordning, Kong Olufs Haandfæstning af 3 Maj 1376, findes i § 17 følgende Udtalelse:

„Item quod omnes leges Woldemarj legis latoris bone memorie prout in suis libris legalibus continentur, nisi aliter per priuilegia et handfestning reperiantur modificate et declarate, inuiolabiliter obseruentur."

Et Blik paa den ovenfor Side 7 anførte § 5 af Hf. af 1282 vil vise, at denne Passus er taget af hin Haandfæstning, dog saaledes, at den ovenfor fremhævede Sætning er indskudt, og en videre Gjennemlæsning af Kong Olufs Haandfæstning vil fremdeles vise, at denne i stort Omfang har i sig temmelig ordret optaget Kong Eriks næsten hundrede Aar ældre Haandfæstning, et interessant Bevis paa Kontinuiteten i Danmarks statsretlige Udvikling i denne Periode. Hvad det kommer an paa at fremhæve, er, at de Leges Waldemari, som her omtales, altsaa ere saadanne, i hvilke Ændringer kun kunne tænkes skete „per privilegia et handfestning", men ikke Provindslove, som

*) Dette er et foreløbigt Resultat, idet vi senere skulle se, at Waldemars Logh formentlig omtales endnu i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede.

kunne tænkes ændrede ved sædvanlige Forordninger, som f. Ex. Erik Glippings Frdd. af 1284; der er med andre Ord her et urokkeligt Bevis for det Faktum, som hele den foregaaende Udvikling peger hen paa, nemlig at Leges Waldemari ikke kunne være Jydske Lov, men at der ved Leges Waldemari i statsretlige Aktstykker i 13de og 14de Aarhundrede sigtes til Love, givne af Kong Valdemar (den anden) for hele Riget, indeholdende Retsbestemmelser, sigtende til at beskytte Undersaatternes Ret overfor Staten, altsaa til et Aktstykke, som svarede til de senere Tiders Haandfæstninger.

Dette bestyrkes end mere, naar vi læse videre i Hf. af 1376.

Umiddelbart efter den ovenciterede Passus se vi da atter aldeles som i Hf. af 1282, at der anføres i § 18: Item omnes abusiones et dissuetudines contra leges terre*) introducte per quoscumque penitus in irritum revocentur et precipue infrascripte. Der anføres dernæst:

1) Bestemmelsen om Befordring af „victualia regis", næsten Ord til andet som i Hf. 1282 § 5, kun at Bønderne, der skulle age Victualia, her kaldes bundones regis og Embedsmændene officiales regis.
2) I § 19 Bestemmelsen om Bygning og Reparation af Kongens Gaarde, Møller og Fæstninger. Ordene ere de samme som benyttes i Hf. 1282 § 7, men medens det her hed, at de nævnte Arbejder kun skulde ske i Nødsfald, er der nu heri gjort den karakteristiske Ændring, at de nævnte Arbejder

*) Der bruges her som i de senere Hskr. af Hf. 1282 Udtrykket Leges terræ, hvilket unægtelig i Reglen betyder Provindslovene i Modsætning netop til Jus regni (se Hf. 1320 Jus terræ — Jus regni), men da her ikke kan være ment Provindslove, maa det antages, at Leges terræ er brugt om al Ret i Almindelighed, lig med »Lands Lov og Ret«, se ovenfor S. 8 Note 2.

kun skulle ske „de consilio et consensu **regni** pociorum“.

3) I § 20 Bestemmelsen mod „noua grauamina nouiter introducta“, som ligeledes er en Regel, der minder om Hf. 1282 § 8, men den Tynge, der nylig er indført, er selvfølgelig en anden, end den i 1282 omtalte.

Vi kunde fortsætte og paavise, at omtrent hele Hf. af 1282 næsten uforandret og omtrent Ord til andet er optaget i Hf. af 1376, men hvad vi her have anført, er nok til at vise, at atter her se vi samme Fænomen som i Hf. 1282, nemlig at der umiddelbart efter Løftet om at holde Valdemars Love følger Opregning af en hel Række Misbrug, der altsaa ikke referere sig til Provindslove. —

Efter at Haandfæstningerne ere gjennemgaaede, skulle vi dernæst endnu undersøge de andre Aktstykker, hvori Bidrag til Oplysning om Leges Waldemari kunne tænkes at forekomme, nemlig Erik Menveds Frd. af 1304, Thord Degns Artikler og Gamble Konninghelogh.

I Erik Menveds Constitucio ad Norjuciam*) findes det bekjendte, ofte kommenterede Sted i § 7, der i Gehejmearkivets Udgave lyder saaledes:

»De legibus scriptis jn Thordone ordjnatum est, quod dominus Ripensis episcopus Cristiernus, assumptis secum dominjs . . . jpsas de Latino jn Dacum jpsas (!) extrahi faciat et transferrj et translatas jn scriptis sjngulis partibus dari, vt considerent et eligant vtiliores, quas voluerint et pecierint confirmari, quas etiam nos, considerato, que nobis, corone nostre et communitatj regnj necessarie fuerint, anno futuro jn celebratione perlamentj proximj confirmari faciemus. jnterim eciam communitas Dacie legibus prius habitis perfruatur. § 8. De literis et priuilegijs, que handfæst dicuntur, promissum est, quod cum ipsa priuilegia per se vel eorum certa transscripta fuerint presentata, omnia et singula, que corone regnj et communitatj proficua fuerint et vtilia, Deo autem et jurj non contraria, stabilia habeantur«.

---

*) Uagtet der af denne Forordning kun er levnet os det for Jylland bestemte Exemplar, er det dog klart, at vi her have en Forord-

Det kunde synes, at her hverken var Tale om Valdemars Love, ej heller noget Bidrag til Oplysning om dem, men dette vil ved nærmere Undersøgelse formentlig vise sig at være en Fejltagelse.

Det tvivlsomme er, hvad der forstaaes ved „Leges scriptæ in Thordone", men dette i Forvejen tilstrækkelig dunkle Udtryk er uheldigvis bleven end mere fordunklet ved i Gehejmearkivets Udgave at undergaa en uheldig Ændring, der nærmest maa anses som en Slags Imødekommen mod en Hypothese. Kofod Ancher, som først lod Loven trykke efter det eneste os bevarede Hskr., Nr. 12 i 8vo i Arn. Magn. Saml., har læst: de legibus scriptis in Thord (Saml. Skr. I. 566). Schegel siger i en Anmærkning til Anchers saml. Skr. (I. 570), at der maa læses Thor. I. E. Larsen (Saml. Skr. I. 1. 50) læser Thord, men mener, at det staar for per Thordonem. Rosenvinge (Fortalen til Eriks sj. L. XIII flg.) læser Thord, og endnu Stemann (Retshistorie S. 48) har samme Læsning. Overlære Kinch er derimod i en interessant Afhandling „Om Thord Degn og hans Artikler", der findes i Samlinger til Jydsk Historie og Topografi II. Bind (1868—69) Side 237 flg., som det synes gaaet ud fra, at man maatte læse in Thordone og formentlig i Overensstemmelse med denne Læsemaade findes der i Gehejmearkivets Udgave anført „jn Thordone". Hvorledes det imidlertid kan forsvares at optage denne Læsemaade, er ikke let at se, og det er i alt Fald ikke i sin Orden, at det ikke med et Ord antydes, at Thordone ikke staar i Haandskriftet, men kun kan fremkomme som en Gætning. Haandskriftet er, som Ancher og Larsen have bemærket, vanskelig at læse og uordenlig skrevet, men med Hensyn til det omtalte Ord er der ingen Tvivl om de mellemste Bogstaver,

---

ning, gjældende for hele Riget, se Indledningen og den her citerede §. (G. A. V. 4.)

nemlig *or;* det er derimod ikke aldeles tydeligt, om der foran dem staar *Th,* og ganske tvivlsomt, hvad der staar bagefter dem. En Sammenligning med det to Linier længere nede i Haandskriftet meget tydelig skrevne Navn Thordone (Litle) viser, at *Th* (hvis de første Bogstaver i det første Navn skal læses saaledes) ikke er skreven ens paa de to Steder. Men end mere Tvivl opvækker det sidste Bogstav, som Ancher læser som d, men som Schlegel ikke kan se. Sagen er, at der vel oprindelig mulig har staaet et d, men senere synes der at være slaaet en forsvarlig Streg over det, hvorfor jeg nærmest er enig med Schlegel i at læse Thor; der er imidlertid en Mulighed for, at der kan staa Þ. Selv om der imidlertid mulig staar Thord, saa staar der i hvert Fald ikke, saaledes som i Gehejmearkivets Udgave, Thordone, der kan under ingen Omstændigheder staa mere end Thord. Om nu dette Thord er en Forkortelse, og hvad der i saa Fald skal læses, derom kan der opstilles mange Gisninger, men Gehejmearkivet burde i sin Udgave ikke have givet det Udseende af, at Læsningen Thordone aldeles utvivlsomt var den rette, saa meget mere som der som sagt to Linier senere læses tydelig og skreven fuldt ud Thordone (Litle), hvilket taler imod, at man paa første Sted ligeledes skulde have ment Thordone, men skreven Thor (d?).

Med Hensyn til Forstaaelsen af Udtrykket Leges scriptæ in Thor eller Thord, da har omtrent enhver Forfatter, der har behandlet dette Thema, haft en ny Hypothese. Kofod Ancher (I. 568) mener først, at der enten maa sigtes til Thord Degns Artikler eller til den nye sjællandske Lov, men efter en nærmere Undersøgelse kommer han til det Resultat, at det havde været Erik Menveds Mening at give en almindelig Lovbog for hele Riget, men at denne Plan ikke var kommen til Udførelse, hvorimod Udkastet blev til en særlig Lov for Sjælland, nemlig Eriks sjællandske Lov.

Rosenvinge mener derimod i Fortalen til Eriks sjællandske Lov, at Thord maa være Thord Degn, men han frafaldt senere denne Mening i Fortalen til hans Udgave af J. L. I. E. Larsen synes ikke at have nogen bestemt Mening, men protesterer (Saml. Skr. I. 1. Side 51) kun mod, at de her nævnte Leges skulde være Thord Degns Artikler. Stemann erklærer (Retshist. S. 48) baade Anchers og Rosenvinges Hypotheser for urigtige, men opstiller selv ingen Mening; men Kinch har derimod i den ovennævnte Afhandling gjenoptaget Rosenvinges oprindelige Theori om, at Leges scriptæ in Thord maatte være Thord Degns Artikler, hvilken Mening han udførlig udvikler og begrunder i den nævnte Afhandling.

Den sidstnævnte Forfatter mener nemlig, at Thord er en Forkortelse for Thordone, og at jn Thordone altsaa maa forstaaes som „Lovene i Thord, d. e. de hos Thord, i Thords Skrift forekommende Love“. At den nu bevarede latinske Text af Thords Artikler netop er de omtalte „leges scriptæ in Thordone“, „antydes navnlig derved, at det i Slutningen af § 53 (hos Thord) hedder, at de Rettelser til jydske Lov, som Skriftet indeholder, skulde antages som Lov, hvis de stadfæstedes af Kongen“. Denne Mening er imidlertid, som en nærmere Undersøgelse af Stedet i Frd. 1304 og de paaberaabte Bestemmelser i Thords Artikler vil vise, ikke holdbar. En nærmere Granskning af de to Lovstykker og deres indbyrdes Forhold vil først kunne ske senere; men for vor Undersøgelse er det nødvendigt alt paa dette Sted at paavise, at Thords Artikler ikke kunne være Leges scriptæ in Thordone, og at de Leges Waldemari, som omtales i Thords Art. 53, ikke er Jydske Lov.

Der træffes i Frd. 1304 Bestemmelse om to Lovarbejder, nemlig: 1) „De legibus scriptis in Thord“ og umiddelbart efter 2) „De literis et privilegijs que handfæst dicuntur. Begge Lovarbejder ere ikke gjæl-

dende Love, men det paatænkes at stadfæste dem eller saadanne Dele af dem, „que nobis, corone nostre et communitatj regnj necessarie fuerint“, som det siges om leges scriptæ in Thord, eller „que corone regnj et communitatj proficua fuerint“, som det hedder om literæ et priuilegiæ, que handfæst dicuntur, følgelig angaa begge Slags Lovarbejder saadanne Love, som skulde gjælde for hele Landet, communitas regni. Kofod Ancher har indset dette, og det er paa denne Omstændighed, at han støtter sin Mening om, at der paatænktes en almindelig, for hele Riget gjældende Lovbog; men siden hans Tid er Opmærksomheden bleven sløvet for Betydningen af communitas regni, og man er falden tilbage til Theorierne om, at Leges scriptæ in Thord kunde sigte til Thords Artikler. Kinch oversætter f. Ex. selv fuldkommen rigtig (anf. Skr. S. 239) den oftnævnte Passus om Leges scriptæ in Thord og gjengiver korrekt, at Kongen vilde overveje, hvad der var hans Krone og „hele Riget“ fornødent og derefter stadfæste de omtalte Leges paa Danehoffet. Men naar denne Forfatter hævder, at Thord Degns Artikler ere et Tillæg til Jydske Lov og kun angaa det jydske Retsomraade, hvorledes er det saa muligt at paastaa, at de Leges scriptæ in Thord, som her omtales, kunne være de senere Thords Artikler, naar det i denne Forordning saa bestemt som mulig fremhæves, at de her nævnte Leges skulle angaa og gjælde for hele Riget?

Man behøver altsaa ikke at henvise til det tvivlsomme i, om der staar Thor eller Thord, eller til det end mere dubiøse, om det sidste kan være en Forkortelse for Thordone, endvidere heller ikke til det mindre rimelige i, at in Thordone skulde kunne blive det samme som per Thordonem; thi selve den Omtale, de nævnte Leges faa i Frd. 1304, udelukker bestemt, at der her kan være Tale om de senere Thord Degns Artikler. Derimod sigtes der aabenbart til et

Lovstykke af samme Art som „Handfæst", til en Rigslov, ældre end Hf. 1282.

De „Leges Waldemari", som omhandles i Thords Artikler § 53, ere endvidere ikke Jydske Lov. Vi have foran udviklet, at dette Udtryk overalt, hvor det ellers forekommer, ikke kan tages i denne Betydning, og det vil vise sig, at Leges Waldemari her stemmer med det Begreb, som vi ovenfor have fundet antydet ved denne Benævnelse, nemlig Aktstykker, indeholdende offentlig Ret, bestemte til at gjælde for hele Riget.

Ved første Øjekast synes rigtignok Thords Artiklers Omtale af Leges Waldemari at tyde paa, at der dog her er ment Jydske Lov, thi Thords Artikler ere jo kun gjældende i det jydske Retsomraade, og naar der i disse stadfæstes Love, kan det vel snarest tænkes at være Love, kun gjældende for Jylland. Men denne Indvending falder bort, naar § 53 i Thords Artikler overvejes i sin Helhed; den lyder saaledes:

> Item ut leges Woldemari regis, exceptis illis, que in hiis scriptis sunt correcte, obseruentur; item Erici regis bone memorie, que handfæst dicuntur, seruentur; et iste correctiones, si per regem confirmantur, tanquam leges inuiolabiliter obseruentur.

Det maa nemlig for det første mærkes, at § 53 staar sammen med 2 Artikler (51 og 52), der utvivlsomt angaa hele Landet, nemlig Art. 51 om at noua thelonia ej maa paalægges sine consensu Danorum og Art. 52, ifølge hvilken generale consilium skal holdes en Gang om Aaret i Nyborg; der er altsaa ikke noget paafaldende i, at § 53 træffer en Bestemmelse om Love, gjældende for hele Landet, men enhver Tvivl om, hvorvidt § 53 har villet træffe saa vidtgaaende Bestemmelser, maa iøvrigt falde bort, naar man betænker, at Leges Woldemari stilles ganske jævnsides med Leges Erici, que handfæst dicuntur.

At der ved dette Udtryk kun kan være sigtet til Erik Glippings Hf. af 1282, maa være indlysende*), men denne Haandfæstning angaar selvfølgelig hele Landet, hvorfor det jo er øjensynligt, at Leges Waldemari maa have en lignende Karakter og ikke som Kinch mener (S. 239) kan betyde Jydske Lov.

Hvis man endnu skulde være i Tvivl om, hvorvidt Leges Waldemari eller Valdemars Lov dog ikke mulig kunde betyde Jydske Lov, saa vil denne Tvivl sikkert forsvinde, naar man læser følgende Artikel af Thord Degn i Cod. Arn. Magn. Nr. 451, 12mo fra 1480. (Trykt hos Thorsen: De med J. L. beslægtede Stadsretter S. 309):

> „Konningh Waldemars logbog och logh scal gömes undentaghen the article eller logh, som i thæsse scrifth och handfæsth er ræth.“

Thord Degns Artikler indeholde, som det fuldkommen rigtig her siges, ikke alene „scrifth“ ɔ: en Retsbog, indeholdende provindsielle Retssætninger, men tillige et ved disse Bestemmelsers Stadfæstelse af Kongen tilsat Stykke Haandfæstning. Som en Følge heraf er det i sin Orden, at saavel Jydske Lov (Kong Valdemars Lovbog) som hans Lov ɔ: altsaa en Slags Haandfæstning, udstedt af ham, stadfæstes, for saa vidt der ikke i nærværende Lovstykke indeholdes Ændringer i hine Love.

Det sidste Aktstykke, som vi endnu have at omhandle til Oplysning i Spørgsmaalet om Leges Waldemari, er det mærkelige Lovstykke, som Kofod Ancher forefandt i en skaansk Lovbog i det Stockholmske Archiv (B Nr. 71), og som han lod trykke i sin Lovhistorie II, S. 541. Kofod Ancher kaldte Lovstykket „Gamle Kongelov“, og mener aabenbart, at Lovstykket selv kalder sig saaledes. Han siger herom (Saml. Skr. I, S. 627—28): „Samme findes i

*) Kinch, S. 236.

det stockholmske Antiqvitets Archiv B. 71 og 74 med Overskrift: „Om gamble Konninghe Logh“. Ved denne Benævnelse har imidlertid Kofod Ancher formentlig fejlet, og som sædvanlig har hans mindre Fejl ført til, at Andre paa Grund af denne have fejlet endnu mere ved Bedømmelsen af Aktstykket. Sagen er nemlig, at i alt Fald saaledes som Aktstykket findes trykt hos Ancher, er det umuligt at fastslaa, at Titlen „Om gamble Konninghelogh“ refererer sig til mere end til den første Artikel i Loven. En almindelig Titel paa et Lovstykke, skreven over dette, var ikke sædvanlig i hine Tider, og da en Del følgende Artikler ligeledes ere forsynede med selvstændige Overskrifter, maa det fastholdes, at hin Overskrift ikke referere sig til hele Loven, men kun til dennes første Artikel. Som nedenfor nærmere skal paavises, giver nemlig Overskriften, hvis den skal angaa hele Loven, ikke nogen Mening, men refereret alene til den første Artikel har den god og fornuftig Betydning og er særdeles vejledende til den rette Forstaaelse af denne Artikel. Kofod Anchers Fejl at kalde hele Lovstykket Gamle Kongelov har som sagt ført hans Efterfølgere videre. J. E. Larsen (Saml. Skr. II, S. 211) har i sin Undersøgelse om den saakaldte gamle Kongelovs Alder aabenbart lagt en Del Vægt paa, at „de følgende Bestemmelser“ i Overskriften kaldtes gamble Konninghelogh, og ogsaa „Udtrykkene i Indledningen synes at henvise til, at det følgende allerede var gammel Ret.“ Støttet paa en Del Argumenter, hentede fra Lovstykkets Indhold, paastod derefter Larsen med stor Bestemthed, at den saakaldte gamle Kongelov var et langt senere Aktstykke, end man hidtil havde troet, nemlig fra første Halvdel af 15de Aarhundrede. Denne Larsens Mening er, som en nærmere Undersøgelse vil vise, forfejlet; her interesserer det os foreløbig kun at fastholde, at

Larsens Argumenter fra Overskrift og Indledning i ethvert Fald ere mislykkede.

Larsen har Ret i, at hvis Lovstykket præsenterer sig under Overskriften gamle Kongelov, saa taler Sandsynligheden for, at Afskriften er taget en rum Tid efter dets Affattelse og rimeligvis paa en Tid, da hele Indholdet var forældet, hvorfor Afskriveren har sat Titlen til, thi at Lovstykket oprindelig skulde have præsenteret sig med hin Overskrift, er selvfølgelig umuligt. Da det nu saaledes er utroligt, at Overskriften ovenover Begyndelsen til Lovstykket, hvis den var samtidig med dettes Affattelse, skulde referere sig til hele Lovstykket, maa det prøves, om ikke denne Overskrift faar Mening ved at indskrænkes til at angaa den første Artikel. Er dette Tilfældet, bliver det utilladeligt at opstille den Hypothese, at Overskriften skulde være en senere Afskrivers Værk, for at faa den til at referere sig til hele Aktstykket.

Den Artikel, over hvilken den oftnævnte Overskrift staar, lyder i sin Helhed saaledes:

Om gamble Konninghelogh.

Thette ær the articula, ther hær efther star, oc al anner gamble Konninghe Voldemars logh oc kirkulog oc breflogh oc Nyburghs logh, at nar Konningh skal koræs i Danmark met alle Dane radh, tha skal han swæriæ uppa kors oc bogh, at han skal them holde oc stæde thesse logh.

Man lægge Mærke til, at der ikke staar Gamble Konninghelogh, men Om gamble Konninghelogh, aldeles som i det følgende: Om Kircketinde og Om soghnæ presters jordh o. s. v. Spørgsmaalet er nu: Handler det citerede Stykke virkelig om noget, der kan betegnes som gamble Konninghelogh?

Kofod Ancher har i Saml. Skr. I, S. 628, Note 3, givet følgende Forklaring af det citerede Stykke: „Det er at sige, at disse Artikler skulde være over-

ensstemmende med Lovbøgerne, med Kirke-Retten, med Breve og Privilegier, samt med Nyborgs Lov; hvorved uden Tvivl forstaaes Kong Erik Glippings Haandfæstninger."

I Gehejmearkivets Aarsberetning V Bind, S. 13 findes den Bemærkning, at det formodentlig er Erik Glippings Vordingborgske Frd. af 1282 og hans Nyborgske Hf. 1282, der i Stykket om Gamble Konninghelogh kaldes „Breflogh", hvorvel Kofod Ancher giver en anden Forklaring. Videre Bidrag til Fortolkning af denne Passus vides ikke at foreligge, særlig er det at mærke, at J. E. Larsen, der med saa stor Bestemthed har villet anvise Konningheloghen sin Plads i Tiden, ikke har haft andet at bemærke om den her omhandlede Passus, end at den „synes at henvise til, at det følgende allerede var gammel Ret".

Med Hensyn til Meningen med Artiklen ere vi væsentlig enige med Kofod Ancher, men derimod kan hans Udlægning af de i Artiklen opregnede Lovstykker, som vare ældre end nærværende Aktstykke, og med hvilke dette skulde stemme, ingenlunde billiges. Disse Lovstykker ere følgende:

1. Gamble Konninghe Voldemars Logh. Det maa mærkes, at der staar efternævnte Artikler „oc al anner" gamle Kong Valdemars Lov, følgelig er Meningen vistnok egentlig, at foruden efternævnte Artikler, — der delvis indeholde Valdemars Lov —, skal ogsaa al anden gamle Kong Valdemars Lov gjælde; men hvad er nu denne Kong Valdemars Lov, som saaledes enten ligefrem er optaget i de følgende Artikler, eller dog skal tjene som et Supplement til disse? Herpaa svarer Kofod Ancher: „Det er Lovbøgerne", hvorved vel altsaa skal forstaaes de skaanske, sjællandske og jydske Lovbøger, særlig da Jydske Lov. Som det vil ses, ere vi atter her inde paa Spørgsmaalet om Leges Waldemari, kun have vi her

for første Gang en dansk Text, hvor vi altsaa se Leges Waldemari fremtræde som „gamle Kong Valdemars Lov.“ Atter her møde vi samme Fænomen, nemlig at disse Valdemars Leges eller Lov nævnes i Indledningen eller Texten til et Aktstykke, som aabenbart er bestemt til at være en Haandfæstning, et Lovstykke gjældende for hele Landet, indeholdende navnlig Løfter til Undersaatterne; det forudsættes atter her, at Valdemars Lov maa være Grundlaget for og Supplementet til enhver Haandfæstning. „The articula, ther hær efther star“ vilde have været meget daarlig tjente med at blive henviste til at søge Supplementer i Provindslovene, thi det vil falde vanskeligt i disse at finde nogen Artikel, der omhandler Forhold, som disse Love beskjæftige sig med; men hvis derimod Kong Valdemars Lov var en gammel „Haandfæstning“ fra Valdemar Sejrs Tid, saa vilde der være god Mening i at lægge denne til Grund for senere Bestemmelser i samme Retning. At Valdemars Lov virkelig maa være et Aktstykke af denne Art og derfor selvfølgelig staar i intim Forbindelse med de her opregnede Artikler, gjøres endelig utvivlsomt ved at se paa Lovstykkets Slutning, hvor det hedder: „Hvilken konningh skal wære, om han then logh, ther then andre Konningh Waldemar gaff oc thesse articula, som hær fore staar . . . ey holder, o. s. v., tha skal han ey fore konningh holdes.“ Tydelig nok er Meningen her at sige, at Waldemars Logh og disse Artikler ere Overenskomster, Kontrakter mellem Konge og Folk, indeholdende de Betingelser, hvorunder en Konge kaares, og at Kongen, naar han bryder Betingelserne, ogsaa forbryder sin Ret til Kronen. At sætte Provindslovene ind i denne Forbindelse, er ganske urimeligt. At Gamble Konningh Waldemars Logh maa være identisk med den i ovenfor omtalte Recension af Thords Artikler nævnte „Konninghe Waldemars Logh“ kan ikke være tvivlsomt. Paa begge

Steder passer denne Benævnelse aldeles ikke paa Jydske Lov eller overhovedet paa Provindslove, men udelukkende paa et offentligretligt Aktstykke af samme Art som de senere Haandfæstninger.

2. Der nævnes dernæst som en Lov, hvormed de efterstaaende Artikler skulde stemme, og som altsaa, for saa vidt den ej optoges i Artiklerne, stadfæstedes, „Kirkulog". Kofod Ancher antager, at herved menes „Kirkeretten"; men hvad vil det sige? Menes der skaanske og sjællandske Kirkeret? Efter hvad foran er bemærket, skulde man her vente at finde nævnt en Kirkelov, gjældende for hele Riget, til hvilken altsaa de nedenfor nævnte kirkeretlige Regler kunde slutte sig, og mulig har man da med Udtrykket „Kirkulog" sigtet til den skaanske Kirkelov, om hvilken Ancher I, S. 199 udtaler, at „man kan anse den for en saa godt som almindelig Kirke-Ret i Danmark, der har vedvaret lige til Reformationen. Der er vel udgivet adskillige Kirke-Love og gejstlige Forordninger siden, men den gamle Kirke-Lov er dog stedse bleven staaende ved Magt og anset som en Grundlov" *). Ligesom man ved gamble Konninghe Waldemars Log tænkte paa den ældre verdslige Grundlov, som nu skulde ved de efterstaaende Artikler suppleres, saaledes tænktes ved Kirkulog paa den hidtil bestaaende kirkelige Grundlov, der nu ligeledes skulde nærmere udvides ved de efterfølgende Artikler.

3. Fremdeles nævnes „Breflogh" og 4) „Nyburgh logh". Som ovenfor anført omsætter Ancher „Breflogh" til Breve og Privilegier, medens han mener, at Nyburghlogh maa være Kong Erik Glippings

*) Maaske er der ved Kirkulog tænkt paa »omnes libertates quibus ecclesia Dacie unquam floruit tempore Waldemari«, se Erik Glippings Nyborgske Hf. 1282 § 18, altsaa vel paa Kirkens sædvansmæssige Ret paa hin Tid.

Haandfæstning, men med fuldkommen Føje er det i Gehejmearkivets Aarsberetning V. 3 antaget, at „Breflogh“ sigter til Erik Glippings Vordingborgske og Nyborgske Forordninger af 1282. Hvorpaa denne Mening begrundes, siges ikke, men selvfølgelig er det paa, at de nævnte Forordninger, særlig da den førstnævnte, handle „Om konnings bref“, som det hedder i den vordingborgske Forordning. Mulig menes der særlig ved Breflogh denne Forordning og ved Nyburghlogh Erik Glippings Haandfæstning af 1282 (den nyborgske Forordning). Jeg er mere tilbøjelig til at tro, at det er disse to Forordninger, der betegnes ved Breflogh og Nyburgh logh. end til med Ancher at antage, at Nyborglov skulde sigte til Forordn. af 1284, hvis væsentligste Indhold ikke vedkommer det i Haandfæstninger sædvanlige Lovstof, og som ere specielle Forordninger for Rigets forskjellige Dele, hvorfor der maatte have været nærmere Bemærkninger om dem.

Er altsaa Overskriften Gamble Konninghelogh over Artikel 1 korrekt? Svaret maa blive, at det er en fuldstændig passende og korrekt Overskrift over denne Artikel, idet denne netop omhandler de Lovstykker, som tidligere Konger enten ved deres Thronbestigelse eller senere under deres Regjering havde udstedt som en Indrømmelse, en Begunstigelse mod deres Undersaatter. Forinden nye, lignende Bestemmelser til Undersaatternes Gunst opregnedes i de følgende Artikler var det i sin Orden indledningsvis at nævne det gamle nedarvede Grundlag, den gamle Kongelov, til hvilken de nye Artikler kun skulde være et Supplement. Men naar Overskriften saaledes vel kan passe til den første Artikel, men derimod ikke til hele Lovstykket, maa man selvfølgelig blive staaende ved den Antagelse, som giver en fornuftig Mening, og Larsens Argument for det her omhandlede Lovstykkes Nyhed i Tid, hentet fra Overskriften, falder hermed bort.

Ganske som i Hf. 1320 findes ogsaa i Texten til

dette Lovstykke en Bestemmelse, der lyder paa „ock skal konningen lade them i riket boo nytæ Waldemars logh aldelis; oc fins ther noger minske i them, tha scule biscope oc skellige rikesins mæn them uppfylle“. Havde man endnu nogen Tvivl angaaende Udtrykket Waldemars Logh, maatte denne falde bort ved at se, at Valdemars Lov angaar alle dem, der i Riget bo, og den nævnte Passus kan tillige tjene til at bestemme Tiden for Lovstykkets Udstedelse, hvilket med Kofod Ancher maa sættes til Erik Menveds Tid. I. E. Larsens Mening om Aktstykkets Nyhed er helt igjennem urigtig, hvilket jeg maaske senere vil finde Lejlighed til at paavise.

§ 3. *Historieskrivernes Omtale af Leges Waldemari.*

Efter at nu samtlige offentligretlige Aktstykker, hvor dette Udtryk forekommer, ere gjennemgaaede, kunne vi som Resultat af denne Undersøgelse fastslaa, at der ved Leges Waldemari sigtes til en fra Valdemar II hidrørende Lov, gjældende for hele Riget og indeholdende lignende Løfter til og Rettigheder for Undersaatterne, som dem, der optoges i de senere Haandfæstninger. Men imod dette Resultat er der den vægtige Indvending at gjøre, at vor Historie, i alt Fald efter hvad man hidtil har antaget, ganske tier om noget saadant Værk af Valdemar Sejr. Havde han udstedt en saadan Grundlov for sit Rige, saa berømt, at Folket gjennem Menneskealdre bestandig forlangte og fik den lagt til Grund for enhver Grundlovsbestemmelse, saa er det umuligt andet, end at vor Historie, saa tarvelig den end er forsynet med Skribenter fra det 13de Aarhundrede, maatte have omtalt dette Faktum. Selv den tørreste, samtidige Munkekrønike kunde umulig, skulde man

synes, have forbigaaet en saa vigtig Akt med fuldstændig Tavshed.

Men det have Krønikerne heller ikke gjort, de have omtalt denne Begivenhed, og vore Retshistorikere have kjendt disse Udtalelser, men fra gammel Tid har man misforstaaet, hvad Krønikerne berettede. Som vi nu skulle se, fortælle flere Krøniker — deraf et Par, forfattede ikke længe efter Valdemars Tid — om det Aktstykke, som senere Haandfæstninger kalde Leges Waldemari; samtlige disse Steder have Kofod Ancher og J. E. Larsen kjendt, og de have begge haft den største Ulejlighed med at bringe det, som Krønikerne udtalte, til at passe med ėn Omtale af Jydske Lov, noget der af gode Grunde mislykkedes for begge disse Forfattere.

Den saakaldte Chronicon Sialandiæ (S. R. D. II, S. 629) har ved Aaret MCCXL følgende Bemærkning: „Hoc anno rex Waldemarus in castro Orthingeborg Legem Danicam promulgavit, et eam in libro Danico fecit conscribi, qui liber ita incipit: Mæth logh scal man land byggiæ. Hoc autem factum est consentientibus filiis suis et præsentibus, videlicet Rege Erico, Duce Abel, Domino Christophoro, venerabili etiam Metropolitano Lundensi Uffone cum Suffraganeis suis.“

I „Exordium Monasterii Caræ Insulæ“ hedder det i Vita Gunneri (S. R. D. V. 579): Cum etiam Dompnus Waldemarus Rex senior librum legis Danice Worthinborg composuit & populo terre sue conservandum commisit ipse (Gunnerus) presens fuit et consiliis suis pro majori parte Rex obedivit. Nomen etenim ejus in testimonium tam solennis facti in prologo dicti libri legis positum est.“

I den Krønike fra Aar 936 til Aar 1317 (formentlig fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede), som findes indført i S. R. D. II, 169 flg. hedder det Side 173: Rex Waldemarus in Orthinborg promulgavit

Leges coram filiis, Uffone & Episcopis; sic incipit Meth Logh scal man Land büggiæ.

Det saakaldte Thomas Gheysmers Compendium [S. R. D. II, 286]*), har: Hic Waldemarus inter cetera notabilia facta sua edidit Leges Danorum, atque in gloria mortuus est Anno XXXIX regni sui**).

Petrus Olai, som døde mellem 1560 og 1570, omtaler paa 2 Steder i sine Samlinger Valdemars Lovgivningsværk, nemlig i den Krønike, der er indført i S. R. D. I, hvor han (122—23) kun ordret udskriver Thomas Gheysmers foran citerede Yttring. Dernæst taler han ogsaa om samme Sag i sine Excerpta ex Historicis Danorum (S. R. D. II, 261—62), men her er han langt udførligere. Det hedder:

Iste Rex Waldemarus Libros Legum Imperialium, quibus tunc Dania regebatur, Vibergis comburens nullam aliam Legem servari voluit, nisi quam ipse cum consiliariis suis proferret. Nam Dania non recognoscit Imperatorem. Fecit igitur Leges Jutie Anno Domini MCCXL & promulgavit in mense Martio Wartingis præsentibus filiis ejus, Rege Erico, Duce Abel, Christophoro Domicello, nec non Archiepiscopo Uffone Episcopi . . . . cum aliis . . , . .

Man vil ikke kunne nægte, at en Gjennemlæsning af de ovenciterede Steder efterlader et almindeligt Indtryk af, at Valdemar maa have givet almindelige Love, gjældende for hele Landet eller for alle Danske.

---

*) Dette Udtog og Fortsættelse af Saxos Historie er affattet paa Valdemar Atterdags Tid, vistnok kort efter Aar 1340, med hvilket Aar Krøniken ender. Se Fr. Schiern. Nyt hist. Tidskr. V. 517. Note 2.

**) Fra Midten af det 15de Aarhundrede er Hamsfort's Chronologia secunda (S. R. D. III), som under Aar 1240 har: Veris principio Vordingburgi Comitia habet & Leges Danicas evulgat, quæ jam in omnium manibus versantur. Hundrede Aar senere nedskreves den saakaldte Chronicon Skibyense (S. R. D. II), hvor det om Valdemar hedder: qui Danis Legem scripsit ac in ordinem redegit.

Langebek og Schlegel, der som ovenfor anført holdt paa, at Jydske Lov var en almindelig Landslov eller dog var bestemt til at blive det, finde selvfølgelig deres Mening bestyrket ved de nævnte Citater, idet de tage, hvad der siges om Lex Danica og Leges Danorum til Indtægt som gjældende Jydske Lov. Kofod Ancher og Larsen, der have forfægtet, at J. L. var en partikulær jydsk Lov, ere ligeledes enige i, at Krønikerne have denne Lov for Øje, naar de tale om Lex Danica eller Leges Danorum, og de nævnte Forfattere, til hvis Theori disse Benævnelser selvfølgelig kun slet passe, nødes til at erklære de fremhævede Udtryk for en „ubestemt Maade at tale paa“ (Kofod Ancher I, 314) eller „en mindre bestemt Udtryksmaade“. (J. E. Larsen I. i, 130). En nærmere Undersøgelse vil imidlertid vise, at de ældre Krønikers Udtryksmaade er bestemt og tydelig, men at de hidtil ere blevne misforstaaede.

Misforstaaelsen er gammel, den begynder, som det vil ses, allerede at vise sig hos Petrus Olai, men hos Huitfeld finder man i hans Danmarks Historie (I, 206) følgende endnu mere forvirrede Beretning om Valdemars Lovgivningsværk:

Aar 1240, da Kong Woldemar sad udi Rolighed, og kunde formærke den store Uskikkelighed, som var udi Danmark, iblandt Rigens Indbyggere, udi saa Maade, at udi Dom og Ret kunde de ikke sambyrdes, fordi mange vilde lade deres Sager dømme efter Kejser-Retten, hvilken da var meget brugt her i Riget tilforn, for de mange lærde Mænds Skyld, som vare komne ind udi Riget til de nye Herre Kloster, meste Parten Bisper, og havde været i Frankerig, og Italien, at studere, baade i den gejstlige og den verdslige Ret; andre fandtes og her i Riget, som holdt dem ved de gamle kongelige Haandfæstninger, ved gammel Skik og Brug, som var holden udi fordums Tid, og ved Sjællandsk og Skaanske Lov, som Kong

Valdemar den første havde gjort. Derfor lod nu denne fromme Kong Valdemar forskrive en almindelig Herredag over alt Riget til Voringborg: der mødte alle hans 3 Sønner . . . . . . og da de vare alle til Stede, lod Kong Valdemar efter hans Raads Raad gjøre og beskrive den Jydske Lovbog, som vi nu paa denne Dag bruge, og hver Konge sværger paa i deres Indtagelse. Og da han havde samme Lov publiceret og udraabt i samme Herredag, og alle Mand havde den samtykt, vedtaget og svoret, da lod han strax paa Pladsen opbrænde, hvis gammel Skraa og Vedtægter, som var derimod. Belangendes skaansk og sjællandsk Lov, som hans Herre Fader, Kong Valdemar den første havde gjort, Aar 1171, dem lod han blive ved sit Værd, fordi dette Rige, adskilt tilforn ved adskillige Konger, ikke saa snart kunde taale og lide ens Lov, men havde været besværligt, da fast mere end nu, at tvinge dem under een Lov."

Suhm siger i sin Danmarks Historie IX, 713, at man paa den Tid ikke vilde nøjes med de gamle kongelige Forordninger og med Valdemar den førstes Sjællandske & Skaanske Lov, „men beraabte sig og paa Kejser-Retten, der lidet eller intet passede til Danmarks Forfatning, og hvorved dels forstaaes en gammel tydsk Lov af det Navn og dels Justiniani Romerske Love" o. s. v. Medens Kofod Ancher mente, at Huitfelds Udtryk „Kejserretten" maatte sigte til romersk og kanonisk Ret, ses det altsaa, at Suhm i alt Fald ogsaa vil have dette Udtryk forstaaet som gjældende „en gammel tydsk Lov."

Det, der siden Peder Olsens Tid har bragt haabløs Forvirring i Historieskrivernes Beretning om Valdemars Lovgivning, er Undladelsen af at skjælne imellem den Lovgivning, der vedkommer Riget, og den provindsielle Lovgivning. Denne Forvirring er det, som begynder at vise sig hos Peder Olsen. Han har

aabenbart haft gode gamle Kilder, der have berettet ham, hvorledes Danmark før Valdemars Tid styredes efter Leges imperiales. Det er af Udtrykkene klart at Beretningen ikke har gaaet ud paa, at Leges imperiales brugtes ved de provindsielle Retter, men at Meningen er, at Danmarks offentlige Ret toges af Kejserretten, hvorved jo ikke blot forstodes den egentlige Romerret, men tillige Lensretten med de tydske Kejseres Forordninger. At man nu virkelig her i Danmark har efter Borgerkrigenes Ophør i Slutningen af det 12te Aarhundrede, da Staten skulde paa en Maade rekonstrueres, indrettet Statsstyrelsen efter tydsk Mønster i Mangel af danske Forfatningslove, det er ikke blot rimeligt, men lader sig maaske nærmere oplyse i det følgende, saa Peder Olsens ovenanførte Bemærkning er sikkert rigtig. Det er ogsaa korrekt, „at Valdemar ikke vilde tillade, at anden Lov brugtes end den, som han med sine Raader vedtog, thi Danmark anerkjender ikke Kejseren for Herre,“ men naar Peder Olsen saa fortsætter: Fecit igitur Leges Jutie —, saa begynder det, som han selv har tilsat, og som er aabenbart urigtigt; thi hvad i al Verden kunde det nytte at vedtage en provindsiel Lov, efter den kunde jo dog selvfølgelig ikke Danmarks Rige styres. Hvad Landet trængte til var en Rigslov, en Haandfæstning, hvorefter Styrelsen kunde foregaa. Men Peder Olsen har af Valdemars Love kun kjendt jydske Lov, og han har saa til de gamle Efterretninger føjet sit eget urigtige Ræsonnement. Hos Huitfeld og Suhm stiger Forvirringen end mere. Huitfeld støtter sig væsentlig paa Peder Olsens Beretning og har en rigtig Motivering af „Kejserretten“s Indvandring her, nemlig Tilstedeværelsen af de mange lærde Mænd, der vare kyndige baade i gejstlig og verdslig Ret, men forresten sammenblander han Haandfæstninger og Provindslove og giver derved en meget uklar Fremstilling. Karak-

teristisk er det, at han ikke har Peder Olsens Fortælling om, hvorledes Valdemar brændte Kejserretten i Anledning af Jydske Lovs Vedtagelse, men i Stedet for anfører, at det var „gammel Skraa og Vedtægter, som vare derimod“, der opbrændtes. Har en Opbrænding overhovedet fundet Sted, da er det højst rimeligt, at Valdemar i Viborg har brændt de gamle jydske Skraaer og Vedtægter, som vare mod den nye jydske Lov, og at han i Vordingborg har brændt „Kejserretten“, fordi nu alene hans nye „Lov“ maatte bruges som Rigslov og Forfatningslov.

Det er saaledes indlysende, at megen Uklarhed og Misforstaaelse efterhaanden har indsneget sig i Beretningen om Valdemars Lovgivningsarbejde. Vi skulle nu se, at naar man læser selve Jydske Lov og de gamle Annalister uden forudfattede Meninger, saa ville alle Vidnesbyrd stemme med Hensyn til Karakteren af Valdemars Lovgivningsarbejde. Idet vi med Hensyn til Lovene henvise til det Resultat, vi ovenfor naaede til, skal her nu de ældre Historieskriveres Vidnesbyrd paakaldes, idet vi se paa Vidnesbyrdene fra en Tid, der ikke ligger meget senere end det sidste Lovarbejde, hvori vi fandt Leges Waldemari omtalte, Kong Olufs Forordning af 1377.

Af Aarbøger fra denne Tid, som omhandle Valdemars Lovgivningsarbejder, er kun levnet os de tre, der findes citerede ovenfor Side 33, og det saakaldte Thomas Cheysmers Compendium, der formentlig er forfattet omtrent Aar 1340, og altsaa nedskreven paa en Tid, da Leges Waldemari endnu omtaltes i Lovene.

Af disse Beretninger maa særlig Vægt selvfølgelig tillægges den saakaldte Chronicon Sialandiæ, der er en af vore ældste bevarede Aarbøger, næppe nedskreven meget over en Menneskealder efter Valdemars Død, altsaa paa en Tid, da man maatte vide Besked med hans Love.

Det hedder da i det ovenfor anførte Stykke af denne Aarbog ved Aaret 1240:

„I dette Aar publicerede Kong Valdemar den danske Lov og lod den skrive i en dansk Bog, der begynder saaledes: Med Lov skal man Land bygge.“

Hvad er Lex Danica? Svaret har fra Langebek og Schlegel lydt paa, at det var Jydske Lov, thi denne var jo netop bestemt til at være eller endog bleven Lex Danica, ɔ: en Lov for hele Riget. Svaret har fra Kofod Ancher og Larsen ligeledes lydt paa, at det var J. L., men dette Svar er af disse to Forfattere ikke givet med Glæde, thi at J. L., der efter deres Paastand bestemt var og blev en Lov, som udelukkende gjaldt for det jydske Lovomraade, kaldtes Lex Danica, det var mildest talt en „ubestemt Maade at tale paa“.

Men Lex Danica er ikke Jydske Lov. Man lægge Mærke til, at der her skjelnes mellem en Lex Danica og en Liber Danicus, ɔ: mellem en Lov og en Lovbog. Paa samme Maade hedder det i Jydske Lovs Fortale, at Valdemar „loot scriue thene b o o k oc gaf theri l o g h i Worthinburg ther here stander scriuen a danske meth hans syners raath“ o. s. v.

Denne Krønikes Ord give først god Mening, naar de forstaaes paa følgende Maade:

„I dette Aar publicerede Kong Valdemar en (almindelig) dansk Lov og lod den skrive i den paa Dansk affattede Lovbog, som begynder saaledes: „Med Lov skal man Land bygge.“ Ved denne Læsning forklares alle de Vanskeligheder og Betænkeligheder, som Kofod Ancher og Larsen have ved Chron. Siall’s Beretning. Udtrykket „Lex Danica“ er saa aldeles rigtigt, og fremdeles kommer der Mening i Udtrykkene »promulgavit“ og „conscribi fecit“. Som senere nærmere skal paavises, maa det nemlig antages, at Lovbogen forelaa færdig ved den vordingborgske

Rigsdags Sammenkomst, og at Valdemar derefter paa denne promulgerede sin almindelige Lov samt lod den indskrive i Lovbogen. Paa denne Maade hæves ogsaa de Betænkeligheder, Kofod Ancher har ved at tænke sig den store jydske Lov skreven under selve den vordingborgske Rigsdag (Saml. Skr. I. 298).

Exordium Monasterii Caræ Insulæ har i Vita Gunneri den ovenfor Side 33 citerede Yttring, som gaar ud paa følgende:

„Da gamle Kong Valdemar forfattede Lovbogen paa Dansk i Vordingborg og overgav denne til vedkommende Lands Folk til Iagttagelse, var han (Gunner) til Stede, og Kongen fulgte for det meste hans Raad. Thi hans Navn staar til Vidnesbyrd om en saa højtidelig Begivenhed i Fortalen til den nævnte Lovbog."

Jeg oversætter, som det vil ses, terræ suæ ved vedkommende Lands (Folk), idet jeg nemlig formener, at Udtrykket terra maa oversættes ved Land, Landskab, Provinds, naar det ikke er nødvendigt paa Grund af Sammenhængen at tage det i Betydning af Rige. Som Hjemmel for denne Oversættelse henviser jeg til Kofod Ancher Saml. Skr. I. 127. Anm. Det er mærkeligt at se, at det om And. Sunesens Værk over Skaanske Lov hedder i det her citerede „officielle" Haandskrift, at dette er „Liber legis scanie, quem dominus Andreas . . . composuit ad utilitatem totius terre". Som det vil ses, bruges der her om Erkebispens Virksomhed med Hensyn til Skaanske Lov aldeles det samme Udtryk, som Vita Gunneri benytter i Henseende til Valdemars Virksomhed med Hensyn til Jydske Lov, nemlig „composuit*). Loven kaldes fremdeles „Liber legis" aldeles som J. L. benævnes i Vita Gunneri, og endelig erklæres det, at skaanske Lov

*) Samme Udtryk bruges om Thord Degns Lovgivningsarbejde, Ancher I. 677.

skal være ad utilitatem totius terræ, ligesom J. L. overgives populo terræ suæ ad conservandum.

Det vil ses, at der her i Vita Gunneri kun tales om Lovbogen „Liber legis“, men ikke om nogen Lov, „Lex Danica“ eller „Lex Danorum“, hvilket ogsaa er særdeles rimeligt, da Meningen jo kun er at berøre Gunneri Fortjenester, der uden al Tvivl ere begrænsede til hans Raad med Hensyn til Forfattelsen og Nedskrivelsen af den jydske Lovbog, hvorimod Udstedelsen af Lex Danica vel ikke særlig har været den jydske Bisps Værk.

Af Historieskrivere fra ældre Tid, der omtale Valdemars Love, have vi egentlig endnu kun tilbage den Krønike, som gaar fra Aar 936—1317, formentlig fra Midten af 14de Aarhundrede, der findes i S. R. D. II, 169 flg. Denne siger imidlertid, som foran anført, kun i al Korthed: Rex Waldemarus in Orthingborg promulgavit Leges coram filiis o. s. v. sic incipit Meth Logh skal man o. s. v. Dette er en temmelig ubestemt Beretning, thi vel kunde Udtrykket Leges synes at tyde paa de meget omtalte Leges Waldemari, altsaa hans almindelige Lov, men paa den anden Side synes „sic incipit“ at gaa paa den jydske Lovbog, hvorved dog maa mærkes, at den almindelige Lov ifølge alle Vidnesbyrd jo fandtes i den jydske Lovbog, hvorfor Udtrykkene „sic incipit“ — ikke som man skulde vente incipiunt — mulig kan forklares, uden at Leges behøver at tydes om J. L.

Thomas Gheysmer endelig siger i sit Compendium (foran Side 34), at Valdemar mellem sine andre berømmelige Gjerninger „edidit Leges Danorum“ og døde i sin Regjerings 39te Aar.

Atter her er altsaa et Udtryk, der anvendt paa almindelige Lovbestemmelser, gjældende for hele Dan-

---

*) Samme Udtryk bruges om Thord Degns Lovgivningsarbejde, Ancher I, 677.

mark, vilde være paa sin Plads, men som aldeles ikke passer paa en provindsiel Lovsamling, og hermed ere vi egentlig færdige med historiske Vidnesbyrd fra en Periode, hvor Valdemars Love endnu mindedes i den senere Lovgivning. Ovenfor have vi omtalt Petrus Olai og paavist Fejlene i hans Fremstilling; han gjør sig imidlertid endnu skyldig i en yderligere Misforstaaelse af sine gamle Kilder, idet han siger, at Valdemar „promulgavit leges Jutie", hvorimod Promulgationen i de gamle Krøniker ellers henføres ikke til J. L., men til Lex Danorum eller Danica. Han har med andre Ord forvexlet Lovbogen (Liber legalis) med Loven (Lex).

Jydske Lov har i Reglen ingen Titel i gamle Haandskrifter, og Chron. Siall. og de andre Krøniker, betegne den kun med sine Begyndelsesord. At Jydske Lov nogensinde skulde være betegnet som Valdemars Lov eller Leges Waldemari i Skrifter eller Love, som ere ældre end ca. 1400, det vil sige fra en Tid, da man vidste Besked om Jydske Lovs Tilblivelsesmaade, maa under Henvisning til alt foranført benægtes. Naar Ancher (Saml. Skr. I, 307) paastaaer, at jydske Lov i Hf. af 1282 kaldes baade Valdemars Lov og Lovbogen, da er dette som ovenfor paavist en Fejltagelse. Denne Forordning skjelner netop mellem Lovbogen og Kong Valdemars Lov. Derimod er det rigtigt, at J. L. ofte er kaldet Lovbogen eller den jydske Lovbog. Biskop Knud kalder den Jutorum Legisterium, hvorved vi atter mindes om Parallelen med Anders Sunesens saakaldte Parafrase af Skaanske Lov, der i det Hskr., som Ancher (I, 129) kalder det officielle, har følgende Titel: Istud legisterium est sedis Lundensis. — I det Haandskrift af J. L., som Kofod Ancher omtaler i Saml. Skr. I, 312, findes foran skreven med en temmelig gammel Haand: In hoc libro continentur leges municipales Jutorum o. s. v.,

og samme Steds benævnes Lovbogen Leges Municipales a Jutis sibi constitutæ. I samme Haandskrift siges videre „qui tres libri vulgo vocantur Lobock vel (altsaa i Slesvig) Danskè Recht.“ Endnu inden Udgangen af det 15de Aarhundrede havde man Rede paa, at der var Forskjel mellem Kong Waldemars logh og hans Logbok, se Thords Artikel 54 i Cod. Arn. Magn. Nr. 451, men i Løbet af dette Aarhundrede, da Leges Waldemari ikke mere paaberaabes og stadfæstes i offentlige Aktstykker, da glemte man efterhaanden, hvordan det var gaaet med Valdemars Lovgivningsarbejde. Alt, hvad der sagdes om dette i Lovens Fortale, i Krøniker og i Haandfæstninger, forstod man nu om den mere og mere ansete J. L. Nu var det, kan man tro Huitfeld, ogsaa denne Lov, hvorpaa hver Konge ved sin Indtagelse svor. I det bekjendte saakaldte Odenseske Hskr. af J. L., skrevet 1496, begynder Forvirringen at vise sig. Hic incipit — hedder det — Liber legalis Danorum, qui constitutiones R. Waldemari latinice intitulatur, men et andet samtidigt Hskr. Cod. Arn. Magn. Nr. 9, 8vo fra 1490 har korrekt til Slutningen: Explicit liber tercius legum municipalium regni dacie, og i Cod. Arn. Magn Nr. 451 12mo fra Aar 1480 skjelnes der som anført i Thord Degns Art. 54 endnu ganske rigtigt mellem Kong Waldemars „logh“ og hans „logbok“ (se ovenfor S. 25); men da Petrus Olai og Huitfeld skrev, var Forskjellen mellem Lov og Lovbog fuldkommen glemt, man blandede nu begge Dele sammen og foraarsagede derved den store Strid om Jydske Lovs Omfang og Karakter mellem senere Tiders Forfattere.

§ 4. *Have vi endnu „Kong Valdemars Lov“?*

Da Interessen for Kong Valdemars Lov eller Leges Waldemari saaledes allerede har tabt sig i

Begyndelsen af det 15de Aarhundrede, og da der fra Tiden forinden dette Tidspunkt kun er bevaret os faa Haandskrifter, endog af Jydske Lovbog, kunde det jo let tænkes, at Kong Valdemars Lov ikke var kommen til os i nogen Afskrift; men paa den anden Side har Tilfældet af og til bevaret Aktstykker fra samme Tid, hvis aktuelle Interesse for langt længere Tid siden var borte*), saa man bør ingenlunde paa Forhaand opgive Haabet om at finde Valdemars Lov. For at komme paa Spor efter denne have vi kun at følge de Kjendemærker, som Historieskriverne og senere Tiders Love give os.

Af Beretningen i Chron. Siall. vide vi, at Valdemars Lov, Lex Danica, blev skreven i den danske Lovbog, der begynder med de Ord: „Med Lov skal man Land bygge". Dette bekræftes ogsaa bestemt ved senere Loves Vidnesbyrd (se Hf. 1282, § 5 Leges regis Waldemari pro ut in libris suis legalibus continentur, og den danske Oversættelse af denne Hf. kuning Woldemars logh .... som scriuæt finnes i hans lowbögher, Valdemar IVs Frdn. af 24. Maj 1360 § 1 og Olufs Hf. 1376 § 17).

At altsaa Valdemars Lov oprindelig er skreven i den jydske Lovbog, og at den i lang Tid har været at finde der, maa anses for godtgjort, men andre ydre Kjendetegn angives os ikke. Det bliver da et Spørgsmaal, som maa undersøges, om ikke senere Tiders Hff. skulde antyde noget om Indholdet af Valdemars Lov, og der er naturligvis størst Sandsynlighed for at finde saadanne Spor i den første Hf., Erik Glippings af 1282. Vi have ovenfor Side 8 gjennemgaaet den Del af Hf., der følger efter Bestemmelsen om Overholdelsen af Leges Waldemari og set, at disse Bestemmelser ikke have Hensyn til J. L. Idet vi henvise til, hvad dèr er bemærket, skulle vi nu her frem-

* F. Ex. den saakaldte Kong Valdemars Jordebog.

sætte nogle yderligere Bemærkninger om Hf., i sin Helhed og om de ældre Lovarbejder, hvoraf den er taget.

Haandfæstningen bestaar egentlig af to Dele, idet nemlig §§ 1—4 er en Gjentagelse med nogen Udvidelse og Ændring af Erik Glippings kort i Forvejen givne Vordingborgske Forordning af 1282, medens derimod de efterfølgende §§ angaa Valdemars Love og ulovlige Handlinger mod disse, men det bliver da atter at undersøge, om den Vordingborgske Forordning af 1282 viser hen til tidligere Love.

Dette er egentlig ikke Tilfældet med Hensyn til den første Bestemmelse angaaende „Hof", hvis denne da virkelig hører med til denne Forordning (se G. A. II, 3. Noterne). Ingen os levnet Lov fra en tidligere Tid taler om Hof, og endmindre findes der fastsat noget om, at dette skulde holdes hvert Aar*).

Bestemmelsen i den Vordingborgske Forordning § 2 om, at Ingen skal fængsles (captiuari) uden i visse bestemte Tilfælde, gjentages i den Nyborgske Frd., dog med Ændringer i Henseende til Betingelserne for Fængslingen. Kofod Ancher har (S. Skr. I, 510) indset, at disse Bestemmelser intet have at gjøre med de i Provindslovene (Sk. L. VII. 3., Er. Sj. L. II, 19, J. L. II, 30, 91—95) forekommende Bestemmelser mod den Private, der „bandt" en anden Mand, men at Bestemmelserne ere rettede mod Misbrug af Kongemagten direkte eller indirekte gjennem Embedsmændene. Bestemmelserne tilsigte at forhindre, at Kongen udøvede ulovlig Tvang mod Undersaatterne ved ligefrem fysisk Vold mod Vedkommendes Person.

---

*) Dermed er ikke sagt, at Bestemmelsen er ny. Den er tvært imod kun en Indskærpelse af allerede tidligere gjældende Sædvaneret. I S. R. D. V. 584 hedder det ved Aar 1256 om Kongen, qui convocationem suam de regni negotiis consuevit singulis annis velut sæpius habere Dominica o. s. v.

Hf. af 1282 er paa dette Omraade mere fuldstændig, idet den i § 3 tillige forbyder, at Nogen maa straffes med strængere Straf end i Lovbøgerne bestemt, eller overhovedet straffes, med mindre han først er forvunden paa lovlig Maade. Det er selvfølgelig umuligt, at denne Bestemmelse kan tænke paa andre end Kongen og hans Embedsmænd, og Meningen med denne og den foregaaende Bestemmelse er altsaa overhovedet at hindre, at Kongen ved Fængsling eller Straf øver fysisk Vold mod Undersaatternes Person. Kofod Ancher har bemærket, at det er noget paafaldende, at her ingen Straf er fastsat; han synes at formene, at dette har sin Grund i, at Bestemmelserne ere rettede mod Kongen og Embedsmændene; men om end det var naturligt, at der ej fastsattes Straf for Kongen, saa ser det dog ganske vist underligt ud, at der ikke fastsættes Straf for Embedsmænd, der forsaa sig i disse Retninger; allerede J. L. (II. 89) var jo stræng mod forsømmelige Embedsmænd.

Saaledes som man hidtil har forstaaet disse Bestemmelser i Hf. 1282 synes der ikke at være nogen Forbindelse mellem disse og de os nu levnede ældre Rigslove. Bestemmelserne synes tværtimod kun at indeholde en Indskærpelse af, at Kongen og hans Embedsmænd skulle overholde Provindslovene, og man har oftere paaberaabt sig dem som Bevis paa, hvor slet Erik Glippings Regjering havde været, at det var nødvendigt at indskærpe den Slags Regler. Imidlertid vil en nærmere Undersøgelse af Hf. 1282 vistnok give til Resultat, at de hernævnte Regler om, at Ingen maa straffes haardere end efter Provindslovene, og at Ingen maa fængles, uden efter de der givne Regler, ingenlunde blot er en Indskærpelse af Provindslovenes Regler, men at disse Bestemmelser i Virkeligheden have et ganske andet Øjemed, nemlig at sætte Adelen eller Landets verdslige Stormænd, der hidtil havde hørt under den baade i Henseende til Straf og Fængs-

-ling strængere „Vitherlagsret", paa lige Fod med Landets øvrige Borgere, saaledes at ogsaa de for Fremtiden skulde dømmes efter Landets almindelige borgerlige Straffelov, ɔ: Provindslovene. Men naar dette er Tilfældet, saa indeholde disse Paragraffer en Ændring i Abels Frd. §§ 9—11 og Kristoffer I.s §§ 1—2.

Bestemmelserne i Vordb. Frd. § 3 og Hf. 1282 § 4 Vm konungs bref eller om Literæ regis sigte til at forhindre, at Kongen udøvede Tvang mod Undersaatterne ved under retslige Former at berøve dem deres Gods, medens de foregaaende §§ sigtede til at beskytte deres Person. Der findes vel i J. L. et Par Bestemmelser om Kongens Breve*), nemlig i II. 4., ifølge hvilken Sandemænd skulle udnævnes ved Kongebrev, og i II. 10, ifølge hvilken Kongen ses at „give Eftermaal" ved et Kongebrev, men til denne Slags Breve, Udnævnelser og simple Skrivelser, er der aabenbart ikke sigtet her. Paa den anden Side kan det ses, at Bestemmelserne, saaledes som de her forekomme, forudsætte, at Systemet med Kongebreve var vel kjendt og udviklet, og vi se da ogsaa, at saavel Abels som Kristoffers Forordninger indeholde Regler om Kongens Breve. Det har stedse været antaget, st de her nævnte Bestemmelser om Kongens Breve vare en videre Udvikling af Bestemmelserne i Abels og Kristoffers Frdd. § 13 og § 14 (se Ancher II. 608, Rosenvinge: Om Rigens Ret og Dele, Side 21. Gehejmearkivets Aarsberetning V. 3. V. A. Secher: Om Vitterlighed, Side 209.

Resultatet er altsaa det samme som det, vi kom til (ovenfor Side 12) med Hensyn til Haandfæstningens senere Del, nemlig at Hf. overhovedet paa det nøjeste slutter sig til tidligere Bestemmelser, og disse

*) Se ogsaa Eriks sj. Lov III. 57 »vor kunungs bref«.

tidligere Bestemmelser synes at være Abels og Kristoffers Forordninger.

Men naar Hf. 1282 saaledes vitterlig omtrent i hver eneste Paragraf nøje slutter sig til Abels og Kristoffers Forordninger, saa er det mærkeligt, at Hf. desuagtet ikke med et Ord nævner disse Aktstykker, thi det var ellers altid Skik at paaberaabe sig de ældre Lovbestemmelser, som vedkommende nye Lov sluttede sig til, samt udtrykkelig at stadfæste disse. At navnlig den saakaldte Kristoffers Forordning ikke nævnes, er særlig paafaldende, naar man erindrer, at Erik Glipping var hans Søn; det havde altsaa ligget nær, at han havde omtalt sin Faders Lovgivning, særlig da et saa betydningsfuldt Værk som den store og indholdsrige Forordning, som man nu har givet Kristoffer I,s Navn. Men Haandfæstningen indeholder som bekjendt ikke et Ord om Abels og Kristoffers Forordninger, hvorimod den idelig henviser til Valdemars Tid og i § 15 indeholder et almindeligt Paabud om at holde Leges Waldemari eller, som det oversættes, Valdemars Lov, saadan som den staar skreven i hans Lovbøger. Men naar saa er, faar man uvilkaarlig den Tanke, at de Forordninger, som nu henføres til Abels og Kristoffers Tid, enten maa have en paafaldende Lighed med Valdemars Lov eller at man maaske endog her har Leges Waldemari eller Valdemars Lov.

§ 5. Om Abels og Kristoffers Forordninger.

Ved hvad foran er udviklet, ere vi altsaa opfordrede til at anstille en nøjere Undersøgelse af de Lovstykker, der findes indrykkede i Gehejmearkivets Aarsberetning (V. 9—14), og hvoraf det første (paa Latin og Dansk) henføres til Abel, medens det andet henføres til Kristoffer I.

Kofod Ancher, der har saa store Fortjenester af at have paabegyndt et grundigt Studium af vore gamle Love og vor gamle Ret, har for første Gang ladet de nævnte gamle Love trykke i sin Lovhistorie. I første Del har han under Litr. B (Side 598) aftrykt „Constitutiones Waldemari Regis“, der begynder med Valdemar II.s Frd. af 1228, og som umiddelbart derefter har det Lovstykke, som i G. A. henføres til Kristoffer I., og i Fortalen hedder det, at han har fundet dette Lovstykke i det Haandskrift, som indeholder Udkastet til Biskop Knuds Glosser iblandt Arn. Magn. Hskr. Nr. 12 i 8vo 362 flg. „Om Titelen Constitutiones Waldemari strækker sig videre end til Forordningen af 1228, veed jeg ikke; saameget mener jeg alligevel kan klarlig nok sluttes, at iblandt de paafølgende Anordninger ere adskillige gamle, men formodentlig givne af adskillige Lovgivere paa adskillige Tider.“ Side 605 aftrykte Ancher dernæst under Litr. C en Forordning, „eller maaske rettere at tale en Samling af nogle gamle Forordninger“, der indeholdt „næsten det samme“, som alt er anført „i Frd. af 1228 under Litr. B.“; men da der dog findes ét og andet Stykke i den ene, som ikke findes i den anden, saa har han villet lade dem begge komme for Lyset. Denne Forordning fandt han i det ovennævnte Haandskrift Side 321 samt i den saakaldte Hielmstierneske Codex af Jydske Lov (nu Ny Kgl. Saml. Nr. 1311 d i 4to).

Om den Tid, paa hvilken Forordningerne ere givne, og om Forholdet imellem dem, udtaler Ancher sig paa følgende Maade: „Hvad er det vel for en Dominus Rex, som Forordningen begynder med? Er det Kong Erik Plovpenning eller Erik Menved? Uden Tvivl skal der staa ikke: Dominus Rex et Dominus Christophorus, men som der læses i Litr. B. Cap. 10: Dominus Rex Christophorus. Skulde denne Forordning være given af Kong Kristoffer alene?

Den begynder vel med Kong Kristoffers Navn, og har desuden i Nr. 12 den Overskrift: Christophori Regis. Det uanset har man Aarsag til at tvivle derom, thi foruden det, at Kongen nævnes kun for saa vidt han tilligemed Erkebispen og Bisperne ville efterdags befri deres Mænd for den Hylding eller Erkjendtlighed, som de tilforn havde modtaget af dem i Henseende til Styres-Havne (saaledes synes jeg dette Kapitel bør forstaaes), da ses af samme Forordning, saaledes som den er anført tilforn under Litr. B., at den ikke kan tilskrives Kong Kristoffer alene, siden han nævnes ikke førend i det 10de Cap. Desuden er det klart, saavidt jeg kan skjønne af Forordningens Indhold, at den indbefatter baade gammelt og nyt, ja endog ganske stridige Anordninger, naar f. Ex. Plovpengeskat ophæves i det 6te Cap. og stadfæstes derimod i 15de, saa den maa være en Samling af adskillige Tiders Forordninger".

I anden Del af Lovhistorien under Litr. L. (548—49) aftrykte Ancher dernæst den danske Oversættelse (G. A. II. 11), og om denne hedder det i Fortalen til anden Del ved Litr. K (skal være L.): „Litr. K (L.) har den danske Text, maaske en Oversættelse af den latinske Frd., trykt i 1ste Tome 605 seqv. under Litr. C. Samme har jeg afskrevet af en haandskreven Jydsk Lovbog i det Stockholmske Arkiv C. 41, hvor den følger strax efter Lovbogen uden særdeles Titel, skreven med samme Haand. Da Forordningen er meget rar, og ingen Efterretninger ellers haves om samme, saa er den, som mig synes, værd at komme for Lyset paa Dansk saavel som paa Latin, da den tjener den latinske Text paa adskillige Steder til Rettelse og Lys. Et mærkeligt Exempel herpaa vil jeg anføre af den 5te Artikel (606), hvor det hedder paa Latin: si quis non solvit denarios aratrales videlicet oram denariorum de aratro, amittit bouem etc., overensstemmende med Art. 15 (603).

Den danske Text derimod siger vel ogsaa, at en Øre Penning skulde gives paa St. Valdborgs Dag eller Dagen efter, men uden at melde noget om Plovskat. Skulde nu denne Læsning være den rette, da bortfalder derved den formentlige Modsigelse mellem Art. 5 og 18 (606, 608) og Art. 6 og 15 (602. 603.), følgelig ogsaa den Slutning, jeg har gjort mig deraf, at denne Forordning var en Samling adskillige Kongers Forordninger. Og kan det da gjærne være, da den i den latinske Text Nr. 12. 321 bærer Navn af Christophorus Rex, at den kommer fra Kristoffer II. I adskilligt kommer den og overens med hans Haandfæstning; den forbyder f. Ex. Kongen ligesom Haandfætningen at kræve nylig paalagte Skatter, især Plovpenge m. v.

I selve Lovhistoriens Text anfører Ancher i 14de Kapitel (Saml. Skr. I. 475) angaaende de nævnte Lovstykker følgende: „I den Samling af nogle gamle Love, som findes ved den første Del af Lovhistorien (første Udgave) under Litr. B. og C., er uden Tvivl den, der bærer Navn af Dominus Rex Christophorus, Dominus Archiepiscopus etc., og maaske en Del mere i samme Samling fra denne Konge. Huitfeld siger p. 243 om Kristoffer I. ved Aar 1256, at han var Almuen og den geistlige Stand fast besværlig, saa at den menige Mand i Riget satte sig op imod ham, hvorudover Kongen lovede med Brev og Segl, at den store Besværing, som dennem var sket tilforn, skulde nu aflægges og de alle efter den Dag skulde nyde Lov og Ret, hvilket han lod forkynde over alt Riget ved sine Befalingsmænd. Maaske denne Forskrivelse kan have indeholdt et og andet Lov og Ret vedkommende, men man veed intet videre derom, end hvad Huitfeld beretter.“ I sine Saml. Skr. II. 612 hælder Ancher imidlertid til den Mening, at Fd. Litr. B. alligevel er fra Valdemar II.s og Litr. C. fra Kong Kristoffer I.s Tid, og samme Steds (I. Side 337) udtaler

han, at han har været saa lykkelig at opdage „nogle af Kong Valdemars Forordninger“.

I Schlegels Afhandling i Skandin. Lit. Selskabs Skrift for 1806 II. 310—11 berører denne Forfatter i Forbigaaende en Bestemmelse i de heromhandlede Forordninger, og han mener, at Forordningerne rimeligvis hidrøre fra Kristoffer I., og at det er en Fejltagelse, naar Ancher har tilskrevet Kong Valdemar II. Frd. under Litr. B. At dette er saa, fremgaar af den 10de Art., „hvor Kong Kristoffer indføres talende“. (!). I det mindste kan heraf sluttes, at alt hvad der anføres fra den 10de Art. til Slutningen, ikke vedkommer Kong Valdemar. Om den af Ancher aftrykte danske Frd. hedder det, at det er samme Frd., som den før omtalte. I to Noter til Anchers samlede Skrifter I. 43 og II. 768, som skyldes Udgiverne (Schlegel og Nyrup), anføres omtrent det samme.

I. E. Larsen har i en, oprindelig i Molbechs Nordiske Tidsskrift IV. Bind (1836) indført Afhandling, om Kongeværdighedens Arvelighed fordum i Danmark (Saml. Skr. I. 2, 208) erindret om, at Jakob Erlandsen under Processen med Kristoffer I. mindede Kongen om, at han ved sin Kroning havde aflagt Ed paa at ville bevare Kirkens Friheder og Rettigheder, og at han ved sin Udvælgelse paa de almindelige Landsthing havde offentlig lovet at ville ophæve og gjenkalde alle de Paalæg og Byrder, som siden hans Forfædres og Farbroders, Knud VI.s Tid vare blevne indførte ved Kongerne, hans Fader og Brødre eller deres Fogder. „Flere af de Bestemmelser, som Kristoffer I. ved samme Lejlighed maatte love at overholde, ere maaske endnu bevarede i den Samling af gamle Lovbestemmelser, som Kofod Ancher har ladet trykke i sin Lovhistorie I. 200 flg., og af hvilke de allerfleste uden Tvivl henhøre til denne Konges Tid“.

I Larsens Forelæsninger over den danske Retshistorie (Saml. Skr. I. 1. 284) hedder det om de oftnævnte Lovstykker: „Denne saakaldte Kong Kristoffers Forordning er næppe det, man nu kalder en Forordning, men kun en Samling af Lovstykker af forskjelligt Indhold, rimeligvis fra forskjellige Tider, men dog næppe yngre end fra Kristoffer I. Blandt Indholdet findes det hos Rosenvinge § 17, Side 28 omtalte Tillæg til Vitherlagsretten. Ligeledes findes heri Bestemmelser om Forfølgning ved Rigens Ret, hvilke af Ancher i Saml. Skr. II, 608 og Rosenvinge i Skriftet om Rigens Ret og Dele Side 21 ere ansete for ældre end Erik Glippings Bestemmelser om samme Gjenstand i Frdd. af 1282. Den danske Text af nærværende Lov er meget mere kortfattet end den latinske og kan vel efter Sprogformen henføres til Kristoffer I's Tid. Blandt Bestemmelserne findes ogsaa Forbud mod visse Misbrug, som senere ere gjentagne i Kristoffer II's Haandfæstning. Vel blev der ikke før disse affattet nogen egentlig Haandfæstning, men længe i Forvejen maatte Kongerne paa Thinge love at afskaffe Misbrug og gjøre Ret og Skjel, hvilket man med Bestemthed veed om Kristoffer I, da et saadant Løfte er paaberaabt i Jakob Erlandsens Klageskrift mod ham. Disse Bestemmelser ere derfor maaske Kristoffer I's paa Landsthinget afgivne Løfte".

Rosenvinge erklærer det i sin Retshistorie (3die Oplag) Side 36 for tvivlsomt, om Lovstykkerne ere givne af Kristoffer I eller II, men i sit ovennævnte Skrift synes han derimod at holde paa Kristoffer I.

I Aarsberetning fra Gehejmearkivet V Bind erklæres det i Indledningsordene til den der aftrykte Samling af danske Forordninger indtil Aar 1500, at der „næppe kan være nogen Tvivl" om, at Recensionen I a (Anchers Litr. C.) „turde være at henføre til Kong Abels Tid." Beviserne herfor, som senere

skulle blive gjennemgaaede, hentes kun fra Bestemmelserne i et Par enkelte Paragraffer.

Det vil af det foregaaende fremgaa, at der hidtil ikke er gjort noget alvorligt Forsøg paa at klare det Spørgsmaal, fra hvilken Tid de oftnævnte Lovstykker hidrøre, man har indskrænket sig til Gætninger, til Betragtninger over de mystiske Ord: Dominus Rex et Dominus Christophorus og til nogle ganske enkelte Paragraffer, med Hensyn til hvilke man har draget en og anden Sammenligning. Er imidlertid den Betragtning rigtig, at Frdd., hvis de virkelig stamme fra Tiden før Erik Glipping, indeholde den første Grundlovsbestemmelse, den, der er bleven lagt til Grund for senere Grundlovsudkast og Forfatningsakter i flere Hundrede Aar, saa er det af stor Betydning om mulig at faa oplyst, fra hvilken Konge og fra hvilken Tid de stamme. En grundig Undersøgelse af de nævnte Lovstykkers Indhold vil vise, at de Argumenter, der hidtil ere fremførte for at bevise Forordningernes Alder, ingenlunde ere fyldestgjørende.

Gjennemgaar man den ovenfor angivne Literatur, vil man finde, at der overalt er lagt en særdeles Vægt paa det i de latinske Recensioner af Lovstykket nævnte Navn Christophorus, og selvfølgelig er dette i og for sig i sin Orden, men naar Schlegel anfører, at Kong Kristoffer „indføres talende“ i Art. 10 i Recension II, da er dette, som let vil ses, ikke Tilfældet. Kong Kristoffer nævnes, men han indføres ikke talende. Lovstykkerne savne overhovedet enhver Indledning, hvor Kongens Navn nævnes, og enhver Efterskrift, der kunde antyde, hvornaar og af hvem de ere givne; man har kun med Hensyn til Kongenavnet at holde sig til følgende Fakta: 1) at Recension II findes i Arn. Magn. Haandskrift Nr. 12 i 8vo i umiddelbar Sammenhæng med en Forordning af Valdemar II, foran hvilken staar Constitutiones Waldemari Regis, 2) at samme Recension nævner i Cap. 7 „Dominus

Rex Cristoforus, dominus archiepiscopus o. s. v., 3) at Recension I a derimod i Cap. I nævner Dominus Rex et dominus Cristoforus, dominus archiepiscopus o. s. v., 4) at derimod Recension I b, den danske Text, aldeles ikke nævner noget Kongenavn og heller ikke nogen Hertug, men kun i Almindelighed taler om „Kung", og endelig 5) at Recensionen I a i Arn. Magn. Nr. 12 har til Overskrift „Christophori Regis", hvilken Overskrift imidlertid ikke findes i den Hielmstierneske Codex, hvor Recensionen ogsaa findes afskreven. — Det maa sikkert indrømmes, at de nævnte Angivelser ere saa ubestemte, især paa Grund af det usikkre i, om der skal staa eller ikke staa „et" mellem Dominus Rex og Dominus Christophorus, at Forordningens Alder og de forskjellige Recensioners indbyrdes Forhold ikke kunne bestemmes herefter. Gehejmearkivets Aarsberetning har da heller ikke støttet sin Anskuelse om Forordningens Alder herpaa, men det anføres (Side 3), at Recensionen II maa henføres til Kristoffer den første af følgende Grunde: 1) fordi Art. 1 efter Recensionen I a (ɔ: Art. 7 i Recension II) stemmer aldeles med de mellem Kongen og Erkebispen vexlede Stridsskrifter (S. R. D. V. 589, 595) — og 2) Art. 13 er kjendelig den ældste bevarede Kilde til Rigens Ret og Dele. Ligeledes anføres det, at Recensionen I a „turde være at henføre til Kong Abels Tid, naar man ser hen til enkelte Artikler, navnlig Plovskattens Ophævelse i Art. 16", og fremdeles henvises der til Bestyrkelse for denne Mening til Huitfelds bekjendte Yttring [I, Side 229]*) og Petri Olai Udtalelse i samme Retning (S. R. D. II, 263).

Det vil imidlertid ved en nærmere Prøvelse af disse Argumenter vise sig, at disse ingenlunde ere i Stand til at godtgjøre, hvad de skulle bevise, men at

*) Om at Abel gjorde nogen ny Skik og Ordinants, som findes hos Jydske Lovbog.

Spørgsmaalet om Forordningens Alder og om Forholdet mellem de forskjellige Recensioner bestandig vil være lige dunkelt, hvis der ikke ad anden Vej kan skaffes nye Oplysninger.

Det ses ikke, hvorfor eller hvorledes det kan være afgjørende for at henføre Recension II til Kristoffer I, at denne Recension indeholder i Art 7 Bestemmelser om, at Kongen, Erkebispen, Bisperne og Greverne skulle sige de Folk af deres Tjeneste, som før have været i Skipæn, thi naar alt „Kong Abels Forordning“ indeholdt den selv samme Bestemmelse i Art. 1, saa haves der jo ingen som helst Vished for, at dennes Optagelse i Recension II er motiveret ved Striden mellem Kong Kristoffer I og Erkebispen, og naar det siges, at denne Bestemmelse „stemmer aldeles“ med de mellem Kongen og Erkebispen vexlede Stridsskrifter, da er dette heller ikke rigtigt. Hvis Bestemmelsen lød alene paa, at Erkebispen skulde sige de Folk af sin Tjeneste, som før havde været i Skipæn, saa var Paastanden beføjet, men som Artiklen lyder i Forordningerne, er Sagen en anden, thi Artiklen fastsætter den samme Bestemmelse ej blot for Erkebispen og Bisperne, men — som det synes — for Kongen, for Hertug Kristoffer (eller i alt Fald for Kongen), samt for alle Grever, det er altsaa aldeles ikke nogen særlig mod Erkebispen eller Gejstligheden rettet Bestemmelse, men en Sætning, der ganske i Almindelighed gjaldt alle, til hvem Lenshylding (homagium) aflagdes.

Desuden kan intet sluttes af den paaberaabte Artikel, forinden dennes Sammenhæng med den øvrige Lovgivning, særlig Jydske Lov, nærmere er undersøgt. Paa samme Maade maa det siges, at heller ikke den anden Grund for at henføre Recension II til Kristoffer I, nemlig det fra Rosenvinge hentede Argument, at Art. 13 i I a „kjendelig er den ældste bevarede Kilde til Rigens Ret og Dele“ (medens

Recension II's tilsvarende Artikel repræsenterer en nyere Udvikling) holder Stik ved nærmere Undersøgelse. Der formenes at være en bestemt Udvikling i Institutet med „Kongens Breve", nemlig saaledes, at Recension I a fastsætter 'et Antal af 3 Breve og for Overhørighed mod det sidste strax straffer med „Kongens Naade og Unaade", Recension II giver en Maaneds Frist efter det sidste Brev, medens efter Frdd. 1282 Brevenes Antal stiger til 4 og Overhørigheden kan afsones med Penge; men det skal senere blive paavist at Theorien om denne Udvikling ikke er rigtig*).

Det er vel sandt, at Bestemmelserne i de heromhandlede Recensioner bestemt repræsentere en ældre Udvikling end Frdd. 1282's tilsvarende Regel, men derimod kan man ingenlunde paastaa, at Forskjellen mellem de to Recensioner paa dette Punkt skulde være en saadan, at Recension II bestemt kan kjendes at være yngre end Recension I a, og i alt Fald kan der ikke heraf udledes, at Frdd. maa være fra Abels eller Kristoffer I's Tid, men kun at de ere ældre end 1282. Den nærmere Paavisning heraf vil ske nedenfor. — Hvad endelig angaar Huitfelds Yttring (I, Side 229), angaaende det i Aaret 1251 paa »Herredag" i Nyborg Vedtagne: „Da paa det altingist maatte komme udi Rolighed igjen, gjordes nogen ny Skick og Ordinantzer, som findes hos Judske Lowbog", og Petri Olai Bemærkning ved Aar 1251: Rex Abel celebravit Concilium cum melioribus Regni apud Reynoldsborg & quasdam novas leges libro legali addidit, saa behøve disse Bemærkninger naturligvis ikke at referere sig til de heromhandlede Lovstykker, og de kunne, som nærmere skal vises, ikke godt tænkes at gjøre dette.

Formentlig er det altsaa ikke lykkedes ved de

---

*) Se § 13 nedenfor.

ovennævnte Argumenter at knytte Recension II til Kristoffer I, og paa samme Maade synes det indlysende, at de Grunde, der i G. A. anføres for at henføre Recension I a til Abel, heller ikke ere fyldestgjørende. Navnlig kan der aldeles ikke sluttes noget af den i Art 16 trufne Bestemmelse om „Plovskattens Ophævelse", thi som nedenfor skal blive paavist, er her ikke Tale om Plovskattens Ophævelse i al Almindelighed, og hvad der er afgjørende for, at dette Argument ikke kan bruges til at bestemme Lovstykkernes Alder, er, at f. Ex. endnu Kristoffer II's Haandfæstning i Art. 31 indeholder Bestemmelse om „Plovskattens Ophævelse", uden at man dog derfor kan henføre den til Tiden strax efter Erik Plovpenning. Plovskat var en Skat, der paalagdes baade før og efter Erik Plovpennings Tid, og Bestemmelserne i de her omhandlede Lovstykker om Plovskattens Ophævelse kunne paa ingen Maade være afgjørende for, at Lovene maa hidrøre fra Erik Plovpennings Tid. Medens det efterhaanden i det følgende skal blive bevist, at Frdd. i ethvert Fald ere ældre end Erik Glippings Tid, noget hvorom jo ogsaa alle nyere Forfattere have været enige, saa er det formentlig altsaa klart, at det ikke endnu er lykkedes at fastslaa hverken bestemt fra hvilken af Kongerne før Erik Glipping de heromhandlede Lovstykker skrive sig og især ikke heller, i hvilket Forhold de tre Recensioner staa til hinanden indbyrdes. Det vil derfor være nødvendigt, for at faa en fast Bund at bygge paa, i det enkelte at gjennemgaa en af Recensionerne for dernæst, naar Klarhed saavidt muligt er opnaaet med Hensyn til denne, da om muligt at bestemme dens Forhold til de to andre Recensioner. —

Hvad angaar de Steder, hvor disse Forordninger ere fundne, og Haandskrifterne, hvori de forekomme, maa det altsaa erindres, at begge de latinske Recensioner findes i Arn. Magn. Hskr. Nr. 12 i 8vo, den

saakaldte Bisp Knuds Kladebog, fra Slutningen at det 15de Aarhundrede. Recension I a findes endvidere i den saakaldte Hielmstierneske Codex, nu Ny Kgl. Saml. Nr. 1311 d (skreven i Aaret 1416), medens den danske Recension I b er forefunden af Kofod Ancher i den Stockholmske Codex C. 41 af Jydske Lov, hvori Frd. findes skreven i umiddelbar Forbindelse med Loven og med samme Haand. Det maa følgelig fastholdes 1) at Recensionerne I a (og I b) findes skrevne in libro legali regis Waldemari, 2) at Texten endnu i Aaret 1416 havde aktuel Interesse*). 3) Af den Omstændighed, at Biskop Knud i 1488 vel havde begge Recensionerne i sit Apparat til J. L., men dog ikke optog dem i sin Udgave af Loven, synes at kunne sluttes, at Forordningerne vel i sin Tid have hørt til J. L., men paa den Tid ikke mere vare gjældende.

Ifølge hvad ovenfor er anført, søge vi efter Leges Waldemari in libris suis legalibus scriptæ, og de her nævnte Forordninger eller det her nævnte Lovstykke opfylder altsaa den ene Betingelse: at være skreven ved Jydske Lov. Spørgsmaalet bliver nu, om de her nævnte Leges kunne tænkes at skrive sig fra Valdemar Sejr, men dette Spørgsmaal kan ikke besvares uden en nøje Gjennemgang og Undersøgelse af Lovene, som altsaa nu skal forsøges.

§ 6. *Foreløbig Undersøgelse af „Kong Abels Forordning“.*

Denne Recension er den bedst redigerede, den er indført i en Codex fra 1416, medens Recension II

*) Den Omstændighed, at Valdemars Lov i den Hielmstierneske Codex ikke er skreven i umiddelbar Forbindelse med J. L., men bagefter 3 andre gamle Love, synes at vise, at Valdemars Lov nu kun havde en mere subsidiær Anvendelse som Supplement til hine ældre Love.

kun findes i Biskop Knuds Apparat til J. L., og den har derhos et Par Artikler, der ikke findes i Recension II, og som synes at tyde paa, at hvis vi her have to forskjellige Forordninger, saa er I a den ældste, og hvis vi kun have to forskjellige Afskrifter af samme Lov, saa er I a den bedste og den oprindelige, medens II er en senere, hvortil Forfatteren har føjet enkelte Glosser og mulig indføjet enkelte senere Ændringer for at bringe Loven i mere Overensstemmelse med senere Tiders Tarv. Vi vælge derfor at lægge Recension I a til Grund for den følgende Undersøgelse og skulle nu først foreløbig gjennemgaa de Paragraffer, der kunne antages at kaste Lys over Forordningens Tilblivelse, nemlig §§ 1, 14 og 17 samt den Overskrift, Forordningen har faaet i Cod. Arn. Magn. Nr. 12 i 8vo.

Hvad da først angaar Overskriften, saa staar der ovenover Loven, som i det nævnte Hskr. findes indført Side 321—25, med rødt Blæk: „Christophori Regis“, medens Loven i den Hielmstierneske Codex ingen Overskrift har. Da denne Overskrift imidlertid staar i bestemt Strid med Lovens § 1, hvor der særdeles tydelig staar Dominus Rex et Dominus Christophorus, kan der ikke lægges nogen Vægt paa denne Overskrift, der formentlig hidrører fra den, der i Slutningen af det 15de Aarhundrede har sammenskreven Biskop Knuds Apparat. Formentlig har Afskriveren af den Omstændighed, at Navnet Kristoffer overhovedet forekommer i Forordningen, villet slutte, at den ogsaa maatte hidrøre fra en Konge af dette Navn.

Vi gaa dernæst til Lovens § 1, der lyder saaledes:

Dominus rex et dominus Cristoforus, dominus archiepiscopus et omnes episcopi et comites resignant omnes homines ab homagiis, quos ab aliquibus nauigiis dinoscuntur accepisse (acceptasse).

Hvad er nu Meningen med denne Bestemmelse?

Kofod Ancher har i Kvartudgaven af sin Lovhistorie i Fortalen til 1ste Bind, som ovenfor bemærket, antaget, at Meningen var, at Kongen, Erkebispen og Bisperne (Greverne nævner han ikke her, men i S. Skr. III, 283 mener han, at Comites, uanset at den danske Text har Greuær, maa forstaaes om Hertuger) „ville efterdags befri deres Mænd fra den Hylding eller Erkjendtlighed, som de tilforn havde modtaget af dem i Henseende til Styres-Havne". Siden hans Tid vides denne Bestemmelse ikke at være undersøgt før af Professor Steenstrup, som i „Studier over Kong Valdemars Jordebog" I, 108, har udtalt den Anskuelse, at dens Betydning var, at „de Magthavende" indgik ved Frdd. af 1251 og 1257 „Kontrakter om at afskedige alle Mænd, de havde taget fra Andres Skipæn". Steenstrup har sammesteds meget rigtig følt, at denne Bestemmelse burde sammenholdes med J. L. III. 8, men de Resultater, hvortil denne Sammenstilling har ført, kunne næppe anses for aldeles korrekte.

Den her omhandlede Paragraf lyder i Oversættelse saaledes: Kongen og Hr. Kristoffer, Erkebispen og alle Bisper og Grever skulle sige alle de Mænd af deres Tjeneste, som de kunne kjendes at have modtaget fra noget Skipæn.

Artiklen angaar altsaa, som det synes, Kongens og andre mægtige Mænds Ret til at tage sig „Mænd" ɔ: Vasaller, som aflagde Lenshylding eller Troskabsløfte (homagium) til dem. Om denne Ret bestemmer J. L. III, 8, at Kongen maa tage sig Mænd over hele sit Rige, i hvilket Skipæn han vil, og Hertug i sit Hertugdømme, men andre Kongens Børn eller Frænder eller Grever maa ej tage Mænd udenfor deres egen Ret og deres Len. Spørgsmaalet bliver nu først, kvorledes Forholdet er mellem J. L. og den hernævnte Artikel, et Spørgsmaal, hvis rette Besvarelse er særdeles vigtigt for vor her stillede Opgave, efterdi der

her mulig kunde skjule sig Oplysninger om det her omhandlede Lovstykkes Alder.

Steenstrup synes at mene, at den nævnte Artikel ikke havde noget videre at gjøre med J. L. III. 8., men at det er en „Kontrakt“ mellem de „Magthavende“, gaaende ud paa ikke at formindske hinandens Skipæn. Paragraffen skulde herefter kun indeholde et Arrangement mellem Magthaverne, Kongen og „Herrerne“ i Landet, altsaa egentlig ikke nogen Lovbestemmelse; men dette kan ikke være rigtigt. Hvad der har vildledet Steenstrup, er den Parallel, som ogsaa G. A. (V. 3) henviser til, nemlig at Erkebisp Jakob Erlandsen beskyldtes for at tage (recipere eller sumere) „homines, qui sunt obligati alienis navigiis“ eller „homines de aliorum navigiis“ (S. R. D. V. 586, 589). Man formener, at den her omhandlede Artikel angaar netop dette samme Forhold, som omtaltes under Processen mellem Kristoffer I. og Jakob Erlandsen, ja man har endog (G. A. anf. Sted), som før paapeget, ment af denne Lighed at kunne slutte, at i alt Fald den ene Recension af Frd. maatte være fra Kristoffer I.s Tid. Men denne Lighed mellem de to Tilfælde existerer ikke, naar man ser nøjere til. Man har overset, at Budet her gaar ud paa, at alle Vedkommende skulle sige de Mænd af deres Tjeneste, som de kunne kjendes at have modtaget af noget Skipæn, ab aliquibus navigiis; men Beskyldningen mod Erkebispen gik ikke i Almindelighed ud paa, at han tog Mænd af Skipæn, men at han tog Mænd af Andres Skipæn (de aliorum navigiis), det vil sige, at han tog Mænd „utæn hans biskops dom“, som det hedder i J. L. III. 8.

Striden mellem Kongen og Erkebispen drejede sig følgelig om et mere specielt Tilfælde af ulovlig Tagen af Mænd fra Skipæn, men den her omhandlede Bestemmelse er videregaaende, idet den ogsaa vil hindre, at Nogen tager Mænd af sine egne Ski-

pæn*). Bestemmelsen er altsaa ikke blot en Overenskomst mellem Magthaverne til Bevarelse af de Skipæn, enhver af dem havde, men den gaar overhovedet ud paa at forhindre, at Skipæn, som det hedder i J. L. III. 9 „minskæs“. Bestemmelsen er formentlig altsaa truffen ikke til Gavn og Glæde for Magthaverne indbyrdes, men dels til Fordel for de Bønder, hvem de et Skipæn paalagte Forpligtelser paahvilede, og som selvfølgelig maatte bære tungere Byrder saavel af personlig som pekuniær Natur, jo flere Homines, der toges mellem dem, og dels til Fordel for Kongen. Forstaaet paa denne Maade holde vi os nøje til Ordene, og som det skal vise sig, passer en Bestemmelse som denne vel med hele Forordningens øvrige Indhold.

Hvis nemlig Steenstrups Mening var rigtig, var det ganske urimeligt, at Abel i Aaret 1251 skulde have indgaaet en Forpligtelse som den her nævnte, hvorved han stillede sig paa lige Fod med de mindste Lensmænd i Retning af at sige Mænd af sin Tjeneste.

Saavidt vi vide, blev Abel sat paa Thronen af de Store i Riget og ingenlunde af Bønderne (S. R. D. V. 262, Suhm X. 164). Huitfeld (I. 226) beretter, at det især var Bisperne, der arbejdede for hans Valg, men det bliver da højst besynderligt, at samme Konge næste Aar skulde have berøvet Bisperne deres homines og være bleven enig med de Store om at vise en — især fra hans Side — storartet Resignation til Fordel for Bønderne. Og hvor skulde denne Resignation være sket? „I Midfaste 1251 paa Danehoffet“, lyder Svaret (G. A. V. 3.) ifølge Petri Olai og Huit-

*) Steenstrup har Side 203 omhandlet Skipæn, der vare henlagte til Embeder, f. Ex. Bispedømmer J. L. III. 20. — Ved Kongebrev af 1288 (Ribe Oldemoder, udgivet af Dr. O. Nielsen S. 24) faar Bispen i Ribe som et særligt Privilegium Lov til at tage homines in dyocesi sua et extra.

felds Vidnesbyrd. Petrus Olai siger i sine Excepta ex Hist. Dan. (S. R. D. II. 263) „Anno vero Domini 1251 celebravit Concilium cum melioribus regni apud Reynoldsborg circa mediam XL mam & quasdam novas leges libro legali addidit“. Huitfeld kjender ikke noget til dette Concilium i Rends borg, men siger (Side 229): Aar 1251 hafver Abel forskreven en Herredag til Nyborg; der mødte alle Bisper, Rigens Raad og bedste Adel . . . Da paa det al Ting maatte komme udi Rolighed igjen, gjordes nogen ny Skick og Ordinantzer, som findes hos Judske Lowbog.“ Paa samme Herredag skal der ifølge Huitfeld være bevilget „en almindelig Skat og Landehjælp“ at oppebæres over hele Riget „at aflegge Rigens Gielde med oc indløse forpantede Huse udi forleden Krig“.

Med denne Beretning passer den her omhandlede Frds. Indhold kun meget slet. Forordningen ses helt igjennem at være særdeles vel stemt mod Bønderne og gaar overalt ud paa at begunstige dem, saaledes som ogsaa er Tilfældet med den første Artikel, som vi nærmest have for Øje her. Havde derfor Peder Olsens af Huitfeld optagne Beretning om de nye Love, der føjedes til Lovbogen, været henført til Rigsdagen i Roskilde 1250, hvor „menige Stænder“ hyldede Kongen, kunde Forordningen betragtes som Indrømmelser, gjorte til disse Stænder; men uagtet Petrus Olai og Huitfeld ikke ere enige om det Sted, hvor Concilium eller Herredag afholdtes i 1251, saa ere de dog enige i, at kun Landets Store mødte paa denne „Herredag“. Men er der nogen Sandsynlighed for, at en saadan aristokratisk Forsamling skulde have truffen en saa demokratisk Foranstaltning som Vedtagelsen af § 1 i den her omhandlede Forordning? Huitfelds Fortælling om den almindelige Skat og Landehjælp, der bevilgedes til at aflægge Rigens Gjæld og indløse pantsatte Ejendomme, kan heller

ikke forliges med vor Forordning, thi denne forbyder netop alle extraordinære Skatter og Paalæg (§ 16) med Undtagelse af een almindelig extraordinær Skat (§ 5), men denne er ikke ydet til Aflæggelse af Rigets Gjæld eller Løsning af Panter, men derimod bestemt til et andet specielt Øjemed, nemlig til at skaffe „stadig Mønt“. Efter al Sandsynlighed er det (Suhm X. 183) rigtigt, at det omtalte Concilium i Aaret 1251, paa hvilket Forordningen siges at være given, blev holdt ved Rendsborg, og vel ogsaa, hvad Suhm beretter, at Kristoffer her maatte indgaa paa alt, hvad Abel vilde, fordi man var saa nær ved Holsten; og paa denne Forsamling, hvor Abel var saa mægtig, skulde han have givet er Forordning, hvori han jævnsides med sin Broder Kristoffer sagde Mænd af sin Tjeneste! Dette er dog vel i høj Grad urimeligt. Men hvad der gjør det aldeles umuligt at antage, at Frd. er fra 1251, er dog især Bestemmelsen i § 14: „Item dominus rex preuideat regnum in posterum“. Hvordan vil man nemlig forklare, at der i 1251, — efter at Abel er valgt til Konge og kronet Aaret forud —, kan træffes en Bestemmelse om, at han skal forestaa Regjeringen i Fremtiden? Dette er umuligt, og man maa derfor nødvendigvis opgive at henføre Frd. til Aaret 1251. De „novæ leges“, som i dette Aar skulle være føjede til J. L., kjende vi ikke, det kan i alt Fald ikke have været den her omhandlede Forordning. At det andet Argument for at henføre Forordningen til Abels Tid: Plovskattens Ophævelse i § 16, ikke kan gjælde for noget Argument, er paavist ovenfor.

Men naar vi saaledes maa opgive at henføre Forordningen til Abels Tid, hvorledes kan der da staa i denne „Dominus rex et dominus Cristoforus?“ Saa maa vel altsaa Forordningen være fra Erik Plovpennings Tid? Men herimod er der for det første den vægtige Indvending, at det i saa Fald er aldeles ufor-

klarligt, hvorfor Hertug Abel ikke nævnes i Forordningens § 1, men alene Hr. Kristoffer, og dernæst kommer man atter i Forlegenhed med „Dominus rex preuideat regnum in posterum“, medmindre man mener, at Forordningen skriver sig fra Erik Plovpennings Thronbestigelse og er udfærdiget af ham samtidig med denne Begivenhed i Analogi med senere Tiders Haandfæstninger, se ogsaa S. R. D. II. 437, hvor det hedder: vacabat sedes Waldemari. Herimod taler imidlertid, at Erik allerede i Faderens levende Live i Aaret 1232 var bleven kronet og erklæret for Konge og Medregent.*) Udtrykket vacabat sedes Waldemari behøver kun at være et poetisk Udbrud i Lighed med det bekjendte: Tunc vere cecidit corona capitis Danorum (S. R. D. II. 173), der ligesom dette skal udtrykke Valdemarssønnernes Uværdighed til at beklæde Valdemars Kongesæde. Det synes saaledes, at Forordningen ikke kan henføres til Erik Plovpennings Tid, og dog maa Forordningen, hvis man skal have Mening i Ordene i § 1, da der samtidig tales om en dominus rex og en dominus Christophorus (og man bør gaa ud fra, at disse Ord ere korrekte) nødvendigvis være ældre end Kristoffer den 1stes Thronbestigelse.

Herved trænges vi omsider tilbage til den rigtige Tid for Forordningens Udstedelse. Den er, som Ancher har haft en Følelse af, udstedt under Valdemar Sejr. Det er, som nu nærmere skal paavises, de saa meget omtalte Leges Waldemari in Libris legalibus suis scriptæ, det er den i Jydske Lovs Fortale omtalte Logh, som Valdemar gav i Lovbogen, det er Chron. Siall.s Lex Danica, det er den berømte Lov, som endnu i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede stadfæstedes, men som siden glemtes saa alde-

*) Consors regni paterni, S. R. D. III. 287.

les, at man nu ikke har vidst, hvor man skulde henføre den, eller forstaaet dens Betydning.

Men mod dette Resultat kunde man strax ville hente en Indvending fra § 1 i Forordningen, thi denne strider jo ved sin Regel om, at Dominus Rex skal sige de Mænd af sin Tjeneste, han har taget fra Skipæn, paa det Bestemteste mod Bestemmelsen i J. L. III. 8, der netop giver Kongen Ret til i Modsætning til alle andre at tage Mænd, „i hwilic skipæn, ther han wil“. Det var jo umuligt, kunde man sige, at der samtidig med J. L., ja endog skrevne sammen med denne, skulde udkomme en Lov, der indeholdt Bestemmelser, som stred mod Jydske Lovs Regler.

Overhovedet er denne Regel særdeles vanskelig at forklare; det er ikke blot i Strid med Jydske Lov, at Kongen saaledes indskrænkes i sin Ret til at tage Mænd overalt, hvor han vilde, men det er i høj Grad stridende mod den Tids Lensregler, at Kongen stilles jævnsides med Hertuger, Bisper o. s. v. i Henseende til at tage Mænd. Man kan paa ingen Maade sige, at det var rimeligt, at Kongens Ret til at tage Mænd var den samme som de andre Stormænds Ret i denne Henseende, thi det maa erindres, at naar Kongen skabte Mænd, saa bleve disse hans (og Rigets) direkte Vasaller, som til Gjengjæld for den Skattefrihed, de opnaaede, bleve pligtige til at gjøre forøget Krigstjeneste paa hans Bud; men de Mænd, Bisper o. s. v. tog, bleve Undervasaller, Mænds Mænd. Naar Kongen forlangte Skat af dem, svarede de f. Ex., at de vare Bispernes Mænd*), men naar Leding blev udbudt, forbeholdt Bisperne sig desuagtet at bestemme, hvorvidt disse Homines skulde møde eller ej**). Man

*) S. R. D. VI. 293 Cum ex parte Regis a quodam rustico suo debita exigebantur servitia, inhibuit idem archiepiscopus . . . dicens ipsum rusticum esse hominem . . .

**) S. R. D. V. 599 . . . licet sit regiæ auctoritatis de consensu majorum regni expeditionem indicere. Ecclesiæ tamen juris

formindskede altsaa Skipæn og dermed Bøndernes Evne til pekuniære og personlige Ydelser uden i tilsvarende Grad at forøge Landets Forsvarskraft ved Hjælp af de udtagne Homines. Vasallernes Ret til at tage Undervasaller, og Kongens Forhold til disse er, som det vil være bekjendt, et af Hovedpunkterne i Middelalderens statsretlige Forhold ogsaa her i Danmark. Det er et Thema, der ofte og udførlig omhandles i Udlandet, men at man nogensinde eller noget Steds skulde være kommen til, at Kongens Ret til at skabe Capitanei, Tenentes in capite, skulde være sammenstillet med disses Ret til atter at tage Subtenentes, — det maa meget betvivles. Derimod findes i den longobardiske Lensret (§ 5, II. F. 10) en Bestemmelse, der ganske vilde svare til den her anförte, naar blot ikke Reglen her omfattede Dominus Rex.

Men ved at henføre den her omhandlede Bestemmelse til Aar 1241, undgaar man alle disse Vanskeligheder, thi i dette Aar var der en Dominus Rex, som ikke var Landets Konge. Valdemar IIs ældste Søn var jo nemlig alt i 1232 kronet som Konge og benævnes siden den Tid stedse Rex, men han havde som Broderen, Kristoffer, selvfølgelig visse Landsdele til Len, han var stillet som Hertuger, Bisper o. s. v. og maatte lige saa lidt som disse mindske Skipæn ved at tage Mænd af dem; det var derfor naturligt, at han her nævnedes sammen med de Lensmænd, der ikke alt faldt ind under Jydske Lovs Omraade, sammen med f. Ex. Erkebispen, medens Abel ikke nævnes her, fordi han for sit Hertugdømmes Vedkommende faldt ind under Reglen i Jydske Lov.

Det skal bemærkes, at i fuldkommen Overensstemmelse med den Regel, som her indskærpes, ses Kong Erik i Aaret 1237 at have tilskrevet Beboerne

---

est pensare . . . qui de hominibus ipsius Ecclesiæ idonei sint ad opus expeditionis. . . .

(universitas, inhabitantes) i Warwith Syssel, at han ikke vil formindske Ribe Bisps Navigii, som formentlig laa i dette Syssel, og at han i den Anledning vilde kassere den Homagium, Nogen maatte have aflagt til ham, idet han fortaug, at han hørte til de nævnte Skipæn (Suhm IX. 674, Ribe Oldemoder, udg. af Dr. O. Nielsen, Side 8). Man ser, at denne Episode fra Aar 1237 paa en mærkelig Maade netop stemmer med den Forpligtelse, der nu i 1241 indskærpes „Dominus Rex".

Naar Reglen om at tage Mænd af Skipæn forstaaes paa denne Maade, stemmer ogsaa Valdemars Lov paa dette Punkt ganske med Jydske Lovs tilsvarende Bestemmelse i III. 8. — Dette Kapitel i J. L. er i øvrigt vistnok hidtil ikke bleven opfattet ganske rigtigt. Bestemmelsen er noget utydelig affattet og Haandskrifterne ikke indbyrdes ganske overensstemmende*). Den latinske Oversættelse (i Cod. Arn. Magn. Nr, 11, 8vo) giver derfor ogsaa en forskjellig Regel fra den, som andre Haandskrifter maatte føre til; thi ifølge denne lyder Bestemmelsen vel paa samme Maade for Kongens og Hertugens Vedkommende, men andre Kongens Børn eller Frænder eller Grever maa aldeles ikke modtage homagium, id est fidelitatem ab aliquibus. Formentlig maa imidlertid Jydske Lovs hernævnte Bestemmelse forstaaes paa følgende Maade: Kongen maa tage sig Mænd baade over hele Riget og i alle Skipæn. Hertuger, Kongens Børn og Slægt, Grever og Bisper kun respektive i deres Hertugdømme, Len (eller Eiendom) eller Bispedømme, men ikke i Skipæn, end ikke om de ligge indenfor deres Hertugdømme, Len eller Bispedømme**). At Ordene maa forstaaes paa denne

*) Det flensborgske Hskr har saaledes kun om Kongen, at han maa tage »mæn«, om alle andre hedder det derimod, at de ej maa tage »mer«.

**) Se ovenfor S. 63 Noten.

Maade, forekommer mig klart deraf, at Skipæn kun nævnes i Forbindelse med Kongen. For hans Vedkommende er det ikke nok at sige hele Landet, der maa tilføjes „og i alle Skipæn“, men paa samme Maade kunde det, hvis de andre Domini skulde have Ret ikke alene over deres Del af Territoriet, men ogsaa over de deri liggende Skipæn, ikke være nok at nævne Hertugdømme, Len o. s. v., man maatte have nævnt de deri liggende Skipæn; men naar Skipæn ikke nævnes i Forbindelse med andre Domini, saa ligger dette i, at de aldeles ikke maatte tage Homines dèr, hvad enten nu disse Skipæn laa indenfor deres Len eller ej.

Forstaaet paa denne Maade ses det, at den her omhandlede Bestemmelse i Forordningen ganske stemmer med J. L. og er en Bekræftelse, en videre Udførelse af Reglen i III, 8, saaledes navnlig, at den gjøres til almindelig Regel for hele Riget og f. Ex. ogsaa omfatter Archiepiscopus, der selvfølgelig ikke nævnes i J. L.

Først ved at henføre Forordningen til Valdemars Tid og til den Tid, da J. L. blev givet, faar man ogsaa Mening i Lovens § 7: Detur et conseruetur liber legalis, et quj contra jpsum fecerit, a domino rege puniatur. Denne Paragraf angaar utvivlsomt jydske Lov, thi denne er den eneste, som i offentligretlige Aktstykker kaldes uden videre Tillæg Liber legalis, men naar det siges om denne Lovbog „detur et conseruetur“, saa er det udelukket, at Frd. er fra en Tid, da J. L. var i fuld Kraft og Gyldighed. Forordningen maa være fra en Tid, da Liber legalis vel var forfattet, men ikke endnu sat i Kraft. Dette stemmer fuldkomment med, hvad foran er oplyst om Kong Valdemars Lovgivningsværk i 1241. Af Beretningerne i Chronicon Siallandiæ og Exordium monasterii caræ Insulæ fremgaar det, at Valdemar i dette Aar lod forfatte to Love, nemlig J. L., om hvilken det hedder „composuit

et populo terræ sue conservandum commisit", og Loven, „Lex Danica", hvilken han 1) promulgavit, 2) in libro Danico fecit conscribi, qui liber ita incipit: Mæth logh o. s. v. Tænker man sig, at Kongen paa Rigsdagen i Vordingborg først har promulgeret Lex Danica, dernæst givet sit Bifald til den jydske Lovbog, og endelig ladet Loven skrive i Lovbogen, saa passer Udtrykkene i Loven om Lovbogen: detur et conservetur, fortrinligt, idet de bebude, at Kongen vil give Lovbogen og eventuelt straffe dem, der handle imod den. Der benyttes endog her med Hensyn til Lovbogen det samme Udtryk, som findes i Exord. monasterii caræ insulæ, nemlig at Undersaatterne skulle „conservare" Loven, men „detur" føjes til, thi Loven var promulgeret og færdig, inden Lovbogen endelig billigedes af Kongen, og inden han gav den til vedkommende Lands Folk til Iagttagelse. Her findes ogsaa den Straffetrudsel mod dem, der ikke vilde lyde Loven, som ellers synes at savnes i Lovbogen.

Hidtil have vi set, at alt tyder paa, at Forordningen er samtidig med Givelsen af J. L., men Spørgsmaalet bliver nu, hvorledes Bestemmelsen i § 14: Dominus Rex preuideat regnum in posterum — kan forenes med hin Tidsbestemmelse. Man kunde snarere vente, at der havde staaet provideo, men prævideo ses i den næste Artikel (§ 15), at være brugt i Betydningen „sørge for noget", og Bestemmelsen i § 14, maa følgelig oversættes saaledes: Kongen skal sørge for eller forestaa Regjeringen i Fremtiden. Skal Dominus Rex i § 1 forstaaes om Erik, maa Dominus Rex i § 14 have samme Betydning*) og Bestemmelsen gaar altsaa ud paa, at Thronfølgeren, den allerede til

*) Foran Liber Legalis, i hvilken Loven tilskreves, stod Fortalen, hvori det erklæredes, at Kong Valdemar var Lovgiveren. Den Dominus Rex, som omhandledes i hans Lov, vidste jo alle var Dominus Rex Ericus eller, som Fortalen har, kunungh erik.

Konge i 1232 kronede Kong Erik, skulde for Fremtiden forestaa Regjeringen. Da han ifølge Historieskrivernes Vidnesbyrd alt fra 1232 var Faderens Medregent, maa Meningen altsaa være, at han for Fremtiden skulde ene forestaa Regjeringen. Spørger man nu, om der da foreligger Bevis for, at Valdemar har endnu i levende Live renunceret paa Regjeringens Førelse til Fordel for sin Søn og Efterfølger, bliver Svaret, at herom er intet overleveret os, men vi maa da tillige gjøre opmærksom paa, dels at Efterretningerne fra Valdemars Tid overhovedet ere særdeles sparsomme, saa at der om langt vigtigere Begivenheder i hans Liv hersker Uklarhed, og dernæst at Valdemar kun levede meget kort Tid efter Givelsen af denne Lov. Eriks Overtagelse af Regjeringen faldt altsaa næsten sammen med hans Thronbestigelse, og at Historieskriverne ikke have omtalt hans korte Førelse af Regjeringen umiddelbart før Thronbestigelsen, er ikke at undre sig over. Bevis for, at Valdemar saaledes inden sin Død har overladt Regjeringen fuldstændig til sin ældste Søn, foreligger altsaa ikke, men at noget saadant er foregaaet, er ikke usandsynligt. Det er bekjendt, at Valdemar kun med Bekymring tænkte paa, hvordan det skulde gaa mellem hans Sønner, naar han var død, at han saa meget som mulig ved Skifte og Fordeling i levende Live søgte at forebygge Strid mellem dem, og at han navnlig var virksom for at skaffe den tilkommende Konge rolig Besiddelse af Kronen. Derfor lod han efter sin ældste Søns tidlige Død strax den næstældste, Erik, krone og gjøre til sin Medregent, for at der ikke skulde opstaa Tvist om Kongevalg efter hans Død, og det er højst rimeligt, at han i 1241 i sin fremrykkede Alder har kunnet ønske baade at lette sig selv og at styrke sin ældste Søn i rolig Besiddelse af Thronen efter sin Død ved alt nu at overlade ham hele Regjeringen. Naar, som vi skulle vise, alle Be-

stemmelser i Loven tyde paa, at denne maa være given paa den anførte Tid samtidig med J. L., og naar § 14 naturlig lader sig forene med Situationen paa samme Tid, saa kan den Omstændighed, at vore mangelfulde Aarbøger fra hin Tid ikke omtale den Begivenhed, som § 14 angaar, ikke forhindre os i at henføre Loven til det Tidspunkt, hvortil alle øvrige Bestemmelser i denne nøder os til at henføre den.

Endnu en Indvending mod vort Resultat kunde hentes fra Bestemmelsen i § 16 om Plovskattens Ophævelse, der kunde synes at hentyde til Tiden efter Erik Plovpenning (G. A. V. 3). Vi have allerede foran bemærket, at denne Bestemmelse ingen Betydning har til at bestemme Tidspunktet for Lovens Givelse, men det er nu Stedet til at paavise, at Bestemmelserne i § 16 om Plovskatten og i § 5 om en modificeret Plovskat i et særeget Øjemed i og for sig meget vel kunne skrive sig fra Valdemars Tid.

Først bliver der Spørgsmaal om, hvorledes de to Bestemmelser i § 5 og i § 16 kunne forenes, hvoraf tilsyneladende den sidste hæver Plovskatten, medens den anden dog atter taler om denne. I Fortalen til 1ste Del af Lovhistorien har Kofod Ancher udtalt, at disse to Bestemmelser indeholdt „stridige Anordninger“, idet Plovskatten ophævedes i denne Paragraf, men stadfæstedes i den anden, men i Fortalen til 2det Bind af Lovhistorien mente han, at dog mulig de to Paragraffer kunde forenes; thi den danske Text (G. A. I b) har ikke i den Paragraf, der svarer til nærværende Recensions § 5, nogen Bestemmelse om, at det Bidrag til Møntens Stadighed, som skal erlægges, skal paahvile eller udredes af Plovene. Det er vel altsaa hans Mening, at de latinske Recensioner fejle ved i § 5 at nævne „de aratro“; men hele denne Kofod Anchers Mening er urigtig. Den danske Recension er ikke forskjellig fra den latinske paa dette Punkt. Ogsaa den bestemmer i Virkeligheden, at den

Øre Penning, som skal gjældes for stadig Mønt, skal udredes af Plovene; thi naar den som Straf for den, der ej udreder denne Ydelse, foreskriver, at Vedkommende skal miste en Oxe af Ploven, saa viser den, at der ogsaa her sigtes til en Plovskat, om end Recensionen, som overhovedet udmærker sig ved sin Sammentrængthed, kun indirekte siger dette. Den danske Recension kan altsaa ikke hjælpe os ud af Modsigelsen mellem §§ 5 og 16, hvis en saadan overhovedet existerer.

Men dette er ikke Tilfældet, og Grunden til at man har faaet et urigtigt Blik paa disse Bestemmelser, er, fordi man ikke har haft Blik for, hvad Plovskat er. Herom kan i det Hele henvises til, hvad Steenstrup i sine Studier over Kong Valdemars Jordebog*) har oplyst. Hos ham (S. 214, Note 2) vil man ogsaa finde en Bemærkning om, at der ikke er nogen Modstrid mellem §§ 5 og 16, idet hvad der afskaffes i § 16, ikke er Plovskatten i al Almindelighed, men kun „et særegent ublu Krav eller en haard Inddrivelsesmaade“. Dette er fuldkommen rigtigt (se ogsaa Kofod Ancher I, 458), der er virkelig ingen Modsigelse i at sige paa det ene Sted, at man ikke mere vil opkræve 1 Mk. Penge eller et tilsvarende Beløb i Naturalier i Plovskat, men paa det andet, at man vil forlange 1 Øre Penge til et bestemt angivet Øjemed i Plovskat. Ligeledes godtgjør Steenstrup (Side 209), at Plovskat svaredes paa Valdemar Sejrs Tid**), og der er altsaa god Mening i at henføre de her nævnte Lovbestemmelser til Slutningen af hans Regjering, saaledes at der herved gjordes en Ende paa den Klage over Plovpengene, som endog lyder igjennem

*) Især Side 208 flg., se ogsaa Kofod Ancher. Saml. Skr. I. 456—63.
**) Se ogsaa Kofod Ancher S. Skr. 457 og Hist. Tidsskr. VI. 414. O. Nielsen: Indledning til Valdemars Jordebog Side XIX. Paludan Müller. Om Kong Valdemars Jordebog 199 (39).

Kæmpeviserne*). Det var sikkert overhovedet Meningen med denne Lov at sørge for, at regni negotia kunde efterlades in bona pace (S. R. D. II, S. 262), og hertil vare Bestemmelserne om Plovskatten særlig nødvendige.

Der er altsaa i de her nævnte Bestemmelser ingen Hindring for at henføre Loven til Valdemar Sejrs Tid, men Spørgsmaalet bliver, om der ikke, ret beset, i disse skulde kunne findes et yderligere Datum for, at Loven med Rette henføres til denne Tid.

Om Møntvæsenet i det trettende Aarhundrede kan i det Hele henvises til Steenstrups Studier Side 221 og P. Hauberg: Danmarks Møntvæsen og Mønter 1241—1327. Side 296 omtaler den førstnævnte Forfatter Kong Abels Forordning 1251 § 5 og Kristoffers Frd. § 12, og der siges, at man her vedtog at betale Plovpenge for at faa en stadig Mønt: „Der finder altsaa et Forlig Sted mellem Kongen og Folket, Kongen skal have en fast Indtægt andet Steds fra, imod at han regulerer Mønten“. Denne Bemærkning er fuldkommen rigtig, men den synes ikke at kunne forenes med, hvad den samme Forfatter udvikler i Noten Side 248. Der nævnes her, at Abel i 1252 (ɔ: Aaret efter, at han efter Gehejmearkivets, af Forfatteren billigede Mening skal have givet den her omhandlede Forordning) afsluttede et Forlig med Bispen i Ribe (se Ribe Oldemoder, Side 6): Bispen skal mod at af-

*) Her er ikke Stedet til at komme ind paa Spørgsmaalet om Plovskattens Ælde, men jeg forstaaer ikke, hvorledes Steenstrup paa anførte Sted saa ubetinget kan erklære Chron. Siall.s Beretning ved Aar 1136 om, at Erik Emun i dette Aar første Gang indførte denarios aratrales for utvivlsom urigtig. Man kan disputere om det mere eller mindre rimelige i Beretningen, men hvorledes den bestemt kan erklæres for urigtig, ses ikke. (Kofod Ancher I, 457). Første Gang vi høre Tale om Plovpenge (c. 1234) fremtræde de ingenlunde som noget nyt Paalæg, men forudsættes som en staaende Byrde.

staa sin Halvdel af Møntindtægten i Ribe oppebære Halvdelen af Plovpengene i Warwith-Almind- og Harthæsyssel og en bestemt, ikke opgiven Sum af Varde og Lemvig o. s. v. „Plovskatten“, hedder det, „var paa den Tid 36 den. af hver Plov.“ Det fremgaar heraf, at Steenstrup altsaa mener, at Abel har i 1252 afkjøbt Bispen Halvdelen af hans Møntindtægt i Ribe ved at overlade ham Plovpenge af 3 Herreder m. v., og det de Plovpenge (nemlig 36 Penninge eller denarier = 1 Øre) som vare bestemte ved Abels Frd. fra det foregaaende Aar, 1251. Men Forfatteren har jo selv præciseret, at disse Plovpenge overlodes Kongen i et ganske bestemt Øjemed, nemlig for at han skulde skaffe stadig Mønt, og hvorledes kan det da gaa til, at han anvender disse Plovpenge delvis til at afkjøbe Bispen i Ribe hans Del af Møntindtægten, derved kunde jo dog vel Mønten ikke blive „stadig“, i alt Fald har Forfatteren da ikke paavist, hvorledes dette skulde gaa til.

Hin Overenskomst mellem Ribe Bisp og Kongen er ikke den første af denne Art, vi høre omtale. Steenstrup har selv (Side 209) omtalt, at i Aaret 1237 har den udvalgte Kong Erik med sin Faders Samtykke stadfæstet en ganske lignende Overenskomst (Ribe Oldemoder Side 6), kun at Bispen den Gang fik alle Plovpengene af Harde-Almind- og Varde Syssel med Byerne Varde og Lemvig for sin Halvdel af Møntindtægten i Ribe, og denne Overenskomst er kun en Fornyelse af en ganske lignende tidligere Overenskomst mellem Valdemar II og Bispen, formentlig af 1234 (Oldemoder Side 5), hvilken Kontrakt ogsaa udtrykkelig omtales i Abels ovennævnte Overenskomst med Bispen. Endvidere gjør Steenstrup i Note 3, Side 209 opmærksom paa, at det kan ses af et Brev i Ribe Oldemoder Side 7, at der allerede forinden Overenskomsten af 1234 er indgaaet en lignende i Skaane.

Grunden til at Steenstrup vistnok ikke har faaet det rette Blik for Forholdet mellem Bestemmelsen i „Abels“ Frd. om Møntens Stadighed og de nyere og ældre Overenskomster med Ribe Bisp, ligger i, at han har tænkt sig Bestemmelsen om Plovpengene til stadig Mønt som en ny Bestemmelse, der skrev sig fra Abels Tid, medens den i Virkeligheden skriver sig fra Valdemar II's Tid og formentlig atter kun er en Stadfæstelse af ældre Retsbestemmelser. Overenskomsterne med Bispen i Ribe — og vel tillige med de andre af Landets Bisper, som havde Andel i Møntretten — ere afsluttede i Henhold til og som en Fuldbyrdelse af Bestræbelserne for at skaffe stadig Mønt. Naar man nemlig vilde opnaa dette store Gode, var det først og fremmest nødvendigt, at Møntregalet udelukkende var hos Kongen; thi saalænge dette var delt mellem Kongen og 4 af Landets Bisper*) kunde man formentlig ikke faa en tilstrækkelig Garanti for Møntens Stadighed. Forholdet mellem Kongens og Bispernes Møntret lader sig næppe oplyse videre, end sket er hos Steenstrup Side 228—29, men det er vel en Selvfølge, at Møntens Ustadighed maatte fremmes ved det indviklede Forhold mellem Konge og Bisper som Deltagere i Møntregalet, en Ordning, der ifølge Steenstrup „ikkun kunde medføre Chikaner og Bedragerier.“ At afkjøbe Bisperne deres Andel i Møntregalet maatte følgelig være et vigtigt Skridt til at skaffe Stadighed i Mønten, og da dette var et uvurderligt Gode, er Folket gaaet ind paa ved Paalæg af 1 Øre paa hver Plov at tilvejebringe en Sum til Sikkring af stadig Mønt, hvilket Beløb altsaa anvendtes fuldkommen i Overensstemmelse med Bevillingen, naar det brugtes til at afkjøbe Bisperne deres Møntret. Der blev altsaa indgaaet Overenskomst med Bisperne, som dog ikke synes at have

*) Steenstrup Side 222.

varet længere end vedkommende Konges Regjeringstid. hvorved Kongen i Henhold til den ham givne Bevilling indrømmede Bisperne en større eller mindre Andel i Plovpengene mod at han udelukkende fik Møntregalet. Da slige Overenskomster med Sikkerhed kunne forfølges tilbage til Valdemar II's Tid, saa er det klart, at Lovbestemmelser, hvorved Plovpenge paalægges til at regulere Mønten, ogsaa have existeret i hans Tid, og det er da i saa Fald en Selvfølge, at denne Bestemmelse optoges i „Loven“ *). At Abel, som alle Valdemars Efterfølgere i mange Tider, har bekræftet Leges Waldemari og derunder ogsaa den her omhandlede Bestemmelse, i Henhold til hvilken han 1252 fornyede Overenskomsten med Ribe Bisp, er en anden Sag; men hans Overenskomst med Bispen siges at være affattet „sicut inter dilectum patrem nostrum et predecessores Domini (Episcopi) actum fuerat.“ Der henvises altsaa til Valdemars Tid.

Det Responsum til Indvaanerne i Hardesyssel fra Kong Valdemar, som er trykt hos Suhm IX, 772 og i Ribe Oldemoder Side 8, ifølge hvilket de Denarier „qui de aratris debentur pro fabrica“ skulle erlægges af alle, saaledes at „nulli excepti sunt sed sicut laici ita et clerici, et omnes claustrales ad illorum denariorum solucionem sunt obligati — stemmer ogsaa fuldkomment med Bestemmelsen i den saakaldte Kristoffers Frd.**) § 12 in fine „ab hac solutione nullus exemptus est, nec decurio nec religiosa persona neque clericus.“

Naar, som man har sagt, „Plovskatten“ ophæves i Lovens § 16, saa er dette ikke til Hinder for, at Loven henføres til Valdemars Tid, det er paa ingen Maade udelukket eller usandsynligt, at Plovskatten i

*) Ifølge Haubergs ovenciterede Skrift Side 261, var Møntvæsenet i Valdemar Sejrs senere Aar ikke i synderlig god Forfatning, hvorfor Bestemmelsen om stadig Mønt passer paa hans Tid.

**) Denne er i Virkeligheden kun en anden Afskrift af Valdemars Lov, forsynet med enkelte Glosser, se nedenfor.

hans Tid har været paalagt eller ophævet paa en trykkende Maade eller med et usædvanlig stort Beløb. Interessant er det, hvad Steenstrup gjør opmærksom paa Side 208, at Kæmpeviserne udtrykkelig omtale Plovpenning ved Valdemars Bryllup med Dagmar 1205, og det er ingenlunde usandsynligt, at Plovpenge af og til med forskjellige Beløb, mere eller mindre trykkende, have været paalagte fra Erik Emuns Tid.

Resultatet af denne Undersøgelse er da, at alle de Paragraffer, der overhovedet lade sig bruge til Tidsbestemmelse, bestemt tale mod Abel som Udsteder af Loven og ligesaa bestemt for, at den er givet af Kong Valdemar samtidig med Givelsen af Jydske Lov, at den altsaa er „Kong Valdemars Lov“.

At dette virkelig er saa, vil ogsaa vise sig ved i det enkelte at gjennemgaa Lovens Regler, men forinden dette sker, maa den Fortale, der nu findes foran J. L., men som oprindelig ogsaa har staaet foran Valdemars Lov, nærmere undersøges, thi det kan formodes, at hvis det virkelig er rigtigt, at Valdemar samtidig har ladet Lovbogen skrive og givet Loven, saa maa Fortalen indeholde Spor af, at den ikke alene tjente til Indledning for en provinsiel Lovbog, men for en Rigslov, en Forfatningslov.

Andet Afsnit.

Fortalen foran Jydske Lov.

---

§ 7. *Fortalens Grundsætninger belyste ved kanonisk Ret.*

Den mærkelige Fortale, der staar foran J. L., har hidtil ikke tiltrukken sig den Opmærksomhed, som den har Krav paa. Kofod Ancher indskrænkede sig til (S. Skr. I. 318) kortelig at bemærke, at Fortalen „handler kort, men grundigt om borgerlige Loves Fornødenhed og Egenskaber, om Lydighed imod Loven og dens Haandhævelse“, og at den indeholder nogle almindelige Regler herom, hvorfor man har sat den ogsaa foran begge de sjællandske Lovbøger, at den allevegne maatte tjene til en Forberedelse til Lovens Læsning. I. E. Larsen har i sine grundige Studier over J. L. kun i Forbigaaende (S. Skr. I. 1. 142) en Yttring om Fortalen, idet han anfører, at Professor Falck har oplyst (se Rosenvinge: Eriks sj. Lov S. XXIX. Note 71), at et Stykke af denne hidrører fra Gratians Dekret, men Ingen har hidtil havt Blik for, hvilken Betydning Fortalen har for Forstaaelsen af den Tids Statsret og for at oplyse fremmed Paavirkning paa danske statsretlige Forhold. Med Undtagelse af spredte Henvisninger til Fortalens Yttringer om Domsmagt og Lovgivningsmagt, finder man ellers ikke Oplysning om, at der i denne

Fortale i Virkeligheden er nedlagt et helt statsretligt System.

Foreløbig skal Opmærksomheden henledes paa, at Fortalen i alle Hskr., baade gamle og nye, findes delt i 4 Afsnit. I den bekjendte Hielmstierneske Codex er der den Mærkelighed, at Inddelingen vel er den sædvanlige, men at der foran 4de Afsnit, der begynder med: „Vide skulle alle o. s. v.“, staar „Prefacio libri“ som om kun dette 4de Afsnit refererede sig til Bogen, hvorimod altsaa de 3 første Afsnit ikke særlig sigtede til Lovbogen. Det smukke Hskr. i Ny kgl. Saml. Nr. 1312 b har til Overskrift med rødt Blæk: Hic incipit prologus. Derefter følger Fortalens 1ste Afsnit og efter dette staar der saa: Secundus prologus o. s. v. Herved ledes Tanken hen paa, om ikke disse saa skarpt adskilte Dele af Fortalen mulig maatte indeholde bestemt forskjellige Dele; men det viser sig ved nærmere Undersøgelse, at dette dog ikke er Tilfældet, og at Inddelingen i enkelte Dele vel nærmest er sket af rent ydre Hensyn. Der kan derimod opstilles en Inddeling i 3 Dele, som vilde indeholde en systematisk Fordeling af Stoffet, men denne falder ikke sammen med Haandskrifternes Inddeling.

Første Del af Loven (forfra indtil Bemærkningen om, at Loven skal være skreven efter alle Mænds Tarv) indeholder ikke egentlige Retssætninger, men den handler om borgerlige Loves Fornødenhed og Egenskaber, som Kofod Ancher udtrykker sig, saaledes at Begyndelsen, der nærmest svarer til Primus prologus i Hskr., handler om Fornødenheden, medens Slutningen, der nærmest svarer til Secundus prologus, handler om Lovens Egenskaber. Anden Del af Loven (til „Vide skulle alle“) indeholder derimod en Række bestemte Retssætninger og ledende Grundsætninger for Statens Styrelse. Tredie Del endelig indeholder en Bemærkning om Valdemars Lovgivningsværk i Aaret 1241.

Allerede Professor Falck har, som foran bemærket, meddelt Rosenvinge, at et Stykke af Fortalen var taget af kanonisk Ret; men i Virkeligheden er saa godt som hele Fortalen tagen af Decretum Gratiani, saaledes som nu nærmere skal oplyses, og naar man ikke tidligere er bleven opmærksom herpaa, skyldes dette Mangel paa Kjendskab til kanonisk Ret.

Den Bemærkning, hvormed Fortalen begynder: „Med Lov skal man Land bygge, vilde hver Mand nøjes med sit eget og lade Andre nyde deres Ret, da behøvede man ingen Lov“ — staar vistnok ikke i Forbindelse med kanonisk Ret, men indeholder maaske et gammelt nordisk Rets-Ordsprog. Men allerede den næste Sætning: Ingen Lov er saa god at følge som Sandheden — er taget af Decretum Gratiani c. 4, 5 og 6 (1 — Dist. 8), særlig c. 5: Si consvetudinem fortassis opponas, advertendum est, quod Dominus dicit (Jo. c. 14 v. 6): Ego sum veritas et vita. Non dixit: ego sum consvetudo, sed veritas. Maaske er Sætningen: „Var ikke Lov i Landet, havde den mest, der kunde tage mest“, — ikke tagen af kanonisk Ret*); men Stykket fra „forthy scal logh“ til „wal er det oc reet“ er efter Professor Falcks Bemærkning en Oversættelse af Decr. Grat. c. 1 (1 — Dist. 4**). Det næste Stykke om Høvdingernes Opgave med Hensyn til at straffe dem, der gjøre Uret, minder om en Mængde

*) I Keiser Frederik II.s Constitutio pacis af 15. August 1235 (Pertz. Monumenta II. 314.) forekommer en Sætning, som meget minder om Tanken i Fortalens Begyndelse: Ad hoc magistratus et iura sunt prodita, ne quis sui doloris vindex sit, quia ubi iuris cessat auctoritas, excedit licencia seviendi. Det kan ogsaa mærkes, at Indledningen til Knud VI.s Forordning 28. Decbr. 1200 indeholder følgende Sætning: Quia itaque iustis lex non est posita, sed iniustis, hvilket er ganske stemmende med den her fremsatte Tanke.

**) Dette Stykke kanonisk Ret blev i Udlandet ofte citeret til Begrundelse af den det Offentlige (Kongen) tilkommende Straffemyndighed, se f. Ex. Wilda: Strafrecht der Germanen 488 Note 2. Wilda har dog, som det synes, ikke vidst, at Sætningen skriver sig fra kanonisk Ret.

Steder i kanonisk Ret, hvor det samme indskærpes, som Exempel henvises til c. 18 Caus. 23 qv. 5. Dernæst kommer atter et af de af Prof. Falck angivne Stykker, taget af kanonisk Ret, nemlig Sætningen om, hvorledes Loven bør være; dette er en Oversættelse af Decr. Grat. c. 2 (1 — Dist. 4); men det følgende Stykke om at Ingen maa dømme mod den Lov, Kongen giver og Landet tager ved, er i Virkeligheden kun en noget ændret Gjengivelse af den følgende Canon i Decret. Grat., nemlig c. 3 (1—4): In istis temporalibus legibus, quanquam de his homines iudicent, quum eas instituunt, tamen quum fuerint institutæ et firmatæ, non licibit iudici de ipsis iudicare, sed secundum ipsas. Fortalens Regel, at den Lov, som er given af Kongen og som alt Land taker with, den kan han ikke paa egen Haand ophæve eller forandre, undtagen han gjør (eller Loven er) aabenbart mod Gud, stemmer endvidere med Gratians Bemærkning paa det anførte Sted: Leges instituuntur, quum promulgantur firmantur, quum moribus utentium approbantur; imidlertid er der dog her formentlig foretaget den Ændring, at Fortalen sigter til en udtrykkelig Vedtagelse ved Lovens Givelse fra Landets Side, medens Gratian synes at sigte til, at Love først egentlig blive kjære for Folket ved stadig Brug.

En af de smukkeste Bemærkninger i Fortalen er den Sætning, der bestemmer, hvad der hører til Konges og Høvdings Embede, med dens Indskærpelse af, hvorledes det er deres Opgave at være de Hjælpeløses Værge, Forbrydernes strænge Dommer og Kirkens Beskytter; men de smukke Tanker her ere alle hentede fra kanonisk Ret og i Virkeligheden er hele denne Del af Fortalen paa en enkelt Sætning nær en fri Oversættelse af Stykker af kanonisk Ret*). Sætningen: Det

*) Pligten til at beskytte Fremmede, Faderløse og Enker har iøvrigt sin Kilde i Ps. 146 v. 9 samt 5. Mosebog 27, 19. og 2. Mosebog

er Kongens Embede o. s. v. er taget af c. 23. Caus. 23. qv. 5. (hvilket Stykke atter taget af Kirkefaderen Hieronymus, død Aar 420): Regum officium est proprium, facere iudicium et iustitiam, et liberare de manu calumniatorum vi oppressos, et peregrino, pupilloque et viduæ, qui facilius opprimuntur a potentibus, præbere auxilium. Den karakteristiske Bemærkning om, at Kongen ved at straffe Misgjerningsmænd handler som „Guds Tjenestemand", er lige saa lidt original. Den er gjengivet efter et Pavebrev af Innocents I. af Aar 405 (c. 45 Caus. 23 qv. 4): Meminerant enim a Deo potestates has fuisse concessas, et propter vindictam noxiorum gladium fuisse permissum, et Dei esse ministrum vindicem in huiusmodi datum, jfr. c. 29 Caus. 23 qv. 5: Qui malos percutiet in eo, quod mali sunt, et habet vasa interfectionis, ut occidat pessimos, minister est Domini. „Loghens-gæslæman" er vistnok taget af c. 31 sammesteds, hvor der tales om Legum ministerium.

Den Sætning, at hvert Land skal styres med Konge og Embedsmænd ligesom Kirken med Pave og Bisp, er vistnok neppe tagen af kanonisk Ret, men Undersaatternes Lydighed mod den verdslige Øvrighed indskærpes derimod idelig i Gratians Dekret, blandt andet netop i de Canoner, der følge efter den ovenanførte c. 23 i Caus. 23 qv. 5. At Lydigheden motiveres ved, at Kongen til Gjengjæld er skyldig at skaffe alle Fred, er maaske ikke direkte taget af kanonisk Ret*), skjøndt f. Ex. c. 18 Caus. 23 qv. 5 taler om, hvorfor „regia potestas" er indsat og siger: Hæc quum timentur, et mali coercentur, et quietius inter malos vivunt boni. Sætningen: at med den Magt,

---

22. 21—24. Som bekjendt danner denne Sætning Hovedindholdet af Ridder-Eden. Knud den Stores engelske Love I. c. 66 indeholder samme Sætning.

*) Som nedenfor skal paavises, er dette en ledende Grundsætning, der gjenfindes i mange andre Lande paa denne Tid.

Gud satte verdslige Høvdinger i denne Verden, gav han dem ogsaa sin hellige Kirke at beskytte — er en fri Oversættelse af en Bemærkning af Isidor i Skriftet De summo bono (c. 20 Caus. 23 qv. 5): Cognoscant principes sæculi Deo debere se rationem reddere propter ecclesiam, quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam sive augeatur pax et disciplina ecclesiæ per fideles principes, sive solvatur, ille ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam ecclesiam credidit. Slutningssætningen med dens Trudsel med Dommedags Straf er en Gjengivelse af den Straffeklausul, Datidens Pavebreve plejede at indeholde (som Exempel se Pontoppidan: Annales Ecclesiæ Danicæ I. 607): In extremo examine districtæ ultioni subjaceat*).

Som det vil ses, bliver der kun nogle faa Sætninger tilbage, hvis Oprindelse vi ikke have kunnet spore tilbage til kanonisk Ret, men selv disse Sætninger ere ikke originale, men tværtimod Retssætninger, som i Datidens Forfatninger anerkjendtes som gyldige overalt. Det har overhovedet aabenbart aldeles ikke været den lærde Forfatters Hensigt med „Fortalen“, at denne skulde være en original filosofisk Afhandling om Love og deres Indhold. Hans Mening har været at skrive en Grundlov for Statens Styrelse, saaledes som denne kunde gjengives af en Mand, der stod paa Højdepunktet af Datidens statsretlige Viden. Han har i den Anledning med megen Kunst samlet et Antal Sætninger, der, som vi skulle se, netop indeholde de ledende Grundprincipper for Statsstyrelse i Europa den Gang. Saa lidt som det f. Ex. bør bebreides Forfatterne af Danmarks nugjældende Grundlov, at denne ikke indeholder originale

*) Sammenlign hermed Kejser Frederiks Brev af 1215 (Pontoppidan Annales ecclesiæ I. 626) Quoniam omnis gloria majestatis Augustæ ad augendam universalis Ecclesiæ pacem modis omnibus elaborare tenetur . . . Pro cujus defensione gladio utimur.

Tanker, men netop kun andetstedsfra hentede Retssætninger, saa lidt kan man med Rette rejse en lignende Anklage mod Fortalens Forfatter.

Medens den Del af Fortalen, som vi ovenfor have betegnet som første Del, indeholder mere almindelige Bemærkninger om Lovenes Egenskaber som en Slags Indledning, vil det vise sig, at Fortalens næste Del indeholder følgende Retssætninger:

1) Ingen maa dømme mod den Lov, som Kongen giver og Landet tager ved, men efter den Lov skal Landet dømmes og rettes.
2) Den Lov, som Kongen giver og alt Land tager ved, den maa han ikke ophæve eller forandre, uden han handler aabenbarlig mod Gud (eller: uden Loven aabenbart strider mod Guds).
3) Det hører til Konges og Høvdings Embede at gjemme Dom og gjøre Ret og frelse dem, som tvinges med Vold, saasom Enker, værgeløse Børn, Pilgrimme, udenlandske Mænd og fattige Folk, dem gaar der tiest Vold over. (Jfr. Er. sj. L. III. 53.)
4) Det hører fremdeles til Kongens Embede at straffe Forbrydere, der ikke ville leve rettelig, fordi idet han staffer eller dræber Misgjerningsmændene, da er han Guds Tjenestemand og Lovens „gæslæ man“. (Jfr. J. L. II. 88.)
5) Ligesom den hellige Kirke styres med Pave og Bisp, saaledes skal hvert Land styres og værges af Kongen og hans Embedsmænd (reetter).
5) Alle, som bo i Kongens Land, ere skyldige at være ham hørige og lydige og til Tjeneste.
7) Kongen er til Gjengjæld pligtig at skaffe dem alle Fred.
8) Kongen og verdslige Magthavere skulle erindre, at med den Magt, Gud gav dem i denne Verden, gav han dem samtidig sin hellige Kirke at værge.

9) End blive Kongen og Høvdinger forsømmelige og partiske og værge ikke saa som Ret er, da skulle de paa Dommedag svare til, at Kirkens Frelse og Landets Fred formindskes i deres Tid.

Først er det paafaldende, at samtlige disse Sætninger handle om Kongens Retsstilling, thi en provindsiel Lovbogs Fortale synes at være et noget underligt Sted til at udvikle Kongemagtens Betydning. Man kunde imidlertid ville paastaa, at der kun er Tale om Kongemagtens Betydning for vedkommende „Land" ɔ: ikke Danmark, men Jylland, idet man henviste til, at Udtrykket Land i hin Tid jævnlig brugtes om Provindserne. Naar det f. Ex. hedder, at Ingen maa dømme mod den Lov, som Kongen giver og Landet (eller alt Land) tager ved, saa var der hermed kun sigtet til Love, givne af Kongen og sanktionerede af vedkommende Landsdel (I. E. Larsen S. Skr. I. 1. 205), for hvis Lovomraade Loven var givet, men ikke til almindelige, for hele Landet gjældende Love, Rigslove. Denne Mening modsiges imidlertid ved den ovennævnte 5te Sætning, thi det er klart, at ligesom „den hellige Kirke" betyder hele det katholske Kirkesamfund, saaledes kan „hvert Land" kun betyde Riget, Danmarks Rige. Men er „Land" paa dette Sted brugt i Betydningen af Rige, maa man antage, at det paa de andre Steder i Fortalen er brugt paa samme Maade. Ingen vil da heller kunne gjennemlæse de ovennævnte Sætninger uden at faa et bestemt Indtryk af, at her omhandles Retsregler for Kongemagtens Stilling i Riget og overfor Indbyggerne i Almindelighed.

At Fortalen til en provindsiel Lovbog skulde indeholde en Række saa vigtige Retssætninger om Kongemagtens Stilling i Riget, er som sagt mindre rimeligt, men Forklaringen af dette Faktum ligger i, at Fortalen er en Indledning ikke blot til J. L., men tillige til den i den jydske Lovbog skrevne „Logh".

Fortalen fremhæver jo i tredie Del udtrykkelig Forbindelsen mellem Lovbogen og Loven. Men denne Lov, Waldemars Logh, Leges Waldemari, er jo netop en Grundlov, en Rigslov, gjældende for hele Riget og indeholdende Bestemmelser, vedrørende forskjellige Grene af den offentlige Ret, især ogsaa Regler om Kongens og Folkets gjensidige Rettigheder, og som Indledning til en saadan Lov ere de anførte Retssætninger fuldkommen paa deres Plads, de danne endog et nødvendigt Supplement til Loven, der jo kun indeholder Detailbestemmelser, men ikke almindelige ledende Grundsætninger om den lovgivende, udøvende og dømmende Magt. De foran nævnte Retssætninger indeholde derimod en for de Tider fortrinlig Udvikling af Kongemagtens Stilling, man kan endog, som vi senere skulle se, skjælne mellem den lovgivende, den udøvende og den dømmende Magt. Forinden vi derfor gaa over til at behandle Leges Waldemari, maa de ovennævnte Sætninger, der danne en Indledning til denne Lov, gjennemgaaes. Det rette Blik paa Betydningen af de her givne Regler vil imidlertid ikke kunne opnaaes, uden at det i al Korthed angives, hvorledes Kongedømmet paa denne Tid havde udviklet sig i Udlandet. Helst skulde vi selvfølgelig tillige vide, hvilken Udvikling Kongedømmet og Forfatningen tidligere havde gjennemgaaet her i Landet, men med Undtagelse af spredte Træk, er denne Udvikling os ubekjendt. J. L.s Fortale er det første Sted, hvor vi finde den danske Kongemagt og Danmarks Forfatning udførlig omhandlet, den og Valdemars Lov er Udgangspunktet for Undersøgelser, som ikke blot indskrænke sig til Hypotheser. En Sammenligning med Danmarks ældre Forfatning er altsaa udelukket, men udenlandske Paralleler ville aabne Blikket for Betydningen af Fortalen og af Valdemars Lov.

§ 8. (Fortsættelse.) *Paralleler fra Udlandet.*

Den Forfatter, der skarpest har paavist, hvorledes det oprindelige germaniske Kongedømme under Paavirkning af kanonisk Ret og Romerret efterhaanden omformedes, er vistnok Guizot (Histoire de la civilisation en Europe. Hist. des origines du gouvernem. représentatif). Som et karakteristisk Træk, der er ejendommelig for Kongedømmet, nævner han dets Bøjelighed, dets Evne til at lempe sig efter en Mængde forskjellige Forhold. Han gjennemgaar Kongedømmets Historie i Europa fra det 5te til det 12te Aarhundrede og viser, at der har været 3 forskjellige Arter af Kongedømme, nemlig hvad man kunde kalde det barbariske, det romerske og det theokratiske Kongedømme. Det barbariske Kongedømmes Karaktermærke bestaar væsentlig i, at Kongen, som kun er en Krigshøvding, vælges af en Del Vaabenfæller, der overdrage Magten til ham, fordi han anses for den tappreste. Med Landets indre Styrelse have disse Konger oprindelig Intet at gjøre, der hersker det mest udstrakte Selvstyre i mindre Kredse, uden Rigslove, uden Rigsdomstole og uden Centraladministration. Sin diametrale Modsætning har dette Kongedømme i det romerske eller „kejserlige" Kongedømme. Dette er faktisk i Besiddelse af en despotisk Magt, fordi det er Arvtager til det romerske Folks uindskrænkede Magt. Det theokratiske Kongedømme viser sig derimod atter i en ny Skikkelse; det har ingen jordisk Begrundelse, Fyrsten er ikke Statsmagtens Repræsentant, men Guds Billede, hans Stedfortræder og Befuldmægtigede. Magten kommer til ham fra oven, hvorimod den under det „kejserlige" Kongedømme var stegen nedenfra opad. Det er en Selvfølge, at Gejstligheden som Fortolker af Guds Ord

spiller en stor Rolle under dette Kongedømme. Guizot viser nu videre, hvorledes de tre Slags Kongedømmer fra Midten af det 8de til Midten af det 9de Aarhundrede afløste hinanden og forenedes paa en mærkelig Maade, men efter Ludvig den Frommes Død (840) forsvinde de tre hidtil kjendte Slags Kongedømmer i den Opløsning, hvori Europa synker hen, og et nyt Kongedømme, det feudale, begynder at vise sig. Efter Theorien skulde Kongen her være Lensherrernes Lensherre, han skulde være det Baand, der holdt Staten sammen, men i Virkeligheden vare Lensherrerne i det 10de og 11te Aarhundrede uafhængige af Kongen, og Kongemagten er næsten sunken ned til et Symbol. I det 12te Aarhundrede begynder der at indtræde en Forandring heri, man hører oftere tale om Kongen, og hans Indflydelse trænger frem til Steder, hvor den før ikke havde virket. Undersøger man imidlertid hans Ret hertil, gjenkjender man ingen af de Adkomster, i Kraft af hvilke Kongens Magt hidtil havde plejet at gjøre sig gjældende. Det er ikke som Kejserens Arving, eller i Kraft af et Valg, eller som en Udstrømning fra den guddommelige Magt. En ny Bestanddel, et hidtil ukjendt Præg viser sig i Kongedømmet, et nyt Kongedømme begynder.

Samfundet var paa den Tid i en stor Uorden, et Bytte for idelige Voldsomheder, uden noget Middel til at gjenoprette Orden og Enhed. I denne Nød tog man da sin Tilflugt til Kongen, „han opfordredes til at tage sig af Anliggender, som ikke umiddelbart vedkom ham, og han fremtraadte som Beskytter af den offentlige Orden, som Mægler, som den, der afhjælper Forurettelser“. Dette Præg begynder Kongedømmet at antage i Frankrig under Ludvig den Tykke (1108—37). Man bemærker for første Gang en ganske vist ufuldstændig Forestilling „om en offentlig Magt, der er uafhængig af de Samfundet beherskende lokale Magter, opfordret til at vise Retfærdighed mod

dem, der ikke kunne forskaffe sig den ved sædvanlige Midler", Forestillingen om „en høj Øvrighedsperson, hvis væsentligste Særkjende bestaar i at vedligeholde og gjenoprette Freden, beskytte de Svage og fælde Dom i Stridigheder, som Ingen har kunnet afgjøre". „Under dette aldeles nye Særkjende viser Kongedømmet fra det 12te Aarhundrede at regne sig i Europa og navnlig i Frankrig. Det udøver ikke sit Herredømme som barbarisk, religiøst eller kejserligt Kongedømme, det besidder kun en indskrænket, ufuldstændig, tilfældig Myndighed, paa en Maade Myndighed som, — jeg kjender ingen nøjagtigere Betegnelse —, Landets Storfredsdommer". „Dette nye Kongedømmes sande Karaktermærke er for at gjentage det, at det er den offentlige Ordens, den almindelige Retfærdigheds, det fælles Bedstes Formynder og Beskytter, en høj Øvrighedspost, Samfundets Midtpunkt og Foreningspunkt."

De ovennævnte Yttringer af Guizot ville vise, hvor nøje den Karakteristik, som i J. L.s Fortale findes af Kongedømmets Væsen, passer med den Karakter, som dette efter hans Mening havde begyndt at antage i Europa siden Midten af det 12te Aarhundrede. De ovenfor under 3—7 anførte Sætninger af Fortalen gaa jo netop ud paa at indsætte Kongen som en Slags Storfredsdommer, saaledes at endog det at skaffe Fred i Landet i den Grad er Kongens Hovedopgave, at hans Magt egentlig udelukkende beror paa Opfyldelsen af denne Pligt. Men Guizot har iøvrigt ikke Ret i sin Paastand om, at denne Stilling som Fredsvogter, som Beskytter af Lov og Orden og som Værge for Svage skulde være noget ganske nyt, som først er fremkommen i det 12te Aarhundrede. Det er rigtigt, at i Frankrig træder denne Stilling som Fredsvogter i dette Aarhundrede kraftigere frem, efter at Tidernes Ugunst i lang Tid har sat Kongemagten ude af Stand til at løse denne Del af sin Op-

gave, men Forestillingen om, at det er Kongens særlige Pligt at bevare Freden i Landet og beskytte Forældreløse, Svage og Fattige, er langt ældre. Det er i Virkeligheden den første og vigtigste Opgave, der under Paavirkning dels af romerretlige, dels af kristelige Grundsætninger tillægges eller indpodes i det barbariske Kongedømme og hvorved dette faar et andet Hverv end det, der oprindelig var dets eneste, Omsorgen for Krigsvæsenet.

Grundlaget for det europæiske Kongedømme i nyere Forstand lægges under Frankernes Herredømme i Frankrig. Det barbariske (germaniske) Kongedømme paavirkes her af de to Faktorer, der have skabt det moderne Kongedømme, nemlig af romerske Ideer og af Kristendommen. Fra den første Side tilføres der Kongedømmet en langt større Magt og gives der det et langt større Omraade, end det germaniske Kongedømme nogensinde havde kjendt; fra den Side kommer Begrebet om Undersaatternes Lydighedspligt mod Kongen, et Begreb, der udenfor Krigsforhold er ganske fremmed for Germanerne, men fra den Side kommer ogsaa Kravet til Kongedømmet om at tage sig af en Mængde Ting, som tidligere vare dette uvedkommende. Kristendommen eller rettere den katholske Klerus prædiker ogsaa Lydighed mod Øvrigheden og særlig mod Kongen som Guds verdslige Tjener, den vil altsaa ogsaa tildele Kongen en Magtfuldkommenhed, men denne skal udøves i Overensstemmelse med kristelige Grundsætninger. Det er Kristendommen, der først raaber paa Fred i Landet, og det skyldes denne, at Kongen idelig maa love at beskytte de Værgeløse. Fra en tredie Side virker endelig de nedarvede germaniske Forestillinger om Folkefrihed og under disse forskjellige Paavirkninger svinger Kongemagten til forskjellige Sider under Merovingernes Herredømme i Frankrig.

Waitz (Deusche Verfassungsgeschichte II. 28 flg.)

fremhæver denne Kongemagtens Udvikling under Merovingerne. „I Folket lever Retten, men det er Kongens Opgave at opretholde og beskytte denne“, en Sætning, der ganske stemmer med den Anskuelse, der kommer til Orde i J. L.s Fortale (Jfr. ogsaa Wilda: Strafrecht der Germanen 222). Det fremhæves, hvorledes man allerede under Merovingerne kom bort fra det gamle Selvstyre, og hvorledes kgl. Embedsmænd istedetfor overtog Administrationen, udrustede med Delegation af den kgl. Myndighed. Dennes Grundvold er den dømmende Magt, som nu tilkommer Kongen, saaledes at al Domsmagt betragtes som delegeret fra ham. Kongen skal sørge for Ret og Fred og i den Anledning er den tvingende Myndighed, som før tilkom Folket, gaaet over til ham (Waitz, S. 407). Som man ser, er dette lignende Tanker som dem, der findes i Fortalen til J. L. Ved Affattelsen af Provindslovene (dictare legem) har Kongen nu en vigtig Opgave, som han paa sin Side dog i Reglen overlader til enkelte ansete Mænd. „Theodoricus rex Francorum eligit viros sapientes, qui in regno suo legibus antiquis eruditi erant. Ipse autem dictante jussit conscribere legem Francorum, Allamannorum etc. . . . secundum consvetudinem suam addiditque quæ addenda erant, et improvisa et incomposita in melius reformavit (Waitz II, 590). Dette er, som det vil erindres, ganske den samme Fremgangsmaade, som Valdemar II brugte ved Affattelsen af J. L.

Men det er dog først ved at betragte den Karakter, som Karl den Stores og hans Efterfølgeres Herskermagt har, at vi levende mindes om de statsretlige Maximer, som findes i J. L.'s Fortale. Fra Karls Tid kan man i Tydskland, Frankrig og England spore Udviklingen af de Ideer, der hos os træde frem under Valdemarerne, uden at det nu lader sig oplyse, om Sagen forholder sig saaledes, at disse statsretlige Sætninger have brugt en Tid af c. 400 Aar til fuld-

stændig at trænge igjennem i det danske, saa sent udviklede Samfund, eller om Grunden til, at vi først nu møde disse Ideer i Danmark, ligger i den Omstændighed, at vi ikke have tidligere Tiders „Haandfæstninger“, hvori Udviklingen af disse Ideer kunde have været sporet.

Et af Hovedpunkterne i Lovens Fortale er, at den uden i mindste Maade at tale om Folkets Valg af Kongen opfatter ham som „Guds Tjenestemand“, et Begreb, der paa en ejendommelig fyndig Maade udtrykker Tidens ledende Grundsætninger for Begrundelse af al Statsmagt, nemlig Theokrati og Feudalitet; men det samme udtales allerede under Karl den Store i lignende Ord (Waitz III, 198). Der tales saaledes oftere om „regni a Deo nobis concessi«, Skribenterne tale om Kongedømmet som et Embede, indsat af Gud, ganske som J. L., og de undlade ikke, som Fortalen, at indskjærpe de med Embedet forbundne Pligter. Men ogsaa det andet Hovedprincip i Fortalen: Undersaatternes Lydighedspligt mod Kongen, ogsaa dette gjenfindes først i sin fulde Skarphed anerkjendt under Karl den Store: „Constat regalem potestatem omnibus sibi subjectis secundum æquitatis ordinem consultum ferre debere; et idcirco oportet ut omnes subjecta fideliter et utiliter atque obedienter eidem pareant potestati“ (Waitz III, 271). Senere, naar Valdemars Lov omhandles, skulle vi se, at de kgl. Befalinger her ganske som under Karls Regering fik en ikke hidtil kjendt Retskraft derved, at Overtrædelse af dem blev belagt med Straf, og at deres Omraade betydelig udvidedes. — Fremdeles indskærpes det under Karl den Store, at det er Kongens ganske særlige Opgave at sikkre Freden og at beskytte Kirken, Enker, Faderløse og Svage: Capit. Aguisgr. 802, c. 5. Ut s. ecclesiis Dei neque viduis neque orphanis neque peregrinis fraudem vel rapinam quis facere præsumat, quia ipse d. imperator . . . eorum et protector et defensor

esse constitutus est. Capit. Baj. 803, c. 18: Ut pauperes, orfani et viduæ et ecclesiæ Dei pacem habeant (Waitz III, 279, VI, 376). Dette er jo netop de samme Opgaver, som Fortalen paalægger Kongen i hans Embede som Guds Tjenestemand.

Det var endvidere en af Karls Opgaver at søge at skabe en Rigslovgivning ved Siden af og over de for hver Nation særskilt gjældende Love. Han udførte dette gjennem de saakaldte Capitularier, og om disses Udstedelse benyttes det samme Udtryk som det, Chron. Siall. benytter om Valdemars Givelse af „Loven“, nemlig „promulgare“. Om en noget senere Tid hedder det hos Hincmar: Regio ministerio cum consilio fidelium suorum secundum morem predecessorum ac progenitorum suorum leges paci ecclesiæ et regni soliditati congruas promulgavit. Disse Love affattedes altsaa som Valdemars Lov cum consilio fidelium. Gjaldt det derimod ikke Rigslovgivning, men om at ændre eller forøge de enkelte Folk og Stammers Ret, saa var Fremgangsmaaden en anden (Waitz III. 507), saa udtalte Forsamlingen, hvad der var Ret som en Vismand, man spørger til Raads, medens Optegnelsen af Loven dog foregik efter Kongens Befaling og under hans Tilsyn. Paa denne Maade foregik Givelsen af J. L. ifølge Historieskrivernes og Fortalens Vidnesbyrd; Valdemar har ikke uden videre givet denne Lov, men han „lod skrive denne Bog“ og satte den først i Kraft ved en Lov, hvortil Folket gav sit Samtykke.

Det var endvidere almindeligt, at Capitularierne, Rigslovene, skreves i Folkeretterne, i de provindsielle Lovbøger: Capitula, quæ dominus Karolus magnus imp. jussit scribere (A. 802) in consilio suo et jussit ponere inter alias leges. Capitula, quæ in Lege Salica addere jussit (Waitz III, 506. Eichhorn: Deutsche Staats u. Rechtsgesch. § 143). Ganske paa samme Maade have vi set, at Valdemar lod sin „Lov“ skrive

i den jydske Lovbog; Indholdet af denne Lov minder da ogsaa i høj Grad om Karls Capitularier.

Man kunde sige, at det i og for sig jo var ganske naturligt, om Danmarks statsretlige Forhold i det 13de Aarhundrede mindede om Karl den Stores Tid, thi Danmarks Udvikling stod flere Aarhundreder tilbage for de mere fremskredne europæiske Lande derved, at Kristendommen først saa meget senere indførtes og først langsomt fik Indflydelse her. „Det barbariske Kongedømme“ maa have hersket her i mange Tider, efterat Kongemagten i Europa var omdannet under Kristendommens Paavirkning. Tiden før Valdemarerne kunde sammenstilles med Merovingernes Herredømme i Gallien som den Tid, da Danske og Franker først kom under Paavirkning af Hierarkiet. Resultatet af denne Paavirkning paa beslægtede germaniske Stammer maatte blive omtrent det samme, og det var derfor naturligt, at Valdemarernes Tid minder om Karl den Stores, begge angive det foreløbige Resultat af Hierarkiets Befæstelse og Indvirkning paa et barbarisk Kongedømme. Men et saadant Ræsonnement vilde ikke være rigtigt. Hvis det var saa, at Tydskland og Frankrig fra det 9de til det 13de Aarhundrede fremviste en omfattende Rigslovgivning, der indfører nye Principper og Synspunkter i Statsstyrelsen, og hvis man i Fortalen kun fandt de gamle Grundsætninger fra Karl den Stores Tid, men ikke de nyere Principper, saa kunde hin Paastand være beføjet; men det er i Virkeligheden kun en meget fattig Rigslovgivning, der i Udlandet findes efter Karl den Stores Tid. Den, der (hos Pertz: Monumenta II. Eichhorn: Deutsche Rechts- u. Staatsgesch. § 267) vil gjennemgaa, hvad der af Rigslove findes fra 9de til 13de Aarhundredes Begyndelse, vil finde bekræftet, at disse Aarhundreders utrolig magre Lovstof væsentlig kun er en Gjentagelse af gamle kjendte Principper, og det er tilsyneladende

rigtigt, hvad en Forfatter bemærker i 1187 i Anledning af Kejser Frederik I's „Landefred“ (Eichhorn § 262 Anm.): „. . . Quas literas Allemanni usque in præsens Friedebrief, id est litteras pacis vocant, nec aliis legibus utuntur tanquam gens agrestis indomita,“ thi de forskjellige Kejseres Bestemmelser forat sikkre Freden i Landet ere virkelig de eneste Rigslove af Vigtighed, som man kan finde. Men af denne Magerhed i den skrevne Ret maa man ikke lade sig vildlede, thi ad Sædvanens mere skjulte Vej virkede der flere Faktorer i hine fire Aarhundreder ind paa Kongedømmet og paa Staten, saaledes at det europæiske Kongedømme i det 13de Aarhundrede ingenlunde er identisk med Karl den Stores.

Ethvert af de forskjellige Kongedømmer, som Guizot nævner, støtter sig til en særlig Lovgivning. Det barbariske Kongedømme har de gamle Folkeretter, det kejserlige Romerretten, det gejstlige den kanoniske Ret, det feudale Lensretten. Det, der nu sker efter Karl den Stores Tid, er en Udvikling af de to sidstnævnte Retssystemer og en ny Fremdragelse af Romerretten. Herved omskabtes Samfundet og med det selvfølgelig ogsaa Kongemagten. For den offentlige Ret blev Romerret, kanonisk Ret og Lensret af afgjørende Betydning og man begyndte allerede at kunne spore deres Indvirkning paa Privatretten, paa de gamle Folkeretter.

Det vilde derfor ikke betyde saa meget, selv om Fortalen til J. L. ikke indeholdt Spor af de i det 13de Aarhundrede moderne europæiske Ideer, thi i Udlandets Lovgivning sporedes disse jo saa godt som heller ikke, men da J. L.'s Fortale aabenbart vil give en Udvikling af Kongedømmets Opgave i Almindelighed, kan det dog formodes, at hvis her intet Spor findes af Indvirkning fra fremmed Ret, saa maa Danmarks offentlige Ret indtil det 13de Aarhundrede have udviklet sig uden Paavirkning af disse fremmede Ele-

menter. At dette skulde have været Tilfældet, er imidlertid ikke rimeligt, naar Hensyn tages til, at Datidens ledende Statsmænd i Reglen tilhørte den gejstlige Stand. Gejstligheden, som den Gang ogsaa repræsenterede Lovkyndigheden, var jo her i Danmark før det 13de Aarhundrede ofte af fremmed Herkomst og det er bekjendt at selv vore indfødte Gejstlige i Reglen havde studeret i Udlandet ved Skolerne i Bologna og i Paris*), hvorfor de vare vel bekjendte med den dèr docerede fremmede Ret.

At nu Forfatteren til J. L.'s Fortale nøje har kjendt den kanoniske Ret, vil være klart af hvad ovenfor herom er anført. Denne Ret har været hans Hovedkilde ved Fremstillingen af Kongemagtens Væsen og Opgave, saaledes som dette nu i Enkelthederne skal nærmere paavises; men det vil tillige vise sig, især naar ogsaa Valdemars Lov gjennemgaaes, at baade Romerret og Lensret have indvirket paa Danmarks offentlige Ret og bidraget til at give denne den Skikkelse, som møder os i Valdemars Lov.

§ 9. Danske og fremmede Principper i Henseende til Ordningen af den udøvende, lovgivende og dømmende Magt.

Først og fremmest maa det Hovedspørgsmaal besvares: hvorpaa og hvorledes begrunder Fortalen Statsmagtens og Kongemagtens Oprindelse og deres Beføjelse til at herske over Undersaatterne, og hvorledes besvares i Udlandet samtidig de samme Spørgsmaal?

Hvad nu, for at tage de sidste Spørgsmaal først, Udlandet angaar, da er det Land, hvor man kan vente

*) I Helmolds Slavekrønike findes den bekjendte Yttring om de Danskes Studier i Paris, hvor det udtrykkelig fremhæves . . . boni decretistæ seu legistæ comprobantur (Pontoppidan I, 521).

at finde Højdepunktet af Tidens statsretlige Opfattelse og Doktriner selvfølgelig Tydskland i dets Forbindelse med „det hellige romerske Rige“ og med Pavemagten. Man vil nu i Almindelighed finde anført, at Tydsklands offentlige Ret i denne Periode paavirkes af to Systemer, der ofte opfattes som forskjellige: det hierarkisk System og Lenssystemet. Eichhorn (R. & St. Gesch § 286) har imidlertid med fuldkommen Føje gjort gjældende, at man ikke kan sætte disse to Systemer mod hinanden som forskjellige. De ere i Virkeligheden uopløselig sammenknyttede paa denne Tid, thi Kleresiets Herredømme er baseret paa et fuldstændigt gejstligt Feudalsystem, i hvilket Paven er Lensherre, Erkebisper og Bisper de større og Præsterne de mindre Vasaller. Den feudal-klerikale Begrundelse af Statsmagten, som paa denne Tid er gjældende, er følgende:

Kristenheden, til hvilken efter Guds Bestemmelse alle Folk skulle høre, er et Hele, en Enhed, og til dennes Velfærd har Gud selv betroet (forlenet) Magten til at skaffe Fred, Lov og Ret til visse bestemte Personer. Heri er baade den gejstlige og den verdslige Opfattelse enige. Men da denne Magt, hvormed Gud saaledes forlener visse Personer, er af dobbelt Art: en gejstlig og en verdslig, saa kunde det forudses, at der let vilde kunne opstaa Strid mellem Gejstlige og Verdslige om hvis Magt, der skulde være den fremherskende, og at dette skete er bekjendt nok. Saare karakteristisk for Tiden er det, at hele Spørgsmaalet om Statsmagtens og Kirkens Beføjelser og indbyrdes Stilling skal afgjøres efter et Skriftsprog, nemlig Luc. Evang. XXII, 38. At illi dixerunt: Domine ecce duo gladii hic. At ille dixit iis, satis est. Herpaa støttes den berømte Theori om de to Sværd: gladius spiritualis og gladius materialis (Const. Frederici II af 1215, foran Side 85); men medens den gejstlige Theori gik ud paa at begge Sværd vare

overgivne til Paven, saaledes at han igjen forlenede Kejseren med det verdslige Sværd, gik den verdslige Theori ud paa, at Gud umiddelbart forlenede Kejseren med Sværdet, og at Kejserkroningen ved Paven kun var en symbolsk Handling, men ikke betød, at Kejseren var Pavens Lensmand. Naar Striden, som ofte var Tilfældet, standsede mellem Kejser og Pave, indskrænkede man sig til at lade Striden om Sværdene staa hen, idet man nøjedes med at indskjærpe, at det var en Pligt for det verdslige Sværd at hjælpe det gejstlige, ligesom omvendt Pavemagten burde understøtte Statsmagten i Hævdelse af Lov og Ret ved at lade gejstlige Straffe gaa jævnsides med de verdslige. De to bekjendte Steder af Sachsenspiegel*) og Schwabenspiegel**) ere vel ikke klare, navnlig ikke Sachsenspiegel, hvorfor ogsaa Eichhorn (§ 286) og andre Forfattere have været i megen Tvivl om de to Retsbøgers Opfattelse af Forholdet mellem de to Sværd; men der kan dog formentlig ikke være Tvivl om, at i alt Fald Schwabenspiegel indeholder en klar og utvetydig Anerkjendelse af at Kejseren kun har den verdslige Magt til Len af Paven, medens Sachsenspiegel nærmest synes at repræsentere en Tid, da der var Fred mellem Kejser og Pave, hvorfor Forholdet mellem dem er holdt i en vis Uklarhed, saaledes at

*) Sächs. Landrecht I, 1. Tvei swert lit got in ertrike to bescermene de kristenheit. Deme Pavese is ok gesat to ridene to bescedener tiet up eneme blanken perde unde keiser sal ime den stegerip halden dur dat de sadel nicht ne winde. Dit is de beteknisse, svat deme pavese widersta, dat he mit geistlikeme rechte nicht gedvingen ne mach, dat it de keiser mit wertlikem rechte dvinge deme pavese gehorsam to wesene. So sol ok de geistlike gewalt helpen deme wertliken rechte of it is bedarf.

**) Vorrede: Seid nun got des frides fürst ye heisset so liess er zwey Schwert auff ertreich, do er zu himel für, zu schirm der cristenheyt, dye bevalch got sant Peter beyde eines von weltlichem gericht. Das andere von geystlichem gericht. Das weltliche schwert des gerichts, das leyhet der bapst dem kaiser.

det kun fremhæves, at de indbyrdes bør hjælpe hinanden. Hvor megen Uenighed, der altsaa end kan være om Forholdet mellem den verdslige og den gejstlige Magt, saa er der Enighed om den Sætning, at al Magt besiddes lensvis fra en Højrestaaende og udgaar ikke fra en Overdragelse fra dem, der ere Magten undergivne, omend disse til en vis Grad kunne have den Beføjelse at udpege den, hvem Magten skal betroes, og omend Kongerne ikke kunne regere vilkaarlig, men kun efter den nedarvede Forfatning. (Smlgn. Eichhorn anf. Sted. Waitz VI, 117).

Vende vi os derefter til J. L.'s Fortale for at se, om de i denne fremsatte Principper stemme med hvad der antoges i Udlandet, da vil det strax være iøjnefaldende, at Sværd-Theorien ikke udtrykkelig nævnes i Fortalen*). Der fremhæves vel i denne baade Pavens Magt og Kongens Magt, men disse fremstilles som gaaende jævnsides hver paa sit Omraade, idet den Parallel drages, at ligesom den hellige Kirke styres med Pave og Bisp, saaledes skal hvert Land styres med Kongen og hans Embedsmænd**). Hvad det imidlertid navnlig kommer an paa, er at lægge Mærke til, at Fortalen bestemt fastholder den ovenfor nævnte Hovedsætning, at al verdslig Magt besiddes lensvis fra en Højere og ikke beroer paa en Overdragelse fra dem, der ere Magten undergivne. Det hedder om „the, ther wæræls höfthing er“, at „met thæn wald, ther guth salde them i thessæ wæræld“ osv., og det siges, at Kongens Straffemyndighed hidrører fra, at han er „guz thianest man“ paa Jorden.

*) Dette tyder paa god Forstaaelse mellem Kirken og Kongen. Næppe begynder Striden mellem Kristoffer I og Jakob Erlandsen, saa have vi ogsaa Sværd-Theorien (S. R. D. V. 597) . . . . sicut duo sint gladii — siger Erkebispen — materialis et spiritualis osv.

**) Nøjagtig saaledes ordnes Forholdene i Norge mellem Stat og Kirke under Hakon III (1202—4). (Aschehoug: Statsforfatning i Norge og Danmark, S. 83).

Derimod nævnes det ikke med et Ord, at Kongens Magt eller Statsmagten skulde bero paa en Overdragelse fra Folkets Side*), ja det nævnes ikke engang, at Kongen valgtes af Folket, hans Magt udledes fra Gud og fra ham alene, saaledes at Folket kun nævnes som deltagende i en enkelt Beføjelse, nemlig den lovgivende Magt. Men Fortalen hylder endvidere klart og tydeligt Theorien om, at Kongens Magt er ham forlenet umiddelbart af Gud**). Magten er forlenet ham, thi der bruges det betegnende Udtryk om Kongen at han er Guds Tjenestemand, hvilket netop er den danske Oversættelse af Lensrettens „Homo", Vasal; Forleningen er derhos sket umiddelbart, ikke gjennem Paven. Der er ikke her Tale om at Kongen skal holde Pavens Stigbøjle og endnu mindre om at han faar Sværdet af Paven, men der tales tværtimod om Kongen som lige saa uafhængig stillet umiddelbart under Gud som Paven, og om Kongen som herskende over Landet paa samme Maade som Paven over Kirken†). Det indskjærpes kun, at Gud

---

*) Se derimod fr. 6 Inst. (1–2) Pr. Dig. (1—4). Allerede Kong Niels skriver sig Dei gratia Rex Danorum. Suhm Danm.'s Hist. V. 219.

**) Samme Theori hyldede man i Begyndelsen af det 13de Aarh. i Norge. Aschehoug anf. St.

†) Innocents III's Grundsætninger spores aldeles ikke i Fortalen. Det hedder f. Ex. i et af hans Breve: Singuli reges habent singula regna. Sed Petrus sicut plentitudine sic et latitudine præeminet universis, quia vicarius est illius cujus est terra et plentitudo ejus; samt endvidere: Utrumque, tam regnum quam sacerdotium institutum fuit in populo Dei; sed sacerdotium per ordinationem divinam, regnum autem per extorsionem humanam. — Særdeles interessant er det at se Forskjellen mellem Fortalen og Frederik I's Forordning af Aar 1152 (Pertz. Mon. II, 89). Det hedder i denne Frd.: . . . sacrosanctæ matris nostræ Romanæ ecclesiæ et omnibus ecclesiasticis personis promtam et debitam iustitiam ac defensionem exhibeamur, viduis ac pupillis, et universo populo nobis commisso legem et pacem fauamus et conservemus. Dette er aldeles stemmende med Fortalen, men der siges saa videre:

har givet Kongen Magten blandt andet ogsaa for at han skal beskytte den kristne Kirke; men denne Opgave er kun en af Kongens Funktioner, Omsorg for „landens frith“ stilles ganske jævnsides med Virksomheden for „kirkins frelsæ“. Som Guds Lensmand staar Kongen ham til Ansvar for, hvorledes han røgter sit „Embede“. Han skal paa Dommedag svare til, at Kirkens Frelse og Landets Fred formindskes i hans Tid, men om Ansvar for Paven i hans levende Live er der ikke Tale. Den danske Konge sættes selvfølgelig heller ikke i nogensomhelst Afhængighed af den tyske Kejser. Det vil være bekjendt, at denne i sin Egenskab af Verdensherskernes Efterfølger vilde hævde Dominium mundi, saaledes at andre Herskere skulde være hans Lensmænd; men de danske Konger have ingensinde i Almindelighed anerkjendt denne Fordring.

Den Magt, Kongen har fra Gud, behøver imidlertid ikke at være uindskrænket, og efter Datidens Opfattelse er der endog intet til Hinder for, at Kongen kan vælges af Folket paa visse Vilkaar og endda kan siges at have sin Magt umiddelbart fra Gud. Man var nemlig af den Anskuelse, at en saa vanskelig Sag som et Kongevalg umulig kunde afgjøres, uden at Valget faldt paa den, hvem Gud før Verdens Skabelse havde bestemt til Konge (Waitz VI, 117*).

Cum enim duo sint quibus principaliter hic mundus regitur, videlicet auctoritas sacra pontificum et regalis potestas, omnium Christi sacerdotum obedientiæ devoti colla submittere parati sumus. Til denne Ydmyghed mod den gejstlige Magt staar Fortalens kraftige Hævdelse af Kongemagtens Uafhængighed i stærk Modsætning. Men saasnart Striden med Gejstligheden begynder her, faar Piben en anden Lyd, saa hedder det (S. R. D. V. 597) at »spirituale præcellet temporali« osv.

*) I det 14de Aarhundrede var man derimod kommen aldeles bort fra Gud som Kongens Lensherre og havde sat Vælgerne i Guds Sted som dem, hvem den sande Proprietet og Overejendomsret over Riget tilkom. J. E. Larsen S. Skr. I. 2, 196, Note 3.

Man maa derfor ikke lægge for meget i Fortalens Fremhævelse af at Kongens Magt stammer fra Gud; dette forhindrer aldeles ikke, at det danske Rige paa denne Tid mulig var et Valgrige (se herom J. E. Larsen I. 2, 194), og det forhindrer heller ikke, at denne Magt mulig kan være indskrænket til en vis Grad ved Folkets Rettigheder som en Følge af Løfter, Kongerne gave ved Thronbestigelsen eller Kroningen. Som bekjendt valgtes den tydske Konge, og Waitz har (VI, 401) ved Exempler, hentede fra Forfattere fra det 12te Aarhundrede, paavist, at allerede i denne Tid var der dem, der holdt paa, at Kongen forbrød sin Ret, naar han ikke holdt, hvad han havde lovet Folket, naar han ikke overholdt de Skranker, der vare satte for hans Magt.

Om Valg af Kongen fra Folkets Side taler nu Fortalen paafaldende nok ikke et Ord, men derimod sætter den Grændse for Kongens Magt i Henseende til Givelse og Ophævelse af Love. Forinden dette kan omhandles, maa man imidlertid gjøre sig klart, hvad der her menes med Udtrykket „Lov“, thi megen Vildfarelse med Hensyn til Middelalderens Forhold er opstaaet af, at man ikke tilstrækkelig har sondret mellem to Slags Love, nemlig mellem de for hele Riget gjældende Love, Rigslove, Rigens Ret, jus regni, og paa den anden Side de provindsielle Love eller rettere sagt de provindsielle Retsbøger ɔ: Samlinger af den i de enkelte Landsdele gjældende, hovedsagelig ad Sædvanens Vej opstaaede Ret. Fra først af har der ikke existeret nogen Rigslovgivning, thi en saadan passer ikke til et oprindeligt germanisk Samfund, hvis Selvstyrelse gaar saa vidt, at endog Fastsættelsen af hvad der skal være Lov og Ret er overladt til de større eller mindre Kredse, hvori Samfundet er delt, men da en Sammenslutning mellem forhen kun løselig forbundne Kredse nødvendiggjøres, maa man selvfølgelig ogsaa have almindelige Bestem-

melser, gjældende for hele Riget, Regler for den offentlige Ret, der jo nu fremtraadte ved Siden af den oprindelig ene existerende Privatret. I hvilket Omfang der før Valdemarernes Tid har været en Rigslovgivning, optaget i hvad man senere kaldte „Haandfæstninger", er et Spørgsmaal, som af Mangel paa Efterretninger fra hin Tid, ikke lader sig med Sikkerhed oplyse. Det har stedse været uklart, hvad der f. Ex. har været Indholdet af Harald Heins Love, der synes at have været Rigslove, men mulig kun til Fordel for en enkelt Stand*), eller om der før Valdemar II's Tid har været udstedt „Haandfæstninger", indeholdende Forfatningsbestemmelser. Som ovenfor Side 35 anført, fortæller Huitfeld i sin forvirrede Sammenblanding af Rigslovgivning og provindsiel Lovgivning ogsaa om „gamle kongelige Haandfæstninger", som Valdemar vilde skaffe ud af Verden ved sin nye Lovgivning, men saa rimeligt det end er, at saadanne have existeret, vide vi intet sikkert om deres Indhold. At der imidlertid paa den Tid Fortalen nedskreves, existerede eller skulde komme til Existens en Rigslovgivning, er udenfor al Tvivl, thi den Lovgivning og de Love, som omhandles i denne, er aabenbart en Rigslovgivning og Rigslove.

Det hedder: Ængi man scal dömæ geen then logh, ther kunung giuer oc land taker with. num, efter then logh scal land dömes oc rættes. then logh ther kunung giuer oc olt land taker with. then ma han ei efter takæ æller skiftæ uten lanzens wili for uten han gør openbarlic gen guth. Allerede foran have vi antydet, at land eller olt land overalt i Fortalen ellers tages i Betydning af Rige, ikke i Betydning af dettes enkelte

*) J. Kinch: Om den danske Adels Udspring fra Thinglith Aarb. f. nord. Oldk. f. 1875, S. 289 flg. Nedenfor skal der blive gjort et Forsøg paa at forklare Sammenhængen med Harald Heins Lovgivning for derigjennem mulig at erholde Oplysning om Rigslovgivning før Valdemarernes Tid.

Landsdele eller Provindser. Man kunde mene, at naar der i Fortalen siges, at Loven skal være „æfter landens wanæ“, saa maatte dette sigte til, at den særlig for hver Landsdel gjældende Lovgivning skulde opretholdes, saaledes at land betød Provinds (J. E. Larsen Skr. I. 1, 205), men naar man erindrer, at denne Sætning er en Oversættelse af den i Decr. Grat. C. 2 (1—Dist. 4) forekommende Yttring: Erit autem lex . . . . secundum patriæ consvetudinem, vil det indses, at land her kun er taget i en mere almindelig Betydning som ligt med Rige*). Fortalen taler overhovedet ikke særlig om Danmark, men om „Landet“ i Almindelighed, se især Yttringen om, at huert land skal styres med Konge og Embedsmænd**) som Kirken med Pave og Bisper. Den Lovgivning, der omtales, er følgelig derfor ogsaa den i et helt Land (olt land) eller Rige (Danmark) gjældende, ikke en provindsiel Lovgivning.

De Love, som Kongen skal give og alt Land tage ved, for at de kunne blive gyldige, ere ikke blot Rigslove, men det er Love, der paa en ejendommelig Maade bestemme Forholdet mellem Konge og Folk. Det indskjærpes paa den ene Side, at Folket skal lyde disse Love, men det fremhæves paa den anden Side, at Kongen er ligesaa bunden ved dem, indtil han med Landet kan enes om Ophævelsen, ja Fortalen indeholder maaske endog en Erklæring om, at Folkets Lydighedspligt mod Kongen er betinget af, at han overholder Loven.

Det hedder ikke, at alle skulle lyde Loven, eller at Ingen maa handle mod Loven, men at Ingen

---

*) Den latinske Oversættelse af J. L. i Arn. Magn. Nr. 11, 8vo har: Nullus proferat iudicium contra legem, quam rex de consensu totius regni tradidit conservandam.

**) Den latinske Oversættelse: qualibet terra constitutionibus principum adiuveatur.

maa dømme mod den Lov, som Kongen giver og Landet tager ved*), men hvem, kunde man spørge, skulde ville dømme mod denne Lov, eller rettere: efter hvilken anden Lov kunde det da tænkes, at Nogen vilde afsige sin Dom? Her mindes man da om Petri Olai Beretning (S. R. D. II. 261—62): Iste rex Valdemarus Libros Legum Imperialium, quibus Dania tunc regebatur, Vibergis comburens, nullam aliam legem servari voluit, nisi quam ipse cum consiliariis suis proferret.

At Danmarks offentlige Ret i Mangel af indenlandske Retsbestemmelser før Valdemars Tid er bleven ordnet efter Leges imperiales, hvorved ikke blot maa forstaaes romersk Ret, men ogsaa de tydske Kejseres Rigslove, er meget rimeligt**) og det er aabenbart, at Petri Olai Ord staa i Forbindelse med de heromhandlede Yttringer i Fortalen. Imod denne Brug af fremmed Ret nedlægges der nu et bestemt Forbud samtidig med at Kongen ved at give en ny udførlig Rigslov sørgede for, at der ingen Nødvendighed var for at ty til disse fremmede Love for at ordne Danmarks offentlige Ret.

Om den Lov, der saaledes gives af Kongen, og som alt Land tager ved, siges det dernæst i Arn. Magn.

---

*) I Valdemars Lov § 7 hedder det derimod, at Kongen skal straffe dem, der handle mod Lovbogen.

**) Der foreligger i selve Lovene et afgjørende Bevis paa, hvordan Leges imperiales før Valdemars Tid havde faaet Indpas her i Landet. Indledningen til Knud VIs Fr. af 28. Decbr. 1200 minder i Form og Indhold om en af Justinians Noveller og Epilogen med den bekjendte Yttring: Quamvis autem regie sit potestatis leges condere vel mutare . . ., indeholder ren »Kejserret«. Fr. 6 Inst (1—2) Quod principi placuit, legis habet vigorem jfr. Pr. Dig. (1—4), l. 22 Cod. (1—14): In præsenti leges condere soli imperatori concessum est. — Ganske paa samme Maade trængte hine romerretlige Sætninger ind i England i det 13de Aarhundrede, indtil Forkjæmperne for Leges terræ vandt Sejr, se Blackstone: Commentaries I. 18.

Hskr. Nr. 286 fol, at den „ma han ei efter takæ æller skiftæ uten lanzens wili for uten han gør openbarlic gen guth, men en Del Hskr. med det flensborgske i Spidsen har en anden Læsemaade (se herom Rosenvinge: Gl. danske Love III, Retshistorie § 56. I. E. Larsen Skr. I 1. 81). Det flensborgske Hskr. har overhovedet hele denne Passus om Love, givne af Konge og Land i Forening, paa en mindre udførlig Maade end Hskr. Nr. 286, nemlig saaledes: „Ængi man scal oc dømæ the logh thær kunung giuær oc landæt takær withær. then ma han oc æi af takæ ællær skiftæ utæn landæns wiliæ, vtæn of han war barlic gen guth. Der kan nu ikke være Tvivl om, at det arne-magnæanske Hskr. har den korrekteste Redaktion paa dette Punkt; thi i det flensborgske Hskr. mangler hele følgende Stykke efter Bestemmelsen om, at Ingen maa dømme mod en saadan, af Kongen given og af Landet vedtagen Lov: num efter then logh scal land dømæs og rættes. then logh ther kuning giuer og oc alt land taker with osv., og endelig er Slutningen om Kongens Beføielse til at ændre eller afskaffe Love bleven anderledes gjengivet. Efter Hskr. Nr. 286 er der ingen Tvivl om Meningen: Kongen maa ikke paa egen Haand ændre eller hæve Lovene og gjør han det, handler han aabenbart mod Gud. Det flensborgske Hskr.s Mening kan ganske vist blive den samme, men det skal indrømmes Rosenvinge og Larsen, at Meningen langt snarere er, at Kongen kan uden Landets Villie ændre eller hæve Love, naar disse ere aabenbart mod Gud, altsaa en ganske anden Forstaaelse end den, der ligger i det arn. magn. Hskr.

Spørgsmaalet bliver nu, hvilken Forstaaelse, der er den rette, og paa Forhaand er jeg ganske vist tilbøjelig til mere at stole paa Arn. Magn. Nr. 286 end paa det flensborgske eller senere Hskr.; thi det vil paa ikke faa Punkter, hvor vi i det følgende ville faa Leilighed til at undersøge enkelte Dele af J. L., vise sig, at Hskr.

Nr. 286 er det ældste og bedste. Med al Anerkjendelse af, at det flensborgske Hskr. er afskrevet efter et gammelt og godt Exemplar af Loven, maa det dog hævdes, at de mange Skrivfejl, der findes i dette Hskr., gjør det umuligt at lide paa dette, naar Spørgsmaalet kun dreier sig om „gør“ eller „war“. Men ogsaa naar henses til, hvilken Læsemaade, der giver den bedste Mening, maa man formentlig holde paa Hskr. Nr. 286.

Det er nemlig mindre rimeligt, at Fortalen skulde forudsætte, at der af Kongen og hele Landet kunde vedtages Love, som stred mod Gud, men selv om man tænkte sig dette, hvordan skal man saa forstaa denne Yttring om Loves Strid „mod Gud“, hvor er den Norm, der skal bestemme, hvad der er stridende mod Gud? Er det endvidere tænkeligt, at Kongen, som selv har givet Loven, bag efter skulde hæve denne som stridende mod Gud, altsaa erklære, at han har handlet endog aabenbart mod Gud? Imidlertid antager I. E. Larsen (Skr. I. 1. 81) nærmest, at man maa forstaa Stedet saaledes, at Kongen kan ændre Loven alene, hvis den aabenbarligt strider mod Gud. Han anfører ikke, hvad der skulde tale herfor, men man kunde henvise til den kanoniske Rets stærke Fremhævelse af, at enhver Lov, som var contra veritatem Dei, contra legem Dei eller for at tale mere ligefrem contra canones et decreta præsulum Romanorum, var absolut ugyldig, saaledes at den, der ikke adlød en saadan Lov, acquirit grande præmium. [Decr. Grat. c. 1. (1 — Dist. 10): Lex imperatorum non est supra legem Dei, sed subtus. Leges imperatorum dicamus penitus renuendas, sed eas . . . . canonicis decretis nullum posse inferre præjudicium asseramus jfr. c 1 § 1 (1 — Dist. 9) c. 7. (1—10) c. 92. Caus. 9. qv. 3. Non semper malum est non obedire præcepto, quum enim Dominus jubet ea, quæ sunt contraria Deo, tunc ei obediendum non est. c. 93 Caus. 11 qv. 3 har ende-

lig det Skriftsted, der ligger til Grund for hele denne Mening, Act. Apostl. c. 5 v. 29: „Obedire oportet Deo magis quam hominibus".] Naar „Strid mod Gud" saaledes forstaaes lig med Strid mod Guds Lov og dette atter som ligt med kanonisk Ret, som jo stadig forandredes og suppleredes ved Pavebud, kan det tænkes, at en af Kongen og Landet vedtagen Lov kunde komme i Strid med et nyt Pavebud, og det var da stemmende med „Guds Lov", at den borgerlige Lov maatte ændres. Er denne Mening rigtig, stilles den danske Lovgivning, som det vil skjønnes, i Virkeligheden under den pavelige. Det ses jo ogsaa, at Kong Valdemar f. Ex. med Hensyn til Afskaffelsen af Jernbyrd har adlydt Pavebud og ændret Landets Lovgivning i Overensstemmelse hermed, Jeg er imidlertid som sagt tilbøjelig til at antage, at Arn. Magn. Nr. 286 har den rette, oprindelige Læsning, thi hvis virkelig Meningen havde været her at rette en Slags Opfordring til Kongen om paa egen Haand at ændre de danske Love, der stred mod kanonisk Ret, saa kan man være overbevist om, at Jakob Erlandsen ikke vilde have undladt at paaberaabe sig denne danske Retssætning under Striden med Kristoffer I., der jo væsentlig drejede sig om, hvorvidt den skaanske „Skraa" som stridende mod Guds Lov kunde tilsidesættes; men Erkebispen kan kun henvise til kanonisk Ret.

Naar man lægger Mærke til, at de her omhandlede Love ere Rigslove, som ordne den offentlige Ret, eller hvad vi nu vilde kalde Grundlove, der hvile paa Overenskomster mellem Konge og Folk, og naar man endvidere erindrer, at det paa denne Tid var en ikke ualmindelig Anskuelse, at Kongen forbrød sin Ret til Kronen, naar han ikke holdt de Løfter, som han havde givet Folket, fordi han derved handlede mod Gud, saa vil man komme til den rette Forstaaelse af hvad det betyder, at Kongen, naar han hævede eller

forandrede disse Love, erklæres for at handle aabenbart mod Gud. Det er som foran paavist Fortalens Grundanskuelse, at Kongen har sin Magt til Len fra Gud, at han er Guds Tjenestemand paa Jorden; men naar Lensmanden viste aabenbar Ulydighed mod Lensherren, saa forbrød han Lenet (Longb. Lensret II. F. 23: quædam egregiæ ingratitudinis causæ) jfr. II. 57. Paa samme Maade er det vistnok Meningen med den nævnte Passus at erklære, at Kongen forbryder sin Ret til Kronen, fordi han nemlig handler aabenbart mod Gud, naar han forgriber sig paa disse Love. Det er da den samme Tanke, vi finde tydeligere udtrykt i den saakaldte gamle Konningelogh, naar det siges: Hwilken konningh skal wæræ, om han then logh, ther then andre Konningh Waldemar gaff oc thesse articula... them, som i riket boo, ey holder, tha skal han ey fore konningh holdes. Valdemars Lov, skreven bag efter J. L., var netop den Lov, som Fortalen særlig har for Øje, og der er i og for sig Rimelighed for, at den Anskuelse om dennes Overholdelse, som kommer frem i det senere Aktstykke, er den samme, som oprindelig har været gjældende.

Resultatet af denne Undersøgelse er saaledes, at Fortalen saavel i Henseende til Begrundelsen af Statsmagten som i Henseende til Kongemagtens Væsen og Stilling ses at stemme med de Ideer, som paa denne Tid vare de fremtrædende i Udlandet, men tillige, at der i denne egentlig ikke findes nogen almindelig Udtalelse om den lovgivende Magt. Der er kun givet en Regel for Tilvejebringelsen af en ganske særegen Slags Love, nemlig saadanne, der som Nutidens Forfatningslove hvile paa Overenskomst mellem Konge og Folk, som gjælde for hele Riget og indeholde Bestemmelser, vedrørende den offentlige Ret.

Naar det er sagt, at de heromtalte Love hvile paa Overenskomster mellem Konge og Folk, maa dette dog underkastes en nærmere Undersøgelse. Det

hedder nemlig, at det er saadanne Love, som „kunung giuer oc olt land taker with," men det siges ikke, hvad der forstaaes ved „Land", eller hvordan, paa hvilken Maade og under hvilke Former hele Landet skal vedtage Loven. Det ligger selvfølgelig nær at sige, at Vedtagelsen maa ske paa en Forsamling, der repræsenterer hele Landet, men om saadanne Forsamlinger paa denne Tid er vor Kundskab meget begrændset. Det vides ikke, naar eller hvorledes Overgangen fra den gamle Tids Folkeforsamlinger til den nyere Tids Danehoffer er .sket (J. E. Larsen: Om Rigsdage o. s. v. Skr. I. 2. 217 flg.), og selve Fortalen giver os ingen Oplysning om Sammensætningen af den Forsamling, i hvilken Loven gaves, der nævnes vel Kongens Sønner, Erkebispen og Bisperne, men derefter kun i al Almindelighed alle de bedste Mænd, der vare i hans Rige. Den Efterretning om Rigsforsamlinger, der ligger nærmest ved den heromhandlede Tid, findes i Procesakterne i Sagen mellem Kristoffer I. og Jakob Erlandsen, hvor det, som ovenfor anført, hedder om Kongen: „qui convocationem suam de regni negotiis censuevit singulis annis, velut sæpius, habere Dominica, qua cantatur Lætare Jerusalem" (S. R. D. V, 584). Heraf synes at fremgaa, at Kongen paa denne Tid plejede hvert Aar at holde en convocatio, og denne ses at have bestaaet af „omnes majores regni Daciæ," der sammenkaldtes, „ut ei occurrerent apud Nyburg, tractaturi et ordinaturi cum ipso (sc. rege.) super negotiis regni, ligesom man kan se, at de, der skulde møde, hidkaldtes per literas Domini regis*).

---

*) Forsamlingen benævnes paa det anførte Sted ogsaa Colloquium. Denne Benævuelse brugtes i Tydskland i samme Betydning som Curia om Datidens Rigsdage og det bemærkes hos Waitz VI. 323, at Udtrykket Colloquium har ganske samme Betydning som det i senere Tider brugte Parlamentum. Til Benævnelsen Curia svarer vort »Hof«.

Om man af denne Beretning, sammenholdt med Yttringen i Slutningen af Fortalen om de bedste Mænds Raad, kan slutte, at paa denne Tid endnu kun de privilegerede Stænder mødte paa Rigsmøderne, saaledes at Kjøbstadsrepræsentanternes Møde under Abel (Huitfeld I. 227), ligesom overhovedet de sammesteds omtalte „menige Stænder“s Møde, kun er foraarsaget ved Kongehyldingen, — maa staa hen, men at der under den ene eller den anden Form paa denne Tid afholdtes Rigsmøder, og at det var disse, der som repræsenterende „olt land“ vedtog Lovene, er vel klart*). Fra en senere Tid finde vi som ovenfor bemærket, at Hff. af 1320 og 1326 indeholde en med Fortalens Regel om Givelse af Love ganske stemmende Forskrift, der gaar ud paa: non inueniantur novæ leges nisi de consensu tocius regni**), men der tilføjes her: in parlamento generali, hvorved bemærkes, at de Leges, her omtales, efter Sammenhængen netop ere Love af samme Art som Fortalen har for Øje, nemlig Rigslove, vedrørende den offentlige Ret. —

Fortalen omtaler endvidere Landets Styrelse, dets Forvaltning, hvad vi nu kunde kalde den udøvende Magt. Landet skal styres med Konge og Em-

---

*) I sin Afhandling om Rigsdage m. v. ses J. E. Larsen vel at have kjendt de her fremdragne Oplysninger, der ere hentede fra S. R. D. V., men han har ikke havt Blik for Betydningen heraf, uagtet maaske disse Data kunde bidrage til at støtte hans Theori, der gaar ud paa, at der imellem de gamle Folkeforsamlinger og Danehoffer har ligget en Tid, hvor kun de privilegerede Stænder (majores) indkaldtes, medens Danehofferne først opstode ved Hidkaldelse af et plebejisk Element til disse Stændermøder. Naar Larsen (I. 2. 220) anfører, at der allerede under Abel siges i Aaret 1251 at være bestemt, at Danehof skulde holdes hvert tredie Aar i Nyborg, da veed jeg ikke, hvorfra han har denne Efterretning. Paa de to af ham citerede Steder S. R. D. V. 584 og Huitfeld I. 245 findes ingen Oplysning herom.

**) Dette er aldeles det samme Udtryk, som den latinske Oversættelse af J. L.'s Fortale benytter, se Noten S. 106 foran.

bedsmænd ligesom Kirken med Pave og Bisper. Alle, som bo i Kongens Land, ere pligtige at være ham hørige, lydige og til Tjeneste, men til Gjengjæld for denne Magt, der gives Kongen, indskjærpes der ham vigtige Pligter, først og fremmest den omfattende Pligt at skaffe Fred i Landet, dernæst at beskytte Kirken, at værge for Enker, værgeløse Børn, Pilgrime, Udlændinge og fattige Folk. Endelig siges det at høre til Konges og Høvdings Embede „at gjemme Dom og gjøre Ret", og at det er Kongens Sag at straffe Misgjerningsmænd, som ikke ville leve rettelig, og disse sidste Beføjelser give Anledning til yderligere Bemærkninger.

Medens nemlig Landets Styrelse, Overholdelsen af Freden i Landet, Beskyttelse af Kirken og Forsvarsløse o. s. v. kun ere Beføjelser, henhørende til den udøvende Magt, synes derimod Bestemmelserne om, at Kongen skal gjemme Dom og gjøre Ret at forudsætte, at han er i Besiddelse af en vis Domsmyndighed, thi at „gøme domh" betyder, som Kofod Ancher anfører i Ordforklaringen til Udgaven af J. L. (S. 317), at sørge for og have Indseende med Dommene, at der dømmes ret; men en saadan Kontrol med den dømmende Magt kan ikke udøves, uden at Kongen selv er i Besiddelse af Domsmagt, saaledes at uretfærdige Domme eller Retsnægtelser eventuelt kunne indbringes for ham og af ham omgjøres. J. E. Larsen har i sin Afhandling om de danske Kongers Deltagelse i Retsplejen (Skr. I. 2. 313.) ment, at de her nævnte Udtryk kunde synes at henregne den dømmende Myndighed til Kongens Embede, men i Anmærkningen sammesteds mener han dog, at dette Sted i Fortalen maaske blot sigter til Kongens Tilsyn med Retsplejen og til hans exekutive Myndighed. Om det nu end maa indrømmes, at de benyttede Ord ikke ere tydelige, og omend ganske vist det, at Kongen gjør Ret og straffer Misgjerningsmænd, kan hen-

føres til hans administrative Funktioner, saa forholder det sig anderledes med Udtrykket „gøme domh“, der formentlig utvetydigt tillægger Kongen dømmende Myndighed, saaledes som dette utvivlsomt er Tilfældet med Kildestedet i Decretum Gratiani c. 23 Caus. 23 qv. 5, hvor det hedder facere iudicium (et iustitiam). Det er da ogsaa i og for sig højst sandsynligt, at Fortalen gaar ud fra, at Kongen har Andel i den dømmende Myndighed; thi uden denne Beføjelse vilde han have været ude af Stand til at opfylde de Pligter, Fortalen paalagde ham*). Naar Kongen skal skaffe Svage og Hjælpeløse Ret, sørge for, at enhver Uret faar sin Straf, og at overhovedet Ret og Retfærdighed haandhæves, saa maa han nødvendigvis have Indflydelse paa den dømmende Magt. Det er ikke nok med den mere udvortes Kontrol, der erholdtes ved, at Kongen gjennem Embedsmændene kunde øve et vist Tilsyn med de ordinære Domstole, og derved, at han exekverede Dommene. Ved dette Tilsyn kan Kongen nemlig ikke forhindre, at Fattige og Svage forurettes, at der nægtes dem Rettens Hjælp mod de Mægtige i Landet, eller at der fældes uretfærdige Domme i deres Sager. Bevis herfor haves i Forholdene i Udlandet. Naar man dér paalagde Kongen de samme Pligter, som Fortalen her paalægger ham, gjøres han samtidig til øverste Dommer, der som saadan kontrollerer alle Retter i hele Landet, som er i Stand til at drage enhver Sag, hvor Nogen forurettes, ind for sig, og som ved denne Myndighed sørger for, at al Retfærdighed haandhæves, og at de Svage ikke under-

*) Den gamle latinske Oversættelse taler aldeles bestemt for, at det var Meningen at give Kongen dømmende Magt: Regis . . . interest terræ iuste iudicare . . ., men da denne Oversættelse først hidrører fra en Tid (Slutningen af 14de Aarhundrede), da Kongen forlængst havde faaet en saadan Myndighed, kan man ikke være sikker paa, at ikke Oversætteren har lempet Oversættelsen efter sin Tids Krav.

trykkes. Conc. Paris. 829 (Waitz IV. 400): Quapropter in Throno regiminis positus et ad judicia recta peragenda, ut ipse per se provideat, ne in judicio aliquis a veritate et æquitate declinet ... Et ideo oportet, ut ipse, qui judex est judicum, causam pauperum ad se ingredi faciat et diligenter inquirat, ne forte illi, qui ab eo constituti sunt et vicem ejus agere debent in populo, injuste aut negligenter pauperes oppressiones pati permittant. Ganske paa samme Maade forholder det sig i England. Saasnart Kongemagten hos Angelsaxerne udvikler sig fra den gamle Hærførerstilling til et virkeligt Kongedømme, er Kongens Domsmagt ogsaa strax til Stede, ja det er egentlig denne Virksomhed, der danner Adskillelsen mellem Kongens Stilling før og nu. Det paahviler nu Kongen som „Mundbora“ for hele Folket at tage dette under sin Beskyttelse, sørge for at Ret og Retfærdighed fremmes, at de Svage ikke forurettes o. s. v., ganske som i Fortalen nævnt; men for at Kongen kan opfylde disse Pligter, maa han have Andel i den dømmende Magt, navnlig saaledes at man kan indbringe Sager for ham, hvori Ret ikke har været at opnaa i Underinstanserne (Gneist: Engl. Verf. Gesch. S. 18). Men naar saaledes i andre germaniske Samfund Kongemagtens Udvidelse til at omfatte de Funktioner, der omtales i Fortalen, stedse er ledsaget af en Overdragelse til Kongen af Andel i den dømmende Myndighed, saa taler Sandsynligheden for, at noget lignende har været Tilfældet her i Landet.

J. E. Larsen indrømmer vel i sin Afhandling om Kongernes Deltagelse i Retsplejen, at det, som en Følge af de med Kristendommen udbredte Begreber om de i Kongeværdigheden indbefattede Rettigheder, var at vente, at der af Kongens Tilsyn med Retsplejen vilde begynde at udvikle sig en mere virksom Deltagelse i denne, og han anfører ogsaa, at historiske Beretninger bekræfte, at dette er sket inden Provinds-

lovene nedskreves, men han mener dog, at de provindsielle Lovbøger „temmelig afgjørende vise“, at den kongelige Jurisdiktion endnu ikke i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede kan have opnaaet et saadant Omfang, som man efter visse Yttringer hos Historieskriverne kunde fristes til at antage, da samtlige hine Love eller Retsbøger ikkun indeholde meget sparsomme Spor til samme (Skr. I 2. 312). Larsen gjennemgaar Retsbøgerne og godtgjør, at den kgl. Jurisdiktion saa godt som aldeles ikke omtales i disse; men det ses rigtignok ikke, hvad hermed er bevist. Larsen har her, som saa mange andre Steder, begaaet den Fejl at sammenblande Anliggender, der vedkomme Riget, med Forhold, der kun vedkomme de enkelte Provindser i Riget. Kongens Jurisdiktion er ligesom Rigslovgivningen og Centraladministrationen Ting, der ere nye og ubekjendte for det gamle Samfund; men Provindslovene, der kun indeholde den gamle, nedarvede, selvdannede Ret, tilsat med enkelte af senere Tiders Lovbud for de enkelte Provindser, indlod sig ikke paa at optage Retssætninger, der vedkom Riget. Der findes ikke i Provindslovene noget om en Rigslovgivning, men deraf kan man naturligvis ikke slutte, at en saadan ikke kjendtes paa denne Tid, og paa samme Maade har det sig med Kongens Domstol; denne Rigsinstitution omtales heller ikke i provindsielle Retsbøger, der væsentlig kun indeholder en Optegning af Provindsens autonome Ret, men dette udelukker paa ingen Maade, at Kongens Jurisdiktion paa den Tid kan have været fuldt udviklet. Naar Larsen selv siger, at der om Kongens Retterthing, der efter hans Anskuelse først uddannede sig i Slutningen af det 13de og i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, kun findes enkelte Bestemmelser „i de samtidige Love“ (ɔ: vel at mærke Rigslove), men at denne Rets Organisation og Virkekreds væsentlig alene beroede paa Praxis, saa ses det ikke, hvad videre Bevis,

der skulde ligge i den Omstændighed, at provindsielle Retsbøger ikke omtale en Institution, der endnu i langt senere Tid væsentlig beroede paa Praxis og som var en Rigs-Institution.

Senere, naar Valdemars Lov omhandles, vil Spørgsmaalet om Kongens Andel i den dømmende Myndighed paa Valdemars Tid blive udførligere omtalt, her fastholde vi blot som det foreløbige Resultat, hvortil Fortalens Ord og Paralleler fra Udlandet maa føre til, at det er sandsynligt, at Kongens Domsmyndighed var anerkjendt paa denne Tid.

§ 10. »Loven« og »Bogen«.

Hvad vi allerede ovenfor antydede, at Fortalen, der nu staar foran Jydske Lov, kun meget lidt passer til Indledning for en provindsiel Lovbog, det vil man nu finde bestyrket, efterat Fortalen nærmere er gjennemgaaet og de i den nedlagte Grundsætninger udviklede. Fortalen har helt igjennem Sigte paa hele Landet, paa Riget og paa Kongen som deltagende i Rigslovgivningen, som styrende Riget og (formentlig) som udøvende en vis Domsmyndighed. Kun den sidste Del af Fortalen, som Haandskrifterne kalde quartus prologus, indeholder en Notits om, at Valdemar har ladet Bogen (ɔ: Lovbogen for det jydske Retsomraade) skrive, men der tilføjes, at han gav Loven med hans Sønners Raad, Bispernes og de bedste Mænds Raad i Riget. Det er formentlig denne Lov, denne for hele Riget bestemte, og derfor ogsaa af Repræsentanter for hele Riget vedtagne Lov, som Fortalen har for Øje.

Herimod kunde man imidlertid indvende, at da jo i vore bedste Haandskrifter alene Lovbogen findes afskreven, men ikke Loven, og da Fortalen desuagtet i disse Hskr. taler baade om Bog og om Lov, saa

var det en Misforstaaelse at tro, at disse to Udtryk sigtede til forskjellige Love. Meningen med den nævnte Passus i Fortalen var simpelthen at meddele, at Valdemar baade lod Loven skrive og gav den (ɔ: satte den i Kraft), men forat undgaa at gjentage det samme Ord to Gange, brugte man det ene Sted Udtrykket Lovbog. Der er ganske vist meget, som taler for, at Fortalens Ord af senere Afskrivere er opfattet paa denne Maade, men der har været en Tid, da man vidste bedre Besked.

Den gamle latinske Oversættelse af J. L., som findes i Arn. Magn. Nr. 11 8vo, indeholder kun Bogen og ikke Loven og i Fortalen hedder det: Ceterum scire debent universi, quod waldemarus .... hunc librum legum condidit et conscribi fecit etc. Der tales altsaa her fuldkommen rigtig ikke om Loven, men kun om Bogen, og naar de os bevarede Hskr. af Bogen paa Dansk ikke have rettet Fortalens Ord om Loven, saa kommer dette af, at man mekanisk afskrev Fortalen som den oprindelig lød i sin danske Form, uden at gjøre nogen Forskjel paa, om Loven sattes bagefter Bogen (som i den af Ancher nævnte Stockholmske Codex) eller ej. Oprindelig har selvfølgelig Loven altid staaet paa sin Plads, men allerede efterat Hf. 1282 var udstedt, og efterat der herved var gjort betydelige Forandringer i Valdemars Lov, er det sikkert bleven mindre almindeligt at tilføje Loven i den jydske Lovbog*). Der har saaledes vistnok været en Tid, da man snart tilføjede Loven og snart udelod den, og i denne Tid har man skreven Fortalen ens, hvad enten man havde Loven med eller ej. Jeg formoder dog, at det bedste af vore bevarede Hskr., Arn. Magn. Nr. 286 fol. bærer Vidnesbyrd om,

*) Som ovenfor S. 15 paavist, hed det allerede under Valdemar Atterdag, at Valdemars Lov fandtes i de rette gamle Lovbøger. Frd. 24. Maj 1360, § 1.

at man i senere Hskr. har begyndt at rette Fortalens Ord om Bogen og Loven, naar man ikke vilde medtage den sidste, thi medens ellers Haandskrifterne, f. Ex. det flensborgske, har, at Valdemar „løt scriuæ thenne bok. oc gaf thennæ logh, saa hedder det i det førstnævnte Hskr.: loot han scriue thenne book oc gaf theri logh, en Læsemaade, der kan passe, naar Loven, som jo ved Udstedelsen skreves i den jydske Lovbog, medtages, men som ikke passer, naar alene Lovbogen gjengives. Paa Universitetsbiblioteket findes et godt gammelt Haandskrift fra det 14de Aarhundrede (Nr. 3 e Don. var. 8vo), hvori Fortalens Ord om Lov og Bog findes paa følgende Maade . . . tha laat han thenæ bok skriuæ och gaf thænnæ logh, thær hær staar à danskæ skriuæn i worthingburgh. Den noget forandrede Ordstilling, som her findes, tyder maaske ogsaa paa, at man ikke paa dette Sted har været ganske sikker paa, hvordan man skulde skrive, naar Loven ikke medtoges.

Foran er paavist, hvorledes man i lang Tid skjælnede nøje mellem Valdemars Lovbog og hans Lov; men da Loven i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede tabte al praktisk Betydning, mistede man ogsaa Blikket for Adskillelsen mellem Lov og Bog, og Benævnelsen Jydske Lov blev nu den almindelige.

Det vilde være af Vigtighed at faa Oplysning om, hvorvidt Valdemars Lov oprindelig har været affattet paa Dansk eller Latin, men uagtet Fortalens Ord: „som her staar skreven paa Dansk“ refererer sig nærmest til Loven, kan der selvfølgelig ikke lægges Vægt herpaa, thi disse Ord rettede man uden videre efter som man fandt for godt, se f. Ex. Hskr. Nr. 1312 b. i Ny kgl. Saml. „loth han scriffuæ thenne bogh oc gaff thenne logh, som hær effther stander scriffuen først paa latinæ ock saa paa Danskiæ. Disse Ord kunne derfor heller ikke bevise, at J. L. oprindelig er skreven paa Dansk; thi vore Hskr. bevidne

kun, at den her staar skreven i dette Sprog, ingenlunde at den oprindelig er skreven i dette.

Der er nu imidlertid ingen Tvivl om, at J. L. oprindelig er skreven paa Dansk (J. E. Larsen I. 1, 139); thi dette fremgaar baade af Vita Gunneri og af Chron. Siall., der kalder den Liber danicus; men derimod maa det vistnok antages, at Loven oprindelig er affattet paa Latin. I dette Sprog affattedes nemlig den Tids Rigslove og saa rimeligt det end var, at J. L., som skulde benyttes ved de lokale Retter, skreves paa Modersmaalet, saa naturligt er det, at Rigets Grundlov skreves i Datidens egentlige Lovsprog. Maaske bestyrker ogsaa et senere Lovbud den Anskuelse, at Valdemars Lov oprindelig er affattet paa Latin.

Det vil erindres, at senere Tiders Haandfæstninger stedse byggedes paa to Love, nemlig Valdemars Lov og Erik Glippings Privilegium eller Haandfæstning af 1282. I Erik Menveds Frd. for Nørre-Jylland af 1304 findes der i § 7 det ovenfor Side 19 omtalte bekjendte Sted, der indeholder et Løfte fra Kongens Side om at give en Slags Haandfæstning, idet han lover at stadfæste tidligere gjældende Rigslove. Som Nr. 2 af disse nævnes literæ et priuilegia, que handfæst dicuntur, hvilket aabenbart er Erik Glippings Frd. 29 Juli 1282, der netop baade kaldes Privilegium Danorum og Haandfæstning.

Men som Nr. 1 af de ældre Rigslove, der med Ændringer skulde stadfæstes, nævnes leges scriptæ in thor, thord, eller hvad der nu staar. Disse Leges, der vare affattede paa Latin, egnede sig ikke til fuldstændig at stadfæstes, det ansaaes for nødvendigt, at en Kommission oversatte dem, gjorde Uddrag af dem og inddelte dem i enkelte Dele, for at Kongen næste Aar i Parlamentet kunde træffe Bestemmelse om Stadfæstelsen. De omhandlede Leges ere altsaa aabenbart en Slags gammel Haandfæstning, oprindelig

skreven in .... paa Latin. At man efter „in“ burde vente et Stedsnavn, have alle Forfattere, der have behandlet denne Lov været enige om, og unægtelig er dette ogsaa det eneste mulige. Men skal der saaledes gjættes paa en gammel Haandfæstning, kan dette kun være Valdemars Lov, som blev skreven i Vordingborg, og maaske kan herved det mystiske thor, thord eller thorth forklares. Det vil nemlig være bekjendt, at Forskjellen mellem th og w efter Middelalderens Skrivemaade ikke var stor. Den, der i Biskop Knuds Kladebog har skreven Frd. 1304, har, at dømme efter den uordentlige og daarlige Skrift, ikke været nogen kyndig eller dygtig Afskriver, han kan let tænkes at have læst Forlægsbladenes worth, wordt, orth eller hvordan nu Afkortningen for Vordingborg*) har set ud for thorth eller thord**), men i sin Usikkerhed har han gjort det Hele utydeligt. Hvorledes den samme Skriver skriver Thordone, naar han er sikker i sin Sag, kan derimod, som anført, ses to Linier længere nede i Hskr. Det er ganske vist senere ikke almindeligt at betegne Valdemars Lov som leges scriptæ in Worthingborg, men det er ogsaa ualmindeligt senere at betegne Kong Eriks Haandfæstning (Konning Ericks handfæst) som privilegia, quæ handfæst dicuntur (se dog Hf. 1376, § 17).

Er dette rigtigt, har altsaa Valdemars Lov oprindelig været affattet paa Latin, saa formener jeg, at G. A.s Recension I a indeholder en nogenlunde korrekt Afskrift af Loven i dens oprindelige Skikkelse uden senere Ændringer, thi denne Recension indeholder, som ovenfor paavist, dels en Bestemmelse om Kong Eriks Overtagelse af Regeringen, dels en Be-

*) Byens Navn skrives paa en Mængde forskjellige Maader! Worthinborg, Orthingeborg, Warting osv.

**) Dette er ikke mere urimeligt, end at Woringæ (Vordingborg) forvanskes til Norwegia, se Hist. Tidsskr. V. 3, 307.

stemmelse, der bebuder Givelsen af Jydske Lovbog, altsaa to Regler, der kun passe til Situationen i 1241. Recensionerne I b og II udelade derimod begge disse Bestemmelser og angive sig derved bestemt som yngre Udgaver af Loven.

En Sammenligning med, hvad Udlandets Lovgivning til samme Tid frembyder af ledende Grundsætninger paa den offentlige Rets Omraade, stiller Fortalen foran „Bogen“ og „Loven“ meget højt som et for sin Tid særdeles klart og vel affattet Aktstykke, der i al sin Korthed paa en ejendommelig fyndig Maade har forstaaet at holde Regeringsprincipperne frem til Overvejelse for Samtid og Eftertid. Fortalen vidner om et Samfund, der fremfor alt slaar sin Lid til en stærk Kongemagt, til denne tyer ikke alene Fattige, Svage og Undertrykte, men ogsaa den danske Kirke, til den overlades det at skaffe Fred og at sørge for Lov og Ret i Landet. Fortalen indeholder de ledende Grundsætninger, de almindelige Retssætninger, medens de enkelte Retsregler, der skulde føre Principperne ud i Livet, forbeholdtes „Loven“. Om man vil anvende moderne Benævnelser, kan det siges, at Fortalen indeholder Grundbestemmelserne for Statens Forfatning, medens Valdemars Lov indeholder Grundsætningerne for Statens Forvaltning paa Basis af disse almindelige Retsregler, som findes i Fortalen. Efterat vi have gjennemgaaet Fortalen med dens almindelige Retssætninger, gaa vi nu over til en Undersøgelse af, hvorledes disse føres ud i Livet ved Leges Waldemari eller Waldemars Logh, idet vi i Overensstemmelse med hvad herom foran er sagt, lægge den latinske Udgave af Loven, der af G. A. betegnes som I a, til Grund.

Tredie Afsnit.

Valdemars Lov.

Denne Lov er en Forfatningslov, den handler om Statsmagten og dens Begrændsning overfor Undersaatterne, men vel at mærke selvfølgelig paa den Maade, hvorpaa disse Begreber toges i Middelalderen. Det centrale i Datidens Statsret er, som vi saae fremhævet i Fortalen, Begrebet „Fred“ og det i den Grad, at de tydske Forfatningslove paa denne Tid i Reglen kun kaldes Fredsbreve. Men det er indlysende, at det ikke var nok at paalægge Kongen at skaffe Fred og i den Anledning indskjærpe Undersaatterne Lydighed mod Kongens Befalinger saaledes som Fortalen gjør, her maa vi vente at se Regler om, ved hvilke Midler Kongen tvang gjenstridige Undersaatter og urolige Fredsforstyrrere til at holde Fred, og vi maa endvidere vente at finde Bestemmelser om dem, der hjalp Kongen med Fredsbevaringen, om militære og civile Embedsmænd. Paa en Tid, da man ikke havde Blik for Begrebet Statsmagt, kjender man ikke offentlig Fred og Orden, men kun Kongens Fred, og denne Fred kan, siges det f. Ex. i England (Philips: Angelsachs. Recht S. 79), enten være given „ved Kongens Haand“ eller ved hans „Breve“. De Steder, hvorover Kongen især udstrakte sin Haand og derved gjorde fredhellige, vare

navnlig saadanne Steder, hvor Fred var højlig nødvendig: paa Thinge, paa Landeveje, ved Forsamlinger, i Hjemmene o. s. v. Begrebet Fred udstrækkes paa denne Maade videre og videre ɔ: flere og flere Forbrydelser blive offentlig Paatale undergivne og straffedes med strængere Straf end Bøder*).. Men Kongen kunde skabe en ganske særegen Fred ved sine Breve og her kommer et af de interessanteste Punkter i Middelalderens Statsret frem, thi det viser sig, at det ikke blot er Kongens Andel i Strafferetten, der udvikles gjennem Begrebet Fred, men tillige hans Deltagelse i den civile Retspleje og hele hans administrative Myndighed. Kongens Breve, Literæ regis, kunde etablere en vis Fred ɔ: de kunde skabe en vis Retstilstand, saaledes at Brud paa denne var et Fredsbrud og derigjennem en Krænkelse af Kongen, altsaa en offentlig Forbrydelse. Naar Kongen udstedte en Anordning, naar han rettede Bud eller Forbud til bestemte Personer, kunde han skaffe sig Lydighed ved at iagttage en vis Form for sin Befaling, som i Almindelighed bestod i tre Gange gjentagne Kongebreve, hvori det paalagdes Vedkommende at lyde. Sad han dette Bud overhørig, havde han begaaet et grovt Fredsbrud (contemptus brevium), der straffedes paa samme Maade som andre grove Fredsbrud [infractiones pacis regiæ]**), nemlig som en Majestætsforbrydelse,

*) Legg. Aethelr. That his (sc. cyninges) grith stande swa forth o. s. v., that thaet sy botleas, that he mid his agenre hand syld. Jfr ogsaa Wilda: Strafrecht, 254.

**) Forholdene i Tydskland i Henseende til den ved Königsbann udøvede særegne Straffemyndighed ligner meget det ovenfor udviklede, men saavidt skjønnes er Kongemagten i Tyskland aldrig naaet til saa kraftige Vaaben eller saa strænge Straffe mod Ulydige som den engelske Ret og Valdemars Lov (§§ 13, 17—22) stillede til Kongernes Raadighed. Den tydske Konge havde vel en Slags arbitrær Straffemyndighed, men hans Bann synes indskrænket til Bødestraffe af en bestemt Størrelse. Wilda 473 flg. Waitz VI. 454.

der bevirkede, at Vedkommende kom i Rigens Acht. Paa denne Maade henføres alt, hvad vi nu kalde offentlige Forbrydelser, til Kongen, alt var Fredsbrud, og man kan i England endnu den Dag i Dag spore denne Tingenes Tilstand. Alle offentlige Forbrydelser ere enten against the Queens peace eller against her crown and dignity. Dette er netop, som vi skulle se, ogsaa Valdemars Lovs Anskuelse. Den første Del af denne indeholder strafferetlige Bestemmelser, der falde i to Grupper: dem, der ere mod Kongens Fred, og dem, der mere specielt angribe hans Krone og Værdighed. Dernæst handles der i Loven om de Redskaber, hvorigjennem Kongen udøvede sin Magt, om militære og civile Embedsmænd, Decuriones og Exactores, og sluttelig opstilles der visse Grændser for Kongemagten af Hensyn til og til Fordel for Undersaatterne.

Vi skulle altsaa omhandle:

Kap. 1. Om Kongens Regeringsmyndighed og Magtmidler.

I. Om Ulydighed mod Kongens Breve. II. Om Brud paa Kongefreden.

Kap. 2. Om Kongens Embedsmænd.

I. Exactores. II. Decuriones.

Kap. 3. Om Kongemagtens Begrændsning af Hensyn til Undersaatterne.

Kap. 1. Om Kongens Regeringsmyndighed og Magtmidler.

I. Ulydighed mod Kongens Breve.

§ 11. Betydningen af Kongebreve i Udlandet og her.

Lovens § **13** lyder saaledes:

Item si quis contempserit trinas literas ammoni-

torias a domino rege datas, rex satisfaciat leso et tres marcas pro qualibet litera jn recompensacionem dampni soluat, et capitalem porcionem delinquentis confiscari faciat, et puniat pro sue libito voluntatis.

Den gamle danske Oversættelse (G. A. Recension I. b) gjengiver dette saaledes:

Hwo sum kungs thry breuæ sitær yuær höör, kung scal göræ hin scathæ löös oc giuæ hanum thre mark for hwært breuæ til hans scathæ giald. kung hauæ hans houæt loot, ther yuær höör saat, oc pine hanum æftær sint wald.

Denne for Kongemagtens Stilling i det 13de Aarhundrede overordentlig vigtige og indgribende Bestemmelse er hidtil kun blevet meget ufuldstændig opfattet. Kofod Ancher, der har Fortjenesten af atter at have fremdraget Valdemars Lov, blev nemlig vel opmærksom paa den her nævnte Bestemmelse, men han opfattede den kun som sigtende til Dommes Exekution (Skr. II, 601). Idet han nemlig saae, at Kongebreve i senere Tid brugtes til at iværksætte Exekution, havde han ikke Blik for, at de her nævnte Literæ ammonitoriæ kunde have nogen anden Hensigt. Det er ham kun paafaldende, at denne Bestemmelse fastsætter „en meget haard Straf“. Rosenvinge synes i Skriftet Om Rigens Ret og Dele (Vid. Selsk. hist. og fil. Afh. V. Række, 1. Bind) ganske vist at have et noget videre Blik paa denne Bestemmelse. Han citerer Gejers Yttring om Magnus Ladelaas, „at hans Tid udmærkede sig ved et nyt Begreb om kongelig Magt og Ret“, han bemærker, at man næsten overalt følte Trang til ved Love og paabuden Landefred at sætte Grændser for Anarki og Vilkaarlighed, han begynder endog paa nogle Bemærkninger om Kongemagtens Udvikling i Danmark i det 13de Aarhundrede, men alligevel faar han til Slutningen det samme snævre Blik paa hin Bestemmelse om Kongebreve som Kofod Ancher; ogsaa for Rosenvinge har

den kun Betydning som „Rigens Ret og Dele“, altsaa som det første Aktstykke, der hjemler en særegen Exekutionsmaade. Paa samme Maade er Sagen opfattet i Rosenvinges Retshistorie, S. 398, Stemanns Retshistorie, S. 262 og G. A. V., S. 3, hvor det hedder, at Art. 13 „kjendelig er den ældste bevarede Kilde til Rigens Ret og Dele“, og endelig hos V. A. Secher: „Om Vitterlighed og Vidnebevis“, hvor Forf. (S. 209 flg.) lige saa lidt som sine Forgjængere har opfattet Bestemmelsens almindelige, store og indgribende Betydning. Ogsaa denne Forfatter ser i Bestemmelsen kun den ældste Kilde til den særegne Exekution med Rigens Ret og Dele, medens Sagen er den, at Kongebrevene oprindelig brugtes til mangfoldige andre og langt vigtigere Øjemed end til at exekvere Domme.

Det skal paa ingen Maade benægtes, at Kongebrevene blandt andet ere benyttede til at exekvere Domme, men det maa fastholdes, at den citerede Art. 13 i Valdemars Lov ingenlunde alene eller fortrinsvis handler om Exekution af Domme, men at den angaar ethvert Tilfælde, hvor der efter Kongens Skjøn finder en Retsnægtelse Sted, eller hvor Nogen er bleven efter hans Mening forurettet, hvad enten der har foreligget en Dom, som Vedkommende nægter at opfylde, eller ej.

For strax at bevise, at der, naar Talen er om Kongebreve, har endog i senere Tider, efterat Kongebrevenes Omraade var indskrænket og hele Systemet ændret ved Erik Glippings Hf. 1282, været tænkt paa et Institut, der fandt Anvendelse udenfor Dommes Exekution, kan man henvise til Thord Degns Art. 82 i den latinske Text. Her tales om det Tilfælde, at Advocatus ikke vil gjøre Bonden Ret, men nægter at gjøre Exekution efter en Dom, og der siges: si advocatus ad primam monicionem non fecerit bondoni iusticiam, soluat, sicut dictum est, pro contumacia tres

marchas et tantum pro secunda monicione et tantum pro tercia et tantum pro quarta, si tunc non fecerit sibi iusticiam, exinde possit ipsum cogere per literas regis ad faciendam sibi iusticiam et ad satisfactionem sibi pro contumacia. Det ses altsaa heraf, at Kongebreve ere brugte til at tvinge Embedsmænd til at gjøre Ret mod Undersaatterne.

Endvidere synes de allerede oftere nævnte Procesakter i Striden mellem Kristoffer I og Jakob Erlandsen (S. R. D. V 282 flg.) at antyde en udstrakt Brug af Literæ regis. Da Erkebispen begynder at ville rokke ved den skaanske Kirkeret, kommer der Literæ regis ad prætorium Lundense quasi singulis annis transmissæ, exhortantes, ut viriliter resistant o. s. v. (S. 583). Det ses (S. 584), at Kongen sammenkaldte sin Convocatio de regni negotiis ved Literæ, indeholdende Grundene til Forsamlingens Afholdelse, og da Erkebispen protesterer første, anden og tredie Gang imod Indkaldelsen, kan det formodes, at denne er sket ved 3 Kongebreve. Længere henne i Stridens Gang, da Kongen var bleven end mere fornærmet paa Erkebispen, sender Kongen (S. 487) literas quasdam ad Lundense Prætorium legendas per Clericum Cancellarii regis, og i disse Breve findes den Klausul, at han fratager Erkebispen og hans Gejstlige alle Privilegier og Friheder, som maatte være indrømmet dem af Kronen eller af Danmarks Konger: statuentes et mandantes, ut coronæ . . . seruiant, sicut ante data priuilegia dignoscuntur seruisse. Der indføres dernæst et Kongebrev ordret saalydende: Mandamus*) etiam

*) Formen for senere Tiders Kongebreve kan antages at være den samme, som fra gammel Tid er brugt. De under Valdemar Atterdag udgivne Kongebreve, der findes anførte i Dr. Sechers foran citerede Afhandling S. 210, begynde saaledes ganske som det her anførte med »Mandamus« og den til Udførelsen af Befalingen givne Frist var (i det første Brev) ganske som her 15 Dage. Formentlig maatte det her fremdragne Brev være efterfulgt af to

omnibus militibus ac aliis, qui memorato Domino Omagio sunt astricti, ut infra XV. dies ad nos veniant a nobis omagium accepturi prout direptionem omnium bonorum suorum voluerint evitare o. s. v. Endvidere klages der (S. 590) over, at Lægmænd opkaste sig til Dommere over Klerker og Gejstlige og dømme dem til Døden, „quod fecit Haquinus filius Palmonis suspendendo conuersos ordinis Cysterciensis ex mandato vestro, sicut ex literis vestris et aliis testimoniis præsumi potest“.

Naar nu den ovenciterede Artikel uden nogensomhelst Begrændsning gjør det til en Forbrydelse, hvorfor der fastsættes stræng Straf, at være ulydig mod Kongebreve, og naar altsaa senere Aktstykker vise, at der i vidt Omfang er gjort Brug af Kongebreve i Landets Administration og, som det synes, ogsaa i Hensende til den dømmende Magts Ordning, saa gaar det ikke an at blive staaende ved, at denne Paragraf indeholder den ældste Kilde til Rigens Ret og Dele. Det er muligt, at Kongebrevenes Omraade senere er bleven indskrænket hertil, men paa Valdemars Tid har Sagen aabenbart været en anden. Det kan modsætningsvis sluttes af Erik Glippings Hf. 1282, at før denne Tid har Kongens Breve havt en videre Tumleplads, end der nu indrømmes dem. Spørgsmaalet bliver: hvor vid? Et Spørgsmaal, hvis Besvarelse er særdeles vigtigt, thi af Svaret paa dette beroer det væsentlig, hvordan Kongemagtens Stilling har været i det 13de Aarhundrede, derpaa beroer Forklaringen af meget i Danmarks statsretlige Udvikling paa denne Tid, som nu er os dunkelt.

Men saa vigtigt det er at faa dette Spørgsmaal

---

andre, hvis det første ikke var bleven adlydt, forinden man kunde drage Vedkommende til Ansvar for »Contemptus« mod Kongens Breve, men i Reglen var selvfølgelig ét Brev tilstrækkeligt; man vidste jo, hvad der fulgte paa i Tilfælde af Ulydighed.

besvaret, saa vanskelig er Besvarelsen. Det rette Blik paa, hvad Meningen og Betydningen af denne Bestemmelse egentlig er, kan vanskelig erholdes uden ganske anderledes Kjendskab til Forholdene paa denne Tid, end det nu er muligt at erholde. Men en Betragtning af den Opgave, Fortalen til Loven stiller Kongen, i Forbindelse med en Undersøgelse af lignende Forhold i Udlandet, vil mulig bringe os paa rette Vej.

Det er paavist, hvilke omfattende Opgaver, Fortalen paalægger Kongen, baade i Henseende til Deltagelse i den lovgivende Magt, i Henseende til Landets Styrelse og formentlig ogsaa med Hensyn til den dømmende Magt, og det Spørgsmaal ligger da nær: hvorledes skal Kongen kunne udføre alle de ham paahvilende Pligter, hvorledes skal han kunne beskytte Fattige, Svage og Kirken, sørge for Fred i Landet og for at Ret og Retfærdighed fremmes, hvilke Midler anvises der Kongen til i disse Henseender at skaffe sin Villie og sine Befalinger Lydighed? Svaret er, at Fortalen vel i Almindelighed indskærper, at Undersaatterne skulle være Kongen hørige og lydige og til Tjeneste, men at den ikke paaviser det Middel, hvorved Kongen eventuelt kan fremtvinge Lydighed mod sine Befalinger. Det er nu min Anskuelse, at vi her i Bestemmelsen om Kongebreve have det Vaaben, hvormed Kongemagten overhovedet fremtvang Lydighed mod sine Befalinger overfor Høje og Lave.

I Tydskland, hvor man paa denne Tid paalagde Kongen ganske de samme Pligter, som de, der nævnes i Fortalen til Loven, fremtvang Kongen Lydighed mod sine Befalinger ved det saakaldte Königsbann. Herved forstodes Kongens Ret til at udstede Befalinger og til at belægge Overtrædelse af disse med en bestemt Bøde (Waitz VI. 453). Om denne Rets Omfang have Meningerne været delte,

idet Nogle have ment, at Kongens Ret i denne Henseende var ubegrændset, medens Andre formene, at Beføjelsen har været indskrænket ved den gjældende Ret, og kun har tjent til at uddanne og supplere denne, samt til at skaffe Kongens lovlige Befalinger Gyldighed. Hvorom al Ting er, saa indrømmes det, at denne Kongens Beføjelse har været af særdeles omfattende Natur*), og at Kongens Befalinger eller Anordninger under Königsbann ere anvendte i de forskjelligste Forhold. Der nævnes hos Waitz VI. 455 f. Ex. følgende Tilfælde: Stævning til den kgl. Ret, Indkaldelse til Hof og Rigsdag, Fuldbyrdelse af Domme, Gjennemførelse af Forholdsregler til at opretholde Freden, Tildeling af kgl. Beskyttelse og Privilegier, — ganske som vi af de foran citerede Procesakter saae, at Kongebreve hos os vare brugte til Indkaldelse til Rigsdage, til Ophævelse af tidligere givne Privilegier og til Iværksættelse af Domme. Det er altsaa klart, at i Tydskland ere de kgl. Befalinger, hvis Overtrædelse medførte Straf, brugte dels til at understøtte Kongens Domsmagt og dels til at fremtvinge Lydighed i hans Virksomhed for den udøvende Magt. Enhver Ulydighed mod Kongens Befalinger ansaaes egentlig for en Majestætsforbrydelse, men et vidt Omraade indrømmedes her Kongens personlige Bestemmelse, han kunde paa mange Maader bestemme Straffens Art og Maade (Waitz VI. 473). Jo mere man nemlig udstrakte Kongens Forordningsret, desto mere umuligt blev det at belægge enhver Ulydighed mod Kongebud med den almindelige Straf for Majestætsforbrydelse, nemlig Dødsstraf. I dennes Sted træder Fængsel og Landsforvisning, tilsidst i

*) Ganske træffende siger Gneist, Eigenart d. Preuss. Staat S. 4: »Königsbann er den første Form for en Regeringsmagt og en Forordningsret, Grændsen for denne Regeringsret ligger i den nedarvede Folkeret«.

Reglen Bødebetaling, saaledes at Kongen havde en vis diskretionær Myndighed paa dette Omraade (Waitz VI. 474).

Med Hensyn til Forholdene i England, da har Rosenvinge i sit Skrift: Om Rigens Ret og Dele fremdraget forskjellige Exempler paa Anvendelsen af Kongebreve i Exekutionsprocessen, men han synes ikke at have vidst, at Kongens Breve, Writs, spille en ganske anden stor og indgribende Rolle, idet hele den fremragende Magtstilling, som Kongen opnaaede efter den normanniske Erobring, finder sit Udtryk i den de kgl. Writs tillagte Retskraft. Det er ved „writs of mandamus" *), at Retsnægtelser og Forhalinger ved underordnede Retter afhjælpes, idet Sagerne drages ind for Kongens Ret, og det er ved lignende Writs, at Kongen (gjennem sin Kansler) tilholder Folk at opfylde deres Forpligtelser i mangfoldige forskjellige Retninger (Blackstone, Commentaries III 110. 264 IV 441. H. Cox, Staatseinricht. Englands S. 401 og 461). Blandt de Straffesager, der ere forbeholdte Kongen, opregnes i Henrik I's Love c. 10 § 1: Hæc sunt jura, quæ rex Angliæ solus et super omnes homines habet in terra sua: infractio pacis regiæ per manum vel breve datæ . . . placitum brevium vel præceptorum ejus contemptorum o. s. v. Foragt for Kongens „Breve" var altsaa ogsaa herefter i og for sig en Forbrydelse, for hvilken man ifaldt Straf af Kongen.

Særdeles lærerigt for danske Forhold er det at lægge Mærke til, hvorledes Paabudet om, at Kongen skal sørge for Fred i Landet, et Bud, der gjælder i England som i Danmark, stiller sig forskjelligt og har forskjellige Virkninger i den angelsaxiske Tid og under Normannerne (Gneist: Engl. Verw. Recht. 1867.

---

*) Saaledes kaldede, fordi de ganske som vore Kongebreve begynde med »Mandamus«.

I 172, Engl. Verf. Geschichte 157). I den førstnævnte Periode lægger man mere Vægt paa, at Kongen er Lovens Vogter, og paa de Magtmidler, som den gjældende Ret tilstod Kongen, men ved Normannernes Erobring og ved Oprettelsen af den normanniske Militærstat opstaar der et disciplinært Forhold mellem Kongen og hans Undersaatter, som bevirker, at de Sidstnævntes Lydighedspligt udstrækkes langt videre, end tidligere. Dette viser sig paa to Maader, nemlig derved, at der sættes langt strængere Straffe for de Forbrydelser, der i særlig Grad kunne karakteriseres som Fredsbrud (infractio pacis), end tidligere, og endvidere ved, at der nu uddanner sig en summarisk Straffferet for Kongen, som strækker sig langt videre end forhen. Den angelsaxiske Ret kjendte ganske vist allerede en Straf for Overhøring mod Kongens Befalinger (oferhyrnes) paa 120 Sh. (Legg. Edw. II c. 1 § 3); men i Henrik I's Love gjentages ikke blot denne Bestemmelse, idet der fastsættes Straf for, som det nu kaldes, at overse Kongens Bud (overseunessa), men Straffebestemmelsen udvides til mange flere Tilfælde. Da nemlig ved den normanniske Erobring saa godt som alle Grundejere vare blevne Homines regis, udledes deraf en Straffemagt mod alle Slags Ulydighed, hvilken man dels anvendte paa det gamle „oferhyrnes", dels udstrakte til nye Tilfælde. Egentlig maatte denne Kongens Straffemyndighed mod dem, der ikke adlød hans Befalinger, ikke udøves uden efter foregaaende Dom, der erklærede den Skyldige og hans Løsøre forfalden til Kongens Naade (est in misericordia regis de pecunia), hvorefter en administrativ Akt taxerede den forbrudte Formue og bestemte en vis Pengesum, Amerciament, som skulde betales i Stedet for Løsøret, men paa Grund af Kongens store Magt blev det snart almindeligt ikke at forlange Dom (ved Kongens Ret), men strax at henskyde sig under Misericordia

regis, hvorefter Kongen arbitrært fastsatte Amerciament.

Saaledes opstaar der for den normanniske Konge en arbitrær Strafferet, saa at Tilværelsen af Forbrydelsen og Straffens Størrelse udelukkende beroer paa Kongens Villie, det er en egentlig Politi- og Disciplinærstraffemagt. Da nemlig jo Infractiones pacis og Contemptus brevium regis høre under Kongens Paakjendelse, og da fremdeles enhver Ulydighed mod en hvilkensomhelst kgl. Befaling enten var Infractio pacis eller Contemptus brevium, indser man let, at den normanniske Konge var udrustet med en vilkaarlig Magt til at fremtvinge Lydighed mod sine Anordninger og Befalinger*), enhver saadan Ulydighed var en Majestætsforbrydelse og mod Majestætsforbrydere havde Kongen en arbitrær Straffemagt, der (i Skriftet Dialogus de scaccario. Gneist. Verw. R. 1867 S. 180) beskrives saaledes: quisquis in regiam majestatem deliquisse deprehenditur, uno trium modorum juxta qualitatem delicti sui regi condempnatur (1) aut enim in universo mobili suo reus judicatur pro minoribus culpis (2) aut in omnibus immobilibus, fundis scilicet et reditibus, ut eis exhæredetur, quod si (3) pro majoribus culpis aut pro maximis quibuscunque vel enormibus delictis in vitam suam vel membra.

I Norge er man noget senere kommen til lignende Regler, se Aschehoug Statsforf. i Norge og Danmark S. 158, hvor det anføres, at det var bleven en almindelig Grundsætning, at Ulydighed mod en kgl. Befaling, det saakaldte Brevbrud, straffedes med en Bøde, som i Reglen skulde udgjøre 8 Ørtuger og 13 Mark Sølv, Retterbod 25. Novbr. 1315, 11. Oktober 1302 o. s. v. Kongen havde det saaledes i sin Magt ved særlig at forbyde en forhen tilladt Hand-

*) Smlgn. Fr. 6 Inst. (1—2) Pr. Dig. (1—4) Quodcunque ergo Imperator per epistolam constituit . . . legem esse constat.

ling at gjøre det til en Forbrydelse at foretage denne eller ved Indskjærpelse af et allerede i Loven opstillet Forbud, hvis Overtrædelse var belagt med en ringere Straf, at forhøje denne, se Kong Magnus's Brev af 1350 (Suhm XIII, 815): The som þettæ giøra, skulu haua þavk af os, æn hiner andrer suarer os siæx øre i brefua brot. I et hos Suhm sammesteds Side 845 indrykket Kongebrev er Straffen for breffua brott atta Ørtoghum ok trettan markum til oss oc Kungzdomenom.

Dette Blik paa lignende Forhold i Udlandet, særlig Analogien fra Forholdene i England, vil bidrage til at klare Synet paa den heromhandlede Artikel af Valdemars Lov.

Det er paalagt Kongen at skaffe Fred og at sørge for Ret og Retfærdighed. I denne Anledning, og forat han kan opfylde disse Pligter, betroer man ham dels en Myndighed til at udstede administrative Anordninger og Befalinger og at belægge Ulydighed mod disse med en arbitrær Straf, der ikke retter sig efter Forbrydelsens Størrelse, men i alt Fald tildels efter Kongens Skjøn, dels giver man ham, som vi senere skulle se, en særegen Myndighed til at straffe grovere Fredsbrud, saaledes at Forbryderne paa samme Maade som dem, der vare overhørige mod Kongens Breve, kom „in misericordia regis", eller, som det hedder paa Dansk, i Kongens wald. Ogsaa hos os er Contemptus brevium regis og Infractiones pacis paa en ejendommelig Maade sammenstillede og henlagte under Kongens diskretionære Straffemyndighed, som virker uafhængig af og ved Siden af de ordinære Domstole.

Men uagtet denne Artikel saaledes aabenbart indrømmer Kongen en stor Magt, bør man dog ikke af den store udvortes Lighed, som unægtelig er til Stede mellem denne og Udlandets, navnlig Englands, tilsvarende Institutioner, lade sig forlede til strax og

uden nærmere Undersøgelse at fastslaa for den danske Konge samme Magt og Myndighed, som tilkommer den engelske Konge før Udstedelsen af Magna charta. Den heromhandlede Artikel maa nærmere undersøges og ses i Sammenhæng med andre Artikler i Valdemars Lov.

Først maa da mærkes, at Artiklen ikke synes at have almindelige Paabud af Kongen, rettede til alle eller til en ubestemt Kreds af Personer, for Øje, men at den kun synes at angaa kgl. Reskripter til enkelte bestemte Personer, til hvem der rettes en Befaling. Denne Befaling synes endvidere kun at kunne gaa ud paa at opfordre Vedkommende til at rette for sig i en eller anden Retning, hvori han krænker en Privatmands Ret, thi det hedder, at Kongen skal holde den Forurettede skadesløs. Var dette rigtigt, maatte man altsaa sige, at den danske Konge aldeles ikke ved Artiklen havde faaet nogen Ret til at fremtvinge Lydighed mod Anordninger eller Forordninger, mod almindelig gjældende, administrative Paabud, udstedte af ham. Artiklen angik kun specielle Befalinger, rettede til enkelte bestemte Personer. Til disse kunde Kongen endvidere ikke rette hvilke Befalinger ham syntes, men kun i Tilfælde, hvor Nogen forurettedes, paalægge Delinkventen at rette for sig. Bestemmelsen var et Korrelat til Fortalens Paalæg til Kongen om at beskytte Fattige, Enker, og Kirken mod de Mægtiges Forurettelser, særlig da et Middel til at tvinge Embedsmændene til at gjøre Ret og til at iværksætte og exekvere Domme. Det synes med andre Ord ikke sikkert, om der her overhovedet er Tale om administrative Beføjelser for Kongen, eller om det ikke er en særegen extraordinær dømmende Myndighed, der her indrømmes Kongen, hvorved han afgjør Retstvistigheder og tilfredsstiller den, der efter hans Mening forurettes. Man kunde tænke paa, hvorledes Kongebreve i den senere engelske Ret brugtes

dels forat tvinge Embedsmænd til at gjøre Ret mod Undersaatterne, dels forat tvinge Private til at opfylde visse Retspligter. Det er jo ogsaa vist, at Kongebreve i senere Tider her i Landet kun brugtes til at understøtte den ordinære Domsmagt ved Dommes Exekution.

Forinden det undersøges, om denne Fortolkning af Lovbudet maatte være den rette, skal Opmærksomheden henledes paa, at Kongerne i Mellemtiden mellem Lovbudets Givelse og dets Modifikation og Indskrænkning ved Erik Glippings Frdd. 1282 have anset sig beføjede til ved Kongebreve at rette Befalinger, som udelukkende vedkomme den administrative Magt, til Undersaatterne i Almindelighed eller i alt Fald til større Kredse af disse, at de altsaa have ment at være i Besiddelse af en almindelig Forordningsret, og det uden al Tvivl netop i Henhold til den her nævnte Bestemmelse. En Undersøgelse af Procesakterne i Sagen mellem Kristoffer I og Jakob Erlandsen vil vise Rigtigheden heraf.

Ovenfor er allerede fremdraget et Kongebrev, der er rettet til alle de Miles og andre, som havde aflagt Lensed til Erkebispen (S. R. D. V. 588) og hvorved det befales dem inden 15 Dage at komme til Kongen og aflægge Ed til ham, „prout direptionem omnium bonorum suorum voluerint evitare". Det ses, at dette Brev er bleven læst paa Lunde Landsthing, hvorved det jo fik almindelig bindende Kraft for alle, som det angik (det er, hvad Recension II af Valdemars Lov kalder Publicatio literarum). Dette er en ren administrativ Akt, en Befaling, som aldeles ikke har noget at gjøre med Afgjørelsen af en Retstvist, hvorunder en Privat er forurettet. Paa lignende Maade forholder det sig med de andre i Procesakterne forekommende Kongebreve, der udstedtes, efterat Erkebispens Fængsling havde bevirket, at der paa adskillige Steder, navnlig i Roskilde og Lunde Stift, standsedes med

Gudstjenesten. I denne Anledning skriver Kongen til Dekan og Kapitel i Roskilde (S. R. D. V. 602), at han ikke veed af, at han har gjort Roskilde Bisp eller Stift nogen Uret, hvorfor han ikke forstaar, at Bispen har forbudt Gudstjenesten. Quocirca jam secundo districte præcipiendo mandamus, quatenus statim visis literis, memoratas Ecclesias omnes reseratis . . . . Quod nisi feceritis, vobis imputabitis, si alias idoneas personas nobis obedientes in loco vestri substituere curabimus o. s. v. Umiddelbart efter dette Brev er aftrykt et andet Kongebrev, ligesom det foregaaende uden Angivelse af Udstedelsesdagen (Datum Öpneræ mandante Domino Rege) og rettet til de samme Personer. Det hedder: Mandamus vobis districte per gratiam nostram quatenus Ecclesias vestræ Diocesis reseratis et statim visis literis istis diuina in iisdem more solito præcipiatis officia celebrari sicut in regno nostro stare volueritis et bonis aliquibus in eo uti, hoc nullatenus omissuri. Endelig findes (anf. Sted S. 603) et Kongebrev fra Kristoffer I til alle Dekaner og gejstlige Personer i Halland angaaende samme Sag, hvor det siges: Quocirca universitatem vestram monemus, hortamur firmiter et mandamus, quatenus Ecclesias vestras statim visis literis reserantes o. s. v.

Disse Kongebreve ere alle i den sædvanlige Form: Mandamus o. s. v. og de maa antages netop at være udfærdigede i Henhold til Bestemmelsen i Valdemars Lov om Kongebreve. Dette fremgaar af de to Breve til Roskilde Dekan og Kapitel. Det første Brev forkynder sig nemlig som Brev Nr. 2 angaaende samme Sag og forudsætter altsaa et tidligere Brev, men det derefter aftrykte Kongebrev, der ligeledes er rettet til Roskilde Dekan og Kapitel og ganske paa samme Maade paabyder Kirkernes Aabning, er det tredie Litera admonitoria. At dette virkelig er saa, uagtet Brevet ikke udtrykkelig siger dette, ses af, at det hedder:

Mandamus per gratiam nostram, og deraf, at der trues med den efter Valdemars Lov for Overhørighed mod tre Kongebreve forskyldte Straf, nemlig Tab af alt Gods i Riget og Landsforvisning (det sidste var altsaa in casu den Straf, Kongen bestemte). Ved de øvrige aftrykte Kongebreve, have vi kun ét Exemplar, formentlig det første Brev, hvorfor det ikke med Sikkerhed kan ses af disse, om de danne et Led i en Række af tre Kongebreve. Dog truer det ovenfor S. 129 anførte Brev med Tab af al Ejendom og den Straf, at Vedkommende skal tjene som andre Bønder, hvorved erindres, at Hovedfølgen af Contemptus literarum var Tab af al Ejendom, medens den yderligere Straf her som i England bestemtes vilkaarligt af Kongen.

Naar det nu ses, at Kongen har anset sig beføjet til at rette administrative Befalinger til en hel Provindses Gejstlige under ét i Form af Kongebreve og aabenbart med den Straffetrudsel, som Valdemars Lov foreskriver for Contemptus literarum, saa bliver Spørgsmaalet, om dette i Virkeligheden kan forliges med Valdemars Lov, om denne altsaa ganske i Almindelighed tillader Kongen, selv udenfor Tilfælde, hvor en Privat forurettes, at udstede Befalinger og Forordninger, saaledes at Ulydighed mod disse medførte de Følger, som bestemmes i Valdemars Lov.

Her maa det da mærkes, at Valdemars Lov ganske vist nærmest forudsætter, at Kongens Breve bruges til at skaffe Private, som forurettes, Ret, men at Paragraffen paa ingen Maade bestemt udtaler, at dens Anvendelse er indskrænket til dette Tilfælde, saaledes som dette derimod siges i Hf. 1282 § 4. Artiklen bestemmer tværtimod egentlig ubetinget, at man skal lyde Kongens Breve, og fastsætter Følgen af, at man er ulydig mod 3 Gange gjentagne Kongebreve. Følgerne ere, at Kongen skal have den Skyldiges Hovedlod, og at Kongen maa straffe ham efter sin

Villie. Det tilføjes, at Kongen skal holde den Forurettede skadesløs og betale ham 3 Mk. for hvert Brev, men selvfølgelig ligger der ikke i denne Angivelse af Følgerne af Contemptus literarum, at disse Følger nødvendigvis stedse alle skulle være tilstede, der er nævnt det videstgaaende Tilfælde, hvor en Privat var udsat for Retskrænkelse, men det er ikke herved udelukket, at Contemptus literarum kan indtræde, uden at en Privat er krænket; hele Forskjellen er saa, at Kongen beholdt alt Godset og straffede Vedkommende efter sin Villie.

Alligevel maa det anses for tvivlsomt, om ikke Meningen med Straf for Overhørighed mod Kongens Literæ ammonitoriæ maa anses for at være en ganske anden, end den at befordre Kongens udøvende Magt, thi det kan ikke nægtes, at baade Benævnelsen paa Brevene, den tre Gange gjentagen Opfordring og Virkningen af Udeblivelsen pege hen paa, at Brevene ere Stævninger til en Ret. De i Art. 13 nævnte Virkninger af Ulydighed mod tre Gange gjentagne Opfordring fra Kongens Side synes beslægtede med de Virkninger, der i hin Tid almindelig indtræde ved Udeblivelse fra en Ret, hvortil man er lovlig stævnet.

Særlig maa mærkes, at Udtrykket „contempserit“ tyder hen paa, at Kongens Breve kunne være brugte som Stævninger til en Ret. Contumaciæ Crimen var nemlig i hin Tid den velkjendte Følge af Udeblivelse trods lovlig Stævning. Samtlige Datidens 3 internationale Retter: kanonisk Ret*), Romerret**) og

*) Decr. Grat. c. 19 Caus. II. qv. 19 foreskriver Straf af Excommunicatio mod den, som »probatus fuerit per contumaciam nolle obtemperare iudicibus«.

**) Fr. 5 Dig. (48—19) De, som »sæpius admoniti per contumaciam desint«, trues med forskjellige Straffe, eventuelt stigende til relegatio jfr. Fr. 10 Dig. (48—1) L. 4 Cod. (9—1). L. 6 Cod. (9—2), Fr. 3 Dig. (49—14).

Lensret*) ere enige i, at den, som gjør sig skyldig i Contumacia mod Retten eller den stævnende Embedsmand, bør straffes med stræng Straf. Alle de nævnte Love have ogsaa den Regel, at det er en Betingelse for Straffens Indtrædelse, at Vedkommende har faaet tre Opfordringer til at møde og det kan saaledes ikke nægtes, at Udtrykkene i Valdemars Lov lade formode, at Kongebrevene kunne være brugte som Stævninger til en Ret. Udtrykket „Litera“ findes da ogsaa, med eller uden Tilføjelse af „citatoria“, brugt om Stævninger. (Suhm XI. 910.)

§ 12. (*Fortsættelse.*)

Spørgsmaalet bliver altsaa yderligere: er det tænkeligt, at der paa denne Tid bestod en kongelig Ret, og hvis dette besvares bekræftende, da yderligere, om det er rimeligt, at den her omtalte Bestemmelse i Valdemars Lov kan, foruden at tjene som Straffebestemmelse for Udeblivelse fra Kongens Ret, være benyttet mod dem, der ikke adlød Kongens Befalinger paa Administrationens Omraade, om Kongen altsaa var i Besiddelse af den arbitrære Straffemyndighed og disciplinære Magt, som vi have set den engelske Konge paa denne Tid udøve.

Hvad nu angaar Spørgsmaalet om Existensen af Kongens Thing paa denne Tid, da have vi allerede foran S. 118 udtalt som vor Overbevisning, at Lovens Fortale synes at forudsætte, at Kongen er i Besiddelse af dømmende Myndighed, der navnlig skal tjene til at kontrollere de lavere Autoriteter paa dette Omraade, og vi have paavist, at naar man i Udlandet

*) II. F. 22. Naar Dominus mener, at Vasallen har forbrudt Lenet, skal han stævne ham for Retten: Quod si neque venerit ad tertiam vocationem, hoc ipso feudum amittat.

paalagde Kongen saa omfattende Opgaver i Retning af Overholdelse af Fred, Lov og Ret i Landet, som dem, Fortalen paalægger den danske Konge, saa overgav man ogsaa samtidig Kongen en dømmende Myndighed eller indsatte en Domstol, som i særegen Grad stod i Forbindelse med Kongen. Ligeledes er foran berørt, at det Hovedargument, som I. E. Larsen anfører for, at den kongelige Jurisdiktion ikke endnu i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede kan have naaet et saadant Omfang, som Historieskrivernes Yttringer kunde friste til at antage, er mislykket. Støttet paa en Undersøgelse af Provindslovbøgerne kommer Larsen (I. 2. 315) til det Resultat, at den Kongen indrømmede Jurisdiktion endnu i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede er meget indskrænket. Den henhører fornemlig til Jurisdictio voluntaria og fremtræder forøvrigt ikke som en overordnet dømmende Myndighed, men kun som en Jurisdiktion i første Instans, der i visse enkelte Tilfælde kunde træde i Stedet for den sædvanlige retlige Afgjørelse paa det ordinære Thing. Med Hensyn til kongelige Embedsmænds Deltagelse i den dømmende Magt, antager Larsen, at ligesom Kongen efter J. L. skulde udnævne Sandemænd, saaledes foregik Udnævnelse af Nævninger og andre Domsmænd nu ofte af Ombudsmændene, hvem der i det Hele tilkom et Tilsyn med Udøvelsen af den dømmende Myndighed. Egentlig Jurisdiktion indrømmes der derimod ikke de kongelige Embedsmænd, ligesaalidt som en saadan Beføjelse tillægges Kongen.

Denne Larsens Argumentation, der forudsætter, at Kongens Jurisdiktion nødvendigvis maatte komme til Syne i Provindslovene, kan som sagt ikke tages for gyldig. Der er ikke det mindste til Hinder for, at en udstrakt kongelig Jurisdiktion kan have bestaaet som en Rigsjurisdiktion ovenover den lokale Jurisdiktion, som de provindsielle Retsbøger omhandle. Der er Intet til Hinder for, at den Jurisdiktion, Rets-

bøgerne omhandle, var den almindelig gjældende, men kun forsaavidt ikke Kongen greb ind og inddrog vedkommende Sag enten for sit eget ordinære Thing eller for en af ham nedsat Kommission. Om denne kongelige Jurisdiktion tales der ikke direkte i Provindslovene, men den forudsættes dog, som Larsen ogsaa indrømmer, paa flere Steder, ligesom man hos Historieskriverne finder omtalt en egentlig kongelig Jurisdiktion som gjældende Ret. Lovens Fortale synes jo ogsaa bestemt at tillægge Kongen en omfattende Jurisdiktion (I. E. Larsen Skr. I. 2. 312).

Spørgsmaalet om Tilværelsen af den kongelige Jurisdiktion maa følgelig besvares uafhængigt af Retsbøgernes Indhold, men den Kilde, der skulde vise os den kgl. Jurisdiktions Oprindelse, gamle Haandfæstninger og andre Aktstykker, der indeholdt Rigens Ret, er forsvunden siden Valdemar II's Lovgivning og vi have som første Spor til Rigslovgivning kun hans Lov. Men i denne forudsættes det som gjældende Ret, at der findes en kongelig Jurisdiktion. Allerede Kofod Ancher (Skr. II 768) har havt sin Opmærksomhed henvendt paa § 8 i Valdemars Lov: Exactores recipientes amministracionem jurent . . . se obseruaturos domino regi fidelitatem et in jurisdiccione sua et exequcione legum suarum, et quod juste judicent secundum nosse et posse, nec munera recipiant pro justicia facienda o. s. v. Paa dette Sted henfører Ancher nu Loven til Kristoffer II's Tid, medens Udgiverne af Anchers Skrifter i en Note erklære sig for, at Loven er fra Kristoffer I's Tid, men saavel Ancher som Udgiverne af hans Skrifter ere enige om, at denne Lov tillægger de kongelige Fogeder en Jurisdiktion, og det er da ogsaa efter de tydelige Ord umulig at antage andet. Selvfølgelig kunne kongelige Embedsmænd imidlertid ikke have Jurisdiktion, uden at en saadan ogsaa maa tilkomme Kongen selv, og at Jurisdiktionen egentlig er Kongens

og altsaa kun udøves af Embedsmændene som hans Befuldmægtigede, hans Redskaber (de svore ham Troskab), det siger det anførte Lovsted ogsaa tydelig nok ved Udtrykket Jurisdictio sua.

Den kongelige Jurisdiktion findes da ogsaa i fuld Virksomhed i Procesakterne i Striden mellem Kristoffer I og Jakob Erlandsen, en Kilde til Oplysning om Datidens Forhold, som man hidtil ikke tilstrækkelig har paaagtet. Det hedder (S. R. D. V 586—87) ved Aaret 1257: In Pascha autem proximo sequenti Rex Curiam celebrans Lundensem quarto die Paschæ Prætorium ingressus et quasi pro tribunali ibidem residens, præsente Cancellario Episcopo Wiburgensi, audientiam concessit omnibus de Archiepiscopo conqueri volentibus; men Erkebispen vilde ikke indlade sig paa at svare: cum Dom. Rex non sit suus judex in hujusmodi causis, sed Dom. Papa, cui immediate subest. Det er ganske vist ikke klart, hvad Meningen er med, at Kongen, medens han holdt Curia*) i Lund, gik ind paa Raadhuset, og, idet han ligesom sad til Doms dèr med sin Kansler, gav alle Foretræde, som ønskede at klage over Erkebispen; det synes efter Udtrykkene at dømme som om den gejstlige Forfatter af Beretningen har ment, at Kongen her begik et Overgreb, men om dette ligger i, at han overhovedet gik ind paa Raadhuset og „ligesom satte sig til Doms dèr“, eller om det, der misbilliges, er, at han opkastede sig til Dommer over Erkebispen i gejstlige Sager, er ikke godt at se; dog synes Erkebispen ellers i Almindelighed at ville anerkjende Kongen som „suus judex“, kun ikke i gejstlige Sager **). Hvorom al

*) Om Curia regis ville yderligere Bemærkninger findes nedenfor, hvor Talen er om Decuriones.

**) Dette bestyrkes ved Yttringen (S. R. D. V 592) . . . inhibeatis in prædictis causis ad vos (regem) a quolibet ecclesiastico judice appellari. Dette forudsætter vel Appel i verdslige Sager til Kongen. Sammesteds omtales ogsaa vestrum judicium.

Ting er, synes det altsaa, at Kongen her fremtræder som Dommer. Mere bestemt endnu siges dette i S. R. D. V 599, hvor Erkebispen retter den Beskyldning mod Kongen: quod judicium Sanguinis facitis et sustinentis fieri in Caementerio beati Laurentii Lundis *), og endnu tydeligere anf. Sted S. 586, hvor Erkebispen beskyldes for: quod impediuit Justiciarios Regis, prohibens cum literis suis hominibus Ecclesiæ, ne responderet coram eis (jfr. S. 598, hvor Erkebispen nægter at have gjort dette). Denne sidste Udtalelse er især interessant, fordi Udtrykket Justitiarius regis først i Lovene gjenfindes i Valdemar Eriksens Hf. af 1326 § 23: coram rege vel suis justiciariis og i § 36: placitum suum justiciarium. Det er iøvrigt vistnok hidtil overset, at første Gang Kongens Ret nævnes i de nu bevarede Love er i Frd. for Skaane af 26. Mai 1284 § 10, hvor der paa Dansk tales om „konnungs eghet thing ællær konnungs ræ̈ttæræ thing", hvilket forudsættes som en velbekjendt Institution. Den nærmere Omtale af dette Lovsted, ligesom af det mærkelige Literæ Erici regis ad incolas territorii Bara (G. A. II. 19) vil ikke kunne ske her, hvor Opgaven er begrændset til at belyse Valdemars Lov, men hvad der er oplyst om denne Lovs § 8 og om Forholdene i Tiden, der ligger mellem 1241 og 1284, maa være nok til at gjøre det sandsynligt, at der bestod en kongelig Jurisdiktion paa den Tid, Valdemars Lov udstedtes; formodentlig var den allerede dengang fuldt uddannet i Praxis.

I Henhold hertil besvare vi altsaa det ovenfor opkastede Spørgsmaal: er det tænkeligt, at der paa Valdemars Tid bestod en kongelig Ret, bekræftende, og at Kongens Breve her paa samme Maade som i

---

*) Dette var stridende mod Decretal. Greg. Noni c. 5 (3—49), der truede med Bandsstraf dem, der afsagde Dødsdomme eller Domme, lydende paa legemlig Straf, paa Kirkegaardene.

Tydskland ere brugte som Stævninger til Kongens Ret (Waitz VI. 455), anse vi for ganske utvivlsomt, saa meget mere som Udtrykkene i Valdemars Lov endog nærmest passe paa Stævninger. Spørgsmaalet bliver imidlertid saa videre: Kunne efter Valdemars Lov Kongebrevene, — hvad jo Procesakterne mellem Kristoffer I. og Jakob Erlandsen bestemt tale for —, med tilhørende Straf for Contumacia mod dem, der ikke adlød, være benyttede ogsaa til udenretslige Paakrav eller til at fremtvinge Lydighed mod administrative Befalinger? Har mulig den danske Konge ad denne Vej faaet en lignende Stilling som den engelske Konge?

Her vil det være nødvendigt at gjennemgaa og undersøge nogle af de os levnede kongelige Forordninger og Privilegier fra Tiden før og efter Valdemars Lov for af disse mulig at faa et Begreb om, paa hvilken Maade Kongen dengang fremtvang Lydighed mod sine Anordninger.

Et af de ældste Kongebreve, der er bevaret os, er det hos Suhm IV. 781 indrykkede Brev af 1085, hvorved Knud den Hellige giver en Del Gods til Domkirken i Lund: „Siquis — hedder det — prepotens, nobilis vel ignobilis, natus vel non natus, contumaci inflatus audacia, contra sancte religionis propositum, huius pacti decretum violare studuerit, sit anathema maranatha o. s. v.; der trues altsaa udelukkende med gejstlig Straf. Men i det Gavebrev af 1140, der staar hos Suhm V. 651, hedder det allerede, at hvis Nogen fratager den der omtalte Kirke Noget, „regie vindicte cum excommunicatione .... secundum canonica iustituta subiacet“. Her er altsaa ikke alene Tale om gejstlig Straf efter kanonisk Ret, men om en kongelig Straffemyndighed. Paa samme Maade siges det i Kongebrev af c. 1151 (Ribe Oldemoder S. 28), at hvis Nogen fratager Kirken i Ribe Noget: nostre potestatis subiacebit gladio

et anathematis astringetur laqueo. Senere ser man, at den kongelige Straffemyndighed mod Overtrædelser af Kongens Bud ligesom har frigjort sig fra Kirkens Hjælp; saaledes hedder det i Knud VI.'s Brev af 1182 (Pontoppidan I. 456): Si quis ergo præsentis Privilegii paginam sciens, temerario ausu ei contrauenire tentauerit, nec tibi tuisq. successoribus congrue satisfecerit, sciat se utiq. criminum Majestatis reum, Regali authoritate districtissime puniendum. Her nævnes aldeles ikke gejstlig Straf, men udelukkende den kongelige Straffemyndighed, hvis Basis her siges at være, at Ulydighed mod Kongens Bud konstituerer en Majestætsforbrydelse. Dette er saa meget interessantere, som det nævnte Kongebrev, der er to Menneskealdre ældre end Valdemars Lov, allerede ses at indeholde ganske de samme Theorier om Kongemagtens Oprindelse og om Undersaatternes Lydighedspligt, som Fortalen til J. L. Saasnart hine Theorier vise sig, har man selvfølgelig altsaa ogsaa det vide, ubestemte Begreb om Majestætsforbrydelse, som er uadskilleligt fra Enevælden. Knud VI. erklærer fremdeles i Brev af 1196 (Suhm VIII. 703), at den, der vil fratage vedkommende Kloster Noget, skal straffes med „virga furoris regii et ulcione debita". Samme Konge siger i et Brev af samme Aar (Ribe Oldemoder S. 1), at den, der hindrer Privilegiet, skal straffes „regie ultionis gladio". Valdemar II udtrykker sig i sit Konfirmationsbrev paa Fundationen af Vidskøl Kloster saaledes (Pontoppidan I. 386): Quod si quis huic constitutioni nostræ ausu sacrilegio refragari præsumpserit, et retractare aut infringere attentaverit, noverit incunctanter, non solum in horribile anathema se incidisse, verum etiam districtam Regiæ animadversionis ulcionem contra se provocasse, ut velut blasphemum Ecclesiæ persecutorem et læsæ majestatis reum publica condemnet præsumptio. Samme Regent siger i sit Brev angaaende 6 Hafnæ

til Lunde Kannikers Bord (Suhm IX. 769): Mandantes, ne quis præfatos canonicos super hac donacione molestare presumat, sicut nostram offensam voluerit euitare. I det Brev, hvori Lybekkernes Privilegier konfirmeres (Suhm IX. 775), siges det: Si quis ergo huic nostræ constitutioni ausu temerario attemptauerit repugnare... non solum diuinam sed et indignationem nostram contra se non ambigat comouisse. Kong Abels Toldanordning for Skanør (Suhm X. 970) har følgende Klausul: Quicunque vero contra tenorem hujus priuilegii excesserit non solum direptionem bonorum suorum sentiet, verum etiam nostram non effugiet ultionem. Samme Konges Brev til Kjøbmændene i Faaborg af 1251 (Suhm X. 969) har: strengeligen her hos befale „wiidt wor Naade", og hans Privilegium for Borgerne i Wismar (Suhm X. 990) har: Prohibentes districte sub obtentu gratie nostre omnibus terrarum nostrarum aduocatis et exactoribus, ne quis ipsos super hac concessione nostra aliquatenus audeat molestare. I Kongebrev af 1265 (anf. St. S. 984) trues med Kongens Ultio, i Brev af 1266 (smstds. 988) ligeledes, idet Kongen „per gratiam nostram" forbyder, at Nogen maa forurette Indbyggerne i Nakskov mod Kongens Privilegium; sker dette, trues der med Kongens Ultio. Kong Erik Glippings Stadfæstelsesbrev paa Faaborg Byes Privilegier vil, at Ingen maa fordriste sig til at handle mod dette, „ligesom handt wor heffn och Straff will wngaa" o. s. v.

Af de nævnte Exempler, der selvfølgelig med Lethed kunne forøges, fremgaar det altsaa, at de danske Konger i det 12te og 13de Aarhundrede have truet dem, der overtraadte deres Forordninger (Gavebreve, Privilegier eller almindelige Forordninger) med Tabet af deres Naade, med deres Vrede, deres Hævn og deres Straf. I Knud VI.'s Privilegium af 1182 se vi endvidere disse almindelige Udtryk nærmere præ-

ciserede, saaledes at det hedder, at Overtræderne skulle som skyldige i Majestætsforbrydelse, strængelig straffes efter kongelig Magtfuldkommenhed. Paa samme Maade siger Valdemar II. i sit Konfirmationsbrev paa Vidskøl Klosters Fundats, at dersom Nogen overtræder denne vor Forordning (constitutio), skal han ifalde den kongelige Vredes Hævn som skyldig i Majestætsforbrydelse. Kong Abel truer endelig i sin Frd. for Skanør Overtræderne med Tab af al deres Ejendom og desforuden „Straf af os“ (regia ultio).

Men hvad var nu Straffen for Majestætsforbrydelse? Valdemars Lov giver i § 10 herom følgende almindelige Regel: Item si quis convincitur de crimine lese maiestatis amittat capitalem porcionem tam in mobilibus quam in inmobilibus et decolletur, men ved Siden af denne almindelige Regel om Følgen af Majestætsforbrydelse staar nu § 13, der omhandler den specielle Krænkelse af Kongen, som foregaar ved Ulydighed mod hans Breve, og Følgerne af denne Majestætsfornærmelse ere forskjellige fra Følgerne af de grovere Arter af denne Forbrydelse. Man mister nok „capitalis portio“, men det siges ikke, som i § 10, baade i Løsøre og i Jord, og Konfiskationen omfatter derfor her kun det første (se ogsaa Recension II. § 4); Straffen er fremdeles i § 10 ubetinget fastsat til Halshugning, medens § 13 overlader Straffens Fastsættelse til Kongen. Det er altsaa nok en Majestætsforbrydelse, der omhandles i § 13, men en saadan, for hvilken der er fastsat en mildere Straf, end for egentlig Majestætsforbrydelse (Angreb paa Kongens Liv, Forræderi o. s. v.), og saaledes at der tillægges Kongen en diskretionær Myndighed med Hensyn til Straffens Exekution. Men aldeles paa samme Maade forholder Sagen sig i Tydskland. Man havde der (Waitz VI. 473 flg.) ganske den samme Regel som her, nemlig at Ulydighed mod Kongebud var en Majestætsfor-

brydelse; men da Kongens Forordningsret udstraktes videre og videre, blev det umuligt at belægge enkelte Overtrædelser af hans Bud med den egentlig forskyldte Dødsstraf og i dennes Sted traadte da mindre Straffe, i Reglen Bødestraf, saaledes at Kongen havde en diskretionær Myndighed med Hensyn til Straffens Fastsættelse. I England kom man ligeledes til forskjellige Grader i Straffen for Majestætsforbrydelse, vistnok ganske af samme Grund som i Tydskland, fordi Begrebet Majestætsforbrydelse udstraktes til at omfatte Contemptus Brevium i Almindelighed, men Forholdene i England synes i endnu højere Grad ensartede med Forholdene her, se det foran S. 135 anførte om Graderne i Straffen for Majestætsforbrydelse.

Ovenfor er bemærket, at den i § 13 nævnte Forbrydelse ses at være stillet lige med saa grove Fredsbrud som Voldtægt (§ 17) og Røveri (§ 18). For disses Vedkommende er Følgen ganske som i § 13, at Forbryderens „capitalis portio" tilfalder Kongen, og ligesom § 13 bestemmer, at Kongen „satisfaciat leso", saaledes fastsætter ogsaa § 17, at der skal betales den krænkede Kvinde 9 Mk. Kongen faar altsaa her som hist Forbryderens Løsøre, men maa tilsvare Forpligtelserne overfor den, mod hvem Forbrydelsen er begaaet. §§ 17 og 18 forskrive Dødsstraf, men § 13 overlader Straffen til Kongens Bestemmelse; den er i saa Henseende enestaaende*); men svarer netop

*) I Valdemars Lov, men ikke i Jydske Lov. Denne har i III. 67 med Hensyn til Stimænd den Regel, at hvis de gribes paa fersk Gjerning, have de forgjort deres Hals, men overbevises de for Retten om Forbrydelsen, skal de »wæræ i kunungs wald«. Den danske Oversættelse af Valdemars Lov bruger i § 13 netop samme Udtryk, nemlig at Kongen maa straffe Forbryderen »æftær sint wald«, og det kan derfor formodes, at den Motivering, J. L. indeholder af denne særegne Straf: »forthi frith scal hwar man styrki«, ogsaa kan gjælde her, saaledes at den her nævnte Forbrydelse nærmest er betragtet som en Krænkelse mod Fredens Bevogter, Kongen.

ved sin ejendommelige Regel nøje til de i Privilegier og almindelige Forordninger udtalte Straffetrudsler mod Overtræderne. Som vi have set, kaldes disse Majestætsforbrydere, de trues med Berøvelse af alt deres Gods; men med Hensyn til den legemlige Straf hersker der en ejendommelig Ubestemthed, der tales om Kongens Indignatio eller Ultio, om Tab af Kongens Gratia, om Furor regius o. s. v., hvilket meget vel stemmer med § 13 i Valdemars Lov, ifølge hvilken Forbryderen i Henseende til den legemlige Straf aldeles var overladt til Kongens Naade. Ganske paa samme Maade som de nævnte Privilegier og almindelige Forordninger udtrykke de ovenfor omtalte, i særligt Øjemed udstedte Kongebud og Breve sig. Der trues undertiden med Tab af Gratia nostra i al Almindelighed, men i andre Tilfælde betegnes Følgerne af Ulydigheden nærmere, og man møder da atter det fra de almindelige Forordninger godt kjendte Udtryk Direptio omnium bonorum; der nævnes desforuden: Landflygtighed, Nedsættelee af Miles i Rustici Klasse, Afsættelse fra et gejstligt Embede o. s. v. —, kort sagt, vi møde atter den samme Ubestemthed, der er et Tegn paa, at det drejer sig om Fortabelse af Kongens Naade, saaledes at han kunde fastsætte Følgerne af den begaaede Majestætsfornærmelse i Overensstemmelse med Reglen i Valdemars Lov.

I Henhold til det saaledes oplyste maa det formentlig anses for godtgjort, at Systemet med Kongebreve og Straf for deres Overtrædelse ifølge Valdemars Lovs § 13 er bleven brugt ganske som Kongebreve, med tilhørende Straf for Overtræderne, brugtes i Tydskland og især i England, nemlig som „den første Form for en Regeringsmagt og en Anordningsret“ (Gneist), som det Middel, hvorved Kongen sættes i Stand til at udrette de mange forskjellige og store Opgaver, som Lovens Fortale viser os, at man paalagde ham.

At den danske Konge i det 13de Aarhundrede er udrustet med denne store Magt og Myndighed, er altsaa ikke paafaldende, og det stemmer fuldkommen med Fortalen. Denne kan vistnok ogsaa forklare os, hvorfor der med Hensyn til Kongebreve synes at være nogen Vaklen i Henseende til Spørgsmaalet, om disse alene tjente til Stævninger til en Ret eller om de kunde bruges til at fremtvinge Lydighed mod den udøvende Magts Befalinger. Det hedder nemlig i Fortalen: so sum then hælgæ kirki styirkis meth pauæ oc bisscop, sua scal huart land styrkes meth kunnungh æth hans reetter oc weries. Den Analogi, hvorefter Kongemagten her i Danmark er uddannet til fra sin oprindelig meget indskrænkede Virkekreds at omfatte hele Landets Styrelse, er altsaa Pavemagtens Styrelse af Kirken; men den kirkelige Myndighed gjordes eventuelt gjældende ved Pavens og Bispernes Domsmagt. Mod dem, der trods lovlig Stævning ikke mødte for Dommeren (Pave eller Bisp), anvendtes forskjellige Straffe, fordi de havde gjort sig skyldige i Contumacia, navnlig ogsaa Straf af Excommunication*). Men Excommunicationsstraffen kunde som bekjendt, foruden selvfølgelig efter egentlig Dom, Excommunicatio judicialis s. ferendæ, anvendes uden nogen forudgaaende Dom mod den, der aabenbart havde forbrudt sig eller nægtet Lydighed: Excommunicatio latæ sententiæ. Det siges nemlig: Est enim complures casus, in quibus adeo quis delinquere existimatur, ut nulla expectata judicis pronunciatio ne ipso jure excommunicationis vinculis innodetur. Hvad enten Excommunicationen hidførtes paa den ene eller den anden Maade, var det en uomgæn-

---

*) Lancelots Inst. jur. Can. § 1 (3—6). Decret. Grat. c. 19 Caus. II qv. 6. Quisquis probatus fuerit per contumaciam nolle obtemperare judicibus, quum hoc primæ sedis episcopo fuerit probatum, det literas, ut nullus ei communicet episcoporum, donec obtemperet.

gelig Nødvendighed, for at denne Straf kunde paaføres Nogen, at der forud for denne var gaaet en Monitio canonica, en tre Gange forgjæves til den Skyldige rettet Opfordring om at rette for sig.

Det er nu aabenbart, at den kongelige Myndighed saavel i Udlandet som her i Tidens Løb er bleven formet efter den pavelige Myndighed*). Det Udtryk, hvormed Kongens extraordinære Straffemyndighed benævnes i Tydskland, Königsbann. tyder jo ligefrem paa Slægtskab med det pavelige Tvangsmiddel, og Betingelserne for Anvendelsen, samt Retsvirkningerne af Kongens Straffemyndighed stemme da ogsaa med Pavens Tvangsmyndighed. Der kræves i Valdemars Lov tre Literæ ammonitoriæ og efter kanonisk Ret tre foregaaende Monitiones, Straffen bestaar efter Valdemars Lov paa en Maade i Udelukkelsen af det borgerlige Samfund, ligesom Paven udelukkede af de Troendes Samfund, og denne Straf anvendes saavel efter kanonisk Ret som efter Valdemars Lov ikke alene mod dem, der ere ulydige mod Stævninger, men ogsaa mod dem, der ikke lyde Kongens og Pavens Bud paa Administrationens Omraade. Naar Paven udgav en Anordning af en eller anden Art, se vi, at Udtrykkene, der rettes mod Overtræderne af Paabudet, ere ganske de samme som dem, de danske Konger, i Følge hvad foran er oplyst, brugte i deres Forordninger. Den almindelige Formel for Pavebrevenes Trudsel mod Overtrædere lyder paa, at

*) I Kjøbenhavns Stadsret af 1294, Art. 78, siges det: Quicunque citatus non comparuerit prima vice soluet Episcopo sex oras, secunda vice duodecim, tercia vice III marcas, postea erit in potestate Episcopi et omnia bona sua, altsaa en Bestemmelse, der nøje svarer til Valdemars Lov § 13. Men i Erik af Pommerns kjøbenhavnske Stadsret er ovennævnte Paragraf ændret saaledes, at der nu kræves 4 Indstævninger, og hvis han sidder den 4de overhørig, da er han og alt hans Gods i Kongens »wold« og i Stadens.

hvis Nogen „hanc nostræ constitutionis paginam sciens contra eam temere venire temptauerit“, skal han, „secundo tertiove commonito“, berøves al Magt og Ære og straffes med Excommunication. Og i de kongelige Forordninger se vi Ulydighed mod Forordningernes eller Privilegiernes Ord straffede baade med Excommunication og med den kongelige Ultio, Offensa, Furor o. s. v., se de foran anførte Breve, særlig Valdemar II's Konfirmationsbrev paa Fundatsen for Vidskøl Kloster, hvor „horribile anathema“ sammenstilles med „districta Regiæ animadversionis ultio“, og hvor Overtræderen kaldes baade „blasphemus Ecclesiæ persecutor“ og „læsæ majestatis reus“ *). Denne inderlige Forbindelse mellem Kirke og Konge paa mangfoldige Omraader, for i fælleds Interesse at bevare Freden, har ganske naturlig medført, at Pavens og Kongens Magtmidler bleve af samme Art. Naar en Mand var „secundo tertiove commonitus“ (admonitus) og ikke vilde gjøre, hvad Paven fandt var Ret, straffedes han med Excommunication, og naar Nogen sad tre Literæ admonitoriæ, givne af Kongen, overhørig, mistede han Kongens Naade og blev skyldig i Majestætsforbrydelse. Virkningen af Excommunication var enten blot Udelukkelse fra Sacramenternes Nydelse (excommunicatio minor), eller, foruden dette, fuldstændig Udelukkelse fra de Troendes Samfund, det saakaldte Anathema. Til denne Udelukkelse fra de Troendes Samfund svarer imidlertid Virkningerne af Ulydighed mod Kongens Breve, thi Følgen af denne efter Valdemars Lovs § 13 er, at Vedkommende betragtes som udstødt af det borgerlige Samfund (Riget), som overladt til Kongens „Vold“, og til Excommunicatio minor svarer Mandhælgsfor-

*) Kanonisk Ret paralleliserer udtrykkelig Kjætteri, der opfattes som en Fornærmelse mod Kristus, med en Majestætsforbrydelse; men naturligvis saaledes: longe sit gravius æternam quam temporalem lædere maiestatem. Decretal. Greg. IX. c. 10 (5—7) (Pavebrev af Innocents III af 1199).

tabelse, idet Udelukkelsen her kun angik mindre Samfund indenfor Riget.

§ 13. Om Forfølgning til Exekution med Kongens Breve og Mandhælgsfortabelse.

At Systemet med Kongens Breve saaledes er udviklet paa Grundlag af kanonisk Ret, strider imidlertid imod hvad den Forfatter, der senest har behandlet Kongebrevene, nemlig Dr. V. A. Secher i sin Afhandling: Om Vitterlighed og Vidnebevis, har antaget.

Denne Forfatter har oplyst, at den danske Ret kjendte en særegen Procedure i vitterlige Sager, der oprindelig var saaledes indrettet, at den, der ikke rettede for sig efter Sagsøgerens udenretslige Krav, ifaldt en Straf, nemlig de saakaldte Ransbøder; men som senere modificeredes saaledes, at der i Stedet for udenretslige Paakrav, nu traadte Forelæggelse af Lavdage (Femter, Thing), altsaa Stævninger til Retten, medens „Ransbøderne" nu benævnedes mere korrekt Bøder for „Retløse". Det er fremdeles godtgjort, at der blev bødet for hver af de til Sagsøgte forgjæves rettede Opfordringer eller (senere) Forelæggelser, og at Vedkommende derhos blev „lovfældt", eller som det med et specielt om dette Forhold brugt Udtryk kaldes, „lovsøgt"; dette vil atter sige, at Vedkommende er stillet, som om han havde mistet sit Mandhælg eller var kommen i Madband, med andre Ord, at der var overgaaet ham „den med Bøder afløselige Fredløshed" (Anf. Sted 140 flg. 155. 163. Er. sj. L. II, 51). Side 209 gaar Forf. dernæst over til Forfølgning med Rigens Ret og Dele, og her kommer han da ind paa en Sammenligning mellem Valdemars Lovs heromhandlede Bestemmelse og de om Procedure i vitterlig Sag ifølge Provindslovene gjældende Regler, en Sammenligning, som giver til Re-

sultat, at denne Forfølgning med Rigens Ret og Dele kun anvendtes i vitterlige Sager (Bødesager og civile Sager), og at Virkningerne af Ulydighed mod Kongebreve ganske svarede til Virkningen af, at Procedure i vitterlig Sag sluttedes, uden at Sagsøgte vilde rette for sig. Forf. gjenfinder ved Kongebrevene alle Kjendemærkerne (S. 222): Bøde for hver Thingdag eller Opfordring, Bødens Størrelse undergik i Tidens Løb samme Svingninger, og i begge Tilfælde medførte Procedurens Slutning uden Resultat, at Sagsøgte oprindelig blev fredløs. Senere skete der med Hensyn til begge Forfølgninger den samme Forandring, idet nemlig Fredløsheden med tilhørende Formuekonfiskation afløstes af en Adgang til Exekution for Hovedfordringen og Bødernes Beløb.

Forf. mener saaledes (S. 223), at der ikke er noget Moment i hele Proceduren med Rigens Ret og Dele, som er til Hinder for at søge dette Retsinstituts Oprindelse i de almindelige Regler om Procedure i vitterlig Sag, medens det dog paa den anden Side er klart for ham, at denne Forfølgning med Rigens Ret „ikke er noget i den danske Ret oprindelig tilstedeværende Institut“. Dette skal følge af, „at der ikke i de andre nordiske Rigers Ret findes noget tilsvarende“, men især af, at Rigens Ret paa dette Omraade stemmer med den yngre danske Proces, „idet denne ligesom Forfølgning med Rigens Ret og Dele skal foregaa til flere Thing“. Der polemiseres dernæst (S. 224) mod en Yttring i Gehejmearkivets Aarsberetning, hvor det om Valdemars Lovs her nævnte Bestemmelse hedder, at Overhørighed „straffedes med Kongens Naade og Unaade“. Det erklæres for en Misforstaaelse, at Straffen for at sidde „Lovdagsbrevene“ overhørig var „indskrænket“ til at være i Kongens Naade eller Unaade. En slig Straf passer — hedder det — kun til et Enevoldssystem og vilde være uhørt i det 13de Aarhundrede. Betydningen af

den Straf, som Valdemars Lov her foreskriver, er nemlig kun, at Vedkommende mister sit Mandhælg „med de herom i nyere Tid foreskrevne Virkninger“, og det, som Kongen i nærværende Tilfælde, „hvor han var indtraadt for den private Sagsøger“, kunde udøve „pro suæ libitu voluntatis“ overfor Sagsøgte, var ganske det samme, som enhver Anden kunde øve, naar han havde faaet sin Modpart gjort mandhælgløs.

Medens Dr. Sechers Anskuelse om Procedure i vitterlig Sag sikkert er rigtig, forsaavidt angaar Provindslovenes Omraade, maa det være tilladt at betvivle, at Forf. har faaet det rette Blik for Betydningen af Rigens Ret eller den specielle Afdeling af Rigens Ret, som fastsætter Straf for Overhørighed mod Kongebreve. Et flygtigt Blik paa den Sammenligning, Forf. har draget mellem Forfølgning med Rigens Ret og Procedure i vitterlig Sag, er nok til at vise, at der maa yderligere Undersøgelser til, inden man kan sige, at Systemet med Rigens Ret og Dele er forklaret i dets Oprindelse.

Naar Forf. saaledes hævder (S. 223), at Forfølgning med Rigens Ret og Dele skal foregaa „til flere Thing“, saa maa man spørge: til hvilke Thing eller til hvilken Ret? Kongens Indkaldelser synes kun at kunne ske til Kongens Ret, men det har hidtil efter J. E. Larsens Undersøgelse været antaget, at Kongens Thing først uddannede sig i Slutningen af det 13de Aarhundrede, og Dr. Secher berører ikke, at han i denne Henseende er uenig med Larsen. Fremdeles lærer Forf., at Forfølgning med Rigens Ret og Dele er identisk med Mandhælgsprocessen, og at Virkningen af de to Forfølgninger er den samme; men Forf. berører ikke med et Ord, at den selvsamme Lov, der indeholder den første Bestemmelse om „Rigens Ret og Dele“, ogsaa indeholder en Bestemmelse om Mandhælgsberøvelse saalydende (§ 3): Item quicumque amiserit suum manhælæth, satisfaciat leso et persoluat

exactori tres marchas denariorum, et si contumax perstiterit, semper in quolibet quinto die puniatur jn tribus marchis. Forf. omhandler J. L. III, 28 (S. 164) og Spørgsmaalet om, hvorvidt Følgerne af Mandhælgsfortabelse ændredes i Tidens Løb, men et saa vigtigt Bidrag til dette Spørgsmaals Løsning, som den citerede Paragraf af Valdemars Lov, der paa dette Omraade indeholder Rigens Ret, berøres ikke af Forf. Endvidere erklærer Forf. det for en Misforstaaelse, at Straffen for at sidde Lovdagsbrevene, som Forf. kalder Kongebrevene, overhørig, skulde være „indskrænket“ til at være i Kongens Naade og Unaade, og det skulde altsaa herefter synes, som om Forf. mente, at dette var for lille en Straf, men umiddelbart efter hedder det dog, at en saadan Straf passer kun under et Enevoldssystem og vilde være uhørt i det 13de Aarhundrede, som om altsaa Straffen var for haard.

Det vil heraf være indlysende, at yderligere Undersøgelser af disse Forhold er nødvendig, men forinden en Sammenligning mellem Provindslovenes Regler om Exekution og Valdemars Lovs Regler om Kongebreve nærmere udføres, vil det være hensigtsmæssigt at foretage en Undersøgelse af den ovenfor nævnte § **3** i Valdemars Lov, der handler om Følgerne af Mandhælgsfortabelse, og som i den gamle danske Oversættelse gjengives saaledes:

„Hwa sum tapær sit manhælægth, bötæ fyrst with hin, han brøtæ with, oc vmboz man thre marc. worther han vhörsum, bötæ hwær fæmtæ dagh thre mark“.

Denne Regel, der altsaa indeholder Rigens Ret om Følgerne af Mandhælgs Fortabelse, er ikke bleven omtalt af de Forfattere, som hidtil have behandlet Mandhælgsfortabelse; man har hidtil kun fremdraget de provindsielle Retsbøgers Regler herom, og de Resultater, der hidtil ere fremkomne, ere derfor næppe

korrekte. Her at gaa ind paa en udtømmende Drøftelse af det vanskelige og omfattende Spørgsmaal om de Retsmidler, som efter Provindslovene stilledes til Kreditors Raadighed overfor den Skyldner, som nægtede Betaling af sin Skyld, kan der ikke være Tale om. Under Henvisning til hvad Professor Matzen (Danske Panterets Historie, Afhandling i Ugeskrift f. Retsvæsen for 1869) og Dr. Secher i sin ovennævnte Afhandling herom have oplyst, skal der her kun gjøres nogle ganske korte Bemærkninger, der indeholde et Forsøg paa at bringe Rigslovens Regler i Forbindelse med Provindslovenes.

Dr. Secher har opstillet to Hovedsætninger med Hensyn til de Betingelser, hvorunder Kreditors Ret til at tvinge Debitor til Fyldestgjørelse af hans Krav viser sig i Provindslovene, nemlig for det første at Søgsmaal til Mandhælgs Fortabelse, Lovsøgning og Procedure i vitterlig Sag er et og det samme og har væsentlig de samme Virkninger, og dernæst, at Virkningerne af Mandhælgs Fortabelse efterhaanden vare blevne betydelig formindskede og ensartede i alle Provindser. Oprindelig medførte Tabet af Mandhælg særdeles indgribende Virkninger, idet den Dømte fuldstændig mistede Krav paa Retsbeskyttelse for sin Person og endvidere hele sin rørlige Formue, men i Tidens Løb indskrænkedes Virkningen i begge Henseender. Af Virkningerne med Hensyn til manglende Retsbeskyttelse for den Dømtes Person var midt i det 13de Aarh. kun tilbage et Forbud mod, at Nogen havde Omgang med den Dømte, og Formuetabet reduceredes til en Ret for Kreditor til at tage Nam hos Debitor, saaledes at det i Nam tagne ikke blev Kreditors Ejendom, men han kun fik en Panteret, uden Adgang til at søge Fyldestgjørelse af Gjenstanden. Ved Siden af denne Sagsøgerens Ret hævder Forf., at Debitor vel altid har kunnet ty til Ombudsmandens (Samfundets) Hjælp for at faa Nam

taget, men at han altsaa ogsaa kunde gaa paa egen Haand.

Medens jeg antager, at Dr. Secher i sin Udvikling af, hvorledes man efterhaanden reducerede Virkningerne af Mandhælgs Fortabelse, har truffen det rette, antager jeg derimod, at hans Mening om Nam ved Ombudsmandens Hjælp næppe er rigtig. Prof. Matzen har med Rette fremhævet*), at Nam ved Ombudsmanden aabenbart maa være et yngre Retsinstitut, siden Jydske Lov aldeles tier om dette og de skaanske Retskilder saa at sige heller ikke tale derom, men Matzen har dog ment, at sjællandsk Ret hjemlede Nam ved Ombudsmandens Hjælp. Forsaavidt dette imidlertid skal støttes paa Er. sj. Lov II 28, har Secher vistnok Ret i sin Paastand om, at der ikke heraf kan udledes almindelige Regler om Nam ved Ombudsmandens Hjælp, idet denne Bestemmelse kun ordner Forholdet, naar den Dømtes Bo skal opgjøres i Tilfælde af Fredløshed**). Er. sj. L. II 52 omtaler ganske vist ogsaa, at Ombudsmanden skal „takæ mæth then dom, ær dømdær var, bondenum fyrst ræt oc sic sithæn", men ogsaa her er der vel kun Tale om Exekution for Straffebøder, der baade ere tillagte Kongen og Bonden, men ikke om Exekution for Hovedfordringen (houæth sakæn). Det maa saaledes sikkert siges at være meget tvivlsomt, om sjællandsk Ret hjemlede nogen Adgang til Exekution i civile Sager eller i Bødesager, hvor Bøder ikke samtidig tilfaldt Kongen. Hvad skaansk Ret angaar, da taler Frd. 1200 om, at Bidrag til Ætteboden skal inddrives med „nostrum (Kongens) auxilium" ikke „per vim vel alio quocumque modo" (Sk. L. V. 1. mæth kunungs ræt og æi mæth nam ok æi andra lund) medens And. Sunesen (V. 3) siger „per exactorem vel jus regium". Jeg formener, at disse Udtryk maa sigte

*) Panterettens Historie S. 44. **) Sammenlign Wilda S. 288—89

til Exekution med Kongens Breve, idet dette Retsinstitut, som saa meget andet i Valdemars Lov, ikke er ny Ret her, men allerede har bestaaet fra gammel Tid. I alt Fald er det umuligt af disse utydelige Udtryk at udlede en Ret for Ombudsmanden til at tage Nam. Hvad endelig angaar Jydske Lov, saa tier den aldeles om Nam ved Ombudsmandens Hjælp.

Formentlig er det udenfor Straffesager, hvor Bøder tildømtes baade Konge og Bonde, ikke lykkedes at paavise Nam ved Ombudsmandens Hjælp i Provindslovene, men hvis virkelig altsaa Situationen i det 13de Aarhundredes Begyndelse var den af Secher skildrede, nemlig at Kreditors Retsmidler mod en Debitor vare indskrænkede til ved en Dom at udelukke ham fra Omgang med Andre og dernæst ved det vanskelige og risikable Nam at se at faa noget af Debitors Gods til Pant, saa maa det indrømmes, at Kreditor var uretfærdig haardt stillet. Man havde mere og mere reduceret Virkningerne af Mandhælgs Fortabelse, saavel med Hensyn til Debitors Person som overfor hans Gods, og Reduktionen siges at være sket, fordi Statsmagten ikke kunde taale den Selvtægt, der laa i de gamle Regler. Reduktionen kunde være god, naar Staten samtidig anviste andre Midler til at tvinge Debitor til at gjøre Ret, men dette synes den ikke at have gjort, den synes i civile Sager end ikke at have hjulpen Debitor med at tage Nam. Men Sagen er, at man har glemt at se efter Statsmagtens Hjælp paa det Sted, hvor man maa vente at finde denne omtalt, og dette er ikke i Provindslovene, men i Rigens Ret. Man har rent glemt den ovennævnte Bestemmelse i Valdemars Lov, og først naar vi tage denne med, forklares det, hvorledes Virkningerne af Mandhælgs Fortabelse kan være reduceret saa stærkt i Tidens Løb, og hvordan det kan være, at vi ikke engang høre videre Tale om „Nam ved Ombudsmanden". Valdemars Lov giver nemlig en for hele

Riget gjældende Regel om Virkningerne af Mandhælgsfortabelse, saaledes at disse Virkninger paa en kraftig Maade understøttede Kreditor i hans Retsforfølgning.

Reglen gaar ikke ud paa, at Ombudsmanden skal skaffe Kreditor direkte Fyldestgjørelse ved at gjøre Udlæg i Debitors Gods for Hovedsagen, men der indføres et ganske ejendommeligt Tvangsmiddel mod Debitor ved Ombudsmandens Hjælp, som bestaar deri, at Debitor, hvis han efterat have mistet sit Mandhælg og være idømt den dobbelte 3 Mk.s Bøde, blev uhørsum, skulde han hver femte Dag bøde 3 Mk. Recension II af Valdemars Lov, som i Virkeligheden kun er en senere Afskrift af Loven, forsynet med en Del indskudte Glosser, udtrykker sig tydeligere saaledes: Bliver Debitor overhørig, skal han i hver Femt bøde 3 Mk. baade til den Fornærmede og til Ombudsmanden, indtil han har opfyldt Sagsøgerens Krav og betalt, hvad foran er nævnt.

Den tidligere Ret, saaledes som denne fremgaar af Provindslovene, kjendte Virksomhed fra Ombudsmandens Side i Henseende til at skaffe en Kreditor sin Ret i de Tilfælde, hvor Bøder tillagdes baade Kongen og den Private*), i saa Fald satte Ombudsmanden sig i Bevægelse og skaffede Bonden Ret (ɔ: hans Bøder) samtidig med at han inddrev Bøderne til Kongen. Men i civile Sager hjalp Ombudsmanden, som det maa antages, aldrig Kreditor direkte til sin Ret for saa vidt angaar Hovedsagen. Ganske vist

*) Dette stemmer med hvad der hidtil er antaget, se Matzen: Panterettens Hist., S. 44. – Reglen i Er sj. L. II, 28 er ikke særlig sjællandsk Ret; en lignende Regel savnes ganske vist i de andre Provindslove, men jeg maa antage, at disse andre Provindslove stiltiende forudsætte samme Regel, især paa Grund af Bestemmelsen i Valdemars Lovs § 4, der, som nedenfor skal omtales, vistnok tydelig forudsætter en Regel, som den i Er. sj. L. II, 28 indeholdte, gjældende overalt i Riget.

blev det efterhaanden Reglen, at naar Debitor ikke rettede for sig i vitterlige Sager, ifaldt han en Straffebøde af 3 Mk. til Kongen og 3 Mk. til Bonden, og som sædvanlig hjalp Ombudsmanden Debitor til denne Bødes Betaling samtidig med, at han indtalte Kongens Ret, men dermed standsede ogsaa Ombudsmandens Hjælp, jfr. Er. sj. L. III, 65. Nu derimod straffedes den overhørige Debitor ikke alene som før med 3 Mk.s Bod til Bonde og Konge, men, saafremt han ogsaa herefter vedblev at være uhørsum, ansaaes han fremdeles i hver Femt med den dobbelte 3 Mk.s Bøde, som stadig exekveredes af Ombudsmanden, indtil Debitor herved blev tvungen til at tilfredsstille Sagsøgeren ved at betale ham hans Hovedfordring. Ved Siden af dette, vedblev saa Kreditors gamle Ret til at tage Nam, dog saaledes, at denne Ret bestandig gjordes mere ubrugelig ved de strænge Straffe, man ifaldt, naar Reglerne for Namstagelse ikke nøje fulgtes.

En Sammenligning mellem J. L.'s og Valdemars Lovs Regler vil være oplysende:

J. L. III, 28.	Valdemars Lov § 3.
Latær annen man sin manhælfd sækæ. tha bøte han fyrst fullæ bøtær for the gærning thær han ær laghsot foræ. oc sithæn thre mark yuær rættæ bøtær. forthi han lot sin manhælfd søki. oc kunung thre mark. Dræper annen man then ther han sottæ til manhælfd. tha haldær han sin frith æn bæriær han ham bøtæ ekki foræ.	Hwa sum tapær sit manhælægt bøtæ fyrst with hin han brøtæ with. oc vmboz man thre marc. worther han vhørsum, bøtæ hwær fæmtæ dagh thre mark.

Naar det erindres, at J. L.'s Udstedelse bebudes i Valdemars Lov, og at Loven og Bogen udstedtes omtrent samtidig, ser det underligt ud, at J. L. indeholder saa forældede Bestemmelser som den ovennævnte. Man skulde dog tro, at denne var bleven

rettet efter Rigens Ret, men Sagen er formodentlig, at den Kommission (hvoriblandt Biskop Gunner), der under Kongens Forsæde udarbejdede Bogen, har endt sit Arbejde, inden „Loven“ blev vedtaget, og at man da har undladt at rette Bogen, men stadfæstet den som den var. Loven blev jo skreven bag efter J. L. og Enhver kunde altsaa selv foretage Rettelsen.

At Bestemmelsen i Valdemars Lov har bragt alle andre Virkninger af Mandhælgsfortabelse end dem, Loven omtaler, til at falde bort, maa antages, og følgelig er ogsaa de gammeldags Regler i J. L. III. 28 om Retten til at saare den Dømte, der have været baade Professor Matzen og Dr. Secher saa paafaldende, bortfaldne som uforenelige med Rigslovens Regel. Men derimod bortfaldt selvfølgelig ikke de særlige Virkninger, den ejendommelige Retløshed eller Formindskelse i Rettigheder, som i Lovene vare knyttede til Ifaldelsen af den dobbelte 3 Mk.s Bøde, f. Ex. altsaa ikke Reglerne i J. L. II. 68—72. Forsaavidt det her blandt andet foreskreves, at den Dømte ikke maatte afhænde sit Gods, før han havde rettet for sig, dannede dette endog et temmelig uundværligt Supplement til Rigslovens Hensigt, som jo faktisk gaar ud paa at tvinge Debitor til at rette for sig ved en Slags daglig Mulkt.

Som det vil ses, indføres der ikke ved Valdemars Lov Exekution i civile Sager*), men i Tilfælde af at en Debitor ikke betaler sin Gjæld, skabes der en Række Straffebøder, og da disse tillægges baade Konge og Bonde, foretager Ombudsmanden Exekution baade til Fordel for Bonde og Konge. Den følgende

*) Den Hovedregel, som Professor Matzen i sin Afhandling i Ugeskr. f. Retsv. for 1869 opstiller, at der paa denne Tid i dansk Ret kun kjendes kompulsive Tvangsmidler mod Debitor, ikke en direkte Fyldestgjørelse af Kreditors Fordring, er altsaa fuldkommen rigtig og stemmende med Rigslovens Regel.

Paragraf i Valdemars Lov (§ 4) drager Omsorg for, at Ombudsmanden ikke slaar sig til Ro, naar den Domfældte betaler, hvad der tilkommer Kongen, men først naar ogsaa „den Fornærmede“ fuldstændig er „tilfredsstillet“.

Hvorlænge man har været fornøjet med dette indirekte Tvangsmiddel mod Debitor og hvilket Omraade dette overhovedet har havt, med andre Ord, i hvilke Sager Mandhælgsfortabelse kunde anvendes, kan ikke undersøges her. Kun skal det bemærkes, at Th. Degns Art. 82, der ellers i civile Sager indfører egentligt Udlæg ved Advocatus*), efter at den dobbelte 3 Mk.s Bod forgjæves er idømt Debitor, synes at gjøre en Forskjel mellem, om der er Tale om „manhæligt maal“ eller ej, saaledes at den nye Bestemmelse om direkte Fyldestgjørelse af Kreditors Krav ved Advocatus mulig kun angaar de Sager, hvor der ikke var Tale om „manhæligt maal“, saadanne Sager altsaa, hvor man hidtil havde været indskrænket til det private Nam i Forbindelse med de i J. L. II. 68—72 indeholdte indirekte Tvangsmidler mod Debitor.

For at vende tilbage til vort egentlige Thema: Spørgsmaalet om Sammenhængen mellem Kongebreve og Mandhælgsfortabelse, saa har Dr. Secher, som en Følge af, at han ikke har behandlet Bestemmelserne om Mandhælgs Fortabelse i Valdemars Lov, men derimod denne Lovs Regler om Kongebreve, faaet et ganske urigtigt Blik paa Betydningen af Valdemars Lovs § 13, som om denne kun indeholdt et Supple-

*) Naar Dr. Secher i sine Undersøgelser angaaende Provindslovenes Exekutionsregler paaberaaber sig Slesv. Stadsret § 79 som Hjemmel for, at »jydsk Ret« fra gammel Tid kjendte Udlæg ved Ombudsmanden, maa det mærkes, at det ikke gaar an uden videre at sammenstille Stadsretter og almindelige Provindslove. Stadsretterne indeholde paa saa mange Omraader speciel Ret, at det ved Undersøgelse af, hvad Landets almindelige Love (Provinds- og Rigslove) hjemle, ikke lader sig gjøre at slutte fra Bestemmelser i Byretter.

ment til Provindslovenes Regler om Procedure i vitterlig Sag, og denne Vildfarelse har atter ført til, at Forf., iøvrigt tildels i Smag med tidligere Forfattere, har forsøgt at paavise en gradvis, regelmæssig Udvikling af Systemet med Exekution ved Kongebreve. Udviklingen skal være denne (Afh. S. 218), at medens „Abels Forordning“ medførte, at den, mod hvem Kongebreve vare udstedte, blev, „naar Forfølgningen var sluttet“, fredløs, saa gjorde derimod „Kristoffers Forordning“ heri „den meget væsentlige Modifikation“: sic tamen quod post publicationem litere regis differatur confiscatio et pena per mensem. Modifikationen i formildende Retning føres saa, hedder det, videre ved Fr. 19. Marts 1282 § 3 og endnu videre ved Fr. 29. Juli s. A. o. s. v. Heraf skal saa udledes, at Formildelserne ere analoge med dem, der fandt Sted i Provindslovenes Regler i Henseende til Mandhælgs Fortabelse: „Fredløshed ombyttes paa almindelig Maade med 40 Mk.'s Bod og de øvrige Bøders Beløb nedsættes efterhaanden“. Men hele denne Theori maa anses for urigtig.

Det er for det første ganske urigtigt at tro, at Valdemars Lovs § 13 og Hf. 1282 § 4 omhandle det selvsamme Institut, kun at den sidstnævnte Lovbestemmelse har svækket de Virkninger, der fulgte af Overhørighed mod Kongebrevene. At Brevene ifølge Valdemars Lovs § 13 blandt meget andet ere blevne benyttede til Exekution hos Stormænd, hvem de underordnede Embedsmænd „ey vil göræ gen“, som Er. sj. L. II, 52 udtrykker sig, er meget rimeligt; men som ovenfor er paavist, er dette i alt Fald kun en forsvindende lille Del af det store Omraade, hvorpaa Kongebreve før 1282 aabenbart ere blevne benyttede, Omraadet for Kongebrevene blev ved Hf. 1282 i høj Grad indskrænket, netop som en Følge af hele den Indskrænkning, Kongemagten ved denne Hf. underkastedes, hele Institutet omformedes og forandredes

til et Supplement til Landslovenes Regler om Exekution, men samtidig udvidedes Retsvirkningen af Forfølgning med Kongebreve i en enkelt Retning betydeligt, derved at det blev muligt ad denne Vej at erholde Udlæg i fast Ejendom, noget som hidtil havde været umuligt. Denne indgribende Forandring i Kongebrevenes Omraade og Virkning kan selvfølgelig ikke paavises uden i Forbindelse med en Fremstilling af Hf. 1282 i sin Helhed og af den Forandring, der ved denne skete med hele den gjældende Ret. Her maa det være nok at paavise, at den regelmæssige Udvikling, som Dr. Secher har funden i Systemet med Kongebreve gjennem det 13de Aarhundrede, den existerer i Virkeligheden ikke.

Den „væsentlige Modifikation“, som ifølge Secher skal være foregaaet i Kristoffers Frd. i Modsætning til Abels Frd., vil ved nærmere Eftersyn vise sig at bero paa en Misforstaaelse. Sammenligner man nemlig Valdemars Lovs § 13 med den Redaktion, der findes af samme i Recension II. (ɔ: den saakaldte Kristoffers Frd.) ses det, at der i Valdemars Lovs oprindelige Text er af den senere Afskriver, i Lighed med flere andre Steder i Loven, gjort nogle Indskud: at Bestemmelsen angaar Kongens Breve „super aliqua causa“, at Bøderne eller Betalingen for hvert Brev ydes ikke alene som Erstatning for Tab, men ogsaa for Umage, at „capitalis porcio“ kun forstaaes „in mobilibus tantum“, og endelig at Konfiskation og Straf skulde opsættes en Maaned „post publicationem litere regis“. Som vi senere skulle se, ere de i Valdemars Lovs oprindelige Text gjorte Indskud helt igjennem kun oplysende Randbemærkninger, og paa samme Maade forholder det sig med de ovennævnte Tilføjelser. Dette vil man ikke være i Tvivl om, forsaavidt angaar de to første, men det forholder sig i Virkeligheden paa samme Maade med de to sidste thi allerede efter Valdemars Lov er det klart, at Straf-

fen for Ulydighed mod Kongebreve ikke er Konfiskation af fast Ejendom, men kun af Løsøre; dette fremgaar af en Sammenligning mellem §§ 13 og 10, i hvilken sidste Paragraf der maa føjes en udtrykkelig Bemærkning til Udtrykket „capitalis porcio“ for at faa dette til at omfatte fast Ejendom. Og hvad endelig angaar Tilføjelsen om, at der efter Offentliggjørelsen (Thinglæsning) af Kongens Brev skal hengaa en Maaned, inden Konfiskation og Straf rammer den Ulydige, da er dette ogsaa kun en oplysende Randbemærkning om en Regel. der i Virkeligheden, skjøndt det ikke udtrykkelig siges, gjaldt efter Valdemars Lov. De tre Breve efter Valdemars Lov have nemlig aabenbart havt en Opfyldelsesfrist af tilsammen een Maaned, regnet fra det første Brevs Offentliggjørelse (Thinglæsning). Ligesom hele Reglen i Valdemars Lovs § 13 er bygget paa kanonisk Ret. saaledes kan man være overbevist om, at ogsaa Opfyldelsesfristen er taget af denne Ret, men efter kanonisk Ret var Fristen efter alle tre „monitiones“ tilsammen een Maaned, saaledes at Fristerne i de enkelte Breve kunde bestemmes forskjelligt (f. Ex. 3 × 10 Dage), naar blot ikke det samlede Antal Dage, der krævedes til Opfyldelse af Fordringen, oversteg 30*).

Ligesom der saaledes ikke existerer nogen Udvikling af Institutet med Kongebreve „fra Abels til Kristoffers Frd.“, saaledes er der endelig heller ikke nogen saadan regelmæssig Udvikling at spore fra Tiden før Frdd. af 1282 til efter denne Tid, selv om man betragter Kongebrevene før 1282 som kun sigtende til at exekvere Domme; thi medens Kongebrevene før kun havde kunnet skaffe Exekution i Løs-

*) »Spatium mensis«. Decret. Grat. c. 1. Caus. IV. qv. 5. For at tage et Exempel fra Danmark, henvises til Bispebrev af 1351 (Pontoppidan Ann. II. 179), hvor Fristen er 10 Dage for hver Monitio og hvor Forpligtelsen skal opfyldes, som det udtrykkelig siges, »infra mensem«.

øre, se vi i Hf. 1282, at de paa en Gang ere i Stand til ogsaa at skaffe Exekution i fast Ejendom. Dette tyder atter paa, at Kongebreve efter Hf. 1282 er noget helt andet, end efter Valdemars Lovs § 13, at der er foregaaet en fuldstændig Omdannelse af de herhen hørende Forhold, saaledes at der i Virkeligheden i Stedet for en stor og omfattende Beføjelse for Kongen til at gribe ind paa en Mængde Omraader er kommen til en Beføjelse, som kun gaar ud paa at lade Kongebrevene tjene som et Supplement til de ordinære Retters Virksomhed.

Imidlertid ere Kongens Breve ogsaa efter Valdemars Lov blandt andet blevne benyttede til Exekution, og da der nu altsaa i den samme Lov findes nævnt to forskjellige Maader, hvorpaa Exekution kunde ske, nemlig dels ved Kongebreve, dels ved Mandhælgsprocedure, burde det paavises, i hvilket Forhold disse to Exekutionsmaader stode til hinanden; om de brugtes hver paa sit Omraade eller mulig mod forskjellige Personer, eller om de maaske benyttedes i de samme Sager, saaledes at man tyede til Kongebreve, naar det almindelige Middel til at tvinge Debitor til at gjøre Ret, ikke slog til. Men paa Grund af vor mangelfulde Oplysning om denne Tids Forhold, lader dette Spørgsmaal sig neppe med Sikkerhed besvare og Besvarelsen vanskeliggjøres desforuden derved, at Kongebreve ikke paa denne Tid kunde give Ret til Exekution i fast Ejendom; der mangler altsaa det væsentlige Kjendetegn, som efter 1282 skjælner Forfølgning med Kongens Breve fra almindelig Retsforfølgning. I hvert Fald er det klart, at Besvarelsen af det fremsatte Spørgsmaal forudsætter mere Kjendskab til Hf. 1282 og den derved foretagne Forandring i Systemet med Kongebreve, end man hidtil har havt, og Spørgsmaalets Besvarelse maa derfor henvises til en senere Undersøgelse af denne Haandfæstning. Kun

saa meget skal allerede her bemærkes, at selv om man antager, at de to Exekutionsmaader ere før 1282 blevne anvendte mod de samme Personer og i de samme Sager, er det en stor Fejltagelse at tro, at Virkningen af Overhørighed mod Kongens Breve skulde være identisk med Virkningen af Mandhælgsfortabelse. Allerede det, at den samme Lov giver Regler for de to Instituter, modbeviser Theorien om, at de skulde være aldeles af samme Art og medføre de samme Retsvirkninger; en Sammenligning mellem Bestemmelserne i Valdemars Lovs §§ 13 og 3 vil ogsaa vise, hvor urigtig hin Paastand er. Ikke desto mindre har Dr. Secher (Afh. S. 222) villet reducere Virkningerne af Overhørighed mod Kongebreve saaledes, at disse Virkninger bleve ganske identiske med Virkningen af Mandhælgs Fortabelse, som disse stillede sig „i yngre Tid", men dette opnaar han kun ved at fravige Ordene i § 13 i Valdemars Lov.

Der staar her med tydelige Ord, at Virkningen af Overhørigheden viser sig i to Retninger, nemlig for det første derved, at Vedkommendes Hovedlod i Løsøre konfiskeres og — med Fradrag af, hvad Sagsøgeren skal have — tilfalder Kongen, og dernæst derved, at Kongen kan straffe ham efter sit Behag (pro sue libito voluntatis) eller „æftær sint wald", som den gamle danske Oversættelse har. Det er en Misforstaaelse, naar Dr. Secher (S. 224) uden videre erklærer en saadan Straf for at være uhørt i det 13de Aarhundrede, og det er en Vilkaarlighed, naar han sammesteds ændrer Straffen til at være Mandhælgsfortabelse. Vi henvise til, hvad ovenfor er udviklet, hvorledes Ulydighed mod Kongebreve er en Majestætsforbrydelse, der her, i Lighed med, hvad der i det 13de Aarhundrede var ganske almindeligt i Udlandet, blev belagt med en Straf, som overlodes til Kongens Fastsættelse, paa samme Maade som Straffen for grovere

Infractiones pacis regiæ*). Parallelen med hvad Kongen, „som er indtraadt for den private Sagsøger“, kan gjøre mod Forbryderen og hvad en privat Sagsøger kan gjøre mod den, der har mistet sit Mandhælg, er i ethvert Fald vildledende. Det bemærkes i J. L. II 87, at Kongens Straffemyndighed er af en ganske anden Karakter end den Privates Selvtægt. Kongen straffer for „rættæns sak oc kunungs wald oc æi foræ hæfnd“, men den Private gjør det „for hæfnd“. Sagen er nemlig f. Ex. i nærværende Tilfælde, at selv om man vil sige, at det, der overgaar den, som er ulydig mod Kongebreve, kun er „Fredløshed“, saa er det dog en ganske anden Fredløshed end den, der kunde indtræde som Følge af Søgsmaal til Mandhælgs Fortabelse fra en Privat. Ligesom det af Er. sj. L. II 52 fremgaar, at Dom paa Herredsthing til Mandhælgs Fortabelse kun bevirkede, at Mandhælget tabtes inden Herredet**), saaledes er det vel indlysende, at selv om Domhaveren efter samme Artikel lod den Dømte kalde til Landsthinget og „tog hans Mandhælg“ ogsaa dèr, saa indtraadte Fredløsheden kun i den Retskreds, hvorover Landsthinget havde Jurisdiktion, altsaa i vedkommende Provinds***). Anderledes var derimod Forholdet efter Valdemars Lovs § 13. Vil man sige, at Forbryderen her blev „fredløs“, maa det i ethvert Fald fastholdes, at han „kom i Rigens Acht“, han blev fredløs i hele Riget (fordi han forsaae sig mod Rigets Herre) og maatte altsaa eventuelt gaa i Landflygtighed for at undgaa Straffen†). Alene af

*) Nedenfor skal det blive paavist, hvilken stor Lighed der findes mellem Udviklingen af Kongens Jurisdiktion her og i England.

**) Westgöta Lag III 80: læggia friþløs ivi hæraþ.

***) Westg. L. III 68; døma friþløs um alla lagsæghu.

†) Westg. L. Add. II 7. 20: biltughæ vara iuir alt rikit. — Wilda (Strafrecht S. 885) kalder Mandhælg Heradsfrieden og, naar denne er lyst til Landsthinget, Landesfrieden; der bør desforuden tales om en Rigsfred eller en Kongefred. — Ligesom Virkningerne af

denne Grund bør Parallelen med Mandhælgsfortabelse udelades, men hvad der end mere taler for at undlade denne Sammenstilling er, at Straffen i Valdemars Lovs § 13 overhovedet ikke uden videre kan betegnes som Fredløshed, ikke engang som Fredløshed i Riget; thi det er klart, at hvis Kongen kunde, efter at Overhørigheden var begyndt, faa fat i Vedkommende, saa var han ingenlunde indskrænket til at landsforvise ham, men Forbryderen var undergivet Kongens Domsmyndighed og kunde af ham straffes „æftær sint wald"; der mangler nemlig den Bestemmelse, at der skal gives den Fredløse en vis Frist til at flygte (Wilda 168), som ellers findes fastsat i Landslovene (Sk. L. XIV 5. V. sj. L. III 13. Er. sj. L. II 18. J. L. II 22). Først ved Hf. 1282 § 2 foretoges der den væsentlige Ændring i den hidtil gjældende Rigslovgivning, at der overalt, hvor Nogen dømtes til Straf paa Liv og Lemmer, skulde gives ham den Frist til at flygte ud af Riget, som staar i Lovbøgerne ɔ: i Provindslovene.

II. Brud paa Kongens Fred.

§ 14. Om Straffen for Voldtægt (§ 17) i Valdemars Lov.

Som allerede foran anført, opstilles Fredsbevaring paa denne Tid i alle Lande som Kongens vigtigste Opgave (Wilda S. 255 flg.) og Freden tænktes bedst bevaret ved for Fredsbrud at fastsætte strænge Straffe,

---

Bann vare stærkere, naar det drejede sig om Overtrædelse af et Kongebud, end naar det angik Befalinger, udstedte af en Embedsmand, — paa samme Maade er der her Forskjel i Henseende til Virkningerne af Ulydighed mod Kongens Bud eller Kongens Domme og af Overhørighed mod Embedsmænds Befalinger eller underordnede Retters Domme. Wilda 473.

hvis Exekution uden mange Formaliteter overlodes til Kongen, saaledes at man, som for at anspore ham til Virksomhed i Retning af Forbrydernes Afstraffelse, i Reglen lod Forbryderens Formue tilfalde ham. Oprindelsen hertil maa søges i kanonisk Ret, der hævder, at Kongens Hovedopgave ved Siden af at beskytte Kirken er at straffe Forbrydere c. 39 Caus. 23 qv. 5: Sunt quædam enormia flagitia, quæ potius per mundi iudices, quam per antistes et rectores ecclesiarum vindicantur . . . Hujusmodi reos reges et principes mundi damnant. Ergo non sine causa gladium portant, qui talia scelera diiudicant. Sunt enim maxime constituti propter latrones, homicidas, raptores, ut et illos damnent, et alios timore suo compescant, cfr. c. 31 eod. I Tyskland synes Kejserens Omsorg for Rigslovgivningen i det 12te Aarhundrede endog væsentlig kun at have bestaaet i Vedtagelsen af de saakaldte „Landfrieden" med de deri indeholdte strænge Straffe mod Fredsbryderne (Eichhorn § 262, Waitz VI 419, se Henrik IV's Const. pacis generalis (Pertz. Legg. II 60) af 1103 og de i Long. Lensret II 27, 53 og V 10 optagne Rigslove af 1156, 1158 og 1187); men i den sidste saakaldte Constitutio pacis, der falder før det af os her omhandlede Tidspunkt, Frederik II's af 15. Aug. 1235, Pertz II 313, bruges Udtrykket Const. pacis dog ganske vist i meget vid Betydning, idet denne Lov omhandler en Del forskjellige Æmner, som kun i fjærnere Grad vedrøre Fredsbevaring. Valdemars Lov kunde med samme Ret være kaldt en Landefred.

Udviklingen i Danmark har gaaet i samme Retning, det har formentlig fra gammel Tid været Kongens vigtigste Opgave at sørge for Fredens Bevaring, og for at kunne røgte denne sin Pligt har han været udrustet med en særegen Straffemyndighed, der udmærkede sig ved strængere Straffe og en hurtig Retsforfølgning. Vi se f. Ex. Knud VI i sin Frd. om

Manddrab i Skaane af 28. Decbr. 1200 (Sk. L. V. 1—6. And. Sun. V. 3) i Indledningen udtale, at han vil bestræbe sig for, at Freden bevares i Skaane, hvorfor han træffer en Del Bestræbelser ganske i Smag med dem, der i de tydske Const. pacis bleve trufne mod Fredsbryderne. Meget mærkeligt er det f. Ex. at se, at der i Knud VI's Frd. træffes strænge Straffebestemmelser mod den, der dræber en Bonde, medens han pløjer, hvilket netop ogsaa i Tydskland fremhævedes som et grovt Fredsbrud (Waitz VI, 441).

Ligesom det kan antages, at Fredsbevaring allerede før Valdemars Tid har hørt til Kongens særegne Opgave, saaledes indskjærper Fortalen til hans Lov dette paa en særdeles indtrængende Maade. Fredsbevaring fremtræder i Fortalen utvivlsomt som Kongens Hovedopgave, saaledes at Undersaatternes Lydighedspligt paa en ejendommelig, og for Datidens Forhold karakteristisk Maade sættes i Forbindelse med Kongens Opfyldelse af sine Pligter til at skaffe Fred. Det er derfor kun naturligt, at vi her i Valdemars Lov finde de groveste Fredsbrud nævnte og belagte med strænge Straffe; men Ligheden med Forholdene i Tydskland og England standser ikke her; i begge disse Lande er Infractio pacis og de strænge Straffe mod Fredsbryderne paa en ejendommelig Maade sammenstillet med Straffene mod Contemptores jussionis regiæ eller med Contemptus brevium (Waitz IV, 407—8. Gneist. Engl. Verf. Gesch. 147. Wilda 254) og ganske den samme Sammenstilling findes her i Valdemars Lov. Det er allerede foran berørt, at Straffen i Valdemars Lovs § 13 for Ulydighed mod Kongebreve er, — afset fra den ejendommelige Regel om Kongens vilkaarlige Bestemmelse af Straffen —, væsentlig i Overensstemmelse med Straffen for de groveste af de her nævnte Fredsbrud.

Det er altsaa ganske i Overensstemmelse med Tidens Aand, naar vi i denne Rigslov eller Forfat-

ningslov træffe Bestemmelser om strænge Straffe mod Fredsbrud, men det Spørgsmaal opstaar nu, hvorledes disse Straffe forholde sig til de i Provindslovene for lignende Forbrydelser fastsatte Straffe, og særlig da, hvorledes den samtidig med Lovens Givelse udstedte jydske Lovbog, i hvilken Loven jo endog blev tilføjet, forholder sig til de samme Forbrydelser. Vi skulle derfor gjennemgaa de enkelte §§ for nærmere at søge Oplysning om dette Spørgsmaal og for overhovedet at oplyse Bestemmelsernes Betydning.

I den gamle danske Oversættelse lyder § **17** (15) saaledes: Hwo sum takær kunæ mæt wald, han scal mistæ sin hals, oc cunæ fyrtiugh marc at boot, oc kung hans houæth loot. Ved denne Oversættelse er der dog det at mærke, at „kunæ" maa forstaaes som lig med Kvinde, da Originalen har Mulier.

Straffen for Voldtægt er i Sk. L. og i begge de sjællandske Retsbøger fastsat til en Bøde af 40 Mk. til den krænkede Kvinde og 40 Mk. til Kongen (Sk. L. XIII, 4. V. sj. L. II, 37. Er. sj. L. II, 20). Stemann (S. 614) har imidlertid gjort opmærksom paa, at And. Sunesen V. 19 anfører blandt Orbodemaal, der medfører Fredløshed, Bortførelse af en Andens Forlovede, Hustru, Moder, Søster eller Datter, medens han paa et andet Sted i Overensstemmelse med den tilsvarende Bestemmelse i Sk. L. kun sætter 40 Mk.s Bøder som Straf for Voldtægt. Jydske Lov fastsatte derimod Fredløshed som Straf for denne Forbrydelse. Af Stadsretterne straffer gl. slesv. Stadsret Voldtægt med 40 Mk.s Bøder (Art. 12), men Riberret af 1269, Art. 3 (8) har Dødsstraf: quicumque mulieri fecerit violenciam .... capitali sententia subiacebit, ligeledes Roskilde Stadsret c. 2 og Erik Glippings almindelige Stadsret c. 3 (mysthe sitt hofvet).

Spørgsmaalet er nu, hvorledes J. L.'s Bestemmelse om Fredløshed som Straf for Voldtægt kan forliges med den samtidige Rigslovs Fastsættelse af Dødsstraf for samme Forbrydelse*). Ganske vist er det rimeligt, at Lovbogen var skreven færdig, inden Loven delibereredes paa Rigsdagen i Vordingborg, og det kan tænkes, at man undlod at rette J. L. efter Loven, men Thord Degns Art. 97 ses at fastholde Fredløshedsstraffen for Voldtægt paa en saadan Maade, at det vistnok forudsættes, at Reglen i J. L., hvortil Th. Degns anførte Art. aabenbart kun skal være et Supplement, er i fuld Kraft. Sagen forholder sig derfor snarere saaledes, at Valdemars Lovs Straffebestemmelse er bestemt til at gjælde om et særlig kvalificeret Tilfælde af Voldtægt ved Siden af Provindslovenes mildere Straf for Forbrydelsen i Almindelighed.

Der gjøres i J. L. en bestemt Forskjel mellem om den, der har begaaet en Forbrydelse, bliver, som Loven kalder det, „takæn" i Forbrydelsen, bliver greben paa fersk Gjerning, eller ikke. Interessant i denne Henseende er navnlig J. L. II, 87 og 88 hvor der handles om det Tilfælde, at Nogen takær Noget i Hænde paa Tyven: man skal da binde det paa hans Ryg og overgive ham til Kongens Ombudsmand, og hvis det Stjaalne er under $^1/_2$ Mk. i Værdi, skal Ombudsmanden have Thingdom for, hvad Tyven „hauer forgørth meth thilikest gærning" (eller styld). Var derimod det Stjaalne af $^1/_2$ Mk. eller mere Værdi, da maa — hedder det i Art. 88 — Ombudsmanden hænge ham uden Dom og have ikke Synd deraf, fordi hans (Tyvens) Gjerning haver fordømt ham og

*) Dødsstraf synes at have været den almindelige Straf for denne Forbrydelse i Norden; den henregnedes til de Fredsbrud, hvorved Kongens Fred i ganske særlig Grad krænkedes, se Wilda, S. 832, C. J. Schlyter, Utkast til Edsøreslagarnes Hist. Jur. Afh. I, 58.

fordi Ombudsmanden lader ham hænge „for rættæns sak oc kunungs wald“ og ikke for Hævn. Men Bonden maa ej hænge sin Tyv, fordi han gjør det af Hævn, og skjøndt der gjøres Uret mod ham, maa han dog ikke være sin egen „rættær“. Der er her Spor af, at noget nyt kjæmper med noget gammelt; det gamle var, at Bonden, naar han tog en Tyv med Kosterne, uden videre selv hængte ham; men det forklares nu, hvorfor dette ikke kan gaa an, nemlig fordi Ingen mere maa tage sig selv til Rette. Istedetfor Bonden selv træder nu Kongen ind og lader ved sin Ombudsmand Tyven hænge, som det hedder, uden Dom ɔ: uden Thingdom, ligesom Bonden før havde havt Ret til at gjøre. Ganske anderledes forholdt det sig derimod, naar Tyven ikke grebes paa fersk Gjerning. J. L. II, 107 og 108 bestemmer da, at naar han blev med Nævninger svoren til Tyv, skulde han lægge ud først saa meget, som Sagsøgeren „fældæ ham til“, Tvigild og til Kongen 3 Mk., medmindre han til Thinge „gangær with thiufnæth“ eller dette hittes i hans Hævd, thi i saa Fald gik det ham som andre Tyve og Kongen tog hans Hovedlod.

Paa samme Maade som med Tyveriforbrydelsen forholder det sig med en stor og vigtig Klasse Forbrydelser, hvormed Provindslove og Rigslove i særlig Grad beskjæftige sig, nemlig Forbrydelser mod den særlige Fred, der var lyst over visse Steder*). Det er i Udlandet paa denne Tid Skik, at Kongen i særlig Grad sørger for Fred paa visse Steder, hvor Fred var absolut nødvendig: i Leding, paa Thinge, i eget Hus, paa Torve o. s. v., og dette skete paa forskjellig Maade. Man talte i England om Kongens Fred, som var given enten per manum eller per brevem regis, og man har i Tydskland talrige, af Kongerne givne, særegne Fredsbestemmelser. Vore Provindslove

*) Om Kongens Fred, se Wilda, Strafrecht, S. 253 flg.

bære Spor af en lignende Virksomhed fra Kongernes Side (And. Sunesen V. 19. Er. sj. L. II, 5 og 6. V. sj. L. II, 30 o. s. v.). At disse Bestemmelser om særegen Fred skyldes kgl. Forordninger, bestyrkes ikke blot ved disse Bestemmelsers Indhold og ved Analogier fra Udlandet, men tillige ved Knud VI's Frd. af 28. Decbr. 1200, hvis Bestemmelser om Fred paa særegne Steder og Tider findes optagne i Skaanske Lov. Det kan vel antages, at det paa samme Maade skyldes kgl. Frdd., naar de andre Provindslove indeholde lignende Bestemmelser. Særlig kan det formodes, at J. L.'s Regler i denne Henseende (III, 22 og 23) skyldes Initiativ fra Kongens Side, i alt Fald indrømme de da Kongen en ganske særegen Stilling til Brud paa de her nævnte særlige Arter af Fred.

De nævnte to Kapitler angaa Drab (eller Saar) foretaget i Leding, i „Samneth", paa Thinge, Thingvejen, i eget Hus, i det Herred, hvor Kongen er, paa Kirkegaard, i Kjøbing og paa Bonden, der holder paa sin Plov, samt (i c. 23) Drab paa den, der alt har givet Bøder*). Der bestemmes for slige Drab Bøder af en vis Størrelse, som, „hvis han beholder sin Fred", udredes af Forbryderen selv, men hvis han flyer fredløs, udredes af hans Frænder; men det hedder saa i c. 23: Æn worthær noker man taken (for) thylikæ gærningæ, sum saght ær i thessæ tu kapitlæ (22 og 23), oc rættær kunung yuær hannum. tha bøtæ hans frændær aldær thyt sithær**) twa sal thær ættebot hetær. forthi thet stær hin foræ fullæ frithløs mal, thær kunung latær yvær hans hals rættæ. Atter her se vi altsaa, at den Omstændighed om Vedkommende bliver „taken" for slige Gjerninger, spiller en stor og indgribende Rolle med Hensyn til Straffens Størrelse

*) Se lignende Bestemmelser i Er. sj. L. II, 3—9, V. sj. L. II, 29—31, Sk. L. V. 3—8.

**) Se med Hensyn til Tvivlen om den rette Text her Kofod Anchers Udg. af J. L., S. 287.

hed og Idømmelse. Den almindelige Straf af Fredløshed forvandles saa til Dødsstraf, idømt af Kongen*). Paa samme Maade forholder det sig endvidere med Forbrydelsen Mordbrand (J. L. III, 66); bliver Forbryderen „taken with“, har han forgjort sin Hals, men „worther han fæld at loghum“, skal han rømme Landet. Ogsaa J. L. III, 67 om „stighæman“ skjælner mellem, om han bliver „takæn with the gærning“, i hvilket Tilfælde Stimanden ubetinget har forgjort sin Hals, og det Tilfælde, at han „fallær at loghum“, hvor han selv skal „wæræ i kunungs wald, forthi frith scal hwar man styrki“.

Jeg formener nu, at Forholdet mellem J. L., der fastsætter Fredløshed som Straf for Voldtægt, og Rigsloven, som fastsætter Livsstraf, er det samme som ved de andre ovenfor nævnte grove Forbrydelser angivne, nemlig, at Livsstraf, exekveret af Kongen, er Straffen for Voldtægt, naar Forbryderen gribes paa fersk Gjerning**), saa at Valdemars Lov altsaa forudsætter, at dette har været Tilfældet, medens derimod Lovbogen kun omhandler det Tilfælde, at Forbryderen bringes for Retten som mistænkt for Forbrydelsen, og dèr sværges skyldig. Med Hensyn til Lovbogen har Forudsætningen sin Rigtighed; den handler i II, 16 virkelig udelukkende om det Tilfælde,

---

*) De eneste Steder i de andre Provindslove, hvor Kongens Straffemyndighed omtales, synes at være Er. sj. L. II, 8: tha (naar Vedkommende bliver fredløs for Drab i Kirke, i egen Gaard eller Hus) a kunung at rætæ yui hanum sum yui the ær føræ ær um mælt — og Er. sj. L. II, 22 om Kongens Ret til at skyfle (se herom nedenfor).

**) Se ogsaa Cod. 9—13, Schlyter, Jur. Afh. I, 84, samt det hos Wilda, S. 833 Note 4 citerede Sted af Uplandslov, Kg. B. 6, § 1, der ganske stemmer hermed. Efter hvad Wilda bemærker, S. 834 Note 1, er Udviklingen fra den ældre til den yngre Gulathingslov i Henseende til Straffen for denne Forbrydelse ganske som Forholdet mellem de ældre danske Provindslove og Valdemars Lov.

at Sandemænd ville sværge Forbryderen fredløs, medens det Tilfælde, at Forbryderen er „takæn with“ Forbrydelsen, ikke omtales. Grunden hertil er formentlig, at man har ønsket at indsætte Bestemmelsen om Straf for Voldtægt, naar Forbryderen blev greben paa fersk Gjerning, i Rigsloven. At virkelig Forholdet mellem J. L. og Rigslovens Straffebestemmelser for Voldtægt maa være det her antagne, bestyrkes i høj Grad ved Bestemmelsen i Roskilde Stadsret af 1268, Art. 2. De raptu: Item statuimus quod si (quis) virginem uel mulierem rapuerit et eis violenciam fecerit, prout regie maiestati placuerit, capitali subiacebit sentencie, si in facto fuerit deprehensus, si autem non fuerit deprehensus in facto, nec confessus, nec convictus, ter XII manu se defendet o. s. v. Kun ses det af denne Bestemmelse, at den almindelige Regel De sententia capitali i L. 16 Cod. (9—47), nemlig at denne Straf ikke maa idømmes, medmindre Forbryderen enten har tilstaaet, eller er bleven convictus ved overensstemmende Vidnesbyrd, eller er greben paa fersk Gjerning, formentlig har havt større Indflydelse paa denne Stadsrets Bestemmelser end paa den almindelige Lovgivning, thi denne synes ikke at sætte Vidnebevis i Klasse med Paagribelse af Forbryderen paa fersk Gjerning.

§ 15. Valdemars Lov §§ 18—22.

Latrones publici (Hskr. Nr. 12 i 8vo Arn. Magn. tilføjer: ut fures) suspendio punientur et capitalis porcio cedat regi. — Den gamle danske Oversættelse har mindre korrekt: Thiuuæ scul hængis oc opeenbar røuær sinæ hals mistæ, oc kung hauæ theræ houæth loot (§ 18).

Provindslovene kjende kun i lidet Omfang en sær-

egen Røveriforbrydelse*), men synes at have indbefattet denne Forbrydelse under Ran eller Hærværk. Sk. L. VII, 15 kjender mulig Kirkerøveri som en særegen Forbrydelse (Rosenvinge Retsh. S. 293) og And. Sunesen synes (VII, 11) endog at kjende den egentlige Røveriforbrydelse, idet han taler ikke blot om Ecclesiarum effractor, men ogsaa om Sicarius, qui ut possit predam et spolia per latrocinia obtinere, uite non parcit bestiarum more, men som det vil ses, er Røveriet her forbundet med Drab. Derimod kjender J. L. den rene Røveriforbrydelse, se III, 67, omend den kun har en speciel Art af Røveri for Øje, nemlig det saakaldte Stirov. Der trængtes derfor vistnok paa alle Retsomraader til en Straf for „aabenbare Røvere“, og det er denne Straffebestemmelse, vi her finde i Valdemars Lov.

Det er i Udlandet almindeligt fra gammel Tid at straffe aabenbare Røvere (med hvem Tyve, grebne paa fersk Gjerning, sammenstilledes) med Galgen, og det indskjærpes jævnlig i de tydske Kejseres Forordninger, at denne Straf bør anvendes paa Grund af det grove Fredsbrud, der ligger i denne Forbrydelse. Det hedder saaledes f. Ex. i Kejser Frederik I's Brev de pace tenenda af 1156 i § 7: Publici latrones et conuicti antiqua damnentur sententia, og denne gamle Straf var Hængning. Maaske er det ikke tilfældigt, at Valdemars Lov bruger det samme Udtryk, publici latrones, som det, der bruges i Kejser Frederiks Brev; da dette er optaget i den her tillands uden Tvivl vel kjendte Longobardiske Lensret II, 26, og følgelig kan have været kjendt her længe før Valdemars Lov affattedes**), er det ikke umuligt, at denne Lov har

---

*) Det samme er Tilfældet med kanonisk Ret, der ikke ret kan skjælne mellem Tyveri og Røveri. Decr. Grat. c. 13 Caus XIV. qv. 2.

**) Det berettes af Saxo (Müllers Udg. S. 616), at Kong Niels af Sparsommelighed nedsatte sin quotidiana militia til sex eller syv »Skjolde« ob exturbanda latrocinia. —

taget Bestemmelsen (eller at denne oprindelig er indført i en ældre Rigslov) fra Lensretten. Er dette Tilfældet, maa det fremhæves som karakteristisk, at man i Valdemars Lov kun finder bestemt Straf for Latrones publici, men at man har udeladt „et convicti". Sagen er nemlig, at ifølge L. 16. Cod. (9—47) var den Omstændighed, at Nogen blev „convictus" med Vidner ganske identisk med Hensyn til Straffens Størrelse med det Tilfælde, at Forbryderen blev greben paa fersk Gjerning, men som foran bemærket, stod Sagen ikke saaledes i dansk Ret; dèr skjælnedes mellem Paagribelse paa fersk Gjerning, hvor Dødsstraf exekveredes af Kongen, og de Tilfælde, hvor Forbryderen først senere paagrebes; her var Straffen i Reglen kun Fredløshed. Selv med Hensyn til Stirov skjælner J. L. paa denne Maade, omend Straffen ganske vist for det Tilfælde, at Vedkommende ikke blev greben paa fersk Gjerning, mod Sædvane ikke er Fredløshed, men at være i Kongens Vold. Det kan derfor vistnok antages, at det forholder sig som med Hensyn til den forrige Forbrydelse, nemlig at Valdemars Lov ved Udtrykket publicus latro har villet udtrykke, at den kun mente en saadan Røver, som var greben paa fersk Gjerning, ikke derimod den, der røvede paa offentligt Sted, hvilket ellers nok kunde antages paa Grund af, at den følgende Artikel omhandler Rov i privat Hus. —

Quicunque violenter domum alicuius jntrauerit pecudes seu bona alia rapiens, si ei aliquid mali acciderit, sine emenda sit (§ 19). (Hwa sum gæær i annæn manz hws mæt v fyrmd*), mistær han thæræ innæ hand æth footh, hin fæær æi boot).

Den Forbrydelse, der her omhandles, er aabenbart Hærværk, den med Brud paa Husfreden forbundne Voldshandling, men Bestemmelsen staar paa

*) Er. sj. Lov II, 16. J. L. II, 76.

en ejendommelig mangelfuld Maade, idet den jo, som manglende egentlig Straffebestemmelse, aabenbart forudsætter andre Lovbestemmelser om Forbrydelsen, til hvilke Rigsloven nu leverer et Supplement ved at tillade den Overfaldne at værge sig mod den Indbrydende, uden at denne kan fordre Bøder i denne Anledning.

Det forholder sig nu som bekjendt saaledes med Hærværk, at denne Forbrydelse efter de i Øst-Danmark gjældende Provindslove kun kunde udøves af en Mand, ledsaget af fem fuldtbevæbnede Mænd, og Forbrydelsen straffedes saa med Bøde af 40 Mk. til den Fornærmede og Kongen. Den af een Mand forøvede Voldsomhed af lignende Art, var ikke Hærværk og straffedes kun med 3 Mk.s Bod (Knud VI's Frd. 1200. Sk. L. V. 4. And. Sun. V. 18. V. sj. L. II, 32. Er. sj. L. II, 20, 29, 30). Derimod fastsætter den gamle slesvigske Stadsret Art. 49, at Hærværk kan begaaes af een Mand, og J. L. II, 30 har samme Bestemmelse, men den Regel, som den slesvigske Stadsret yderligere tilføjer: Si vero in domo uel uerberatus fuerit uel uulneratus, emendationis nichil accipiet, findes ikke i J. L., hvorimod det vil ses, at det er denne Regel, som nu findes indført i Rigsloven*). Grunden til, at denne Bestemmelse ikke er indført i J. L., men forbeholdt Rigsloven, maa vel være den, at man har ment, at en saadan Regel burde gjælde for hele Riget. Stemann har (Retshist. S. 667) bemærket, at den i J. L. indeholdte Regel om, at Hærværk kunde begaaes af een Mand, efterhaanden synes at have gjort sig gjældende i hele Riget, og det samme blev selvfølgelig Tilfældet med denne specielle, i Rigsloven optagne Tillægsbestemmelse, se Ribe Stadsret

*) Knud den Stores engelske Lov II, 62 indeholder ganske den samme Regel om den, »qui domum alterius invaserit« (hâm-sôcne) . . . and gif hine man þær âfylle, liege ǽgilde.

Art. 4, Erik Glippings alm. Stadsret af 1269 c. 4. Maaske forholder det sig saaledes, at man, da Valdemars Lov blev givet, ikke har kunnet enes om at indføre Reglen om, at een Mand kunde begaa Hærværk i hele Riget, hvorimod Enighed er opnaaet om at indrømme den Angrebne Straffrihed, for hvad han tilføjede Angriberen eller Angriberne. Senere er man saa gjennem Praxis kommen til fuldkommen ensartede Regler om Hærværk i hele Riget. Det skal bemærkes, at medens J. L. II 30, der omhandler Hærværk, som sagt ikke har Regler om Straffrihed for den, der værgede sig herimod, saa indeholder derimod J. L. III 22, der handler om den, som paa de særlig fredlyste Steder „aræth wetær", den Regel, at den, der værger sig, er sagesløs: for thy at hwær man ær louæth mæth allæ loghum at wæriæ sik sialf (Fr. 45 § 4 Dig. (9—2). Da Reglen om Nødværge her opstilles som selvfølgelig, kunde man sige, at Meningen med Rigslovens heromhandlede Bestemmelse vel altsaa var, at selv det, der maatte betegnes som Overskridelse af Nødværgeretten, i dette Tilfælde er straffrit; men Rigslovens Mening er sikkert en anden (Rosenvinge, Retshist. S. 379), thi det maa erindres, at J. L. III 22 taler om det Tilfælde, at der er Fare for Livet, medens Rigsloven handler om et Tilfælde, hvor Voldsmanden nærmest vil røve Kvæg eller andet Gods, og hvor Faren for Livet i alt Fald er fjærnere. Det er formentlig et helt nyt Nødværgetilfælde, som her omhandles, og det er, som Reglerne om Voldtægt og Røveri, især rettet mod den Fare for Freden, som fulgte med Uddannelsen af en særegen Krigerstand og med dennes Voldsomhed mod fredelige Borgere og Bønder, særlig ogsaa mod det i denne Tid almindelige, ulovlige og voldsomme Gjæsteri*). Desuden maa det vistnok

---

*) Dette bestyrkes ved Riberrets c. 4 (9) Quicumque alium domi cum armata manu visitauerit . . . et domesticus necessitate vite

antages, at Bestemmelsen er rettet mod ulovlig Tagelse af Nam. J. L. II 59. Th. Degns Art. 37.

Item qui vædde (Arn. Magn. Hskr.: wæddæ) et waræ exhibet in morte (mortem) hominis non conuicti jn placito, puniatur in Xl[ta] marchis denariorum et sequaces quilibet in tribus marcis (§ 20). —

Da denne Bestemmelse frembyder særlige Vanskeligheder for Fortolkningen, navnlig i Henseende til Forstaaelsen af Ordene „vædde et waræ“, skal saavel den danske Oversættelse som den tilsvarende Artikel i Recension II her anføres:

Hwo sum sættær wæth æth waræ for annæns manz døthær, thær æi for wunæn ær a thingi, han giald kung fyrtiugh mark, oc hwær, thær i til ful, thre marc.

I Recension II overskrives Artiklen: De emendis og lyder saaledes: Quj wæth et waræ jn placito exhibet in mortem hominis non convictj et eum occiderit, jllorum occasione verborum puniatur in Xl marcis a rege et sequaces eius quilibet in III marcis.

Det tvivlsomme er, hvad der skal forstaaes ved vædde. wæddæ eller wæth og waræ. At det første Ord skal læses som wæth, er sandsynligt (vædde eller wæddæ er formodentlig kun Fejlskrifter), og at wæth betyder Pant, er sikkert nok. Derimod er det ikke klart, hvad waræ betyder, men jeg formoder, at dette Ord betyder Borgen, Kaution, og er en Forkortelse for war(n)æ(th) eller warthnæth. Ordet forekommer i Er. sj. L. II 51: tha skal han hanum warthnæth (warnæt, wortnet) sættæ, at han standær hanum til ryttæ, og det staar altsaa ogsaa her i Forbindelse med Verbet at sættæ; men hvad der dog især taler for, at wæth

---

sue compellente se defenderit . . . . quodcunque damþnum inde obtinuerit satisfactione careat emenda.

og waræ maa være wæth og warnæt, er Sk. L. X 2: Gribes Nogen ved Stubben i anden Mands Skov, saa at han ikke kan nægte (Forbrydelsen), da bøde han 6 Øre, og de Bøder fæste han dèr, hvor han bliver taget, og for at de Bøder ikke skulle nægtes senere (dylias), tha sætæ han wæth; har han Intet at sætte wæth med, da fare Ejeren af Skoven med ham til første By ok fa thær fore sik ællær wæth ællær uarthnæth o. s. v. Formentlig har „væth eller varnæth" været et almindelig kjendt Udtryk for den Sikkerhedsstillelse, der i visse Tilfælde kunde fordres for Erlæggelsen af Bøder, se Matzen: Den danske Panterets Historie S. 118 flg.

Men selv om man gaar ud fra, at de nævnte Ord maa forstaaes paa denne Maade, er ingenlunde al Tvivl om Artiklens Forstaaelse hævet; thi i hvad Øjemed sker denne Sikkerhedsstillelse? Er det for at den, der stiller Sikkerheden, ikke skal dræbe en sagesløs Mand, som han havde undsagt, eller er det Sikkerhedsstillelse for Bøder, der skulle erlægges i Anledning af, at en Mand er bleven dræbt? Da der vistnok ikke er megen Sandsynlighed for her at træffe en Bestemmelse om Sikkerhedsstillelse for Trusler, end sige da en Bøde til Kongen i Anledning af en saadan, er Artiklens Mening, — hvad jo vel ogsaa „væth og varæ" tyder paa —, vel at fastsætte, at Enhver, der maa sætte Pant eller Borgen for Bøder, der skulle erlægges i Anledning af Drab paa en Mand, som ikke er forvunden til Thinge*), skal straffes med en Bøde til Kongen af 40 Mk. og hver af hans Følgemænd med en Bøde af 3 Mk. Hvis denne Sikkerhedsstillelse

*) Som det let vil ses, er det uklart, om Meningen er, at Sikkerhedsstillelsen skal ske til Thinge, for at Vedkommende kan ifalde Bøden til Kongen, eller om »til Thinge« skal henføres til den Dræbte, saaledes at han maa ikke være forvunden til Thinge.

for Bøder kun kunde forlanges, naar Drabsmanden var greben paa fersk Gjerning, eller — hvad der stilledes lige hermed — naar han tilstod sin Brøde (confessus), saa kunde Artiklens Optagelse her i Loven lettere forklares, thi saa stemmede den med det Princip, som vi have set gjort gjældende i §§ 17 og 18, og som vi skulle se kommer igjen i § 22, nemlig at de aabenbare Forbrydelser i særlig Grad ansaaes som Brud paa Kongens Fred og som en Fornærmelse mod ham. Overfor Provindslovenes Regler om Bøder til Kongen for det ukvalificerede Manddrab, som dels vare altfor milde, dels indbyrdes uoverensstemmende, er det rimeligt her i Rigsloven at se et Forsøg paa at indføre Retsenhed og at skærpe Straffen, hvilket sidste især var nødvendigt overfor J. L.'s forældede Regler i denne Henseende i II 13. Det forholder sig formodentlig med disse forældede Regler som med de ogsaa aldeles antiqverede Regler om Følgerne af Mandhælgs Fortabelse, at Rigsloven har bødet paa de Mangler, Udkastet til J. L. indeholdt i disse Retninger, inden det stadfæstedes som Lov. —

Item si naufragus bondonem aliquem jmpetierit super bonis sibi ablatis, defendet se cum hæretz næfnd, quos discretus aliquis in placito non suspectus nominabit. Si autem exactor aliquem super bonis naufragi eo absente impetierit, XII cognatis se purgabit (§ 21). I den gamle danske Oversættelse lyder Artiklen saaledes: Af nokær skip broth man kær a bondæ, wæri siic meth hæræz næuænd. Sæcthær vmboz man annæn man for goz, thær skipbroth mistæ, æftær the æræ burth, wæri siic mæth tolf mæn eth.

I Provindslovene findes der i Reglen ikke særlige Bestemmelser for det Tilfælde, at Skibbrudnes Gods røves; Sk. L. VIII 1 og 2, And. Sun. VIII 1 og 2 og V. sj. L. indeholde intet herom. Er. sj. L. III 61

synes kun at have Straf for den, der tager Noget af det Vrag, som tilhører Kongens Ombudsmand. Kun J, L. har Regler baade om Ombudsmanden og om den private Mand, der røver fra Skibbrudne, men derimod savnes i J. L. Regler om, hvordan Proceduren skulde være, naar den Skibbrudne beskyldte Nogen for at have taget hans Gods. Denne Lovbog har Reglerne om Herredsnævn umiddelbart efter Reglen om Skibbrud (III 64), men imellem de Forbrydelser, der skulde afgjøres ved Herredsnævn, findes det her omhandlede Tilfælde ikke, hvorimod Rigsloven altsaa her indeholder dette Supplement til Reglerne i J. L. III 63 og 64. Hvad der kan have motiveret denne enkelte processuelle Regels Optagelse i Rigsloven, lader sig ikke sige. Mulig har der været Klage over, at Skibbrudne ikke kunde komme til deres Ret overfor Ombudsmænd og andre mægtige Mænd paa den Maade, hvorpaa disse Sager hidtil ere blevne afgjorte. Naturlig havde det iøvrigt været, om man samtidig hermed havde sat J. L.'s Strafferegler mod dem, der røvede fra Skibbrudne, ind i Rigsloven, saaledes at disse Strafferegler vare komne til at gjælde for hele Riget, men dette skete ikke. Først da inden- og udenlandske Kjøbmænds Klager bleve stærkere og stærkere over begaaet Uret mod Skibbrudne, fastsatte Erik Glipping ved sin Constitutio de naufragiis af 20. Marts 1282, at „leges in libro legali de naufragio, a rege Waldemaro felicis recordacionis, auo nostro edito“ (ɔ: J. L. III 63) for Fremtiden skulde gjælde „apud omnes et singulos in regno nostro naufragium paciuntes“, altsaa for hele Riget.

Om Herredsnævnet i de forskjellige Provindser og den Udvikling, der efterhaanden blev denne Institution til Del, henvises iøvrigt til Stemann S. 168 flg., I. E. Larsen Skr. I 1. 89, Kinch: Om Th. Degn S. 246. Den Omstændighed, at Herredsnævn ikke var synderlig forskjelligt i de tre Retsomraader, gjorde det let-

tere at optage en Regel som den her nævnte i Rigsloven, hvorimod andre processuelle Regler ikke let kunde optages paa Grund af Procesmaadens Forskjellighed i de forskjellige Provindser. Et af de Punkter, hvor der er Afvigelse mellem Provindslovenes Bestemmelser om Herredsnævn, er Nævningernes Udnævnelse. Efter skaansk og sjællandsk Ret udnævntes de af Sagsøgeren, men efter J. L. III 64 af „vmbæsman ællær en vwildugh man". Rigsloven holder sig, som det vil ses, nær til J. L.'s Regel; men den nævner dog ikke Ombudsmanden, men kun den uvillige Mand som den, der udnævnte Nævningerne. Hvem der skulde udnævne den uvillige Mand, siges ikke, uden i Recension II, hvor det bestemmes, at den Skibbrudne selv maatte udvælge ham til Thinge, en ganske ejendommelig Regel, der paa en mærkelig Maade søger at mægle mellem sjællandsk-skaansk Ret, hvor Sagsøgeren havde hele Raadigheden over Nævnets Sammenstilling (dog med en vis Forkastelsesret for Sagsøgte), og jydsk Ret, hvor Sagsøgeren slet ingen Indflydelse havde paa Nævningernes Udnævnelse. Ved Erik Glippings jydske Frd. 1284, jfr. Th. Degn Art. 72, bestemtes det, at Ombudsmanden skulde udvælge den uvillige Mand, samtidig med at man fortsatte Udvidelsen af Herredsnævnets Omraade, hvortil Signalet mulig er givet ved den her omtalte Artikel i Valdemars Lov. Der er iøvrigt vistnok ingen Tvivl om, at Reglen i Recension II om, at den Skibbrudne skulde udvælge den uvillige Mand, ikke er nogen ny Regel; men kun, som saa meget andet i denne Recension, en oplysende Bemærkning til den oprindelige Text i Recension I a. Naar det nemlig bestemmes, at i den Skibbrudnes Fraværelse skulde der benyttes Kjønsnævninger, ikke Herredsnævninger, saa er denne Ændring vistnok kun motiveret ved, at Herredsnævn ikke kunde bruges, naar Sagsøgeren ikke kunde vælge den uvillige Mand. At Rigsloven paa denne Maade søgte at

gaa en Mellemvej mellem skaansk-sjællandsk og jydsk Ret, er jo ogsaa meget naturligt. —

Item si bundo duxerit vxorem alterius et secum in adulterio detinuerit, super hoc conuictus conquerenti in porcione capitali jntegraliter satisfaciat, et capud eius sub potestate sit dominj regis (§ 22). — Hwo sum takær annæns manz kunæ til siic oc hauær i hoor, worthær han for wunæn, gialdæ hin siin houæth loot oc hans håls wæræ i kungæs wald.

Straffen for Hoer var i sjællandske og skaanske Provindslove Bøder Sk. L. XIII 3. E. sj. L. II 2. V. sj. L. II 28 (dog ifølge Sk. L. XIII 3 eventuelt Landsforvisning), men samtlige Provindslove indrømme ved Siden heraf Ægtemanden en Ret til at dræbe Forføreren, naar han grebes paa fersk Gjerning, Sk. L. XIII 1, V. sj. L. II 27, E. sj. L. II 1, J. L. III 37. Derimod maa det fastholdes, at J. L., som Rosenvinge anfører (Retshistorie S. 297 Note e) alene omtaler Privathævnen, men ikke fastsætter nogen Straf i Stedet for denne, naar den Fornærmede stævnede Forføreren til Thinge. Vel har Stemann (S. 325 Note 1) anført J. L. II 18 jævnsides med de ovenfor citerede Steder af skaansk og sjællandsk Ret som hjemlende Bødestraf for Hoer, men dette er sikkert ikke rigtigt. Det er vel saa, at det flensborgske Haandskrift af J. L. har i II 18 „mø æth nokær annæn konæ“, men ligesom allerede denne Sammenstilling af Mø og Kone viser, at der ikke kan være tænkt paa Hoer, saaledes maa det mærkes, at Arn. Magn. Hskr. Nr. 286 fol., det ældste og bedste Hskr. af J. L., har „mø æth ænki“. Der er følgelig kun Tale om simpelt Lejermaal, hvilket ogsaa noksom viser sig i Artiklen, der kun taler om „Frænder“ som dem, der kunne paatale den skete Forbrydelse, og Rosenvinge har altsaa Ret i sin Paastand om, at J. L. ikke kjender anden

Straf for Hoer, end Privathævnen. Dette er særdeles mærkeligt, thi man skulde dog tro, at J. L., som den yngste af Provindslovene, tværtimod maatte have indeholdt Regler, der saa vidt mulig udelukkede og overflødiggjorde Privathævnen, altsaa at den havde skjærpet de Bødestraffe, der formentlig i tidligere Tid have været gjældende i Jylland som i de andre Provindser, men det er saa langt fra, at dette er Tilfældet, at J. L. som sagt aldeles har udeladt enhver anden Straf end Privathævn. End mere mærkeligt bliver dette Resultat, naar henses til, at Gejstligheden aabenbart har spillet en stor Rolle ved Affattelsen af J. L., og at det jo dog snarest skulde antages, at denne vilde have bidraget til at fremme Afskaffelsen af Privathævn ved at give Adgang til ad Rettens Vej at faa Forføreren idømt passende Straf. Som det nu er, vilde, uden for Tilfælde af Privathævn, Sagen stille sig saaledes, at Kirken efter sine Regler excommunicerede Forføreren, uden at den verdslige Straffemyndighed kunde træde til, hvilket i et Tilfælde som dette er imod al gejstlig Ret.

Men Grunden til dette Fænomen ligger i, at man ikke behøvede i J. L. at indsætte nogen Straffebestemmelse for Hoer, fordi der i den samtidig udkommende Rigslov indsattes den Bestemmelse, vi her omhandle. Denne er bestemt til at gjælde for det Tilfælde, at Nogen for Retten bliver forvunden for Hoer, og vedrører saaledes ikke det Tilfælde, at Forføreren bliver „takæn“ i Gjerningen. For dette Tilfælde vedbliver J. L.'s og de andre Provindsloves Regler om Privathævn at gjælde; men for de Tilfælde, hvor Sagen bragtes for Retten, opstiller altsaa nu Rigsloven en ny og langt strængere Regel end Provindslovenes Bødestraf, nemlig eventuelt Livsstraf efter Kongens Bestemmelse. At denne Regel skyldes Gejstlighedens Indflydelse, er vistnok klart, thi den Straf, som foreskrives i Justinians Novelle CXXXV, og den Beskri-

velse, der her gives af Forbrydelsen, synes at stemme med, hvad her er sagt, og Gejstligheden holdt jo som bekjendt paa de romerretlige Regler, hvor den kanoniske Ret, som her, ikke indeholdt nogen Bestemmelse om Straf udover eller ved Siden af den gejstlige Straf. Iøvrigt maa det mærkes, at Bestemmelsen lider af en vis Uklarhed, men det ligger vistnok nærmest at forstaa den saaledes, at den kun angaar det Tilfælde, at Forføreren har taget Kvinden til sig og vedblivende lever aabenlyst i Hoer med hende. Er dette Tilfældet, ses det let, at J. L. sammenholdt med Rigsloven bliver defekt paa dette Omraade; thi i saa Fald mangler det jydske Retsomraade Straf for det Tilfælde, at Forføreren vel ikke gribes paa fersk Gjerning, men heller ikke bortfører Kvinden og lever i Hoer med hende, men hvor Hoerforbrydelsen kan bevises med Vidner. Det ses da ogsaa, at den yngre jydske Ret har stræbt at afhjælpe denne Mangel, thi i Th. Degns Artikler findes i den længere danske Text først i Art. 29 (i den latinske Text Art. 60 jfr. 76) en Regel om det Tilfælde, at Nogen kjendes paa Thinge at have ligget med anden Mands Kone; i saa Fald skal han strax gribes og halshugges. Kjæres der derimod over ham paa Thinge, da er Straffen, naar han overbevises med Kjønsnævn, 40 Mk.s Bøde til Kongen og til den fornærmede Ægtefælle. Men dernæst har Thord i Art. 53 en Regel for det Tilfælde, at Nogen krænker en anden Mands Ægtekone og „undfører" hende hemmeligt eller aabenbart. Gribes han saa „med ferske Gjerninger", skal han være fredløs, men kjærer Husbonden til Thinge, skal Sagen afgjøres med Stokke- (Herreds-) Nævn, og bliver han fældt, skal han være fredløs. Den senere jydske Lovgivning synes altsaa for det første at have afhjulpen den Mangel, der laa i, at Rigsloven kun omhandlede et specielt Tilfælde af Hoer, medens J. L. aldeles ingen almindelig Hoerstraf havde, og den synes dernæst at have sat Fredløshed

som Straf for det i Rigsloven omhandlede specielle Tilfælde i Stedet for den dèr foreskrevne Livsstraf, hvorved det dog maa erindres, at Livsstraf ikke ubetinget er fastsat her, men kun at Forbryderens Hoved „er i Kongens Vold“. Yderligere Bemærkninger om denne Straf ville findes nedenfor. —

Kap. 2. Om Kongens Embedsmænd.

I. Om Exactores.

[§§ 4, 8 jfr. 3, 15, 21.]

§ 16. Om Exactores's Len.

Exactores recipientes amministracionem jurent super sancta Dei ewangelia se obseruaturos domino regi fidelitatem et jn jurisdiccione sua et in exequcione legum suarum, et quod juste judicent secundum nosse et posse, nec munera recipiant pro justicia facienda, nec noua grauamina jnducant et a crimine concussionis abstineant, jtem nec pretextu officij, quod gerant, a subditis extorqueant aliquid (§ 8).

Om civile Embedsmænd paa denne Tid savne vi i høj Grad Oplysning, og saavel med Hensyn til deres Retsstilling som i Henseende til Omfanget af deres Myndighed hersker der megen Tvivl. Den hernævnte Bestemmelse forudsætter, som naturligt er, en sædvansmæssig gjældende Ret i Henseende til Landets Embedsvæsen, og den indeholder kun enkelte Regler, der tilsigte at forhindre Embedsmændene i at misbruge deres Embede til Skade for Kongen og Folket.

Den første Regel, der indeholdes i denne Paragraf, gaar ud paa at „thær vmboz man takær lææn, tha scal han swæræ a hælægh doom, at han scal wæræ kung tro“, som Reglen gjengives i den danske Over-

sættelse. Det maa altsaa mærkes, at Ombudsmændene aflagde Troskabsed til Kongen, med andre Ord at de vare stillede som „Mænd" i Forhold til „Herrer". Dette stemmer ganske med Tanken i Lovens Fortale, hvor Kongens Myndighed udledes fra, at han er Guds Tjenestemand paa Jorden. Den feudale Tanke, der ligger heri, føres som sædvanlig i denne Tid længere ned, idet Kongen atter under sig har Tjenestemænd til at udføre hans Befalinger og hjælpe ham i hans Virksomhed som Lovens Vogter.

Velschow har vistnok i sin bekjendte fortrinlige Afhandling „Om Bryder" (Historisk Tidsskrift 1ste Bind) givet den rette, med Lovene stemmende Forklaring af det Fænomen, at de ældre Provindslove (de skaansk-sjællandske) alle sammenstille Kongens Bryde og Ombudsmanden (exactor), nemlig at Ombudsmanden oprindelig i Forhold til Kongen indtog samme Stilling som en Bryde til sin Husbond. Fra først af har denne Stilling som en Slags Avlsforvalter eller Godsforvalter for Kongen ikke været anset eller agtet som lig med en fri Mands Stilling, men efterhaanden som Kongemagtens Betydning steg, og da under Valdemarerne mere og mere Gods samledes i Kongens Haand, blev Stillingen som Kongens Tjener en anset Stilling i Staten, der eftertragtedes af de fornemste Ætter. Nu forsvandt ogsaa den gamle Benævnelse „Bryde" mere og mere, og J. L. kjender kun Benævnelsen Ombudsmand.

Det bemærkes af Aschehoug (S. 49) for Norges Vedkommende, at der gaves to Klasser administrative Tjenestemænd med ligeløbende Myndighed, begge udnævnte af Kongen; den ene fuldkommen afhængig af ham (Aarmændene), den anden paa Grund af sin sociale Stilling mere selvstændig (Lendermændene). Denne Forf. har udtalt sig for, at Sagen omtrent var ordnet paa samme Maade i Danmark; ogsaa her var tvende Klasser af Fuldmægtige: Sysselmændene (Ombuds-

mændene), der vare Stormænd, og Bryderne, der svarede til de norske Aarmænd, og ligesom disse undertiden vare Trælle. Men eftersom Kongedømmets Magt og Anseelse steg og Statsstyrelsen blev mere regelmæssig, indtraadte der i disse Forhold en Forandring. Kongens Ombud fik mere Præg af offentlig Embede, Aarmænd og Bryder ophørte at have nogen Andel i Styrelsen. Paa den ene Side sank Lendermændene ned fra temmelig uafhængige Bondehøvdinger til Kongens Sysselmænd, paa den anden Side hævedes Bryderne op til denne Stilling. Denne Forandring i Embedsorganisationen er en Følge af det Knæk, Lendermandsaristokratiet fik i Norge ved Borgerkrigene og den Udvidelse af Kongemagten, der finder Sted under Magnus Lagabøter.

Aschehoug har sikkert Ret i, at Forholdene i Danmark i denne Henseende have udviklet sig paa samme Maade som i Norge eller rettere omvendt, at Forholdene i Norge have udviklet sig som i Danmark. Urolighederne og Borgerkrigene her i Landet i det 12te Aarhundrede spille en lignende Rolle med Hensyn til Udviklingen af Kongemagt og Embedsaristokrati som Borgerkrigene i Norge; men Urolighederne i Norge vedvarede lige indtil Midten af det 13de Aarhundrede, medens de i Danmark allerede afsluttes ved Valdemar den Stores Thronbestigelse i 1157. Resultatet af Borgerkrigene er i begge Lande omtrent det samme, nemlig at for Fremtiden Riget akcentueres mere end de forskjellige Provindser. Nødvendigheden af en stærkere Centralmagt anerkjendes af alle, og Aristokratiet forvandles mere og mere til militære og civile Embedsmænd, der ere mere eller mindre afhængige af Kongen og knyttede til ham ved Troskabsed som en Lensmand til sin Lensherre. Paa den anden Side steg selvfølgelig de gamle Kongsbryders Anseelse, og i Tidens Løb dannedes der en egentlig Embedsklasse, paa hvem Benævnelsen Bryder

ikke mere anvendes. Det er i saa Henseende betegnende, at J. L. ikke blot ikke mere kjender Benævnelsen Bryde om Ombudsmændene, men at Loven tildeler Ombudsmanden en langt mere selvstændig og betydningsfuld Stilling, end de ældre Provindslove.

Set i denne Belysning vil man anerkjende Betydningen af Bestemmelsen i Valdemars Lov om at Exactores skulle aflægge Troskabsed til Kongen, naar de tiltræde deres Embede*). Denne Bestemmelse har nemlig vistnok den Betydning, at den ligesom sætter Seglet paa den nye Ordning, hvorefter Exactores alle ere udgaaede af det gamle Brydeforhold til Kongen og blevne egentlige Embedsmænd i mere uafhængig Stilling, idet de fra Forvalteres afhængige, oprindelig endog i Klasse med Trælle staaende Forhold, ere hævede op til at være Kongens Mænd, hans Vasaller, altsaa stillede i Klasse med de militære Embedsmænd, Milites**). Det er i denne Henseende værd at lægge Mærke til, at medens de ældste Udgaver af Valdemars Lov, vi have, nemlig Recensionerne I a og b i §§ 14 og 15 kun stille Milites ved Siden af Kongen som dem, der kunne tvinge Befolkningen i Almindelighed til Befæstningsarbejder, saa stiller derimod Recension II Exactores jævnsides med

---

*) Udtrykket »accipientes amministrationem« minder om Justinians Novelle XVII, hvor ganske det samme Udtryk bruges, og hvor der ogsaa findes ganske tilsvarende Formaninger til Embedsmændene. Der omtales ogsaa særlig Embedsmændenes Ed.

**) Hvis da ikke Forholdet er dette, at enhver Exactor tillige var Miles. Velschow er (anf. Sted S. 144 Note) af denne Anskuelse, idet han mener, at samme Mand fungerede som Ombudsmand og Anfører for de Stridsmænd, hvert Herred udredede. At militære og civile Embeder forenedes paa denne Tid, lære vi iøvrigt af J. L. III 8, hvoraf fremgaar, at Embedet som Styresmand kunde forenes med Ombudsmandsembedet. Af samme Sted i J. L. ses iøvrigt ogsaa, at Exactores var mere afhængige af Kongen end Gubernatores; men iøvrigt hører Forholdet mellem Exactores, Gubernatores, Milites og Homines regis til de endnu uopklarede.

Milites i denne Henseende. De to Klasser omfatte aabenbart alle Stormænd i Landet, og at dette er saa, bestyrkes ogsaa ved den mærkelige, hidtil for lidet paaagtede Bestemmelse i J. L. III 3: hwilic Styræs man. ther æi ær vmbæsman oc taker meræ mæth nokær thwang, haldæ vp kunung thre mark. æn ær han vmbæsman, mistæ sit len. At Stillingen som Styresmand har været højt anset, og at den fra gammel Tid har været beklædt af de anseligste Bønder i Skipæn, derom kan der ikke være Tvivl; men med de gamle Bondehøvdinger er der paa J. L.'s Tid foregaaet en mærkelig Forandring, de ere nu blevne forvandlede til jernklædte Krigere med fulde „Mænds Vaaben" *), der kjæmpe til Hest (J. L. III 3, 4. Ancher, Skr. III 345), de ere med andre Ord sikkert traadte ind i den Klasse af Mænd, der ere knyttede til Kongen ved særegent Troskabsløfte, og som derfor kaldtes Kongens Mænd, en Klasse, der sikkert iøvrigt omfattede højst forskjellige Elementer, fra Hertugen ned til den mindste Herremand, men hvori Styresmændene have indtaget en fremragende Plads. Det er nu et mærkeligt Bevis paa, hvor anset Stillingen som Ombudsmand er bleven midt i det 13de Aarhundrede, at den hæderfulde Post som Styresmand ses at kunne være forbunden med denne. De højt ansete Styresmænd, der formentlig tidligere have været temmelig uafhængige Høvdinger, maaske valgte af Bønderne **), have funden sig for-

*) »Mens wapn«, J. L. III 4, staar formentlig i Modsætning til Folkevaaben, saaledes at Meningen er, at de skulle have samme Vaaben som de fuldtrustede »Mænd« ɔ: Ryttere. Velschow har her sikkert Ret mod Steenstrup (Studier S. 290). Ikke alle Mændene vare fuldt rustede (se Jahn: Udsigt over Nordens, især Danmarks Krigsvæsen i Middelalderen S. 196), men kun de fornemste.

**) Endnu under Valdemar I hedder det hos Saxo, at de »seniores, quibus pro rostris dicendi mos erat« (hvormed vel menes Styresmændene, Steenstrup S. 202), gjorde Indsigelse mod et paatænkt

anledigede til, eller ere blevne tvungne til, at aflægge Troskabsed til Kongen, blive hans Mænd; men til Gjengjæld ere de da blevne forlenede med Herrederne som Ombudsmænd, og herved er da tillige denne Stilling, der forhen beklædtes med Kongens private Tjenere, bleven hævet højere op, gjort mere anset; det er ganske den samme Bevægelse, som vi se i Norge, mellem Lendermænd og Aarmænd. Og ligesom i Norge Lendermændene paa Grund af deres sociale Stilling vare mere selvstændige og uafhængige af Kongen end Aarmændene, saaledes ses det samme endnu til en vis Grad at være Tilfældet med Styresmændene i Sammenligning med Ombudsmændene; thi medens den Styresmand, der ikke er Ombudsmand, kun straffes med en Bøde af 3 Mk., hvis han med Magt afpresser Befolkningen mere, end Loven tillægger ham, saa mister han, naar han tillige er Ombudsmand, sit Len, hvilket altsaa vil sige, at han for Fremtiden kun er Styresmand og ikke Ombudsmand. Medens nemlig Kongen kunde give og tage Ombudsmændenes Len, som han fandt for godt, var Forholdet ikke saaledes med Hensyn til Styresmændene, thi deres Stilling tilligemed de dermed forbundne Fordele og Byrder var som bekjendt arvelig (J. L. III 20) indenfor visse Grændser, saaledes at Kongen kun subsidiært kunde „arve“ Styreshavnen. Om nu denne Kombination af Styresmand og Ombudsmand har været almindelig, derom vide vi Intet, men Opmærksomheden skal blot henledes paa, at da der rimeligvis har været 2—4 Skipæn i hvert Herred, saa kunde Forholdet meget vel være det, at een af Styresmændene i hvert Herred stedse tillige var Ombudsmand i dette, der vilde endda, som J. L. forudsætter, have været Styresmænd, der ikke vare Ombudsmænd.

Tog til Venden. Senere er den militære Disciplin formodentlig bleven mere udviklet.

Naar det hedder „exactores recipientes amministracionem*), opstaar der i Anledning af Udtrykket „administratio", der i den gamle danske Oversættelse gjengives ved Lææn, Spørgsmaal om, hvorvidt Exactores vare forsynede med Len i egentlig Forstand, men for om mulig at oplyse dette, og for overhovedet at belyse Ombudsmændenes Stilling, skal det blive gjennemgaaet, hvad J. L, indeholder om disse Embedsmænd.

Det hedder først i J. L. II 1, at ingen Mand maa i eet Herred have baade „leen oc sannend doom", hvilket i den latinske Oversættelse gjengives ved „exactionem et veridicam in uno hæreth. II 54 handler om et Tilfælde, hvor Embedsmanden er forsømmelig, og det hedder saa: thà hauær kunung goth ræt til at takæ hans læn af hanum — eller paa Latin: rex potest eum priuare sua exactione. II 56 foreskriver, at ingen Mand, „thær læn hauær, scàl sælæ thet sin swæn i hændær at søkæ", men skal overlade det til en Bonde, ther i thet læn bor, og som er vederhæftig, saaledes at han kan give dem Erstatsning, som han gjør Uret imod. Paa Latin hedder det: Nullus debet famulo suo committere exactionem exequendam, sed debet eam committere alicui bondoni, qui poterit de bònis suis satisfacere, et qui in illo hæreth habitauerit o. s. v. II 89 foreskriver, at naar Ombudsmanden eller hans „vnder soknær" ej vil paagribe en Tyv, „tha hauer han forgørth sit len" (exactio). III 3 har den ovenfor anførte Regel om, at hvis en Styresmand (gubernator), som ikke er Ombudsmand, tager mere, end der tilkommer ham, med Tvang, skal han bøde 3 Mk.; men er han tillige Styresmand, mister han sit Len (careat exactione sua). III 62 bestemmer, at hvis Ombudsmanden fanger en Hval og Kongen

*) Det er aabenbart en Fejlskrift, naar der i Recension II staar »exactores et recipientes« o. s. v.

ikke faar sin Lod deraf, „tha mistæ sit len“, og endelig indeholder III 63 den Bestemmelse, at naar Ombudsmanden foruretter Skibbrudne paa forskjellige, nærmere angivne Maader, „tha mistæ sint læn“.

Det fremgaar heraf, at Ombudsmanden stedse har havt noget, der kaldes „len“ eller læn“, paa Latin „exactio“ eller her „administratio“, og det sædvanlige er vel, at man heraf har sluttet, at Ombudsmanden stedse havde en Embedsgaard i Herredet i Forlening (Steenstrup, Studier S. 374, jfr. de bekjendte Steder i E. sj. L. III 49, V. sj. L. III 13, Sk. L. VI 9, VII 15, der synes at antyde, at der i hvert Herred laa en Kongsgaard, hvori Ombudsmanden boede). Imidlertid har Steenstrup under Henvisning til Fr. 1284 for Sjælland § 7, for Skaane § 13, vist, at en saadan Kongens Gaard ikke findes i alle Herreder, ligesom det forudsættes, at Ombudsmandens Gaard ikke behøver at være inden Herredet; men han anser dèt dog ikke desto mindre for at være en ren Undtagelse, at Ombudsmanden ikke havde en Embedsgaard. Forklaringen paa, at Konnungleflisten i Valdemars Jordebog ikke nævner mere Gods, end der vilde forslaa til at skaffe en Gaard til omtrent hvert fjerde Herred, maa, mener han, søges i, at de Embedsgaarde, som netop kun forslog til at underholde Embedsmanden, ikke nævnes. Imidlertid turde det være, at denne Betragtning af Embedsmændenes Forhold til Embedsgaardene ikke er ganske korrekt. Det er nemlig aldeles tydeligt af J. L. at se, at alle Ombudsmænd ere nogenlunde ens stillede, saaledes at den Straf, der rammer dem for Embedsforbrydelser, Tab af deres „Len“, ogsaa nogenlunde kan være den samme. Antog man nu imidlertid, at nogle af dem havde Embedsgaarde i Forlening, andre ikke; saa vilde Straffen komme til at ramme dem, der havde Embedsgaarde, langt haardere end dem, der ingen havde, hvilket dog ikke er rimeligt. Sagen forholder sig derfor vistnok paa en

anden Maade, idet det „Len", som Ombudsmanden havde, ikke nærmest betyder Jordegods eller en Embedsgaard, men et Herred med de deri Kongen tilfaldende Indtægter*), hvilket Ombudsmanden fik i Forlening, ganske vist maaske ogsaa ofte i Forening med de i Herredet liggende kgl. Ejendomme, men i saa Fald saaledes, at den Afgift, Ombudsmanden svarede, beregnedes efter Herredsindtægten + Indtægterne af de ham mulig overladte Embedsejendomme. Var der foruden Herredet Jordegods, blev Afgiften saa meget højere end for et Herred, hvor intet saadant fandtes, men hvad enten Jordegods fandtes eller ej, mentes der ved „Len" Ombudsmandens Embede, hvilket atter var Forlening af et Herred, saaledes at Indtægterne tilfaldt Ombudsmanden, eventuelt imod en Afgift til Kongen. At „Len" saaledes nærmest og egentlig hentyder til Forlening af et Herred, bestyrkes ved J. L. II 56, der er citeret ovenfor. Denne siger, at Ingen, som har Len, maa overlade det til sin Tjener, men skal overdrage det til en Bonde, som bor i det Len o. s. v., men den latinske Oversættelse har om det første „Len" Udtrykket Exactio og om det sidste Hæreth, hvoraf følger, at J. L.'s danske Text ses at bruge Udtrykkene Len og Herred som identiske. Velschow synes ogsaa (anf. St. S. 144) at dele den her forsvarede Mening.

---

*) Sammenligningen mellem Exactio og Navigium ligger nær. Navigium eller Styreshavn har man ment var en Embedsgaard, som Styresmanden fik i Forlening, men N. M. Petersen har i sin Afhandling (S. Skr. III): »Om Bonde, Bryde og Adel«, paavist, at Styreshavnen vel var et Len, en overdragen Forretning med visse Indtægter, men hverken en Gaard eller Jordegods (anf. St. S. 336). Ganske paa samme Maade har man villet gjøre Ombudsmandens Exactio, hans Len, til en Embedsgaard eller Jordegods, men det er et Len som Styreshavnen, og om Embedsmanden med Embedet fik en Gaard eller ikke, er betydningsløst for hans Stilling.

Her maa vi nu drage os til Minde, hvad foran S. 101 er udviklet, at efter Datidens Opfattelse er al Embedsmyndighed fra den højeste til den laveste baseret paa Lenssystemet*). Ligesom Landets højeste Embedsmand, Kongen, er Guds Tjenestemand, som det hedder i Lovens Fortale, saaledes ere de lavere Embedsmænd atter hans Tjenestemænd, og disse have igjen som Hjælpere dem undergivne Tjenestemænd. Kongen betragter Provindser og Herreder som sin Ejendom og giver dem med de tilhørende Indtægter i Len til Embedsmænd, der atter uddeler mindre Kredse indenfor Herreder og Provindser som Len til deres Mænd; men denne „Ejendom", denne „Ejendomsret" til Landet, til Provindser og Herreder er begrændset ved Overtagelsen af visse vedvarende Forpligtelser mod en Anden eller Andre og ved visse denne eller disse „Overejere" tilstaaede Rettigheder, en Begrændsning, der sikkres ved den Troskabsed, Enhver maatte aflægge til den Overordnede. De Overordnedes Magt paa ethvert Trin haves ikke, — som Eichhorn bemærker, — i Kraft af, at han er Embedsmandens Foresatte, men fordi Vedkommende betragtes som Ejer af Embedskredsene. I denne Forstand kan da Kongen siges at „eje" hele Landet og Steenstrup har (S. 325 flg.) fuldkommen rigtig udviklet, at Landets Administration var ordnet efter dette ejendommelige Ejendomssystem. Denne Forf. har ogsaa set, at denne Ejendomsret kun er, hvad vi nu kalde Højhedsretten, og at denne naturligvis ikke har noget at gjøre med den privatretlige Ejendomsret, der bestaar ved Siden heraf, men uagtet altsaa Professor

---

*) Eichhorn §§ 286 og 363 Man skjælnede mellem Len jure feudi og Len jure officii, og hele den store Forskjel mellem Udlandets Len og danske Len ligger vistnok i, at vi udelukkende have kjendt Len jure officii med Undtagelse af enkelte større Len, navnlig tildels Sønderjylland.

Steenstrup har den rette Opfattelse af Grundprincippet for Landets Administration, har han dog ikke anvendt dette Princip paa Fortolkningen af hvad man plejer at kalde Hovedlisten i Valdemars Jordebog*). I denne Liste findes Landets Herreder opførte saaledes, at der undertiden ved Herredet staar et Pengebeløb eller undertiden alternativt et Pengebeløb og en Natholds-præstation, undertiden intet Beløb. Professor Steenstrup antager nu, at de her opførte Summer udgjøre „Indtægten af Nathold og Stud eller den Afgift, der svaredes for Afløsningen deraf“ (S. 310), medens Dr. O. Nielsen derimod er af den Mening, at den ved Herrederne opførte Afgift svaredes af det af Kongens Jordegods i Herredet, som ikke omtales. Til Forklaring af, at henimod 70 af Landets c. 200 Herreder staa opførte uden nogetsomhelst Beløb, anfører Steenstrup (S. 171), at disse vare bortforlenede. Efter at der er nævnt Exempler paa Bortforlening til Gejstlige og Medlemmer af Kongefamilien, hedder det S. 176: „Endelig kommer hele Rækken af mindre Forleninger til kgl. Embedsmænd eller andre Mægtige; thi det turde være paavist . . ., at man maa opgive den sædvanlige Antagelse, at de mindre Len ikke fandtes og ikke vare hyppige i denne Periode“. Hele denne Adskillelse mellem Herreder, der vare bortforlenede, og dem, der ikke vare bortforlenede, er imidlertid sikkert urigtig, og Grunden til, at man hidtil ikke er kommen til en fyldestgjørende Forklaring af Hovedlisten i Valdemars Jordebog, ligger vistnok i, at man ikke tilstrækkelig har klaret sig, hvad Meningen er med Len og Forlening i denne Sammenhæng. Naar det fastholdes, at Embede og Len den Gang vare uadskillelige Begreber, saa vare selvfølgelig alle Landets Herreder bortforlenede, forsaavidt som der i

---

*) Dr. O. Nielsens Udgave af Kong Valdemar II's Jordebog er benyttet i det Følgende.

dem, hvad stedse var Tilfældet, fungerede en Embedsmand. Ifølge sin Overejendomsret „ejede“ Kongen samtlige Provindser og Herreder, og naar han satte Embedsmænd til at styre dem, saa forlenede han dem med Provindser og Herreder*). Som Kongens Lensmænd oppebare de samtlige i Kredsen faldende Indtægter**), visse og uvisse, og svarede saa af de større Len en Afgift til Kongen, medens de, naar Lenet var lille, beholdt hele Indtægten som Løn.

§ 17. Oplysninger om Exactores's Retsstilling, hentede fra Valdemars Jordebog.

Naar man vil fastholde dette Synspunkt: at alle Landets Herreder den Gang vare bortforlenede til Embedsmænd, saa kan Valdemars Jordebogs Hovedstykke formentlig faa en fyldestgjørende Forklaring, og der kan da tillige af dette hentes Oplysninger om Exactores's Stilling. Ved de Herreder, hvor der kun anføres een samlet Sum i Penge uden videre Bemærkning, ere altsaa Embedsmændene ansatte saaledes, at de hæve al Indtægt i Herredet mod at svare Kongen denne bestemte aarlige Afgift. Er Afgiften fastsat enten i Penge eller i Korn, har Lensmanden Valget imellem, hvad han vil præstere. Staar der alene „Seruicium“, afgjøres Lensafgiften udelukkende ved Nathold; staar der et Pengebeløb „uel“ saa og saa mange Nætters Seruicium, betyder dette, at Lensmanden kan afløse Natholdspræstationen ved Pengeafgiften. Ved de Herreder, hvor der først nævnes en

*) Udtrykket Beneficium provinciale forekommer da ogsaa af og til hos Saxo f. Ex. S. 879 i Müllers Udg.

**) Er. sj. L. III 63 forudsætter bestemt, at Ombudsmanden opkrævede Stud. Ligeledes ses det, at de opkrævede Ledingspenge, Suhm VII 23.

samlet Sum og dernæst opregnes Jordegods, der „valet“ saa og saa meget, er den samlede Sum formentlig dels Lensafgift af Herredet, dels Afgift af det opregnede Jordegods, der ligeledes har været i Lensmandens Besiddelse, eller hvoraf han i ethvert Fald har hævet den aarlige Afgift. Naar der af og til ved Herrederne staar foruden Jordegods med dets Taxation anført Herredsafgiften og endvidere en enkelt Ejendom med en Afgift, da er dette vistnok et Tegn paa, at der i dette Herred har været en større Embedsgaard, saaledes at Lensmanden foruden Herredsafgiften svarede en særlig Afgift af Embedsgaarden, se f. Ex. S. 2: Hanæhæreth. Her staar først anført som Herredsafgift 2 Nætters Gjæsteri eller 20 Mk. Korn, dernæst: og Næs (ↄ: hele Godset paa Hannæs) 1 Nats Gjæsteri, eller der ydes 70 Mk. rent Sølv eller 28 Mk. Korn og 16 Mk. Sølv af begge. „Næs“ er aabenbart Lensmandens særlige Forlening eller Embedsgaard ved Siden af Herredsforleningen, hvorfor det jo er ganske naturligt, at Lensafgiften kan slaas sammen. Var der i et Herred kun Strøgods, sker i Listen Sammenlægningen af begge Slags Afgifter uden nogen Bemærkning, idet der for Herredet opføres en samlet Sum, der baade udtrykker Herreds- og Lensafgift. S. 6 staar der: Hethænstathhæreth. Roldæ fiarthing. XVI hafne et quersæt. VIII. ma arg., og dette maa vistnok forstaas saaledes, at Lensmanden i Hedensted Herred svarer af Herredet, af Rold Fjerding, af 16 Hafne og af den i Herredet faldende Kværsæde Afgift 8 Mk. Sølv i Lensafgift. Har i et enkelt Herred en anden Mand, end den med Herredet forlenede, Gods i Forlening, opføres han med Navn f. Ex. S. 4: Hacon prind. At virkelig den ved Herrederne opførte Sum er Embedsmandens Ydelse til Kongen af de ham overladte Oppebørsler, saaledes at Resten af disse var hans Løn, synes at fremgaa af flere Data. S. 19 findes der saaledes en Klamme om 5 Herreder og

udfor disse anføres, at Kongen af disse Herreder har 50 Mk. pro wingift og 50 Mk. pro studh preter apparatum VI noctium, qui pertinet ad danwyrky. Dette kan kun forstaaes saaledes, at Kongen har i Afgift af alle fem Herreder, som vare bortforlenede til samme Mand, 6 Nætters Nathold, som høre til ɔ: svares ved Danevirke, samt desforuden af det Stud og den Vingift, der betales til Lensmanden paa disse Steder, 100 Mk. Resten af Indtægten er Lensmandens Løn. S. 41 opføres under Scania først to Herreder med Seruicium i et vist Antal Nætter „uel" saa og saa mange Mark; men under Jarlæzstathæreth hedder det saa paa en Gang: Seruicium IIII noctium uel LXXX m. de exactione. Dr. O. Nielsen oversætter dette ved 80 Mk. i Fogedafgift; han siger selv i Fortalen til Valdemars Jordebog (S. XII), at „Exactio opfattes som oftest som Sagefald, og derefter skulde Exactor betyde den, der opkrævede Sagefaldet, men dette Ord har en videre Betydning og svarer til „Lensmand", den, der opkræver alle de kgl. Indtægter" (jfr. anf. Sted S. XIII Note 5). Desuagtet har det ikke staaet klart for Forf., at hvad han kalder Fogedafgift er en Lensafgift af Herredet, der ydes saafremt Nathold (der var den egentlige Afgift) ikke forlangtes. Havde han set dette, vilde han formodentlig ogsaa have lagt Mærke til, at naar den ved dette Herred nævnte Afgift er Afgift de exactione ɔ: Lensafgift, saa ere alle paa samme Maade ved Herrederne opførte Summer ogsaa Lensafgift, men dette var jo paa den Tid, Listen affattedes, en saa selvfølgelig Sag, at Skriveren i Reglen ikke tilføjede Betegnelsen „de exactione"; kun tilfældigvis eller naar der foruden Afgift af Herredet svares Afgift af Ejendomme i dette, — hvilket netop er Tilfældet med det her nævnte Jarlestad Herred —, betegnes den ved Herredsnavnet staaende Afgift udtrykkelig som Afgift de exactione. Gjennemgaar man de Steder, hvor Exactio nævnes, vil man komme til

det rigtige Resultat med Hensyn til „Jordebogens“ Indhold og Betydning. S. 6 hedder det efter en Bemærkning om Afgiften af Viborg: Dominus woghen tenetur pro exactionibus suis CCXIIII m. d. Dr. Nielsen oversætter dette saaledes: Hr. Vogn giver 214 Mk. Penge i Fogedafgift, og dette forklares som „Afgift af Kongens Ejendomme i Viborg og vel ogsaa den egentlige Byskat“. men dette er lidet klart. Sagen forholder sig derimod sikkert saaledes, at Hr. Vogn — undtagelsesvis nævnes her og et Par andre Steder Lensmanden ved Navn — har havt Liungehæreth nørræ, hvori Viborg laa, i Forlening, formodentlig med Bolig i Viborg. Af Viborg har han svaret pro expeditione ɔ: af Ledingsskatten, 120 Mk. og af Møntindtægten sammesteds 80 Mk. samt „af sine Len“ (Herredet og Byen) iøvrigt som Lensafgift 214 Mk., medens altsaa dette Beløb, som Herredet og Byen maatte yde ud over disse Afgifters Beløb, tilfaldt Hr. Vogn som Embedsløn. S. 11 ere de to Herreder Anzstathhæreth og Almundæhæreth forenede med en Klamme, hvilket vistnok antyder, at de vare forlenede til samme Mand. Udfor disse to Herreder staar en Angivelse af, hvor meget Jorden omkring Kolding „valet“, dernæst „de kaldyng LXXX mr pur.“ *) og nedenfor: De exactione domini tocky, hvorefter det opregnes, at han svarer af utæn wadn**), af hærlef, af bæcky og 4 Kirker — der altsaa have tilhørt Kongen, men med deres Indtægter vare bortforlenede til Hr. Toke — forskjellige Beløb. Hele Forskjellen mellem Angivelsen ved Viborg og Kolding er kun den, at ved Viborg er Lensafgiften bestemt til et Beløb af to

---

*) Da 1 Mk. rent Sølv regnes lig $2^1/_2$ Mk. Penge (Nielsen S. 99) er Afgiften af Kolding = 200 Mk. Penge eller omtrent den samme som af Viborg.

**) Der maa sættes Punktum efter tocky, saaledes at »utæn wadn« er en Stedsbetegnelse jævnsides med de andre dèr nævnte Steder.

bestemte Skatter, medens Lensmandens øvrige Afgift af By og Herred er angivet i en samlet Sum. Ved Kolding er derimod omvendt Afgiften af Byen angivet til en samlet Sum, medens Lensafgiften for det indenfor liggende Gods, som Lensmanden havde i Forlening under eet med Herrederne og Byen, her særlig er opgivet for hver enkelt Ejendom, i Stedet for at de ved Viborg angives i en enkelt Sum. S. 24 ses Odense at være bortforlenet sammen med Asumhæreth og Lundæhæreth, udfor disse Steder anføres først: „De exactione XXX mr. puri", dette er den almindelige Lensafgift af Herrederne og Byen; dernæst: De ipsa civitate XX mr. puri. uel. c. l. mr. den., hvilket altsaa er Afgiften af Byen (ligesom ved Kolding), og endelig Lyungby cum attinenciis suis LX. mr. auri, hvilket maa forstaaes som Lensmandens Afgift af Jordegods i hans Embedskreds ganske som ved Kolding og Viborg. Ved Ribe (S. 13) nævnes ogsaa Exactio, men paa en noget anden Maade end ved Viborg, Kolding og Odense. Byen opføres under Rafnsthorphæreth og for dette anføres først den sædvanlige Herredsafgift, dernæst Rafnsthorp (formodentlig Lensmandens Bolig) med en Afgift og endelig: De ripis CC mr. den. pro exactione et theloneo et forban. Item pro expedicione CXX mr. et pro moneta CL. mr. Item pro theloneo equorum CCCL. mr. et amplius. Item pro theloneo salis XL. mr. Item de monetario C. mr. den. Sammenligner man denne Angivelse med den ved Odense, findes der stor Lighed, idet der begge Steder findes angivet 1) en almindelig Afgift af Herred og By i Forening, 2) en større Ejendom med en Afgift, og 3) Afgift af, hvad der ved Odense hedder ipsa civitas; men ved den sidstnævnte Afgift fremkommer der en Forskjel, idet denne ved Odense er angivet til en bestemt Sum, medens den derimod ved Ribe er specificeret i 6 forskjellige Poster. Lensmanden i Odense har havt Byen med dens Indtægter mod een fast Af-

gift ligesom i Kolding, han i Ribe har derimod, om saa maa siges, havt de enkelte Indtægter, der faldt i Byen, hver for sig i Forlening, foruden Byen med Byskatten. Naar „Exactio“ her stilles jævnsides med Theloneum, maa dette ikke misforstaaes, som om der herved mentes Sagefald eller en anden Skat. Meningen er aabenbart, at af Byen Ribe (de ipsa civitate, som det hedder andre Steder, det er af Byen alene, uanset dens Forbindelse med Herredet) svarer Lensmanden 200 Mk. for Lenet (Byen med Byskatten), for Told og Forban, hvilke Indtægter altsaa have været Lensmanden overladte under eet. Ligeledes har han i Forlening Ledingsskatten, Møntindtægten, Hestetold og Salttold og svarer „pro“ hver af disse særskilte Indtægter et bestemt Beløb aarlig. Møntmesteren, der indenfor Lenet Ribe har Udmøntningen i Forlening, opføres med sin særlige Afgift: de monetario C. mr. den.

Medens Exactio paa de nævnte Steder tydelig nok staar som Betegnelse for et Len, forekommer Ordet paa to Steder endnu i Jordebogen, hvor det synes at staa paa en uforklarlig Maade, nemlig S. 8 ved Aarhus og S. 14 ved Risæhæreth. Paa førstnævnte Sted staar: Hasløghæreth. De arus XII mr. de expedicione preter exactionem. Paafaldende er det, at der staar de expedicione, thi foran ved Ribe stod pro expedicione, og dernæst synes Exactio, hvis man med Dr. Nielsen oversætter: „Af Aarhus 12 Mk. for Leding foruden Fogedafgift“, ikke at give god Mening. Tanken med hele Listen er nemlig netop at give Fogedafgiften ɔ: Lensmandens Afgifter af deres Embedslen, men i saa Fald ser det mærkeligt ud, at „Fogedafgiftens“ Størrelse ikke nævnes her. Sagen er, at Oversættelsen ikke er nøjagtig; det maa hedde: Af Aarhus 12 Mk. af (ikke for) Leding udenfor Lenet, eller mere forstaaeligt: Af Aarhus 12 Mk. af Ledingsindtægt, der ikke er indbefattet i Lenet. Medens hele Ledingsskatten ved Ribe var særlig bortforlenet, hvor-

for det hed saa og saa meget pro expedicione, saa har Lensmanden for Hasleherred med Aarhus dette Len (uden særlig Afgift) under eet med samtlige Indtægter af By og Land, men af en eller anden Grund maa en Del af Ledingsindtægten være holdt for sig selv og denne bortforlenes særskilt, „preter exactionem“, udenfor det almindelige Len. Ved Risæhæreth S. 14 anføres en Hovedafgift saaledes: 60 Mk. eller 10 Mk. Rug, 4 Mk. Havre, 24 Mk. Penge exceptis theloneo et exactione. Da Exactio nævnes, kan det formodes, at her maa ligge en By. Exactio nævnes nemlig selvfølgelig ikke i Almindelighed ved Herrederne, fordi Herredsafgiften ikke behøvede at angives som Lensafgift, men naar der i Herredet laa en By, der omfattedes af Herredsforleningen, saa blev det ofte nødvendigt at omtale Forskjellen mellem de to Dele af Lenet og derfor findes Exactio nævnt ved flere Byer. Ogsaa i dette Herred findes der virkelig en By, Aabenraa, hvis Navn dog ikke nævnes. Men hvorledes skal nu den her nævnte Angivelse forstaaes? Dr. Nielsen synes at have følt de Vanskeligheder, Exactio her volder, thi medens han ellers oversætter Udtrykket ved Fogedafgift, gjengiver han det her ved „uvisse Indtægter“. Naar det imidlertid fastholdes, at Listen overalt, ligesom Jydske Lov, ved Exactio forstaar et Len*), maa Formodningen være for, at Oversættelsen ogsaa bør være saaledes her; men hvorledes kan Told og Len sammenstilles, og hvorledes kan der under et Herred, selv om der i dette ligger en By,

*) Det er selvfølgelig ikke Meningen at benægte, at Exactio kan betyde Sagefald, Fogedafgift eller endog ligefrem Bøder eller Afgift i al Almindelighed. Hos Saxo (S. 587) kaldes den Bøde, Knud den Hellige paalagde Skippere og Styresmænd, Exactio. Ordet kan overhovedet betyde Skat, men da Ombudsmændene havde Skatterne til »Len«, benyttes Udtrykket Exactio ogsaa om Len, og formentlig har Ordet overalt denne Betydning i Valdemars Jordebog.

staa først en Afgift, som jo er Afgift af Lenet (Exactio), og dernæst netop anføres, at i denne Afgift er Told og Exactio ikke indbefattet? Formentlig ligger Forklaringen i, at Lensmanden ikke har havt noget at gjøre med Byen Aabenraa, som jo heller ikke nævnes, og Angivelsen kan maaske derfor læses saaledes: Af Ris Herred svarer Lensmanden 60 Mk. eller 10 Mk. Rug, 4 Mk. Havre, 24 Mk. Penge; i Lenet er ikke indbefattet Tolden og Byen (Lenet) Aabenraa. At dette kan forholde sig saaledes, bestyrkes ved en Analogi fra hvad der anføres ved Istedsyssel (S. 15). Her staar som Afgift 200 Mk. „preter Slæswich et monetam". Lenet Istedsyssel omfattede ikke Slesvig med Møntindtægten, ganske paa samme Maade som Lenet Risherred ikke omfattede Aabenraa og Toldindtægten.

At de ved de enkelte Herreder anførte Summer maa være Lensmandens Afgift af Herredet, bestyrkes endvidere ved en Mængde andre Data, mellem hvilke kun endnu skal fremhæves Forholdene ved Harzhæreth (S. 9). Her angives ingen Herredsafgift, men der siges: cum IIIIor nauibus tenetur nos transducere, quare in qualibet hafnæ habet IIIIor homines. Dette er uforstaaeligt, medmindre man underforstaar: Lensmanden skal sætte Kongen over med 4 Skibe, hvorfor han har 4 Mænd i hver hafnæ*). Disse Mænd toges altsaa ud af Hafnene og bleve Lensmandens Mænd, de frigjordes for Hafneforpligtelserne, men maatte til Gjengjæld hjælpe til ved Kongens „transitus". Nogen anden Afgift svarer Lensmanden ikke. Endvidere maa det antages, at efter denne Forklaring kan den saakaldte Hallandsliste (S. 55 flg.) blive forstaaelig. Ingen har hidtil kunnet fyldestgjørende forklare, hvad der menes med det ved alle Herrederne opførte Beløb, der betegnes med „Summa illius pro-

*) At tage Mænd af Skipæn var jo ellers strængt forbudt, selv for de største Lensmænd J. L. III 8 og ovenfor.

uincie", men Forklaringen er vistnok følgende: Hallandslisten er en paa en anden Tid*) end Hovedlisten foretagen Optegnelse, der er affattet i et ganske andet Øjemed end hin Liste; medens nemlig Hovedlisten kun gaar ud paa at give en Fortegnelse over alle Embeder, Len, i Danmark med de Afgifter, som deraf aarlig svaredes, og medens der kun paa enkelte Steder findes Yttringer om, at det eller det Len er mere værd eller at Afgiften er passende**), saa gaar derimod Hallandslisten ud paa at opstille alle Hallands Herreder, opregne alle de Indtægter, der af disse tilkom Kongen, men som vare overladte Embedsmændene, og endelig ved „Summa prouincie" at angive, hvormeget Kongen i Virkeligheden fik af Lensmanden for Herredet. Det er med andre Ord en Udregning af, hvad Fordel Embedsmændene i Halland havde af deres Len, maaske med det for Øje at gjøre indlysende, hvor lille den Indtægt, der virkelig tilfaldt Kongen, var i Forhold til det, Lensmændene oppebare†). Naar det ved Farthusæhæreth (S. 56) siges: habet enim summa illius prouincie 122 mr. arg. exceptis opidis, que anxiothorp attinent, et exceptis 84 Colonis nuper iure acquisitis, saa bestyrker dette Rigtigheden af, hvad her er antaget; thi de 84 Coloni's Afgifter kunde, da de nylig vare erhvervede, ikke være optagne i Embedsmandens Forlening, hvorfor den deraf flydende Indtægt uden Afdrag indbetaltes til Kongen, og derfor selvfølgelig ikke opføres

---

*) Dr. Nielsen mener tidligere, S. XV.

**) S. 34: Tuzæhæreth XII mr., sed plus ualet. Dr. Nielsen oversætter urigtigt . . ., men yder mere, i Stedet for: men er mere værd ɔ: kan indbringe en højere Lensafgift end 12 Mk. S. 19 bemærkes ved Edomshæreth: 120 Mk. rent Sølv. Saa meget er det værd (ɔ: kan der ydes i Lensafgift) og saa meget ydes der.

†) Herredsafgifterne ere iøvrigt her gjennemgaaende højere end i Hovedlisten.

her, hvor det kun gjaldt om at præcisere, hvad Embedsmanden oppebar og hvad Kongen heraf fik. Til Slutningen opgives det, at Kongens „summa redditus in hallandia“ er 708 Mk. Sølv, men en Sammentælling af de som Summa provinciarum opførte Beløb giver kun 682 Mk. 16 Sk. Sølv. Denne lille Difference kan mulig forklares ved, at man her har tillagt de under Farthusæhæreth nævnte særlige Indtægter (smlgn. Nielsen, S. XV).

De Indvendinger, man har fremsat mod Hovedlisten, og den strænge Kritik, man har gjort denne til Gjenstand for, vil vistnok efter den Forstaaelse af Listen, som her er gjort gjældende, vise sig at bero paa en fuldkommen Misforstaaelse af det Øjemed, hvori Listen er affattet. Man er gaaet ud fra, at Hovedlisten skulde indeholde en „Jordebog“, og fra dette Synspunkt er det let nok at finde Fejl, Mangler og Ufuldkommenheder; men Listen indeholder ikke og skal ikke indeholde nogen Jordebog, den vil kun nævne de Ombudsmændene overladte Herreder med de i dem liggende Ejendomme eller særlige Indtægter, som sammen med Herrederne maatte være bortforlenede, samt angive de Summer, Ombudsmændene betalte af disse Forleninger, og i disse Henseender maa det antages, at Listen er saa fuldstændig som man kan forlange af en saadan Fortegnelse. Naar saaledes Listens strænge Kritiker, C. Paludan-Müller (Om Kong Valdemars Jordebog. Vid. Selsk. Skr. 5te Række, 4 Bd., Side 190) fremdrager 3 Steder i den store Liste, hvor der ved Siden af Herredsafgiften tilføjes „et amplius“, og et enkelt Sted „preter alia multa“, saa findes behørig Oplysning om, hvad den sidste Bemærkning sigter til, i Listen selv, og med Hensyn til de Steder, hvor „et amplius“ tilføjes, da ville vi henvise dem, der kritisere denne Liste, til Kristian IV's Liste over Rigens Len, forfattet i Aaret 1602 (J. H. Schlegel, Samlung. zur

Dän. Gesch. I, 1. S. 31 flg.). Naar man her ser, hvor ofte en eller anden Indtægt angives som „ungeferligen“, og hvorledes der i denne Liste findes Steder, der maa betegnes som „defectus“ lige saa fuldt som enkelte Steder i Valdemars Liste*), saa vil man vogte sig for at dømme Kong Valdemars næsten fire hundrede Aar ældre Liste til kun at være en Skjønskrivningsbog eller en Samling løse Optegnelser, fordi der i denne findes enkelte Mangler eller Ting, som man nu, sex hundrede Aar efter Affattelsen, ikke forstaar**). En Sammenligning mellem de to Lister, der selvfølgelig i meget ere forskjellige, men som dog paa mange Maader ligne hinanden, er overhovedet meget interessant og lærerig. Her maa vi imidlertid indskrænke os til at anvende Kong Kristians Liste til at oplyse, hvorledes det forholder sig med, at i Valdemars Liste staa nogle Herreder blanke, uden at der opføres nogen Herredsafgift.

I Kong Kristians Liste finder man nemlig paa samme Maade ingen Indtægt ved en Del Len. Ringsted opføres f. Ex. S. 40 med ikke ubetydelige Indkomster, men Kongen har ingen Indtægt af Lenet, „thi Indtægten og Udgiften af dette Len kan imod hinanden opgange, formedelst den uvisse, tilfældige

---

*) Anf. St. S. 72: Nogle Kirker, hvortil Kronen havde jus patronatus, havde stedse staaet i Jordebogen, men hvad Tienden deraf kan inddrage, er ingen Besked gjort, før osv. S 47: Der vides ingen Besked i Rentekammeret om, for hvor meget en af Kronens Ejendomme er pantsat. Peder Rantzov har en Forlening (S. 78), men »med hvad Besked, er her udi Rentekammeret ubevidst.« Se endvidere S. 79 osv.

**) En anden af Listens Kritikere, Prof. Kr. Erslev (Hist. Tidsskr. 4. Række, 5te Bind) fremhæver som Bevis paa dennes Mangelfuldhed, at der ved to Herreder anføres, hvad deres Afgift havde været. Forklaringen kan imidlertid ligge i, at Lensmændene ved Listens Affattelse vare døde og deres Eftermænd ikke endnu udnævnte; det er da korrekt at opgive, hvad der hidtil var svaret af Herrederne.

Udgift, sig der sammesteds begiver". Det næste Len i Listen, Svenstrup, har Lensmanden qvit og frit uden al Afgift og Regnskab, Grunden hertil angives ikke; ligeledes Holbæk, Stege Slot o. s. v. Andre Len give ingen Indtægt, fordi de ere pantsatte, S. 46, 57 o. s. v., eller fordi Lensmanden beklædte en høj Embedsstilling og altsaa maatte have højere Løn (S, 47). St. Knuds Kloster har Kansleren quit og frit ad gratiam. Elleholm (S. 58) har Landsdommeren i Skaane quit og fri pro officio. Mogens Juel har Asmildkloster og St. Hans Kloster i Viborg i Forlening „pro officio judicis". Christoph Holgersen har sin Gaard uden Afgift „for han er Foged sammesteds" (S. 79), se endvidere Landsdommeren i Halland og „en Tolder udi Halmstad" (S. 59). Andre Len give ingen Indtægt, fordi de vare tillagte Medlemmer af den kgl. Slægt, saaledes havde Enkedronning Sophia Nykjøbing Slot, Aalholm, Halsted Kloster og Ravnsborg Len qvit til Livgeding.

Det er nu klart, at alle de samme Aarsager, som have bevirket, at Len ingen Indtægt gav i Kong Kristians Liste, kunne have været tilstede og medvirket til, at Len i Kong Valdemars Liste heller ikke gav Kongen nogen Indtægt den Gang. Det er særdeles rimeligt, at der ogsaa i Valdemars Dage har været Len, hvor Indtægten og Udgiften gik op med hinanden, naar da Embedsmanden skulde have en passende Løn*). Ogsaa i Valdemars Dage fandtes der høje Embedsmænd**), der maatte lønnes bedre end almindelige Ombudsmænd, de maatte ikke blot have et Herred eller maaske flere i Forlening, men det er rimeligt, at de fik dem „quit og frit" „pro

---

*) Kong Niels tilbød forgjæves Hertugdømmet Slesvig til Mange uden Afgift (Suhm V 211).

**) »Konings gælkæræ ællær annar høgher vmbudzman« (Lethings-Ræt. Anchers Lovhistorie II, 567).

officio". Endelig er det meget rimeligt, at ogsaa i Valdemars Tid have en Del Herreder med tilhørende Indtægter været pantsatte, og en anden Del tillagte Medlemmer af Kongefamilien, navnlig Kongens Sønner, saaledes at de af denne Grund staa uden Lensafgift i Listen. Prof. Kr. Erslev har ganske Ret i, at de Herreder, som mangle Indtægtsangivelse, synes meget ujævnt fordelte over hele Landet (anf. St. S. 108). Særlig er det mærkeligt, at i Aabo Syssel mangler der paafaldende ofte Lensafgift ved Herrederne, saaledes at der højst findes en Afgift af en Ejendom i Herredet. Samsø i dette Syssel har en hel anden Indtægtsangivelse end alle de andre Herreder, nemlig vistnok en fuldstændig Opregning af alt, hvad Øen overhovedet yder (soluit), og endelig er dette Syssel efter Opmærksomhedstegnene at dømme delt i to Afdelinger. Men man maa imidlertid vogte sig vel for uden videre at stemple disse Særegenheder som Fejl og Mangler. Maaske har Kongen og hans Hus staaet i et eget Forhold til Aabo Syssel, thi i den saakaldte Broderliste, hvis Betydning iøvrigt ikke endnu er oplyst, er Kongen og formodentlig hans Brødre opførte under Aabo Syssel. At Indtægtsangivelsen mangler ved en Mængde af Sjællands og tilliggende Øers Len, er ikke saa underligt, da de fleste højere Embedsmænd formodentlig have havt deres Embedslen der.

Hvad angaar de mange Kjøbstæder, som Prof. Erslev savner i Hovedlisten, da maa det mærkes, at Listen jo aldeles ikke er nogen Fortegnelse over hele Kongens og Rigets Indtægt, men kun en Liste over Herredsforleningerne. De Byer, som ikke nævnes, vare altsaa meget mulig eller højst rimeligt ikke afgiftsfrie, men Indtægten af dem flød vel direkte i Kongens Skatkammer, i alt Fald passerede Indtægten

ikke igjennem Ombudsmændene i Herrederne*). Det forholder sig med disse udeladte Byer paa samme Maade som overhovedet med alt det Gods, som omhandles i den Liste over Kununglef, der findes efter Herredlisten, og hvori flere Byer nævnes. Disse Ejendomme vare ikke indbefattede under Herredsforleningerne og vedkom ikke Ombudsmændene. Mulig ere de blevne bestyrede af Embedsmænd, der have staaet i et andet Forhold til Kongen end Ombudsmændene og f. Ex. havt Ejendomme paa Regnskab**) mod fast Løn eller paa anden Maade. Nogen skarp Adskillelse mellem Kongens Gods og Kronens Gods er der ikke gjort (Pal. Müller, S. 183 flg. Steenstrup, S. 366 flg.); men Reglen synes at have været, at Kongen lod sit Gods omkring i Landet gaa ind under Herredsforleningerne, medens Kronens Gods — en stor Del af dette udgjøres af velbekjendte Fæstninger og Slotte — holdtes i snævrere Forbindelse med Regenten og kun undtagelsesvis betroedes til Ombudsmændene; som en saadan Undtagelse kan henvises til Ryngsthathæreth cum haraldstath (S. 37).

§ 18. Exactores's Pligter.

Den ovenfor citerede § 8 i Valdemars Lov bestemmer, at Exactores skulle aflægge Ed paa, at de

---

*) Kjøbstæderne holdes ogsaa i Kristian IV's Liste som Regel udenfor Lenslisten. (Se iøvrigt om Forholdene i denne Henseende i en senere Tid Kr. Erslev: Konge og Lensmand i det 16de Aarh. S. 43 og 140). Naar der paa det 13de Aarhundredes Danehof ved Siden af »majores regni« ɔ: alle Kongens Mænd, hans Lensmænd, mødte Repræsentanter for Kjøbstæderne, laa dette sikkert i, at disse betragtedes som staaende udenfor Lensinddelingen og direkte under Kongen, ganske som i England.

**) Suhm IV, 637. Aage Vagnsøn har 12 Gaarde paa Bornholm. ikke som Lensmand, men kun som Forstander, saaledes at han maatte aflægge Regnskab, da Ejendommene vare henlagte til Kongens Bord. — Der tales hos Ælnoth om »Provisores« paa Kongens Gaarde. Suhm IV, 686. —

skulle vise Kongen Troskab baade i hans Jurisdiktion og i Udførelsen af hans Love, og paa at de saa vidt de vide og kunne ville dømme retfærdigt, at de ikke ville modtage Gaver for at gjøre Ret og ikke paalægge nye Byrder, samt afholde sig fra det Embedsmisbrug, der bestaar i under Paaskud af det Embede, de have, at udpresse noget af deres Undergivne.

Allerede ovenfor have vi berørt det særdeles mærkelige i den første Bestemmelse om Eden, at Exactores skulle iagttage Troskab mod Kongen i hans Jurisdiktion. Der synes at gjøres en for de Tider mærkelig skarp Adskillelse mellem den udøvende og dømmende Magt, idet Troskab i Jurisdiktionen stilles jævnsides med Troskab i Udførelsen af Kongens Love, og forat der ikke skal være Tvivl om, at Jurisdiktion virkelig betyder Domsmagt, paalægges det yderligere Embedsmændene at dømme retfærdigt, saavidt de vide og kunne*). Støttet paa denne Bestemmelse, som jo utvivlsomt tillægger de kgl. Ombudsmænd dømmende Myndighed, have vi antaget, at der ogsaa paa denne Tid har bestaaet en kgl. Ret, men der maa her fremsættes nogle yderligere Bemærkninger om denne de kgl. Embedsmænd tillagte Jurisdiktion, der maa have virket i de lokale Kredse, altsaa jævnsides med de almindelige Underretter. Som foran anført, have vel baade Kofod Ancher og Udgiverne af hans Skrifter antaget, at denne Paragraf i Valdemars Lov tillagde Ombudsmændene en Jurisdiktion, men da Ancher (Skr. II, 768) her henfører Loven til Kristoffer II, er han ikke kommen ind paa at omtale det mærkelige, der er i at se Ombudsmænd paa Valdemars Tid udrustede med Domsmagt. Ancher antog iøvrigt som bekjendt, „at de første og fornemste Dommere hos os fra ældgammel Tid af vare Kongerne

*) Den danske Oversættelse af Valdemars Lov har: dømæ thæt rætæst the witæ.

selv“ (II, 749), men eftersom de ikke kunde dømme selv i alle forefaldende Sager, saa overlode de dette til Folket, forbeholdende sig selv at være Landets højeste Dommere og Overtilsynsmænd med Rettens Pleje. Ancher henviser i saa Henseende til Fortalen til J. L., hvori der staar, at Kongen er Rettens „Gjemmere“, thi at gjemme Ret betyder baade selv at gjøre Ret saavel som at haandhæve Retten hos Andre. Derimod vil Ancher ikke indrømme, at Kongens Embedsmænd eller Exactores have havt nogen Jurisdiktion før i det 14de Aarhundrede, deres Embede indskrænkede sig til at befordre Retten og at have Indseende med dens Pleje, „men at de tillige have havt Jurisdiktion før i det 14de Aarhundrede, dertil findes slet ingen Spor i Lovbøgerne“, tværtimod mener Ancher, at Lovbøgerne bestemt vise, at de ikke have havt en saadan Jurisdiktion. Først i det 14de Aarh. maa Ancher indrømme, at Ombudsmændene have faaet dømmende Myndighed, thi til dette Tidspunkt henfører han (paa dette Sted) Valdemars Lov. J. E. Larsen har i sin Afhandling om Kongernes personlige Deltagelse i Retsplejen (Skr. I. 2) som bekjendt hævdet en ganske anden Anskuelse med Hensyn til Kongens Deltagelse i den dømmende Magt, idet han antager, at Domsmyndighed ikke oprindelig har hørt til Kongens Funktioner. Larsen anfører fuldkommen rigtigt, at da man er enig om, at de kgl. Ombudsmænd endnu ikke i det 13de Aarh. havde nogen Jurisdiktion, men kun Øvrighedsfunktioner, saa indeholdes heri „en temmelig stærk Modgrund“ imod at antage, at den dømmende Myndighed i de ældste Tider virkelig har hørt til Kongens Funktioner, thi da Ombudsmanden var Kongens Fuldmægtig og paa hans Vegne udøvede mange af dennes Rettigheder, vilde det rimeligvis ogsaa være bleven ham overdraget at deltage i hin Myndighed, hvis denne da havde tilkommet Kongen. Dette Argument er i og for sig

godt, men det er — under vor Uvidenhed om den Tids Retsforfatning, der ligger forud for det 13de Aarh. — ogsaa det eneste virkelige Argument, der kan anføres mod Anchers Mening om en kgl. Domstol, der støttes ved Analogier fra, hvad der i andre germaniske Samfund har funden Sted i denne Henseende*), og dette Larsens Argument omstødes jo ved det Faktum, at Valdemar II's Lov tydelig tillægger Ombudsmanden dømmende Myndighed. Larsen har ganske Ret i, at Kongens og Ombudsmandens Domsmagt maa følges ad: har Kongen Jurisdiktion, vil dette ogsaa være Tilfældet med hans Befuldmægtigede, og kan det godtgjøres, at disse have havt Jurisdiktion, har Kongen selvfølgelig ogsaa havt en saadan. Foran have vi nu allerede oplyst, at Valdemars Lov i § 13 vistnok forudsætter en kgl. Domstol, og hermed stemmer det da, at Loven ogsaa tillægger Ombudsmændene dømmende Myndighed. Men naar den kgl. Jurisdiktion nu i Valdemars Lov ikke indføres, men forudsættes som noget bestaaende og vel kjendt, saa maa al Tale om, at det skulde være oplyst, at den danske Konge fra de ældste Tider til Slutningen af det 13de Aarhundrede ikke har havt nogen Domsmyndighed, ophøre, og vi maa tilstaa, at der i og for sig ikke er Noget i Vejen for, at Kongens Jurisdiktion her gaar lige saa langt tilbage i Tiden som i andre germaniske Samfund.

Naar Larsen i Overensstemmelse med Ancher har villet argumentere fra Provindslovbøgernes Indhold, idet disse kun tale lidet eller intet om Kongens Thing,

---

*) Maaske dog med Undtagelse af Norge. Det vil imidlertid ses, at Aschehoug (S. 93) antager, at Kongen paa mange Maader blev indblandet i den mangelfulde civile Retspleje, og at han derigjennem vil forklare, hvorledes det kan gaa til, at Kongen ved en i Aarene 1184—88 truffen Foranstaltning kunde beskikke Lagmænd til at skifte Ret mellem Bønderne, se nærmere S. 45 om de tvivlsomme Spørgsmaal, der opstaa med Hensyn til denne Jurisdiktion.

da kan dette Argument, som alt ovenfor udviklet, ikke tages for gyldigt, for saa vidt man derved vil modbevise, at der paa denne Tid existerede en kgl. Ret, der var de almindelige Underretter overordnet. Den sædvansmæssige Ret, der optoges i Retsbøgerne, indeholder overhovedet kun aldeles i Forbigaaende spredte Yttringer om Kongen, Kongemagt og Embedsmænd. Kongens Thing var derhos en Rigsinstitution, som ikke vedkom de enkelte Provindsers Lovgivning, og det maa derfor fastholdes, at ligesom i Norge Lagmændene efterhaanden naaede til en med Lagretterne konkurrerende Domsmyndighed, uden at dette viste sig i Lovene, før det Hele rimeligvis forlængst var en fuldbragt Kjendsgjerning, saaledes er der trods Retsbøgernes Taushed intet til Hinder for, at Kongens Thing har, — saaledes som vi ogsaa ovenfor have antaget —, bestaaet som kontrollerende Institution overfor de almindelige Underretters Jurisdiktion.

Anderledes forholder det sig derimod ganske vist med den de kgl. Embedsmænd tillagte Jurisdiktion, der skulde konkurrere med Domstolene i første Instans. Har en saadan bestaaet paa Lovbøgernes Tid, maa denne sikkert kunne spores i disse. Ancher har imidlertid som sagt ikke blot anført, at Lovbøgerne ingen Spor have af en saadan Jurisdiktion, men han har endog paastaaet, at saavel den skaanske som den jydske Lov bestemt viste, at der ikke tilkom Ombudsmanden nogen Jurisdiktion. Han henviser til And. Sunesens Parafrase VII. 11, hvor det siges: *Juris condemnatio juridicorum non exactoris subiacet potestate*, men den Omstændighed, at And. Sunesen i sin Bearbejdelse af eller Lærebog i skaansk Ret udtrykkelig protesterer mod Exactores's Domsmyndighed i denne ene Henseende, kan i Virkeligheden lige saa vel, eller maaske med mere Ret, tages til Indtægt for, at Exactorerne alt den Gang havde en dømmende

Myndighed, som Sunesen mente burde paa et enkelt Punkt indskrænkes, som for at de den Gang aldeles ikke havde Jurisdiktion. Naar det i Sk. L. IX. 23 siges: Summi mæn uiliæ, at thingmæn skulu æi mughu dømæ af thiufi øræ . . . utæn konungs umbuzman latæ thæt dømæ af, æn thæt er tho æi sat, forthy at thingmæn ægho thiuf uald, — saa synes denne Uenighed om den gjældende Ret dog just ikke at tyde paa, at Exactores's Jurisdiktion var saa ganske ukjendt. J. L. II, 87 stemmer ganske med Sk. L. og foreskriver, at Tyven skal overleveres til Ombudsmanden, men at denne saa skal have Thingmænds Dom for, hvad han har forgjort; men denne Bestemmelse kan heller ikke med Sikkerhed bevise mere, end den tilsvarende i Sk. L., nemlig, at Ombudsmanden ikke altid havde Jurisdiktion; derimod kan den ingenlunde godtgjøre, at der aldrig tilkom Embedsmændene dømmende Myndighed. Naar den samtidig med J. L. udkomne Rigslov bestemt forudsætter en kgl. Jurisdiktion, udøvet gjennem Embedsmændene, saa er det klart, at en saadan har bestaaet, og som saa meget i hin Tid beroet paa uskrevne Retsregler.

Hvori denne Jurisdiktion har bestaaet, og hvorledes den har fungeret i Forhold til den almindelige Jurisdiktion, lader sig ikke med Bestemthed sige. Analogien fra Forholdene i Norge vilde nærmest føre til, at Jurisdiktionen havde været virksom i civile Sager, og hvad der kunde tale herfor var, at de af Kongen udnævnte jydske Dommere, Sandemændene, jo især fungerede i kriminelle Sager, hvorfor det var mindre rimeligt, at andre kgl. Embedsmænd paa dette Omraade skulde konkurrere med dem, men dette er altsammen usikkert. Det skal kun bemærkes med Hensyn til Forholdet mellem Sandemænd og Ombudsmænd, at J. L. II. 1 udtrykkelig forbyder, at Nogen maa have „i eet hæreth bothæ leen oc sannend doom“; det var altsaa udelukket, at Lensmænd eller Ombuds-

mænd kunde tillige fungere som Sandemænd i det Herred, hvor de havde Forlening. Eden, som Sandemænd svore, staar i J. L. II. 4, og som det vil ses, er den ganske af samme Indhold som den for Ombudsmanden her i Valdemars Lov foreskrevne; den gaar ud paa at dømme retfærdig, og det følgende Kap. i J. L. indskjærper, at Sandemænd ikke under deres Embeds Fortabelse maa tage Penge udover rette Hesteleje, ganske som det her indskjærpes, at Ombudsmanden ikke maa tage Gaver for at gjøre Ret.

Omend vi altsaa ikke kunne anerkjende, at Provindslovbøgernes Tavshed angaaende Ombudsmandens Jurisdiktion eller deres spredte Protester imod, at en saadan udøvedes, kan bevise, at den ikke bestod, saa maa det dog ganske vist indrømmes, at hvis det er givet, at Ombudsmændenes Jurisdiktion bestod som et vel bekjendt og vel udviklet Institut paa den Tid, Valdemars Lov udkom, saa vilde det være højst paafaldende, om J. L., der udkom samtidig med Loven og under Kongens Medvirkning, om denne Lovbog ikke skulde indeholde Spor af Ombudsmandens Jurisdiktion. Men i Virkeligheden taler nu Loven ogsaa tydelig nok om denne og forudsætter den paa flere Steder. En Analogi fra Forholdene i England vil aabne Blikket for, hvorledes Udviklingen i denne Henseende sikkert ogsaa har været her, og for de Steder i J. L., der bære Spor af den kgl. Jurisdiktion.

Den kgl. Jurisdiktion er den vigtigste Magt, der tillægges Kongen, da han hos Angelsaxerne i Stedet for den gamle Hærførerstilling opnaar en virkelig Kongemagt. Det er nu Kongens Opgave at sørge for, at Ret og Retfærdighed fremmes i Riget, det er fra ham, at al Domsmagt i Riget har sit Udspring, han er al Rettens Kilde. Som en Følge heraf kontrollerer han enhver Ret i hele Riget, han kan tvinge Retterne til at fælde Domme, han sørger for disse Dommes Exekution og i stor Udstrækning udnævner

han Dommerne. Men den engelske Konge er allerede i den angelsaxiske Tid ikke indskrænket til denne kontrollerende Stilling, han udøver selv en dømmende Myndighed, dog oprindelig kun en subsidiær eller supplerende Domsmagt, der navnlig kun træder i Virksomhed, naar man ikke har kunnet opnaa Ret ved de lavere Domstole, Edg. III. 2. Kn. II. c. 17. Gneist. Verf. Gesch. S. 147. Philips. Angels. Recht. S. 174. Men efter den normanniske Erobring træder den kgl. Domsmyndighed selvfølgelig i det Hele mere frem, den er nu ikke blot virksom som en Slags Appelinstans, men den optræder som konkurrerende med de almindelige Underretter, idet et Antal Forbrydelser udsondres eller reserveres til Kongens eller hans Embedsmænds Bedømmelse. Hermed var man allerede begyndt under Knud den Store (se hans Love II c. 12—15), men Udviklingen i denne Retning sker dog som sagt egentlig først efter den normanniske Erobring. Under Henrik I nævnes som Forbrydelser, hvis Paadømmelse var forbeholdt Kongen: Brud paa Kongens Fred, Overhørighed mod Kongens Breve eller Forordninger, Drab af Kongens Tjenere, Utroskab mod Kongen eller Forræderi, Tyveri, der straffedes med Døden, Mord, Falskmøntneri, Brandstiftelse o. s. v.

Medens nu den danske Konge og hans Embedsmænd utvivlsomt vare stillede i samme kontrollerende Forhold til de folkelige Domstole som den engelske Konge, har man, siden Larsens Afhandling udkom, vistnok i Almindelighed paastaaet, at den danske Konge før Slutningen af det 13de Aarh. ikke havde nogensomhelst dømmende Myndighed, hverken som overordnet Instans eller — gjennem Ombudsmænd eller Kommissioner — som konkurrerende med Herreds- og Landsthing i visse særlige Arter af Sager.

Imidlertid viser det ovenfor citerede Sted af And. Sunesens Parafrase (VII, 11) og Sk. L. (VII, 15), at

en med Herredsthingene konkurrerende kgl. Jurisdiktion havde begyndt at gjøre sig gjældende. En Sammenligning med J. L.'s tilsvarende Bestemmelser vil vise, hvorledes og i hvad Retning Udviklingen gik frem. Medens skaanske Lov aldeles ubetinget og i alle Tilfælde henviser Dommen over Tyve til Thingmændenes Afgjørelse med den Motivering, at „thingmæn ægho thiufs wald", saa er dette vel ogsaa i Reglen Tilfældet i J. L., men har Tyven stjaalet noget, der har en Værdi af ½ Mk. eller mere, „tha ma vmbæsman hængæ ham vten dom, oc hauer ther ekki synd af, forthi hans gærning hauær ham fordømd oc han lætær ham hængæ for rættæns sak, oc kunungs wald". Bonden maa derimod ikke paa egen Haand hænge sin Tyv, fordi han gjør det af Hævn, og skjøndt der handles ilde mod ham, maa han dog ej „wæræ sin æghæn rættær". Det er ganske vist i Reglen bleven antaget, at denne nye Regel om Ombudsmandens Virksomhed kun sigtede til en ham tildelt Øvrighedsfunktion, idet man har anført, at der jo udtrykkelig staar „uden Dom", og at Udtrykket „rættær" maa tages ikke i Betydning af Dommer, men i Betydning af exekverende Autoritet. Lægger man imidlertid Mærke til, at Sk. L. erklærer Tyven for at være i Thingmænds wald, medens J. L. i dette specielle Tilfælde erklærer ham for at være i Kongens wald, saa vil man vistnok nødsages til at indrømme, at „wald" er taget i Betydningen af Jurisdiktion, og at det er J. L.'s Mening her at tillægge Ombudsmanden paa Kongens Vegne dømmende Myndighed over Tyven; dette antages da ogsaa bestemt af Rosenvinge (Retshist. § 183). Naar der staar, at Ombudsmanden maa hænge Tyven uden Dom, vil dette kun sige uden Thingmændenes Dom og Udtrykket „ræt-tæræ" betyder sikkert nærmest Dommer, thi første Gang, vi høre Kongens Thing omtale (sk. Frd. 1284, § 10) kaldes dette konungs rættæræ thing, og den

gamle latinske Oversættelse af J. L. gjengiver Fortalens „rætter“ ved judex. Det maa dernæst mærkes, at der ikke staar, at Ombudsmanden absolut skal hænge Tyven, men at han „ma“ hænge ham. Meningen er, at Tyven overlades til Kongens (Ombudsmandens) wald, saaledes at han træffer Bestemmelse om Straffen, der eventuelt kan stige til Livsstraf*). At virkelig Udtrykket at være i kunungs wald betyder, at Kongen har Jurisdiktion over Vedkommende, kan ses af J. L. III, 67, hvor dette Udtryk benyttes paa en saadan Maade, at det ses, at Straffen er overladt til Kongens Afgjørelse. Samme Udtryk benyttes ogsaa i den danske Oversættelse af Valdemars Lov §§ 12 og 20, særlig er det oplysende, at den sidstnævnte Bestemmelse siger, at Forbryderens Hals skal „wæræ i kungæs wald“, hvilket vil sige, at Kongen skal dømme ham, og at han eventuelt kan idømme Livsstraf**). — Formentlig viser altsaa J. L. II, 87, at siden Sk. L.'s Affattelse har den kgl. Jurisdiktion som reserveret Tilfælde faaet overladt saadant Tyveri, der eventuelt straffedes med Døden, og dette er netop et af de i England for Kongens Jurisdiktion forbeholdte Tilfælde. Legg. Henr. I, c 10: furtum morte impunitum.

*) Sammenlign hermed Kong Edmunds angelsaxiske Love II, 6: Item diximus de mundbryce et hamsocne, qui deinceps hæc egerit, perdat omne quod habebit et sit in arbitrio regis, an vitam habeat. — Den gamle latinske Oversættelse af J. L. har: tunc potest exactor eum suspendere.

**) Med det her sagte kan sammenlignes, hvad Wilda S. 490 anfører om Kongens arbitrære Straffemyndighed, men Wilda har ikke det rette Blik for den danske Konges Stilling til Retsplejen. Hvad han anfører S. 493: Es beruhte also die Anwendung der Strafen grossentheils weniger auf bestimmten Strafgesetzen, als einer Entscheidigungs-Befugniss des Regenten, die aus einem Zusammenfluss oberstrichterlicher, vollziehender und selbst gesetzgebender Gewalt hervorgegangen ist, — det kan i Følge Valdemars Lov § 13 ogsaa anvendes paa den danske Konge.

Men den kgl. Jurisdiktion spores paa et andet Sted endnu tydeligere i J. L. Vi have allerede ovenfor fremhævet, hvilken stor Rolle det spiller, om en Forbryder er „takæn“ ved Gjerningen eller ej, ved en anden Slags Forbrydelser end Tyveri, nemlig ved den særegne Klasse af Fredsbrud, der omhandles i J. L. III, 22 og 23. Idet vi kunne henvise til, hvad dèr er sagt om den Karakter, der maa tillægges den nævnte Fredsbevaring, skal her blot mindes om, at det hedder i c. 23: Æn worther noker man taken for thylikæ gærningæ . . . oc rættær kunung yuær hanum. tha bøtæ hans frænder . . . forthy at thet stær hin foræ fult frithløs mal, thær kunung latær yuær hans hals rættæ. At „lade rette over Vedkommendes Hals“ betyder ikke at lade hugge Hovedet af ham, men at lade ham dømme, eventuelt paa Livet*), og her se vi da den kgl. Jurisdiktion paa en mærkelig Maade konkurrerende med de almindelige Retter. Ved disse Fredsbrud, der særlig kunne sættes i Klasse med, hvad man i Udlandet kaldte Brud paa Kongens Fred, have Thingmændene kun Domsret, for saa vidt Vedkommende ikke er greben paa fersk Gjerning. Et af de i England for den kgl. Jurisdiktion reserverede Tilfælde var netop Infractio pacis regiæ. Valdemars Lov indeholder et andet af de i England for Kongens Dom reserverede Tilfælde, nemlig „Contemptus brevium“, hvor den danske Oversættelse siger, at Kongen kan „pine hanum æftær sint wald“ ɔ: han er undergiven Kongens Domsmyndighed. Et fjerde af de i England forbeholdte Tilfælde (Legg. Henr. I, falsaria monetæ meæ) findes i J. L. III, 65 om Falskmøntneri, som bestemmer: tha à konung hans hand**). Endvidere nævnes i England

*) Dette fremgaar ogsaa af den gamle latinske Oversættelse . . . quando rex vel fecerit eum decapitari vel alio modo duxerit in ipsum vindicandum.

**) Den gamle latinske Oversættelse har: manus eius in potestate regis erit.

Murdrum samt Incendium og en Sammenligning med J. L. III 66 og 67 vil vise, at man i disse to Artikler, der handle om Mordbrand og Stimænd, altsaa om beslægtede Forbrydelser, virkelig ligeledes kan spore den kgl. Domsmyndighed. Denne kan ogsaa spores i den af Provindslovene, der formentlig næst J. L. er den yngste, nemlig i Er. sj. Lov paa et Par Steder. Saaledes siges det i II 8 om det Tilfælde, at Nogen dræber en Anden i Kirken, „tha a kunung at rætæ yui hanum"; i II 22, der svarer til J. L. III 23, kun at Fredsbruddene ikke ere saa talrige eller ganske af samme Art som i J. L., siges der: „tha ma kunung mæt rætæ skyflæ oc takæ sin ræt full. Efter den Forklaring, der i Th. Degns Artikler (lat. Text Art. 56, længere dansk Text Art. 49) gives af Begrebet Skyfflingh eller Skiøffling, nemlig at Vedkommende, der udøvede dette, hævnede sig selv og forsmaaede Kongen som Dommer, maa der ved Skyffling formentlig her forstaaes, at den Private opkastede sig til Dommer i sin egen Sag, og ved Udtrykket „skyfle" i Er. sj. Lov kan der vel ogsaa kun være sigtet til en dømmende Virksomhed fra Kongens Side.

Om de Spor, der iøvrigt i Lovbøgerne findes til Kongens Jurisdiktion i første Instans, henvises til J. E. Larsen I. 2. 312. Med Hensyn til Art. 11 i Hf. 1282: Officiales nostri non debent citare aliquem nisi ad justa placita nec coram se, jfr. Olufs Hf. 1376 § 22, har Ancher (Skr. II 765) udtalt den Mening, at man af denne Artikel kunde slutte, at Kongens Embedsmænd allerede i det 13de Aarhundrede „egenmyndig" havde tiltaget sig Jurisdiktion. Hertil maa foreløbig bemærkes, at Meningen ligesaavel kan være at gjøre en Forandring i den hidtil bestaaende retlige Tilstand. Nærmere Omtale af denne Artikel maa udsættes, indtil det er paavist, hvilken indgribende Forandring Hf. 1282 netop i Henseende til den kgl. Myn-

dighed og Jurisdiktion gjorde i den hidtil gjældende Ret.

Formodentlig har Udviklingen af den kgl. Jurisdiktion som konkurrerende med de almindelige Retter i første Instans i kriminelle Sager været her som i England. Man har begyndt med at overlade Dommen til Kongen i de Tilfælde, hvor Faktum var utvivlsomt, nemlig naar Forbryderen var greben paa fersk Gjerning, og efterhaanden har saa i Tidens Løb den Anskuelse vunden Hævd, at Folkets Andel i den dømmende Myndighed overhovedet var begrændset til at skjønne over, om en Mand var overbevist om en Forbrydelse eller ikke, hvorimod Fastsættelsen af Straffen mere og mere overlodes til de kgl. Embedsmænd. Ad denne Vej fik disse efterhaanden større Indflydelse, indtil de her i Danmark endte med fuldstændig at fortrænge Sandemænd og Nævninger, medens Juryen bevaredes i England med sin gamle Opgave: at bedømme de faktiske Forhold. —

Embedsmændenes Ed gaar endvidere ud paa, at de ikke ville modtage Gaver for at gjøre Ret, og ved denne Bestemmelse belyses den forandrede Stilling, Ombudsmændene havde faaet overfor Befolkningen i Modsætning til det, som var Tilfældet f. Ex. paa den Tid, Eriks sjællandske Lov udkom. Denne Lov har i III 63 Bestemmelsen om „giæfstuth til konungs bryti“, hvor det hedder: „Giuær bondæn konungs bryti æcki, tha tharf han sva mykli minnæ hanum vetæ um hanum fallær a hændær. Medens J. L. forudsætter en Ombudsmand i en uafhængig Stilling, hvis Løn ikke beroer paa Gaver, saa er Kongens Bryde i Er. sj. Lov lønnet med frivillige Gaver af Befolkningen, saaledes at han er henvist til at faa sin Løn ved eventuelt at chikanere dem af Beboerne, der ikke „gav“ ham hans Stud.

Fremdeles maa Embedsmændene love ikke at indføre nye Grauamina. Alene det, at der kræves Ed

herpaa, er nok til at vise, hvor stor Ombudsmandens Magt er bleven. Iøvrigt erindres det, at Recension II stiller Exactor ved Siden af Miles som den, der let kan forurette Befolkningen ved at tvinge dem til offentlige Arbejder. Sluttelig aflægge de Ed paa at afholde sig fra Crimen concussionis, et Udtryk, der røber, at Koncipisten af Loven har kjendt sin Romerret (Dig. 48—11, 1 4 Cod. 9—27). Da det tekniske Udtryk Concussio ikke forstaaes, medmindre man er inde i romersk Retssprog, leverer Loven en Forklaring, der fuldkommen korrekt gaar ud paa, at herved forstaaes, at Embedsmanden misbruger sit Embede til at afpresse sine Undergivne Noget*).

Item nullus exactor composicionem recipiat a delinquente nisi prius satisfactum fuerit leso (Ængi vmboz man scal takæ sættæ, fyrræ æn bøt ær with hin han with brøtæ (§ 4). —

Der nævnes her et enkelt af de Misbrug, hvori Exactores kunde gjøre sig skyldige. Da samme Regel ofte gjentages i Lovene (Stemann, S. 114), kan det antages, at vi her have et af de hyppigste Embeds-Misbrug. Kjøbenhavns Stadsret af 1294 har i Art. 24 (30) en aldeles lignende Regel, der gaar ud paa, at naar Nogen skal for en Forbrydelse betale Bøder til Bispen, Byen og den Fornærmede, skal den Sidstnævnte først betales, dernæst Bispen og til sidst Staden. Er. sj. L. III 53 indskjærper i Forbigaaende, at

*) Slægtskabet mellem Valdemars Exactores og senere Tiders Lensmænd er umiskjendeligt. I Kristian III's Lensordning af 1557 (Ancher, Skr. III 439) paalægges det Lensmændene, at de skulle være forpligtede til at sørge for, at der dømmes upartisk, at de ikke maa tage mod Gaver eller Skjænk til deres Bedste, at de ikke maa »aftrænge« Undersaatterne mere, end hvad Ret er, at de ikke maa paalægge dem nogen ny eller usædvanlig Tjeneste.

Ombudsmanden ikke maa lade sig nøje med at erholde „Kongens Ret“, men skal føre Sagen for Enker, Børn eller Udlændinge til Ende; paa den anden Side hedder det ogsaa, at naar nogen Mand gjør Bonden Ret, da skal han ogsaa „gøræ ræt mod umbutzman“. Thord Degns Art. 84 indeholder endelig den Regel: Item pro quacumque causa aliquis priuatus pace fuerit, rex non restituat eum paci antequam satisfecerit iniuriam passus. Naar man lægger Mærke til, at den heromhandlede Paragraf i alle Udgaver af Valdemars Lov er sat umiddelbart efter den Artikel i Loven, der handler om Følgerne af Mandhælgs Fortabelse, er det vistnok klart, at nærværende Paragraf sigter nærmest til dette Tilfælde. Den, der mistede sit Mandhælg, skulde, som vi have set, ifølge Valdemars Lov betale den Fornærmede (Kreditor) og til Exactor bøde 3 Mk., men var han overhørig, straffedes han i hver Femt med dobbelte 3 Mk.s Bøder. Exactor aftvang altsaa Debitor hver femte Dag Bøderne, indtil han rettede for sig og betalte Kreditor, men under disse Forhandlinger mellem Exactor og den, der havde tabt sit Mandhælg, kunde man let risikere, at Exactor mod Betaling lod sig forlede til at give Debitor sit Mandhælg igjen, thi Ombudsmanden kunde vistnok hæve den lokale Fredløshed, ligesom Kongen kunde hæve den almindelige Fredløshed, Th. Degn Art. 84. Herved gjorde Ombudsmanden imidlertid selvfølgelig Uret mod Kreditor, der mistede sit Tvangsmiddel mod Debitor. Det maa iøvrigt vistnok antages, at det overhovedet er Meningen med denne Artikel at indskjærpe som gjældende Ret for hele Riget den Regel, der fremgaar af Er. sj. L. II. 28, nemlig at Bøder kun tillægges Kongen under den Forudsætning, at han først hjælper den Private til sin Ret. Waitz (I. 149) anfører for Tydsklands Vedkommende en ganske lig-

nende Regel, om at Dommerne ikke maa inddrive Friedensgeld før Bøderne til den Forurettede*).

II. Decuriones.

(§§ 9, 10 og 11.)

§ 19. Om Vederlagsretten før Valdemars Lov.

Medens der i det Hele taget ikke er rørt ret meget ved Valdemars Lov i Literaturen, ere derimod de Bestemmelser, som her skulle omtales, gjorte til Gjenstand for nærmere Undersøgelser fra flere Sider. Kofod Ancher berørte i sin Afhandling: Om vore gamle Gaardsretter (Skr. II. 557), at disse Artikler indeholdt et Tillæg til Vederlagsretten, og Rosenvinge (Retshist. S. 24) sluttede sig hertil, men først i den nyere Tid har Overlærer J. Kinch i en Afhandling: Om den danske Adels Udspring af Thinglid (Aarb. for nord. Oldkyndighed og Hist. for 1875 S. 247 flg.) og Gehejmearkivar A. D. Jørgensen („Om Vitherlogh" i samme Tidsskrift f. 1876. S. 56 flg.) forsøgt at bringe Klarhed i disse Regler ved at efter-

*) Det forudsættes paa flere Steder i Valdemars Lov, at Ombudsmændene have Magt til paa forskjellig Maade at forurette Befolkningen, og det er værd i denne Henseende at lægge Mærke til, at der i de norske Love fra en senere Tid nævnes en Række Misbrug af de norske Sysselmænd, der nøje stemme med de i Valdemars Lov opregnede, se Aschehoug, S. 101. Naar det her siges, at Sysselmændenes Færd i Slutningen af 13de og Begyndelsen af 14de Aarhundrede mere har en bedragerisk end voldsom Karakter, og at Voldsomhederne egentlig først begyndte, da de erholdt Syslerne i Forlening, saa er det interessant at se, at Valdemars Lov forbyder Voldsomheder som f. Ex. Paalæg af ulovligt Hoveri og andre Grauamina; thi det er netop de samme Uretfærdigheder, der i Norge kom i Følge med Forleningerne.

vise, i hvilket Forhold de staa paa den ene Side til Knud den Stores Vederlagsret og paa den anden Side til senere Tiders Regler om Vederlagsretten.

Begge de nævnte Afhandlinger yde værdifulde Bidrag til Oplysning om Udviklingen af Thinglid og Vederlaget gjennem Tiden fra Knud den Store til Valdemar Sejr, men da efter min Mening Vederlagsrettens*) Udvikling er bleven misforstaaet af begge Forfattere, og da særlig Kinch, til hvis Mening om Vederlagets historiske Udvikling jeg ellers fuldt ud kan slutte mig, vistnok ikke har opfattet hverken den oprindelige Vederlagsret eller de senere Ændringer i denne paa rette Maade, vil det være nødvendigt, før vi undersøge de i Valdemars Lov indeholdte Bestemmelser angaaende denne Lov, at optage Spørgsmaalet om Vederlagsrettens oprindelige Form og de senere Ændringer i denne til fornyet Undersøgelse, saa meget mere som dette Spørgsmaals rette Besvarelse er af meget stor Betydning for Forstaaelsen af Danmarks Historie fra Knud den Store til Valdemar den II.'s Tid. Vi kunne dog ikke her behandle hele Vederlagsretten, men maa nøjes med de to Regler, som omhandles i Valdemars Lov, nemlig Bestemmelsen om Straf for større Forbrydelser, udøvede af den ene Vederlagsmand mod den anden, og Straffen for Majestætsforbrydelse. I Virkeligheden er imidlertid hele Spørgsmaalet om Vederlagsrettens Betydning besvaret,

---

*) Med Hensyn til Spørgsmaalet om Vitherlagh eller Vitherlogh se Rosenvinge Gl. Love V. 579, Kinch anf. St. 262, A. D. Jørgensen, anf. St. 57, Steenstrup, Danelag 127. Selv om man kunde give A. D. Jørgensen Ret i, at saavel Loven som Samfundet oprindelig have været benævnede med Udtrykket Vitherlogh, ere Udtrykkene Vitherlagh og Vitherlaghsmand allerede brugte i det 13. Aarh., og da Vitherlogh, hvis det skal bruges baade om Loven og om Samfundet, kan give Anledning til Misforstaaelse, ville de hidtil brugte Udtryk Vederlag og Vederlagsret blive benyttede her.

naar disse to Bestemmelser ere tilbørlig belyste, thi, som vi skulle se, er det netop paa disse Punkter, at de tvivlsomme Spørgsmaal om Vederlagsretten ere fremkomne.

Saxo*) begynder sin Fremstilling af Procesmaaden og Straffen i større Straffesager efter Knud den Stores Vederlagsret med de Ord: Verum adversus graviora præfactior actio constituta fuerat, og han fremstiller derefter denne Procesmaade og Straffens Exekution særdeles udførligt. Efter at han har nævnt betydeligere Straffesager mellem Vederlagsmændene, navnlig Saar og Majestætsforbrydelsessager (si majestati insidias struxisset), som dem, for hvilke den særegne Procesmaade gjælder, fortsætter han saaledes: „Den, som var alvorlig krænket af en Anden, bad først Kongen, at han, siddende paa sin Throne, vilde lade holde Ret**). Dernæst stævnede han tre Gange den Anklagede til at møde i Forsamlingen (Concio). Hver Stævning skete i det mindste ved to Vederlagsmænd (commilitones). Ejede den, der sigtedes for offentlig Sag (quæstio publica), Hus eller Jord (rem familiarem), plejede man at stævne ham een Gang i hans Hjem og to Gange i Curien (Kongens Gaard), hvor han havde sin Plads ved Bordet, hvad enten han var tilstede eller ej; men hvis han ikke ejede fast Ejendom, saa blev han stævnet „ter sponsione“ paa det Sted, hvor han plejede at sove i Kongens Gaard.“

Det er efter Sammenhængen klart, at Fordringen om at Stævningen skulde ske (ter) sponsione ikke blot angaar det Tilfælde, at Sigtede ejer fast Ejendom; men Meningen er, at Stævningen altid skulde ske „sponsione“. Hvad forstaaes nu imidlertid ved dette

*) S. 528 efter Müllers, her benyttede Udgave.

**) Jus militi dicere. Kongen overlod, som det synes, Dommen til Huskarlestævnet, men om han var pligtig til at gjøre dette, er uheldigvis ikke klart efter Saxo's Fremstilling.

Udtryk? Rosenvinge har (Müllers Saxo S. 529) udtalt den Mening, at dette Udtryk maatte betegne det, som paa Dansk kaldes at fæste Lov eller at byde Lov ɔ: at tilbyde Ed med Mededsmænd, men om end dette ligger nær ved det rette, rammer det dog ikke ganske Meningen; thi, som det vil fremgaa af det følgende, aflægger kun de Stævnende, ikke Anklageren Ed. Foreløbig maa bemærkes, at man hidtil har overset, at det ikke blot er Meningen, at hver Stævning skal forkyndes af to Vederlagsmænd, men at det, saavel efter Saxos Ord som efter Reglerne i det følgende, er klart, at hver Stævning skal forkyndes af to forskjellige Vederlagsmænd*); det krævedes, at 6 Mænd skulde fremtræde som Stævningsmænd; men disse 6 Mænd fungerede i Virkeligheden under Sagen i en ganske anden Egenskab end som Stævnevidner. Det hedder videre:

„Naar Retten var sat (concione inita) svoer de, der havde stævnet (qui provocaverunt ɔ: altsaa de 2 × 3 Vederlagsmænd), at de uden Svig havde stævnet den Sigtede, og at de ikke ved Sagens Anlæg (in ea causæ dictione) havde ladet sig lede af Tilbøjelighed (for den Fornærmede) eller Had (mod Anklagede), og de fungerede paa en Gang som Anklagere og Vidner (simulque et citatorum et testium partibus inserviebant).

Denne mærkelige Sætning har man hidtil overset eller misforstaaet, som om den kun gik ud paa Afhjemling af Stævningen i Retten, i hvilken Anledning Ancher bemærker (Skr. I. 33), at dette er et Bevis paa Saxos store Nøjagtighed i Fremstillingen af Vederlagsretten, at han dvæler ved en saadan Smaating; men Sagen forholder sig paa en ganske anden Maade. De Stævnende skulde optræde paa en Gang som

*) Deinde reum ut in concione venerit, tertio citatorum ordine provocabat. Unumquemque bini duntaxat commilitones explebant.

Anklagere og Vidner; den Ed, de aflagde, er ikke alene en Ed paa, at de lovlig havé stævnet den Sigtede, men det er den samme Ed, som den Sigtede skulde sværge f. Ex. ifølge Sk. L. VII. 13, den saakaldte „asuæru eth“ *). De Stævnende aflagde altsaa samme Ed som Anklagere ellers svore, men desforuden skulde de ogsaa fungere som Vidner og Forklaringen af, hvad hermed menes, vil findes, naar vi læse videre hos Saxo:

„Derefter skulde Vidnesbyrd om selve Forbrydelsens Udførelse**) afgives af tvende Mænd, efter at de havde aflagt Ed paa, at de hverken af Kjærlighed til Sagsøgeren eller af Had til den Anklagede vilde sige andet end det, de havde erfaret med Øjnene eller med Ørerne, thi i Sager angaaende Majestætsforbrydelse tog man villigere Hensyn til, hvad Vidnerne havde hørt (propensior auditui fides haberi consveverat), de andre Vidnesbyrd beroede paa Øjenvidner. Desforuden tillod man ikke, at Modpartiets Beviser (objecta) gjendreves ved Forsvarets Retsmidler (defensionis præsidio), efterdi Vidnebeviset (testium criminatio) hverken kunde omstødes ved Andres Forsvar for den Skyldige ved Retten eller ved hans eget Forsvar. En saadan Vægt tillagde man Vidnernes Autoritet, at man ansaa det for Vanvid, der grændsede til Helligbrøde, at svække Tilliden til, hvad de havde bekræftet.

*) Sk. L. VII. 13. Bithiæ sæ sua guth hialpa, at han ær sandær fore the sak, ær han gifær hanum, ok han gør thæt æi fore afund ællær illæn uiliæ, utæn fore thæs sakæ, at han uet han sannæn fore the sak, ær han gifær hanum.

**) Testimonium principalis facti. Efter Middelalderens Sprogbrug menes hermed Vidner om selve Forbrydelsens Udførelse, Vidner, som forklare, hvad de have erfaret, i Modsætning til f. Ex. testes, qui ad purgandam alicujus infamiam inducuntur. Man skulde næsten tro, at Saxo har kjendt det i Decretal. Gregorii IX. c. 29 (2—20) indførte Pavebrev fra Aar 1199, hvor der ganske paa samme Maade tales om »principale negotium«.

Saaledes var den Anklagede stillet overfor Vidnesbyrdets knusende Kraft (testimonii fulmen), — ethvert Bevis fra Indstævntes Side var udelukket (egentlig: Skyld eller Uskyld kom ikke i Betragtning). Men heller ikke tillodes det den, der var „sponsione provocatus, restipulatione uti.“

Efter at det altsaa først er sagt, at de Stævnende skulle være baade Anklagere og Vidner, samt at de i begge Henseender aflagde Ed, tales der nu her atter om to Vidner i Sagen, men Forskjellen mellem disse to Vidner og de førstnævnte 6 „Vidner“ er den, at disse Mænd maa aflægge Ed paa, at de kun ville udsige, hvad de have erfaret om selve Forbrydelsens Udførelse i Reglen ved eget Syn, medens de første Vidners Ed kun gaar ud paa, at de „sincere“ have anlagt Sagen, fordi de nemlig tro, at Anklagen er sand*). — Naar det erindres, at det senere siges, at Dommen i Sagen ɔ: Bestemmelsen af Straffen, var overladt til Curien, og naar det erindres, at hvad det her foreløbig drejer sig om, kun er Fastsættelsen af Faktum i Sagen, bliver det tydeligere, hvad Meningen er med de to Slags Vidner. De 6 Mænd, der optræde som Anklagere, bevidne, at de tro, at Anklagen er sand, de ere just ikke Mededsmænd, thi den Fornær-

*) Den Adskillelse, som her hos Saxo gjøres mellem »testimonium principalis facti« eller som det hedder »testes de his, quæ noverunt et viderunt«, paa den ene Side og »testes ad purgandam alicujus infamiam«, ɔ: her Vidner, der med Ed skulle erklære, at de tro, at Anklagen er sand (juramentum de credulitate), er stemmende med kanonisk Ret Decr. Grat. c. 15. Caus. III. qv. 9. Decretal. Gr. IX. c. 5 og 13 (5—34). Den kanoniske Ret skjælnede ogsaa mellem testimonium de visu og testimonium de auditu og tog undtagelsesvis Hensyn til det sidste Vidnesbyrd, naar det bestyrkedes ved andre Indicier, Decretal. Gr. IX. c. 27 (2—20). Det maa i det Hele taget mærkes, at da de, der dømtes af Hofretten, tillige skulde excommuniceres af Rigets Bisper (Saxo S. 532), har uden Tvivl Knuds Lov i alt Fald i Hovedtrækkene været stemmende med kanonisk Ret.

mede sværger, som det synes, ikke; men de danne en ejendommelig Mellemting mellem en Anklagejury, en Domsjury *) og Mededsmænd. Reglen er nu den, at hvis disse 6 Mænd sværge den Sigtede Gjerningen paa Haanden, og naar desforuden tvende Vidner bevidne Faktum, saa er den Indklagede uden videre overbevist **), han er ramt af „testimonii fulmen" og mod dette hjælper intet af Forsvarets Retsmidler, hverken Andres Retshjælp (Mededsmænd) eller eget Forsvar (Jernbyrd) — Faktum er hermed afgjort: „Dommerne følge" — hedder det umiddelbart efter — „strængt Vidnernes Autoritet og dømme den Anklagede som aabenbart skyldig og som den, der ikke har kunnet fremføre Noget til sin Undskyldning".

Efter at det saaledes er fremhævet, hvilken afgjørende Virkning, der maa tillægges Beviset ved to Vidner, hedder det imidlertid: Sed neque ei, si sponsione provocatus fuisset, restipulatione uti licuit — og her ligger det egentlig gaadefulde i Saxos Fremstilling. Forklaringen herpaa vil imidlertid findes, naar man holder fast ved, hvad „sponsione provocare" betyder efter Saxos Sprogbrug. Vi saae ovenfor, at Stævning i disse Sager skulde ske „ter sponsione", og vi saae, at Sponsio betød Tilbud om Ed af et Antal Mænd paa, at de ansaae Anklagen for sand †). Naar

---

*) Kofod Ancher, der i 1ste Del af sine samlede Skrifter ikke synes at have faaet Øje for Betydningen af de Stævnendes Ed, siger mærkelig nok i 2den Del S. 801, at Saxos Ord om Harald Heins Lovgivning give til Kjende, at han »indførte Lov i Stedet for Nævn«.

**) Denne Procesmaade er aabenbart paavirket af angelsaxisk Ret, hvor det krævedes, at Sagsøgeren først selv skulde aflægge Ed paa, at han ikke klagede af Had til Sagsøgte (forâð), hvorefter 7 Mededsmænd ligeledes edelig maatte bekræfte deres Tro paa Sandheden af denne Erklæring. Philips Angels. Recht S. 180.

†) Sponsio bruges i Digesterne om »omnis stipulatio promissioque, fr. 7 Dig. 50—16; men i Kejser Frederik I's Frd. af 1156, De

det nu her først siges, at mod Vidnebevis tilstedes intet Modbevis, og dernæst at heller ikke mod en Sponsio gjælder Restipulatio, saa er det klart, at her tales om det Tilfælde, at der ikke haves Vidner i Sagen, og ingen anden Oplysning end de 6 Mænds Godtroenheds Ed (sponsio), og at Meningen er, at selv i dette Tilfælde tillodes Restipulatio*) ɔ: 6 af Indstævnte valgte Mænds Godtroenheds Ed, ikke mod de 6 af Anklageren valgte Mænds Ed. Det maa antages, at Udtrykket „restipulatio" maa betyde Tilbud af samme Bevis som det, der var opstillet af Modpartiet, men dette var Ed af 6 Mænd. Derimod tillodes det vistnok i dette Tilfælde Indstævnte at værge sig med Jernbyrd. Dette siges vel ikke udtrykkelig hos Saxo, men ligesom det ligger i det brugte Udtryk Restipulatio, at det kun var Bevis med Godtroenhedsed, hvorfra Sagsøgte i dette Tilfælde var udelukket, saaledes hjemles Brugen af Jernbyrd**) i dette Tilfælde ogsaa udtrykkelig ved § 3 i den af Absalon forfattede Text af Knud den Stores Lov†).

pace tenenda, hedder det: spondeo jurejurando. Sponsio synes overhovedet at være benyttet om et særlig højtideligt Løfte eller Kaution; men hos Saxo har Sponsio aabenbart den hos Cicero oftere brugte Betydning, der angives i J. N. Madvigs Værk om den romerske Stats Forf. og Forvaltning II. S. 206 Anm., nemlig at Vedkommende uden at gjøre nogen Rettighed gjældende paatog sig at føre Bevis for et vist Faktum. »Sponsione provocare« hos Saxo er lig med Ciceros »Sponsione lacessere aliquem; det betegner Indstævning tilligemed Erklæring om at ville og kunne bevise Klagens Rigtighed, in casu ved Hjælp af de Mænd, der foretog Indstævningen.

*) Den kanoniske Ret taler om: Omne, quod testibus adstipulatur c. 1 Caus. XXII. qv. 1.

**) Den ældre kanoniske Ret udelukker ikke ubetinget Bevis ved Jernbyrd c 15 Caus. II. qv. 5.

†) Tør Vitherlagsmændene ikke vidne det og ikke sværge paa Helligdommen, skal Anklagede enten fældes eller værges med Guds Dom, det er med Jernbyrd, efter den Lov, gamle Knud gav.

Resultatet af vor Undersøgelse er saaledes følgende:

Der fordres først, at de 6 Vederlagsmænd, der have foretaget de tre Indstævninger, sværge Indstævnte Sagen paa. Naar dette er sket, skrides til Vidneførsel og to Vidners Bevis er tilstrækkeligt til ubetinget at afgjøre Sagen, saa at denne strax gaar til Doms. Haves Vidner ikke, tilstedes det Indstævnte at værge sig med Jernbyrd, men vil han ikke dette, er Beviset ført med de 6 Mænds Godtroenhedsed. Benægtelsesed af Indstævnte med Mededsmænd tillades, naar de 6 Sigtende optræde, under ingen Omstændighed, ikke en Gang i det Tilfælde, at ingen Vidner i egentlig Forstand haves. Kun hvis den Fornærmede (actor) ikke en Gang kan faa 6 Mand til at optræde og der altsaa ikke foreligger andet end Aktors ubestyrkede Sigtelse, saa maa den Sigtede med 6 Vederlagsmænd (sex secum commilitonibus in jusjurandum accitis) vise, at han er uskyldig i den ham paasagte Brøde (Saxo, S. 532).

Forstaaet paa denne Maade, vil Saxos Fremstilling af Knud den Stores Lov ogsaa kunne bringe Lys i Harald Heins Lovgivning, med Hensyn til hvilken man hidtil har været i Tvivl.

Om Harald Heins Lovgivning beretter Saxo følgende (S. 571): „Efter at Harald havde holdt Raadsforsamling (concilium ɔ: en Rigsforsamling, der afholdtes i Anledning af hans Valg til Konge), fastsatte han, da han baade var bunden ved sine Løfter og ved Tingenes Gang opfordret til med den kgl. Myndighed at fremme Folkets Sag, først en Ret til at værge sig med Ed mod en Anklage og satte Forsvarets Retsmidler fremfor Anklagerens. Thi han indrømmede den Anklagede i Henseende til at afværge Sigtelsen Anklagerens Ret, medens det forhen ikke var tilladt ved Forsvarets Retsmidler at gjendrive en Anklage, naar denne var støttet ved Vidner. Denne Ret,

styrket ved Praxis *), viste sig ligesaa gavnlig for Friheden som uheldbringende for Troen. Thi da Forsvarsretten ikke (mere) beroede paa Brugen af Jernbyrd **), ikke paa Brugen af Vidner, men alene paa Tillid til Eden, saa besmittede mange Sværgendes Anstrængelser (for de Anklagede) paa Grund af deres Partiskhed (dem) med Mened; men den (nævnte Regel) forandrede (eller ødelagde) ogsaa i Bund og Grund de særskilte Forsamlingers Skik og Brug (sed et funditus singularium congressionum usum evertit). Thi det syntes Efterkommerne (posteri) bedre at afgjøre Retstvistighederne ved Ed end ved Jernbyrd, men hint Middel er farligt for Religionen, det andet for Friheden. Denne Skik have de Danske ihærdig holdt paa lige til nærværende Tid og bruge den haardnakket, saa at de hellere ville miste Livet, end denne, og sætte deres Frelse ind for dens Bevarelse".

Haralds Lovgivning bestaar altsaa i følgende:

Imprimis adversum provocationem restipulandi jus edidit, prioresque defensionis partes quam accusationis instrumenta constituit. Reo siquidem actoris jus in refellenda accusatione concessit, quam antea, testium fide subnixam, defensionis præsidio repellere non licebat.

Vi have her atter provocatio, restipulandi jus,

---

*) Usurpatione firmatum bør maaske snarere oversættes ved: udvidet ved en uberettiget Praxis.

**) Armorum usus. Saxo bruger her »arma« i Betydning af »Jern«. Ordet betyder nemlig ikke blot Vaaben, men ogsaa Redskab, Værktøj, navnlig ogsaa Agerdyrkningsredskaber, hvorved erindres, at det »Jern«, hvormed Prøven foretoges, var et Plovjern (And. Sun. VII. 15). Man har vel ment, at armorum usus maatte oversættes ved Tvekamp, men dette Ord gjengiver Saxo ved »duello«, se S. 499 og 904. Ved den her givne Oversættelse undgaar man de betydelige Vanskeligheder, det volder, at Saxo paa en Gang skulde tale om Tvekamp, som om først Haralds Lov ophævede dette Slags Bevis (Ancher, Skr. I. 20). Huitfeld forstaar ogsaa Saxos Ord paa den her angivne Maade, da han udtrykkelig siger (I. 90), at Harald afskaffede Jernbyrd.

accusatio testium fide subnixa — kort sagt næsten de samme Ord, som Saxo anvendte ved Beskrivelsen af Knud den Stores Lov, og det er alene heraf klart, at Haralds Lov tilsigter en Forandring i denne*).

Reglen gaar ud paa, at imod Provocatio, imod Sigtelse af de 6 stævnende Vederlagsmænd alene, uden at der er egentlige Vidner, faar Indstævnte nu Restipulandi jus ɔ: Ret til paa sin Side at lade 6 Mand aflægge Ed paa, at de ikke tro, at Indstævnte har begaaet Handlingen**), og det saaledes, at Indstævnte er „nærmere til Lov", end den Fornærmede, Indstævntes Bevis skal foretrækkes for Anklagerens. Men ikke nok hermed: Selv om der ikke blot foreligger Provocatio sponsione af de 6 Mænd, men der endog findes Vidner for Anklagen, saa faar nu Reus „actoris jus in refellenda accusatione", det vil sige: han faar dog Lov til paa sin Side at lade 6 Mænd, som han har valgt, sværge og eventuelt fri ham med deres Ed†).

Vi se saaledes, at Haralds Lov fuldstændig omformede Vederlagsrettens Regler paa dette Omraade,

---

*) Allerede And. Vedel antog dette, thi i sin frie Oversættelse af Saxo siger han, at Knuds Lov var »thuert imod den store Kong Knuds Lov«. Ligeledes Ancher, Skr. I. 52, 55, og Kinch i sin Afh. om Thinglid S. 290 flg.

**) Det bemærkes, at ifølge Absalons Udgave af Vederlagsretten, som denne var i Knuds Tid, ses det, at i et enkelt Tilfælde Curien skulde afgjøre hvem af de Stridende, der var nærmest til Lov »mæth siex manna eth«.

†) Denne Regel er ikke saa uhørt, som man maaske troer. Endnu i Aaret 1208 maa Paven indskjærpe, at »si crimen notorium existebat, non erat utique illi indicenda purgatio, sed in eum condemnationis sententia promulganda. Decretal. Gregor. IX. c. 15 (5—34). I Aaret 1222 retter Honorius III. sit bekjendte Brev til Erkebispen i Lund (Decretal. Gr. IX. 12 (2—19), hvori han stempler den fra Haralds Lov stammende danske Procesregel (den kaldes udtrykkelig en Lex regni), at selv imod Vidnebevis tilstedes Ed med Medsmand, som en pestis contraria omni juri.

idet den stillede det Retsmiddel, der efter Knuds Lov kun aldeles subsidiært tilkom Indstævnte, nemlig mod enkelt Mands Anklage, ubetinget til hans Raadighed. Han kunde nu med Mededsmænd værge sig ikke alene mod de 6 Anklagere, men „testimonii fulmen" havde, — i alt Fald naar der kun var to Vidner imod ham, — tabt sin Kraft, hvis Modparten kunde skaffe 6 Medsværgende for sin Uskyldighed.

Mod denne Regel gjør Saxo to Indvendinger. Han indrømmer vel, at den var gunstig for Friheden, men for det første førte den til Mened, idet Indstævntes Mededsmænd i Ivrighed for at faa ham frifunden besmittede sig med Mened, og dernæst forandrede denne Regel, udvidet ved en uberettiget Praxis, de særskilte Forsamlingers sædvansmæssige Ret.

Ingen har hidtil rigtig opfattet Meningen med Ordene: sed et funditus singularium congregationum usum evertit*), og dog ligger der i dem, naar de forstaaes paa rette Maade, Forklaring paa meget, som man har anset for uforstaaeligt i Harald Heins Lovgivning; thi det siges her, at Haralds Lov gav Anledning til, at den Praxis eller sædvansmæssige Ret (usus), som anvendtes i de særskilte Forsamlinger, det vil sige ved de forskjellige Landsdeles Retter, forandredes. Der ligger altsaa i Saxos Ord, naar disse forstaaes paa rette Maade, ikke blot en Erklæring om, at Haralds Love angik Vederlaget, men tillige en Oplysning om, hvordan denne for Vederlaget alene givne Regel trængte ind i Provindsernes sædvansmæssige Ret. „Thi Efterkommerne syntes bedre om at afgjøre Retstvistigheder ved Ed end ved Jernbyrd." Vederlagsretten gav Exemplet hertil, og i hvilken Ud-

*) Den Oversættelse, Stephanius i Noterne til sin Udgave af Saxo S. 220 angav, nemlig »Tvekamp« (duellorum usus), gjør Stedet hos Saxo meningsløst, og den kan ingenlunde forsvares ved de af Stephanius anførte Exempler.

strækning „posteri“ benyttede dette Forbillede til at afskaffe Jernbyrd, fremgaar af, at da de provindsielle Lovbøger nedskreves, var Jernbyrd forsvunden fra alle Retsomraader undtagen i Skaane, hvor særegne Omstændigheder maa have bevirket, at man i visse Sager beholdt Jernbyrd*).

Det er indlysende, at Bevisreglerne i Knuds Lov ikke vare heldige, og at de især i altfor høj Grad vare ugunstige for Indstævnte, thi naar egentlige Vidner ikke havdes, afgjordes Beviset af Mænd, der vare valgte af den Fornærmede; men hvad der dog navnlig var en Uret mod Indstævnte, var, at i Majestætsforbrydelsessager kunde en Mand overbevises med to Vidner, der ikke havde set eller erfaret, hvad Indstævnte havde gjort, men kun hørt Tale derom. Det er dette Punkt, der bevirker, at Knuds Love kunne kaldes „impiæ“, og det er Ændringen af denne Regel, der bevirker, at Haralds Love i saa høj Grad roses som gunstige for Friheden baade af Saxo og Ælnoth (Saxo S. 570. S. R. D. III 341). Thi det maa være indlysende, at den større eller mindre Grad af Afhængighed, hvori Vederlaget (ɔ: alle Landets Stormænd) staar til Kongen, væsentlig beroer paa, paa hvilken Maade Bedømmelsen af hvad der med et omfattende Begreb forstaaes ved Troskab mod Kongen sker, hvor megen Garanti Vederlagsmændene have for, at ikke enhver selvstændig Optræden skal blive udlagt som Troskabsbrud mod Kongen. Men saalænge Knuds Lov stod ved Magt, var denne Garanti kun i meget ringere Grad tilstede, og det er derfor forklarligt, at Haralds Lov, der skabte den størst

*) Man kan i nogle af de gamle Regler i Sk. L. vistnok spore lignende Bevisregler som dem, der indeholdes i Knuds Lov for Vederlaget, se f. Ex. Sk. L. V. 38. And. Sun. V. 15. Det er i det Hele taget klart, at de skiftende Bevisregler i Vederlagsretten, som rimeligvis skyldes fremmed Paavirkning, især fra kanonisk Ret, atter har havt Indflydelse paa Provindslovenes Bevisregler.

mulige Sikkerhed for Vederlagsmændene mod, at Troskabsbaandet til Kongen skulde blive for strængt bedømt, hilstes af dem som et stort Fremskridt og som et Værn for deres „Frihed". En anden Sag er, at Haralds Lov gik altfor vidt i sin Imødekommen mod Vederlagsmændene, thi man gik nu til at lade Indstævnte med Mededsmænd sværge sig fri, endog om der mod ham havdes to Øjenvidner til hans Handling; dette kan, som Saxo siger, nok være gavnlig for Friheden, men det skader Religionen og fører til Mened *). Desuden medførte Vederlagsmændenes større Frihed højst uheldige Resultater med Hensyn til Disciplinen i Vederlagskorpset. Ordenen i dette mellem Medlemmerne indbyrdes og mellem disse og Kongen blev brudt ved de nye Loves Mildhed. Dette kan ses af Saxos Beretning om, hvordan det gik under Harald Hein, men det kan især ses i hans stærke Klage over den Modsætning, der var mellem Tilstandene i Vederlaget paa hans Tid, og paa Forholdene under Knud den Store og saalænge hans strænge Love gjaldt **).

Ælnoth, der skrev under Kong Niels, fortæller om Harald Heins Love: Unde leges ab eo sancitas Dani usque in hodiernum ab electis et eligendis sibi regibus expetunt eumque veluti pacis et libertatis publicæ provisorem pro concessis ab eo legibus laude et favoribus extollunt, og det kan antages, at Haralds

*) At Jernbyrd afskaffedes stemte med Gejstlighedens Ønsker, men at man tillod »purgatio« endog mod Vidner, misbilligede den selvfølgelig i høj Grad. Purgatio af Indstævnte med Mededsmænd maa kun ske subsidiært, »si legitimi accusatores crimina probare non potuerint«, og Indstævnte selv har »negaverit« c. 12, 15. Caus. II. qv. 5.

**) Saxo, S. 535: Nunc vero, solutis hebetatisque pristinis militiæ nervis, graviora inter commilitones quam exteros dedecora pariuntur, cum et omnis adversum improbos actio sileat et, qui culpæ punitor esse debuerat, patronus existat, nec sit, qui dissolutos militiæ mores præfactius rigidiusque constringat.

Love om Vederlaget *) have været i Kraft indtil Borgerkrigenes Udbrud. Men da Riget splittedes i forskjellige Dele under forskjellige Regenter, saa adsplittedes selvfølgelig ogsaa Vederlaget i lige saa mange Dele, som der til enhver Tid var Riger, og under denne Splittelse er det gaaet som det bedst kunde med Vederlagsretten og med Disciplinen i de enkelte Korps. Det berettes os af Saxo (695), hvordan Svend paa en Tid, da han og Knud regerede, holdt „ingens clientela“, og hvorledes han maatte tilfredsstille dette Krigerfølges (hans Vederlags) Graadighed ved at fordre „provincialia ministeria“ (Embedslen, Herredslen) og Afgifter (impensæ) af Bønderne (agrestes), og saaledes tabte han, medens han sørgede for Vederlagsmændenes (militum) Vellevnet, Folkets Gunst: Præterea — siges der videre — controversiarum jura, eatenus sacramenti religione subnixa, ad palæstras et palmas athleticas relegavit, judiciumque, rationis

*) Der er neppe Tvivl om, at Haralds Lovgivning paa Rigsforsamlingen ved Isøre har udstrakt sig til andre Omraader end Vederlagsretten. Ikke alene tyde Saxos Ord herpaa (S. 571 Note 1); men vi have endog en Angivelse af en af hans andre Love (S. R. D. I. 378): Hic silvas a solis potentibus obsessas communes fieri jussit, og dette er en langt interessantere Oplysning, end man ved første Øjekast tænker sig. Thi herved fremtræder Haralds Lovgivning paa en ejendommelig Maade som et Forbillede for Valdemars Lov; thi denne bestaar jo ogsaa dels af Bestemmelser, vedrørende Vederlagsretten, dels af Regler, som tilsigte at gavne og lette den Del af Befolkningen, som ikke var Decuriones, nemlig Bønderne. Haralds Lov er da en af de gamle Haandfæstninger, som Huitfeld omtaler (I. 206) som gjældende inden Valdemars Lov udkom, og at dette er saa, ligger jo ogsaa i Ælnoths Ord, at Haralds Love stadfæstedes af dem, der skulde være Konger. Man antog tidligere, at Erik Glippings Frd. 1282 var den første „Haandfæstning“; vi have formentlig paavist, at denne Titel snarere tilkommer Valdemars Lov, men det viser sig nu, at Haralds Heins, paa Rigsforsamlingen i Aaret 1076 udstedte Lov, ogsaa er en Rigs- og Forfatningslov, om man vil altsaa en Haandfæstning. Rimeligvis har der været endnu ældre Forfatningslove; Vederlagsretten er jo iøvrigt baade en Rigslov og paa en vis Maade en Forfatningslov.

speculationi debitum, in sola corporum exercitatione constituit. At denne Ændring i Loven, hvorved Retstrætterne, som hidtil vare blevne afgjorte ved Ed, henvistes til Afgjørelse ved Tvekamp, ikke kan være en Ændring i Provindslovene, maa vistnok antages. Om end Kongerne i disse urolige Tider tillode sig mange Overgreb, kan det dog vel formodes, at Indførelsen af Tvekamp kun vilde passe i den egentlige Krigerstand (milites), og det kan neppe antages, at Ændringen angaar andet end Vederlaget*), hvor altsaa Harald Heins Lov forandredes, maaske saaledes at en Anklaget altid, selv mod Vidner, kunde tilbyde Tvekamp.

Om Vederlaget efter Borgerkrigene og om den da gjældende Vederlagsrets Regler haves der et interessant Vidnesbyrd i en af de berømteste Højforræderiprocesser under Valdemar I, nemlig i Processen mod Prinds Magnus Eriksen og hans Medskyldige.

Efter at nemlig Magnus havde deltaget i en Sammensværgelse mod Kongens Liv, flygtede han til Hertugen af Saxen, og Kongen sendte da sin Staller til Saxen, for at han hos Hertugen kunde føre Klage over Magnus's Forræderi, men Magnus nægtede uden videre sin Skyld og tilbød at bevise sin Uskyldighed ved Kamp (duello). Gesandten sagde da, at han ikke var sendt, for at han i Udlandet skulde udføre sin Anklage med Vaaben**); men kun for at opfordre

---

*) Det kan antages, at Svend har indført Dueller som Bevis i Rettergang fra Tydskland, hvor netop dette Afgjørelsesmiddel hjemledes ved Kejser Frederik I.'s Frd. af 1156 ved Retssager mellem Milites, fr. 3. § 3 II. F. 27.

**) Ferro; dette er et mærkeligt Udtryk, thi Ferrum bruges af Saxo ellers stedse i Betydning af Jernbyrd, saaledes f. Ex. umiddelbart efter dette Sted; men her maa det altsaa betyde Vaaben ligesom Arma ovenfor brugtes om »Jern«. Skulde der i Magnus's Tilbud om Duel ligge en Reminiscens om Svends ovenfor nævnte Lov,

Anklagede til at skyde sin Sag ind for Kongen og underkaste sig det Forsvar, som Fædrelandets Love hjemlede. Da Hertugen spurgte, hvilket Forsvar den danske Lov (lex danica) hjemlede mod denne Art Beskyldninger, svarede Gesandten, „at der bestod den Vedtægt (morem) at rense sig med Jernbyrd“ (ferrum purgationis). Magnus benægter ikke, at Fædrelandets Lov er saaledes, hvad Hertugen ogsaa slaar fast, men han paaberaaber sig, at Jernbyrd er en saare usikker Bevismaade; thi den forudsætter et Mirakel, men den guddommelige Magt tog sig ikke i den Grad af de Dødelige, at den ved ethvert af deres Løfter ændrede Naturens Orden. Omsider sagde han dog, at han vilde komme til Kongen, men kun naar han fik Sikkerhed for, at hvad Udfald hans Sag end fik, maatte han frit drage ud af Landet. Gesandten tilbød Sikkerhed herfor, men bemærkede iøvrigt, at dette var overflødigt, „thi efter Fædrelandets Love tildeltes der dem, som vare dømte for „capitalis crimen“, Frist til at flygte, og Loven holdt det for Uret at paalægge denne Straf strax“. Magnus vedblev desuagtet at fordre Sikkerhed og indfandt sig ikke, før Absalon gik i Borgen for hans Sikkerhed.

Der kan ikke være Tvivl om, at de Fædrelandets Love og den Lex Danica, som omtales her, er Vederlagsretten, thi Magnus skulde jo møde for Kongen, og vi se hans Sag blive paadømt paa et Huskarlestævne (concio) ved Viby*). Men naar saa er, da lære vi af hvad her er fremført, at paa den Tid (1177 eller 1178) bestod de Ændringer, Harald Hein havde foretaget i Vederlagsretten, ikke mere; thi havde det

---

eller er det den efter tydsk Lensret gjældende Bevismaade, han paaberaaber sig? Efter denne Ret er ganske vist Duel hjemlet, jfr. Frederik I.'s ovenfor omtalte Fr. af 1156.

*) Saxo 906. Omni Danica nobilitate stipatus apud villam Wiby.

været Tilfældet, kunde Magnus jo have friet sig med 6 Mænds Ed, omend Kongen havde havt Vidner imod ham; men vi se nu af Gesandtens Svar til Hertugen, at Forsvarsmidlet (formodentlig kun, naar ingen Vidner havdes) er Jernbyrd, hvilket stemmer med Knud den Stores oprindelige Lov. Ogsaa paa det andet Sted, hvor Gesandten nævner en dansk Lovregel (at de, der dømmes for Højforræderi, skulle have Tid at flygte) sigter han vistnok til den lignende Regel i Knuds Lov*).

Kinch har (anf. Sted, S. 292 flg.) mærkelig nok ment, at hvad ovenfor er oplyst om Forhandlingerne med Prinds Magnus skulde kunne vise, at den Forandring i Vederlagsretten, som tilskrives Harald Hein, virkelig ogsaa er foregaaet, idet han mener, at den „danske Lovs" Regler om Jernbyrd mod en af Vidner støttet Anklage, maa være Harald Heins Regel. Dette er imidlertid, efter hvad ovenfor er oplyst om Haralds Lovgivning, urigtigt. Kong Harald afskaffede netop Jernbyrdsbeviset**), og hvad der er anført hos Saxo om Forhandlingerne med Magnus viser netop,

*) Da Vederlagsretten saaledes i Aaret 1177 ses at være i fuld Kraft og Gyldighed og den særegne Jurisdiktion for Vederlagsmændene bestaaende, kan der ikke være Tale om, at Suhms Theori (V. 147 og 111—13): at Thinglid under Kong Niels skulde være ophævet og erstattet med »Herreskjold«, er rigtig; men det rette er, at Thinglid mere og mere forvandledes til en bosiddende Herremandsklasse, der skiftevis gjorde Tjeneste ved Hoffet. Det var denne tjenestegjørende Del af Exercitus (quotidiana militia), som indskrænkedes af Niels, fordi hans Følge paa Gjæsteri saa blev mindre.

**) Saxo siger udtrykkelig Side 572, at »defendendi potestas« efter Haralds Lov var »sola sacramenti fide subnixa«. S. 695 siger han ved at omtale Svends Ændringer, at »controversiarum jura eatenus« vare »sacramenti religione subnixa«. Haralds Lov gjengives altsaa paa de to Steder bestemt paa samme Maade, saaledes at Ed (med Mededsmænd) ubetinget er, hvad Saxo kalder »defensionis præsidium« efter denne Lov.

at den Gang gjaldt Haralds Lov ikke; der bestod en Vederlagsret, men i denne fandtes Haralds Regler ikke; tværtimod synes atter Knuds gamle Lov at gjælde uforandret, thi efter denne Lov var det Reglen, at naar egentlige Vidner ikke havdes (Processens senere Gang viser, at dette ikke var Tilfældet, idet Kongen først senere erholdt Breve, der beviste Magnus's Brøde), saa skulde den Anklagede værge sig med Jernbyrd eller være fældet.

Spørger man nu, hvornaar da den Forandring i Vederlagsretten kan være foregaaet, hvorved denne førtes tilbage til sin gamle Skikkelse, da vide vi Intet herom; vi vide ikke under hvilke Vilkaar Vederlaget atter samledes, da Riget forenedes under Valdemar I, og vi kjende ikke den Vederlagsret, der gjaldt for dette, men Sagen kan tænkes at forholde sig paa følgende Maade.

Det fremgaar af Ælnoth's ovenfor citerede Beretning, at de Danske plejede ved Thronskifte at forlange Haralds Love stadfæstede af dem, der skulde være Konger; Haralds Love vare den Tids Haandfæstninger. Men hvis en Konge døde og en anden kom paa Thronen uden at stadfæste Haralds Lov, saa gjaldt denne altsaa ikke mere*), og da nu Saxo ikke omtaler, at Valdemar I, da han blev Ene-Konge, har udstedt nogen Forfatningslov eller stadfæstet Haralds Lov, kan det antages, at noget saadant heller ikke er foregaaet; men saa opstod, da Vederlaget atter samledes for hele Riget, det Spørgsmaal, hvilke Love, der gjaldt for dette Samfund. Svaret herpaa var, at selvfølgelig gjaldt Kong Knuds gamle Lov, og Tvivl kunde kun opstaa paa de Punkter, hvor senere

*) Det maa derimod vel erindres, at i Provindsernes særlige, sædvansmæssige Ret dèr var Exemplet fra Haralds Rigslov formodentlig alt for længe siden begyndt at virke og vedblev hermed, uanset at Vederlagsretten mulig ændredes.

Konger, f. Ex. Harald Hein og Svend havde foretaget Forandringer i denne. Da Svends Ændringer selvfølgelig maatte være bortfaldne, og da Haralds formentlig ikke stadfæstedes, er man vel vendt tilbage til Knuds Lov i sin Helhed, dog sikkert med en Del ved Praxis efterhaanden indførte Ændringer. Efterat Riget saa nylig havde lidt af Borgerkrig, kunde det selvfølgelig heller ikke have gaaet an at indføre Haralds Love, ifølge hvilke det var saa vanskeligt at faa Anklage for Majestætsforbrydelse, for Utroskab og Ulydighed mod Kongen satte igjennem. Maaske har netop Svagheden i Disciplinen og Uordenen i Vederlaget, som fremmedes ved Haralds milde Love, bidraget sit til Adsplittelsen og Urolighederne i Riget, og det vilde da have været forunderligt, om disse Love kunde ønskes gjenindførte fra nogen Side, efter at hele Landet og ikke mindst Vederlagsmændene selv havde lidt ved Rigets sørgelige Tilstand i mange Aar. Paa mange Maader spores det, at Kongemagten efter Borgerkrigens Ende tog et kraftigt Opsving, det havde vist sig, hvor mange Ulykker det førte til, at sætte den individuelle Frihed og de enkelte Landsdeles Tarv over Hensynet til Riget, derfor se vi nu Kongen som Rigets Repræsentant gaa styrket ud af Kampen. Den gamle milde Rigslovgivning fra Haralds Tid maatte ændres. Foreløbig regjeredes der uden nogen Rigs- eller Forfatningslov, og først under Valdemar II vide vi med Vished, at Grundlaget for Rigsstyrelsen igjen kom til at hvile paa en Forfatningslov -- Leges Valdemari. —

Som bekjendt har man en Optegnelse om Vederlagsretten, der er forfattet af Erkebisp Absalon med hans Fostersøn Kong Knud, og et lille Skrift af Svend Aagesen om Vederlagsrettens Historie og senere Udvikling, og forinden vi gaa over til at undersøge, hvad Valdemars Lov indeholder af Vederlagsret, maa der gjøres nogle Bemærkninger om disse

to Skrifter, thi medens vi kunne slutte os til, hvad Overlærer Kinch i sin ofte anførte Afhandling har udtalt om, at Vederlaget til ingen Tid har været ophævet, kan det derimod ikke billiges, hvad han har anført om de nævnte Skrifter.

Hvad først angaar Absalons Optegnelse, da indledes den med at sige: Dette er Vederlagsretten, som Knud Valdemars Søn og Erkebisp Absalon lod opskrive saaledes som den var i gamle Knuds Dage. Det er herefter klart, at det, Absalon vilde, var ikke at gjengive Vederlagsretten, som den paa hans Tid var, men han vilde netop gjengive den i sin oprindelige Skikkelse, uden de senere Tillæg, som igjennem Praxis var føjet til Knuds gamle Lov. Paa Absalons Tid har Vederlagsretten formodentlig bestaaet af Knuds oprindelige Vederlagsret, der som „jus non scriptum" bevaredes i Vederlagsmændenes Hukommelse*), og som gjaldt som et Grundlag, og desforuden af en Del spredte Bestemmelser, hvorved der var givet Tillæg til og gjort Ændringer i Knuds Lov. Det kan antages, at den gjældende Vederlagsret ikke har været meget klar, og vi have vistnok et Bevis herfor i hvad ovenfor er fremdraget om Forhandlingerne med Prinds Magnus i Saxen i 1177. Magnus's Kritik af Jernbyrdsreglerne er paafaldende**), men end mere mærkeligt er det, at Stalleren forgjæves minder ham om, at Vederlagsretten tillader ham at flygte, selv om han dømmes, thi Magnus lider aldeles ikke herpaa og forlanger Garantier. Det synes følgelig som om det har skortet paa Overholdelse af Vederlagsretten og maaske ogsaa paa Klarhed i denne.

*) Se Sv. Aagesens Skrift om V. L. R. c. XI., hvorledes der rettes Forespørgsel til Bo Hedinsøn og til de ældste Mænd i Danmark om V. L. R.'s Indhold.

**) Den stemmer med den senere kanoniske Rets Uvillie og bestemte Forbud mod alle »purgationes vulgares«, quia per eos multoties condemnatur absolvendus, et Deus tentari videtur.

Sammenblandingen af gammel og ny Ret har været forvirrende og bragt Usikkerhed til Veje*).

Henimod Slutningen af Valdemar den Stores eller Begyndelsen af Knud VI's Regering spores imidlertid en Stræben efter at bringe Klarhed i Vederlagsretten, en Bestræbelse, som gaar ud paa at skjælne mellem gammelt og nyt, mellem det af gamle Knuds Lov, som var forældet, og det, der endnu var gjældende. Absalon og Knud VI have ydet Bidrag til dette Værk**) ved at søge at gjengive den oprindelige Vederlagsret, og Svend Aagesen har derefter forfattet en fuldstændig Haandbog i Vederlagsretten, idet han til Knuds gamle Lov føjer de senere tilkomne Ændringer og saaledes gjengiver hele den da gjældende Ret.

At det virkelig har været Absalons Hensigt at gjengive Knud den Stores oprindelige Vederlagsret, derom har der mellem ældre Forff. ikke været nogen Tvivl, men Rosenvinge (Gl. d. Love V. 9) og N. M. Petersen (Bidr. t. d. danske Lit.s Hist. I. 17.) have derimod udtalt som deres Mening, at det kun er et Brudstykke af Knuds Lov, der foreligger. Kinch har ikke villet indrømme dette, men det forekommer mig, at en Sammenligning med hvad Saxo har, viser, at hverken Saxos eller Absalons Fremstillinger vare fuldstændige, rimeligvis paa Grund af den usikre Tradition. Den Del af Knuds Lov, som man endnu benyttede i Praxis, var det let nok at skaffe Oplysning om, men de Dele af denne, som i Tidens Løb vare ændrede, var det selvfølgelig vanskeligt at faa Oplysning om. Saxos Fremstilling er vistnok senere end

*) Se ogsaa Buris's Straf. Saxo, S. 810.

**) Da Svend Aagesen i sin Danmarkshistorie lover at levere V. L. R.'s Historie, er dette Skrift affattet efterat Danmarkshistorien er sluttet ɔ: c. 1185, og da Sv. Aagesen kjender Absalons og Knud VI's Bearbejdelse, er denne sidste altsaa affattet før denne Tid, mulig alt under Valdemar I.

Absalons og rimeligvis fuldstændigere og maaske nøjagtigere. Hovedspørgsmaalet er imidlertid, i hvilken Hensigt Absalon og Knud lode denne Optegnelse foretage: om det skete, som N. M. Petersen og Dahlmann (Danmarks Hist. I, 181) have ment, for at bevare Erindringen om en Oldtidslevning, eller om det, som Kinch vil*), er en Lovrevision, en Skjærpelse af den da gjældende Vederlagsret. Det er nu temmelig ufattelig, hvorledes Overlærer Kinch har kunnet komme til dette Resultat, thi det strider mod de klare Ord i Indledningen til Absalons Bearbejdelse, at han vil skrive Loven som den var i gamle Knuds Dage. Men dernæst taler Optegnelsens Indhold ogsaa for, at det er Knuds Lov, vi have for os. Selv om man ikke vil lægge Vægt paa det af N. M. Petersen fremdragne Moment, at der oftere staar, at saa skulde være, maa selv Kinch indrømme, at Absalons Text i alt væsentligt er enslydende med, hvad Saxo og Sv. Aagesen have oplyst om Knuds Lov. Dog mener han, at der i Absalons „ny" Lov findes en Skjærpelse i Straffen for Majestætsforbrydelse, idet denne ikke blot bestaar i Udstødelse af Vederlaget, men i Dødsstraf. Dette er imidlertid sikkert en Fejltagelse, thi Saxos Udtryk om Majestætsforbryderen, at han „tanquam capitalis criminis reus, clientela amotus, militari munere defungebatur", svarer meget godt til Absalons: tha hawer han (Majestætsforbryderen) witherlagh tapat oc sik sielwan forgiort, det sidstnævnte Udtryk behøver ikke mere at tyde paa ubetinget Dødsstraf end det første, og det maa erindres, at hvis den Dømte blev i Landet eller vendte tilbage fra Landflygtigheden hertil, straffedes han med Døden.

Heller ikke er det rigtigt, at Absalons Regel om

*) S. 251. Det siges senere (S. 309), at denne nye Vederlagsret, som afløste den gamle uskrevne, skyldes Absalon.

Dom over den Udeblivende skulde være noget nyt; thi hos Saxo hedder det (S. 530): Juxta in præsentem absentemque sententiæ ferebantur o. s. v. Og ligesom saaledes Indholdet af Absalons Optegnelse aabenbart er et Forsøg paa at gjengive Knuds oprindelige Lov, saaledes maa det ogsaa antages, at Sv. Aagesen siger dette, thi han bemærker hvordan „res superiorum seculorum“ var ved at gaa i Glemme, men at det lykkedes Absalon „consveta curiositate circumspecta“ at faa Loven opskreven. Det er herefter umuligt at antage andet, end at Absalon har villet gjengive den gamle oprindelige Vederlagsret. Dette skete imidlertid ikke blot af en theoretisk Interesse for en Oldtidslevning, men i et særdeles praktisk Øjemed, det var ikke en Lovrevision, men en af Forberedelserne til en Kodifikation af Vederlagsretten. Først naar man havde den oprindelige Text til denne Lov, kunde man, ved til denne at føje de senere foretagne Ændringer, haabe at faa en fuldstændig skreven Haandbog i Vederlagsretten, om man vil en Retsbog som f. Ex. Andreas Sunesens over den i Skaane gjældende Ret. En saadan Haandbog i den dagjældende Vederlagsret leverede derefter Sv. Aagesen.

Det er ikke rigtigt, hvad Kinch paastaar, at Sv. Aagesen i Indledningen til sit Skrift siger, at han vil oversætte Absalons danske Text paa Latin. Kofod Ancher (Skr. I, 35) har allerede bemærket, at Sv. Aagesen ikke siger dette, men kun anfører, at han har havt for sig „ejusmodi constitutiones, nostra vernacula et quidem succincta brevitate conscriptas“, uden at disse Constitutiones behøve at være Absalons Text. Naar henses til Indholdet af Sv. Aagesens Skrift, er det da ogsaa umuligt at antage, at dette kun skulde være en Oversættelse af Absalons Text. Kinch maa selv indrømme, at Udførelsen af Svend Aagesens Værk „ikke svarede ganske til den Hensigt, der tillægges ham“, og dette er unægtelig sandt, thi

kun en meget lille Del af Sv. Aagesens Skrift angaar Knuds Lov, som Absalon nedskrev. Skriftets Indhold bestaar derimod af 1) historiske Oplysninger om Stiftelsen af Thinglid og om Knuds Lovgivning for dette Korps (c. 1—4); 2) Knuds Lov, som af og til (c. 9 og 12) betegnes som „vetus constitutio“; 3) en Række Bestemmelser, der skrive sig fra „generales constitutiones“ (c. 8, 9, 12 og 13), „nova constitutio“ (Kong Niels's, c. 11) eller mere ubestemt betegnes som Regler, hidrørende fra „moderni“ (c. 9) eller „modernorum lenitas“ (c. 12). Meningen er altsaa foruden den historiske Indledning at gjengive Vederlagsretten saaledes som denne oprindelig lød, og, sammenarbejdet med denne, de nyere Constitutiones. Man opnaaede herved at faa en tydelig Oversigt over, hvad der endnu stod ved Magt af Knuds Lov, og at erholde en paalidelig, skriftlig Fremstilling af hele Vederlagsretten; man maatte ikke som hidtil nøjes med en gammel uskreven, halv forglemt Lov og en Del spredte, kortelig opskrevne Forordninger, man havde nu et samlet Værk. De Kilder til sit Skrift, som Sv. Aagesen i Indledningen nævner: Absalons Text af den gamle Vederlagslov og de paa Dansk skrevne Constitutiones (ejusmodi ɔ: vedrørende Vederlaget) gjenfindes altsaa i Sv. Aagesens Text, men denne indeholder dog desforuden endnu en Kilde, nemlig Praxis (modernorum lenitas o. s. v., se, hvad der berettes om Oprindelsen til Bestemmelsen i c. 11) og om denne Kilde meddeler Sv. Aagesen Underretning i Efterskriften til sit Værk, hvor han beretter, at han har hørt sig for hos de Gamle*). Han egnede sig da ogsaa ganske særlig

*) Hvis det kan antages, at den Del af Saxos Danmarkshistorie, hvori Beretningen om Knuds V. L. R. forekommer, er nedskreven efter Aar 1187 (A. D. Jørgensen: Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen, S. 226), har Saxo vistnok kjendt Sv. Aagesens Skrift om V. L. R., og dette synes ogsaa at fremgaa af Ligheden

til at forfatte Skriftet om Vederlagsretten, thi han hørte til en af de gamle Ætter, hvis Medlemmer i flere Generationer havde hørt til Vederlaget. Hans Bedstefader var den Kristian Svendsen, der under Kong Niels forsaa sig mod Vederlagets Bestemmelse, saaledes som Forf. beretter i c. 11.

Om der under Knud VI og Valdemar II er foretaget Ændringer i Vederlagsretten eller om denne mulig er bleven fornyet og omredigeret, vide vi ikke. Det omtales vel hos Saxo (968), at der under Knud VI i Aaret 1184 holdtes en „Herredag" (ingenti nobilitate contracta) paa Samsø: juris civilis emendandi causa, men hvad Resultatet blev af disse Overvejelser om Ændring i den verdslige Lov, derom tier Saxo. Vi vide ikke, om de paatænkte Ændringer have angaaet Vederlagsretten eller hvori de have bestaaet, saa lidt som vi overhovedet høre noget om Vederlagsretten, inden vi i Valdemars Lov møde Bestemmelser, der vise os, at Vederlaget paa denne Tid bestod i fuld Kraft, og at der vedblivende var en Vederlagsret.

§ 20. Om Vederlagsretten i Valdemars Lov.

(§§ 9, 10 og 11).

Da de to latinske Udgaver af Valdemars Lov synes at afvige saa stærkt fra hinanden paa dette

mellem de benyttede Ord paa enkelte Steder (Kinch, S. 258). Det er ikke umuligt, at Sv. Aagesens Bemærkning i Slutningen af Skriftet, hvor han taler om, at »posteri nostri phaleratæ dictionis defectum suppleant et tractatum hunc elegantiori stilo consumment«, netop ved »vore Efterfølgere« sigter til Saxos den Gang paatænkte Værk, thi han udmærkede sig ved en »dictio phalerata«, hvilket Udtryk neppe, som Kinch mener, betyder en Ridders Skrivemaade, men derimod en sirlig Skrivemaade, som Sv. Aagesen erklærer, at han ikke kan præstere.

Punkt, at man kunde mene, at Recension II, her i alt Fald, maatte indeholde senere Ændringer i Valdemars Lov, bør der foreløbig gjøres nogle Bemærkninger om Forholdet mellem de to Recensioner.

I Gehejmearkivets Aarsberetning V. 2 anføres det, at den, der i Arn. Magn. Hskr. Nr. 12 8vo har skrevet Recension II. „i Begyndelsen har anset den for et fuldstændigere Exemplar af I a, som han derfor søgte at komplettere derefter ved Marginaltillæg; men ved dette Misgreb har i den første Recension (I a) Artikel 9, svarende til Recension II's Art. 1, faaet et ganske andet Præg, end den oprindelig havde". Som allerede oftere paavist, er Forholdet mellem Recension I a og Recension II imidlertid netop dette, at sidstnævnte er et fuldstændigere Exemplar af Valdemars Lov, det vil sige, at det foruden den oprindelige Text, som er bevaret i I a, indeholder enkelte forklarende og supplerende Tillæg, medens paa den anden Side de Paragraffer i den oprindelige Text, som kun passede til Situationen i Aaret 1241 ved Lovens Givelse, ere udeladte. Den, der har skrevet Hskr. Nr. 12, har havt fuldkommen Beføjelse til som Randbemærkninger at føje til Recension I a de Bemærkninger, som i Recension II fandtes ved enkelte Artikler, thi derved anføres de netop som det, de ere, nemlig som Glosser, der i senere Tider ere hæftede til Valdemars Lov til nærmere Oplysning og Forklaring af denne kortfattede Lov.

Idet vi nu foreløbig holde os til Recension I a, skulle Tilføjelserne i Recension II senere blive omtalte.

Det fastsættes i § **9**, at naar en Decurio (den danske Oversættelse: Hofmand) dræber en anden Hofmand, skal han bøde 3 Mandebøder og 3 Gange 40 Mk., saaledes at den Dræbtes Arvinger faa „de første", Kongen og hele Gaarden (Communitas Curiæ) hver $^1/_3$. Men hvis Fod, Haand eller andet Lem afhugges,

skal han bøde efter Skadens Størrelse og desforuden 3 Gange 40 Mk., som foran er sagt.

Overbevises nogen om Majestætsforbrydelse, skal han miste sin Hovedlod saavel i Løsøre som i Jord og halshugges (§ 10).

Hvis nogen Hofmand — hedder det i § 11 — falskelig anklager en anden Hofmand for Kongen, (og det bevises, at Anklagen er urigtig, og at dette var Klageren bekjendt) skal han holde den uden Grund Anklagede skadesløs og desforuden bøde 3 Gange 40 Mk., der fordeles som ovenfor angivet; men hvis Anklageren (overfor Kongens Søgsmaal mod ham i Anledning af den falske Anklage) „nægter", maa han værge sig med 12 Slægtninges Ed af Gaarden. Overfor den private Klager maa han værge sig (mod Beskyldninger for løgnagtig Anklage) med 6 Slægtninges Ed.

I § 11 findes endvidere en Regel om, at vedkommende Biskop skal med 4 gode Mænd af Stiftet anvende de hele Gaarden tilfaldende 40 Mk. til fælleds Bedste eller til Almisser.

Der er altsaa her 4 Straffebestemmelser, hvoraf de 3 sikkert kun angaa Forbrydelser, begaaede mellem Decurioner indbyrdes, nemlig Straffen for Drab, Afhug og falsk Anklage, samt endelig en Straffebestemmelse for Majestætsforbrydelse, om hvilken det ikke udtrykkelig siges, at den alene angaar Decurioner. Til Bestemmelsen om falsk Anklage føjer denne Udgave af Loven processuelle Regler for det Tilfælde at Forbrydelsen nægtes (naar den ikke kan bevises med Vidner eller egen Tilstaaelse), medens der ikke til § 9 knyttes Bestemmelser om Procesmaaden.

Recension II er i enkelte Retninger udførligere og tydeligere end Rec. I a, men paa andre væsentlige Punkter mangelfuld og vildledende. Foruden at der hist og her er til disse Paragraffer føjet smaa Indskud, som skulle tydeliggjøre den oprindelige Lovs kort-

fattede Udtryk*), findes der to større Tilføjelser, een til hver af de to Artikler 9 og 11 i I a. Til § 9 føjes der følgende processuelle Regel: „Hvis den Anklagede nægter Forbrydelsen og den Fornærmede kan bevise denne med 6 Vidner af Vitherlogh, skal han bøde som foran er sagt eller udstødes af Vitherlogh. Love herimod ere ugyldige. Men hvis Sagsøgerens Bevis brister, maa Sagsøgte rense sig med 6 Mededsmænd af Vitherlogh". Den anden større Tilføjelse angaar § 11 i I a. De to Tilfælde, som denne nævner, nemlig 1) at den, der anklager en Anden for Kongen, bevislig er skyldig i løgnagtig Anklage, og 2) at han nægter, at Anklagens Urigtighed er ham bevidst, uden at han kan overbevises om det modsatte, — ere her supplerede med et tredie Tilfælde, nemlig at den Anklagede findes skyldig; det hedder: men dersom den, der anklages for Kongen, findes skyldig (altsaa i mindre graverende Utroskab mod Kongen), skal han bøde efter Brødens Størrelse, naar han ikke er skyldig i Majestætsforbrydelse. Denne Tilføjelse er, som det let vil indses, uheldig; thi den indfører i § 11

*) En Bemærkning om, at baade Mandebod og Bøder skulle fordeles i de 3 Dele, hvilket alt ligger i Rec. I a's Udtryk »de første«, en Notits om, at den i § 11 omhandlede Straf angaar løgnagtig Anklage, hvad allerede fremgaar af I a's Ord, en Bemærkning om, at »Bod efter Skadens Størrelse« sigter til Landslovenes almindelige Regler om Bøder for Afhug, hvilket er ganske overflødigt; thi ligesom Drab straffedes med 3 Gange Landslovens almindelige Bøde (foruden 3 Gange 40 Mk.), saaledes ligger det allerede i Ordene i I a, at Straffen for Afhug ligeledes er 3 Gange almindelig Bøde foruden de 3 Gange 40 Mk. Fremdeles findes i Bestemmelsen om falsk Anklage, en Adskillelse mellem Kongens Sag og den Anklagedes Sag mod Bagvadskeren, og endelig en Bemærkning om, hvad der forstaaes ved Slægtninges Ed, nemlig at dette ikke blot er Ed af saadanne i Vederlaget, men ogsaa af Slægtninge udenfor dette Samfund. Ingen af de sidstnævnte Regler indeholder andet end oplysende Bemærkninger til den oprindelige Text.

en Regel, der ikke har det mindste at gjøre med det, denne Paragraf iøvrigt handler om. Artiklen handler om falsk Anklage og om Følgerne af en saadan for Angiveren, men Tilføjelsen angaar derimod kun den selvfølgelige Ting, at hvis en Anklaget findes skyldig, skal han straffes og det efter Brødens Størrelse. Bemærkningen er overflødig og upassende i denne Sammenhæng. Men endnu mere mærkeligt er det, at man har udeladt den klare Regel i I a § 10 om Majestætsforbrydelse, medens man dog forudsætter denne som gjældende og putter denne Forudsætning ind i den Artikel, som handler om falsk Anklage.

Det er nu indlysende, at disse spredte Bestemmelser om enkelte Forbrydelser og deres Straf forudsætte en bestaaende Vederlagsret, til hvilken de i Valdemars Lov givne Regler skulle tjene som et Supplement. For nu om mulig at oplyse noget om denne Lovs øvrige Indhold, maatte der drages en Sammenligning mellem de i Sv. Aagesens Haandbog i den dagjældende Vederlagsret indeholdte Regler, der svare til dem, der nu gives i Valdemars Lov, men her er det beklageligt, at Sv. Aagesens Skrift ikke er kommen til os i fuldstændig Gjengivelse; netop paa det Sted, hvor han skal til at omhandle Vederlagsrettens vigtigste Punkt, Bevisreglerne i Majestætsforbrydelsessager og i de større Straffesager mellem Vederlagsmændene indbyrdes, nemlig i Kap. 14, hvor han siger: Hac itaque forma conveniendum decreverunt, si quem rex de proditione, vel crimine majestatis.... findes der efter de anførte Ord et Hul i det os levnede Haandskrift, og Sammenligningen kan derfor kun delvis udføres.

Mærkelig nok findes der i den Del af Sv. Aagesens Skrift, som er levnet os, ingen rigtig tydelig Bestemmelse om Straffen for Drab, begaaet af en Vederlagsmand paa en anden af Samfundet; en Sammenligning mellem c. 10 hos Sv. Aagesen og § 5 i Ab-

salons Redaktion gjør det rimeligt, at Drab paa Sv. Aagesens Tid straffedes med Udstødelse af Vederlaget og Landflygtighed, saaledes at Tilbagevenden til Landet eller Undladelse af at forlade dette, naar Dommen var afsagt, straffedes med Døden. Er dette Tilfældet, indeholder Valdemars Lov en betydelig Formildelse i Straffen, idet denne nu kan afsones med 3 dobbelt Mandebod og 3 × 40 Mk.

Efter Knuds Lov var Straffen for Saar Udstødelse af Vederlaget (tanquam capitalis criminis reus, Saxo 528), men Sv. Aagesen og Absalon berette, hvorledes denne Straf ændredes i Kong Niels's Tid (totius igitur curiæ assensu, regis Nicolai conniventia) ved en „nova constitutio", saaledes at den, der fremtidig saarede en Broder, skulde — satisfactionis loco — betale Kongen 40 Mk., lige saa meget til den Krænkede og til „universis commilitonibus, ejusdem legis foederis astrictis", samt desforuden til den Krænkede 2 Mk. Guld, „quod nostro solet idiomate Gørsum nuncupari *). Det er tydeligt, at denne Bestemmelse er bygget paa den Dom, som Knud udsagde over sig selv, da han havde forset sig med Drab paa en Vederlagsmand, men selvfølgelig er det Beløb, der ialt skal betales

*) Forbryderen skulde efter Kong Niels's Lov betale 3 × 40 Mk. = 120 Mk. (Penge, da andet ikke udtrykkelig siges) samt i Gørsum 2 Mk. Guld = 16 Mk. Sølv = 48 Mk. Penge, eller ialt altsaa 168 Mk. Penge. Sammenlignes dette med Bestemmelsen om Drab i Valdemars Lovs § 9, ser man, at Straffen her er 3 × almindelig Mandebod = 3 × 18 Mk. Penge (Gl. slesv. Stadsret § 3) 54 Mk. og 3 × 40 Mk. = 120 Mk., ialt altsaa 174 Mk. Penge, eller paa det nærmeste samme Betaling som den, der udrededes efter Kong Niels's Lov for Saar, maaske netop aldeles den samme Bod, naar Hensyn tages til Pengenes Værdi nu og da. Men i Betalingens Fordeling er der her foretaget den Ændring, at medens efter Niels's Lov den Fornærmede fik mere end Kongen og »Gaarden«, saa deles nu Boden i 3 lige Dele mellem Kongen, den Fornærmede og Gaarden.

ikke saa højt, som da det var Kongen, der var Drabsmanden.

Den Bestemmelse, Valdemars Lov indeholder om Legemsbeskadigelse. synes at indeholde forskjellige Ændringer i Niels's Lov, men hvorvidt Ændringen strækker sig, er ikke let at sige. Provindslovene skjælne nemlig som bekjendt mellem tre Arter af Legemsbeskadigelse: Afhug, Saar og Slag, men Niels's Lov taler kun om Saar i al Almindelighed, uden særlig at nævne Afhug, hvorimod Sv. Aagesen i c. 12 opfører en særlig Straf for Slag. Det synes altsaa, at Straffen for Saar er bleven anvendt ogsaa paa Afhug, men dette er dog usikkert, og det lader sig derfor ikke bestemt sige, om Reglen i Valdemars Lov, der alene angaar Afhug, er en Formildelse (hvis nemlig Afhug tidligere straffedes som Drab) eller en Skjærpelse, idet Straffen for Afhug er forøget, medens den i Niels's Lov bestemte Straf er bleven staaende for almindelige Saar. Vist er det, at man i Valdemars Lov sporer nyere Tiders Anskuelse, thi medens Niels's Lov paa gammeldags Maner ikke gjør Forskjel mellem større eller mindre Grader af Forbrydelsen, har Valdemars Lov indført Bod efter Skadens Størrelse. Denne Bøde blev iøvrigt ligesom Mandeboden at bestemme efter Fædrelandets Love (se Recension II.), hvorved erindres, at Lemlæstelse efter disse Love sættes i Klasse med Drab og afsonedes med Mandebod eller bestemte Kvotadele af denne efter Skadens Størrelse. Meningen med § 9 i Valdemars Lov er altsaa overhovedet at give Regler for Straffen for Drab og for de med dette paa en vis Maade i Klasse staaende Legemsbeskadigelser. Om disse Regler ere nye eller om de under Knud VI og Valdemar II ere udviklede i Praxis ved Curiens Domme, lader sig ikke afgjøre.

Vigtigere end disse Bestemmelser om Straf for Forbrydelser mellem Vederlagsmændene indbyrdes ere

de følgende Regler om Forholdet mellem Kongen og Vederlagsmændene.

Det bestemmes i § 10, at naar Nogen overbevises om Majestætsforbrydelse, skal han miste sin Hovedlod saavel i Løsøre som i Jord og halshugges, og denne Regel er ganske overensstemmende med hvad Sv. Aagesen anfører i c. 14. Der staar ikke her, at den Dømte skal have Tid til at rømme Landet, og Knud den Stores Lovbestemmelse herom er altsaa formentlig bortfalden; Sv. Aagesens Text oplyser intet om dette, thi i denne er der, som oftere omtalt, paa dette Sted et Hul. Naar Gehejmearkivar A. D. Jørgensen (Om Vitherlogh, S. 80) mener, at der her kun er Tale om „Drottensvig“, Forræderi mod den svorne Herre, og at vore Retskyndige af det latinske Udtryk Crimen læsæ majestatis have ladet sig vildlede, som om der var tænkt paa Landsforræderi i politisk Henseende, da turde dette være en Fejltagelse. Det er rigtigt, at Loven nærmest angaar Svig mod „Herren“, og det er naturligvis rigtigt, at den kun angaar Hofmænd og ikke Bønder, at „en oprørsk Bondehob“ ikke straffedes efter denne Paragraf, er jo en selvfølgelig Sag; men Forf. har overset, at „Mænd“ meget vel kunne begaa Landsforræderi. Det hedder i Absalons Text af Vederlagsretten i § 3: ratha entike a liff eller a land hans, og man havde saaledes god Rede paa, at Bestemmelsen om Forræderi i Vederlagsretten ogsaa angik Landsforræderi. En anden Sag er, at den danske Lovgivning i Valdemars Lov allerede ses at være udviklet saa vidt, at alle Slags Landsforræderi nærmest anses som rettet mod Kongen, se Wilda, Strafrecht S. 992.

Det er vanskeligt at forstaa § 11, da den er utydelig affattet, men Meningen er at give Bestemmelser om Straffen for vitterlig falsk Anklage mod en Vederlagsmand fra en anden Decurios Side. Godtgjøres det, at Nogen har rettet en vitterlig urigtig

Anklage mod en Anden, er Straffen 3 × 40 Mk., fordelt paa den i § 9 angivne Maade, og desforuden skal den falskelig Anklagede holdes skadesløs. Naar det dernæst nævnes, at den Anklagede „nægter det for Kongen“, tales der om det Tilfælde, at Kongen har anlagt Sag mod den Klager, som ikke har kunnet bevise sin Anklages Sandhed, idet han beskylder ham for, at han har vidst, at Klagen var urigtig, men hvor Kongen ikke kan overbevise den Anklagede om hans Skyld (i Modsætning til det første Tilfælde, hvor Klageren er bleven convictus). I saa Fald tillades det Anklagede at forsvare sig med 12 Slægtninge af Gaarden ɔ: at sværge sig fri med 12 beslægtede Vederlagsmænd. Overfor den private Klager, der sigter en Anden for løgnagtig Anklage mod sig, maa Sidstnævnte (naar Citanten ikke kan bevise sin Paastand) rense sig med sin egen og 6 Slægtninges Ed. Heller ikke denne Bestemmelse er helt ny i Vederlagsretten, thi hos Sv. Aagesen vil man i c. 12 in fine finde bestemt, at hvis Sagsøgeren ikke kan bevise sin Klage med Vidner, saa var det ved „generalis constitutio“ bestemt, at „is, qui calumniatur“ (den, der beskyldes for løgnagtig Anklage) „cum sex commilitonibus suam aboleat infamiam“. Det, der er nyt, er Reglen om „impetitio regia“ og den strænge Straffebestemmelse.

De ovennævnte Straffebestemmelser have jo ganske vist deres store Interesse, thi de vise en begyndende Slappelse i Vederlagsrettens strænge Regler om Forbrydelser mellem Vederlagsmændene indbyrdes; men vi have i den ovenfor givne Fremstilling af Vederlagsrettens Historie set, at det, der navnlig er af Betydning i Henseende til denne Lov, ikke saa meget er Straffebestemmelserne som mere Procesreglerne, Spørgsmaalet om, hvor vanskeligt eller hvor let det er for Indstævnte at fri sig for en Anklage, dels i større Straffesager mellem Commilitonerne indbyrdes,

dels især i Majestætsforbrydelsessager, thi herpaa beroer Disciplinen og Ordenen i Vederlaget, ja for en stor Del hele Kongens Stilling og Magt. At faa Besked om dette Punkt, er ogsaa af Vigtighed af Hensyn til, at Spørgsmaalet om de i Majestætsforbrydelsessager for Vederlaget gjældende Bevisregler som bekjendt fik en skjæbnesvanger Indflydelse paa Danmarks Historie i en Række af Aar efter Erik Glippings Mord i 1286.

Valdemars Lov omtaler nu netop baade de større Straffesager mellem Vederlagsmændene indbyrdes og Majestætsforbrydelsessager, altsaa de Sager, i hvilke særegne Regler om Beviset gjaldt baade efter Knuds og Haralds Lov, men Recension I. a har ikke saaledes som Recension II. processuelle Regler.

Vi have oftere udtalt, at denne sidste Recension neppe kan opfattes som en ny Udgave af Valdemars Lov, udfærdiget under en af de efterfølgende Konger, men at det vistnok kun er et senere nedskreven Exemplar af Loven, hvortil der er føjet nogle oplysende Bemærkninger; men det er ganske vist muligt, at de til § 9 i I. a føjede Bevisregler, der findes i Rec. II. § 1, ikke var gjældende Ret, da Valdemars Lov udkom, men at der under en af de følgende Konger er vedtaget en saadan Lovbestemmelse, der saa af Forf. til Rec. II. er indføjet i den oprindelige Text. Jeg er dog tilbøjelig til at tro, at Reglen snarere har været gjældende Ret, da Valdemars Lov udkom, ifølge den almindelig gjældende Vederlagsret, og at det altsaa kun er en oplysende Note, tilføjet af den, der nedskrev Rec. II., thi den indskudte Bemærkning: „Love herimod tilstedes ikke“ *) synes mere at tyde paa en

*) Kold. Rosenvinge (Om Edens Anvendelse til Bevis, Jur. Archiv XIV. S. 133 Note 1) mener dog, at »in contrarium leges« maa oversættes ved Benægtelsesed.

privat Notits end paa, at det er en saalydende Lov, der er interpoleret.

Reglen synes iøvrigt at røbe Slægtskab med Knud den Stores, mod Indstævnte strænge Bevisregler. Som vi have set, er Kjærnen i disse Regler, at de 6 af Anklageren valgte Mænds Ed ubetinget foretrækkes som Bevis i Sagen fremfor Indstævntes Ed med 6 af ham valgte Mænd, medens Haralds Lov omvendt giver Indstævntes Ed med 6 Mænd Fortrinnet. Valdemars Lov ligner nu Knuds Lov, idet den ubetinget foretrækker de 6 af Anklageren valgte Mænds Ed fremfor Anklagedes Ed med 6 Mænd. Naar der her staar „testes“, maa man ikke lade sig vildlede heraf; thi ligesom vi saae, at Saxo i Flæng bruger denne Benævnelse baade om egentlige Vidner og om, hvad der rettelig maa kaldes Nævninger og Mededsmænd, saaledes er der en Mulighed for, at den samme Sprogbrug er anvendt her. Vi have ovenfor paavist, at efter Rigets Samling under Valdemar I. er man vendt tilbage til Knuds Lov for Vederlaget og følgelig ogsaa til de der gjældende Bevisregler, derimellem ogsaa til den Regel, at naar der forelaa Sponsio af 6 Mænd og to egentlige Vidner, var Anklagede ubetinget dømt. Om denne Regel har der neppe været Tvivl senere, men anderledes har det maaske været med det andet Tilfælde, nemlig at der egentlig ikke forelaa Vidner, men kun Sponsio, de 6 af Anklageren valgte Mænds Tilbud om Ed paa, at de tro, at Indstævnte er skyldig; thi i dette Tilfælde ligger det nær, at høre Indstævnte med den Paastand, at han paa sin Side kan møde med 6 Mænd, der ville sværge paa hans Uskyldighed, og desuden maa det erindres, at efter Knuds Lov kunde Indstævnte i ethvert Fald her tilbyde Jernbyrd. Om dette Bevismiddels Ophævelse i Vederlagsretten foreligger der ingen Oplysninger, men det maa i Begyndelsen af det 13de Aarh. selvfølgelig være bortfalden her som overalt i dansk Ret og et andet Be-

visismiddel være sat i Stedet. Maaske er i den Anledning Anklagerens gamle Sponsio bleven ændret, saaledes at han nu maa have 6 virkelige Vidner for at Indstævnte skal udelukkes fra at sværge sig fri med 6 Mededsmænd, og maaske det er denne Regel, som man har interpoleret i Valdemars Lov. Den heromtalte Tilføjelse til Valdemars Lov minder meget om Saxos Yttring, at mod Sponsio (dog her mulig taget i nyere Betydning) er Restipulatio ikke tilladt, og Bemærkningen: in contrarium leges non admittantur, vil i Virkeligheden sige, at Harald Heins Lov, der gav Indstævnte med Mededsmænd Lov til at sværge mod Anklagerens Vidner, er og bliver ophævet.

Det vilde imidlertid have været endnu interessantere, om vi af Valdemars Lov kunde faa oplyst Bevisreglerne i Majestætsforbrydelsessager og i saa Henseende maa § 11 nærmere undersøges; thi denne Paragraf taler om et Tilfælde af Majestætsforbrydelse, nemlig om at der forebringes en løgnagtig Anklage for Kongen. At dette er saa, ses af Recension II., som sammenarbejder § 10 (om Crimen læsæ majestatis) med § 11, og deraf, at der i sidstnævnte Paragraf er Tale om impetitio regia overfor den, der har forebragt falsk Klagemaal; ikke alene den, mod hvem den falske Anklage er rettet, krænkes, men ogsaa Kongen.

De i § 11 indeholdte Bevisregler gaa nu ud paa, at hvis den, „der har løjet for Kongen“ *), bliver

*) Om falsk Anklage indeholder den kanoniske Ret (Causa II qv. 3) og Romerretten (Dig. 48—16) væsentlig overensstemmende Regler. Størst Lighed med nærværende Bestemmelse har dog Reglen i l 3 Cod. (9—8): Si quis alicui majestatis crimen intenderit, cum in hujuscemodi re conuictus o. s. v. Den dobbelte Anklage mod Vedkommende, dels fra Kongens og dels fra den Privates Side, har Hjemmel i l. 13 Cod. (4—20), hvor der skjælnes mellem: Si is qui ex falso testimonio damnatus est, civiliter contra testem agere voluerit — og: quod si etiam in lite principali conuictus mendacii fuerit, officium judicis esto, ut eum . . . . condemnet.

„convictus“ herom, skal han straffes paa en vis Maade, men hvis han nægter (negaverit), nemlig at hans Anklage har været falsk, maa han rense sig mod Kongens Søgsmaal med 12 Slægtninge af withærlogh. Udtrykket convictus betyder i Almindelighed, at man er bleven overbevist i en kriminel Sag*) ikke alene ved Vidner, men ogsaa derved, at Ed med Mededsmænd mislykkes, det bruges om Enhver, der er bleven saaledes overbevist, at han ikke kan nægte Forbrydelsen**) se L. 16, Cod. 9—47: Convictus . . . . ut vix etiam ipse ea quæ commiserit, negare sufficiat. Naar det derfor her hedder, „si autem negaverit“, saa menes herved de Tilfælde, hvor Indstævnte overhovedet kan nægte Forbrydelsen, altsaa naar der ikke har været det fornødne Antal virkelige Vidner til Forbrydelsen †). Han skal da, naar han sagsøges af Kongen, rense sig for Beskyldningen med 12 Slægtninges Ed af Vitherlogh ††), men der-

---

*) Lig det danske Ord »fældt«, se om dette Ords Betydning Secher »Om Vitterlighed« S. 140 og 146, jfr. S. 125.

**) Men maaske dog nærmest om den, der er fældet ved Vidner eller egen Tilstaaelse, ikke alene i kanonisk Ret: Decr. Grat. c. 1 Caus. II qv. 1: Nos in quenquam sententiam ferre non possumus, nisi aut convictum aut sponte confessum, og i den romerske Ret, L. 16 Cod. 9—47, der stiller samme Fordring for at ikjende Livsstraf, men ogsaa i dansk Ret, se Hf. 1282, § 2: confessus sponte aut legitime conuictus uel manifesto facinore comprehensus.

†) Da Bisperne aabenbart (se Reglerne om Fordelingen af Bøderne, der tilfaldt Vederlaget) have været Medlemmer af Vederlaget, kan det antages, at man ikke i den her gjældende Ret har havt Regler, som stod i altfor stærk Modstrid med kanonisk Ret. Ved det ovennævnte Pavebrev af Honorius III (1216—27) til Erkebispen i Lund indskjærpes det paa det kraftigste, at Renselsesed aldrig maa tilstedes mod et Vidnebevis. Decretal. Gr. IX. c. 12 (2—19).

††) Reglen stemmer med kanonisk Ret c. 15 Caus. II, qv. 5: Nobilis homo vel ingenuus, si in synodo accusatur et negaverit . . . . cum duodecim ingenuis se expurget, men at Mededsmændene skulle høre til Indstævntes Slægt, fordres ikke her. Derimod

som den fornærmede Private sagsøger ham, skal han rense sig med 6 Mænd af withærlogh.

Spørgsmaalet bliver imidlertid yderligere, hvor mange Vidner der krævedes til fuldt Bevis, og da der ikke nævnes noget bestemt Antal, maa vel Vederlagsrettens almindelige Regel om, at to Vidner*) ere tilstrækkelige, gjælde her. I det Tilfælde, at Vidner ikke haves, gjøres der, som anført, en ejendommelig Forskjel paa, om Søgsmaal er rejst af Kongen eller af den Private, idet Indstævnte i første Fald maa sværge sig fri med 12 Mededsmænd, i sidste Fald med 6 (jfr. Sv. Aagesen c. 12 in fine). Naar Kongen er Sagsøger, fordres det endvidere, at de 12 Mænd skulle være ikke blot Vederlagsmænd, men Indstævntes Slægtninge, ja der lægges endog en saadan Vægt paa om mulig at faa Slægtninges Ed, at Recension II tillader at gaa udenfor Vederlaget for at opnaa Ed af saadanne.

J. E. Larsen og Rosenvinge have fremhævet, at Jydske Lov i Henseende til Reglerne om Sagsøgtes Bevis med Mededsmænd i to Retninger adskille sig fra de andre Provindslove, nemlig dels i Henseende til Antallet af de simple Mededsmænd, idet man i J. L. aldrig finder et højere Antal end 12, hvorimod man i de andre Love finder baade 2 og 3 Tylter, og dels ved en meget hyppigere Brug af beslægtede Mededsmænd, det saakaldte Kjønsnævn, der saa godt som ikke kjendes udenfor J. L., men som her finder en udstrakt Anvendelse (J. E. Larsen I. 1. 97). Larsen har endvidere (S. 101, Note) lagt Mærke til, at ogsaa Valdemar II's Frd. for Skaane

kjender den longobardiske Lensret (altsaa Udlandets fornemste Vederlagsret) beslægtede Mededsmænd. Const. Henrici II (1002—24): Har Nogen begaaet en Majestætsforbrydelse og »se defendere voluerit, testibus a parte Domini deficientibus, cum tribus paribus se expurget, si autem pares habere non potuerit, cum duodecim propinquioribus parentibus se defendat«.

*) Den longobardiske Lensret forlangte 5 Vidner II. F. 58.

om Jernbyrds Afskaffelse har Kjønsnævn i to Tilfælde, nemlig naar den Første, der er sigtet for et Manddrab, er frifunden ved Herredsnævn, og ved Voldtægt. Til disse Beviser paa, hvorledes Kjønsnævn under Valdemar II udviklede sig til en vigtig Bevisregel. kunde man nu ville føje den her fremdragne Bestemmelse, der viser, at ved Majestætsforbrydelsessager var under denne Konge Bevis med Kjønsnævn bleven indført i Vederlagsretten.

Forskjellen mellem almindelige Mededsmænd og Kjønsnævninger er som bekjendt, at medens Mededsmændene valgtes af den Part, med hvem de skulde sværge*), bleve Kjønsnævninger valgte af Modparten*) (Sagsøgeren), og ifølge J. L. var det derhos Reglen, at den Sigtede kunde forkaste 3 som sine Uvenner uden Ed og 3 andre ved at aflægge en almindelig Tyltered. Det maa derhos anses for godtgjort, at Kjønsnævn ansaaes for en strængere Bevismaade end Ed med simple Mededsmænd (J. E. Larsen I. 1. 102. Stemann 158). Grunden hertil er tydelig, naar det ved Kjønsnævn er Reglen, at Sagsøgeren udvælger de Sværgende; men selv afset herfra synes Ed med beslægtede Mededsmænd stedse at være bleven anset for et strængere Bevis, end Ed med frit valgte Mededsmænd (Larsen, anf. Sted Note 1).

Det er imidlertid af de Ord, som bruges her, klart, at de beslægtede Mededsmænd valgtes af den Sigtede, af den, med hvem de skulde sværge, thi det hedder: ab impeticione regia se purgabit XII cognatis de withærlogh, si habeat, alioquin quotquot sibi deficiunt compurgatores de withærlogh, aliunde sibi assumat de cognatis. Der tales selvfølgelig derfor heller ikke om nogen Ret for den Sigtede til at udskyde nogle af Mændene, hvilket jo kun er praktisk, naar Valget sker af Modparten, og Resul-

*) Saaledes ogsaa efter angelsaxisk Ret. Philips 182.

tatet er saaledes, at vi her ikke have et Kjønsnævn i egentlig Forstand. Hvis Udviklingen i Bevistheorien er sket fra Mededsmænd gjennem Kjønsnævn og Herredsnævn med eenstemmig Afgjørelse til Herredsnævn med Afgjørelse efter de fleste Stemmer (Larsen I. 1. S. 90), saa repræsenterer det hernævnte Bevis et Overgangsstadium mellem Mededsmænd og Kjønsnævn*). Men det er i og for sig ikke urimeligt, om Vederlagsretten paa dette Punkt er bagefter Udvikviklingen i den almindelige Lovgivning, thi det maa erindres, at naar Kongen var Part i Sagen, saa var der selvfølgelig langt mere Betænkelighed ved at lade ham udnævne Mededsmænd eller Nævn, thi det kunde befrygtes, at de af ham udnævnte Mænd vilde være under et saa stærkt Tryk, at de let kunde lade sig paavirke af ham. Vederlagsretten kunde derfor i Majestætsforbrydelsessager ikke komme med i den almindelige Udvikling henimod Kjønsnævn eller Herredsnævn, valgt af Sagsøgeren**). Der synes under Kristoffer I at være gjort Forsøg paa at skaffe

---

*) I Valdemar II's Frd. om Jernbyrds Afskaffelse have vi alle de mere moderne Bevistheorier repræsenterede. Der er Nævn, udvalgt af Sagsøgeren i Herredet, Nævn, udvalgt paa samme Maade i Sognet, Nævn, udvalgt mellem Indstævntes Slægt, og endelig Nævn, udvalgt af Ombudsmanden og i hans Forfald af en af de bedste Bønder. Det kunde næsten synes, at man har villet experimentere med, hvad der var bedst. Som bekjendt var det Herredsnævn, udvalgt af Ombudsmanden eller en upartisk Mand, der i Længden blev foretrukket; men paa J. L.'s Tid var Kjønsnævn endnu det mest yndede Bevismiddel. Selve Valdemars Lov har i § 21 for det Tilfælde, at Naufragus er Sagsøger, Herredsnævn, udvalgt af en upartisk Mand; er derimod Exactor Sagsøger skal Indstævnte rense sig med Kjønsnævn (XII cognatis). Da Kongen her er Sagsøger, er det rimeligt, at vi finde Ēd med Slægtninge.

**) Lejlighedsvis skal det bemærkes, at naar Kong Abel efter Huitfelds Beretning »tog til sig 24 Riddersmænd oc soer en Eed med dennem, at han icke haffde befalet hans Broder at skulle omkommis«, — eller: purgans se manu XXIV militum de morte fra-

et Nævn, udvalgt af 2 upartiske Mænd af det Syssel, hvor den Anklagede boer, til Afgjørelse af Beviset i Majestætsforbrydelsessager, saaledes at der udnævntes 15, hvoraf Anklagede kunde udskyde 3, medens de 12 Tilbageblivende skulde sværge; men om dette Forsøg er lykkedes, er tvivlsomt, thi den saakaldte Constitutio Christophori (G. A. V., S. 15) er maaske kun et Udkast*). Under Erik Glipping forsøgte man i Aaret 1276 at faa vedtaget den Lov, der i G. A. V findes S. 15, hvorefter den, der anklagedes for at efterstræbe Kongens Liv, „debet se purgare cum duodecim hominibus nominatis, sed tres assumantur de quolibet worthel". Medens det ikke her udtrykkelig siges, af hvem Udnævnelsen skulde ske, siges det derimod ved de andre i Loven nævnte mindre Majestætsforbrydelser, at Nævnet skulde udvælges af Kongen, og det maa formodes, at dette ogsaa har været Hensigten med de 12 førstnævnte nominati. Men denne Lov blev maaske aldrig vedtaget paa forfatningsmæssig Maade, thi det siges i Loven: Qvomodo autem supradictum est, scilicet qvod rex qvasi actor nominaret purgatores supradictos, nullis placuit de regno exceptis paucis, qui tunc dicto concilio interfuerunt; sed affirmarunt, qvod reus debeat eos nominare.

§. 21. *Om Decuriones.*

Det har ikke kunnet undgaaes, at vi af og til under Fremstillingen af Vederlagsrettens Udvikling have maattet berøre det Spørgsmaal, for hvem denne

tris, S. R. D. II, 173, saa staar denne purgatio i Overensstemmelse med den kanoniske Rets Regler om frivillig Renselse, der bero paa et Præcedens fra Pave Leo III, som frivillig rensede sig fra en Beskyldning med 12 Mededsmænd c. 18 Caus. II, qv. 5.

*) C. Paludan-Müller, Kong Valdemars Jordebog, S. 180, Note 5.

Ret var bestemt, hvem der levede under denne Lov, og i hvilket Forhold de, hvem Loven omfattede, stode til Landets øvrige Indbyggere. Naar der nu skal gjøres et Forsøg paa i Sammenhæng at fremstille de herhen- hørende Forhold, kan der hovedsagelig henvises til Overlærer Kinchs ofte omtalte Afhandling, hvori han, som det forekommer mig, har godtgjort, at det trettende Aarhundredes „Adel" er en Udvikling af Knud den Stores Thinglid*). Naar det er givet, at hele Stormandsklassen i det 13de Aarhundrede tilhørte Vederlaget og levede under Vederlagsretten, og naar denne Ret atter i lige Linie nedstammer fra Knuds Vederlagsret, saa er det ikke tvivlsomt, at den verdslige privilegerede Stand, om man vil, nedstammer fra Knuds Thinglid. Man kan selvfølgelig ogsaa udtrykke Sagen saaledes, at Danmark ved at komme i Forbindelse med det langt mere aristokratiske England ikke kunde undgaa at faa en privilegeret verdslig Stand paa samme Maade som det kjendtes i England; men netop paa Grund af, at dette tildels var en ny Indretning, blev den i en særegen Grad knyttet til Kongens Person. Et Antal Stormænd forpligtede sig mod Kongen ved en særegen Troskabsed og erholdt til Gjengjæld visse Privilegier. Det maa antages, at disse Hofmænd have fra Begyndelsen af bestaaet af to Dele, nemlig af Hofmænd i egentlig Forstand, saadanne, som hørte til Kongens faste Omgivelser, hvis Hjem var Kongens Gaard, og som ikke havde noget andet Hjem, og paa den anden Side de rundt om i Landet bosatte Hofmænd, som kun for kort Tid ad Gangen gjorde Tjeneste hos Kongen. Hos Saxo skjælnes der nemlig, som vi have set, allerede paa Knuds Tid mellem begge Slags Hofmænd i Hen-

*) Se ogsaa J. F. V. Schlegel: Danmarks og Hertugdømmernes Statsret S. 81, og Engelstofts Recension i Maanedsskrift for Literatur f. 1829 S. 379.

seende til den Maade, hvorpaa de skulle indstævnes, eftersom de havde deres Hjem i Kongens Gaard eller ej. Fra først af har vel Antallet af Hofmænd ikke været betydeligt, særlig vel ikke Antallet af bosiddende Hofmænd, men efter hvad der er oplyst om Harald Heins Kongevalg ses det dog, at Vederlaget allerede den Gang maa have omfattet saa mægtige Mænd, at Haralds Lov først og fremmest bestaar i Formildelse i den strænge Vederlagsret. Hvad der imidlertid har forøget Antallet af Hofmænd, særlig da Antallet af bosiddende Hofmænd, er Udviklingen af Rytteriet gjennem det 12te Aarhundrede til at blive det Vaaben, der i Krigene absolut gjorde Udslaget, thi dette medførte atter, at de Mænd, der paatoge sig Ryttertjenesten (Hærmændene), til Løn modtoge bestemte Privilegier, samtidig med at de indordnedes under Vederlaget. Paa denne Maade udvidedes Vederlaget bestandig mere og mere, og det har vel til Slutningen omfattet saa godt som alle Landets større Grundejere. Det har omfattet hele den privilegerede verdslige Stand, saaledes at alt, hvad der fandtes udenfor Vederlaget, var Bønder. Til Oplysning om disse Forhold indeholder Valdemars Lov interessante, hidtil ikke tilstrækkelig paaagtede Oplysninger.

Loven bærer Vidnesbyrd om, at Decurionerne omfatte hele den privilegerede verdslige Stand. Naar nemlig § 13 in fine foreskriver, at den Tabende i en Proces skal betale Kongen og Modparten 3 Mk. hver, „dum tamen sit decurio, rustici non tenentur ad hec“, eller som den danske Oversættelse kort og fyndigt udtrykker sig: hofmæn oc æi bøndær —, saa er det klart, at Decuriones omfatter hele den privilegerede verdslige Stand, og dette er end mere indlysende af § 5 om Plovpenge. Her hedder det i Recension II: ab hac solutione nullus exemptus est, nec decurio nec religiosa persona neque clericus. Det, der her opregnes, er aabenbart de Personer, gejstlige og verds-

lige, som ellers vare fritagne for Skatter, altsaa Landets privilegerede Stand, og her se vi da, at Ordet Decurio atter bestemt omfatter hele den privilegerede verdslige Stand. Men hvem hørte til denne privilegerede Stand, eller rettere: hvori bestod disse Privilegier? Til Oplysning herom skal først gjøres nogle Bemærkninger om Ordet Decurio.

Vi have jævnlig ved Gjennemgangen af Valdemars Lov gjort opmærksom paa, at Koncipisten har været en Mand. der var vel bevandret i romersk Ret, at han er vel bekjendt med de romerske Lovbøgers Sprog og Nomenclatur. Det er i denne Henseende atter her karakteristisk, at han har faaet fat paa Ordet Decurio til at udtrykke det danske „Hofmand", thi Ordet har en ejendommelig dobbelt Betydning, idet det betyder dels en Rytterofficer, dels et Medlem af en Curia, en privilegeret Klasse Borgere, der fungerede som Øvrighedspersoner (Dig. 50—2, Cod. 10—31, Nov. XXXVIII. Guizot: Hist. du gouvernement représentatif c. 22, I. N. Madvig: Den rom. Stats Forf. II, S. 420); men Begrebet Hofmand omfatter her hos os netop en Klasse Borgere, som paa Grund af deres fremragende Stilling i Hæren (som Ryttere og Anførere for Ledingshæren) indtog en privilegeret Stilling ogsaa i borgerlig Henseende, og som man vil se har den lærde Koncipist til Valdemars Lov funden et latinsk Ord, der kan gjengive det saa vel i militær som i borgerlig Henseende privilegerede, der ligger i Stillingen som Hofmand. Særlig maa det dog antages, at Udtrykket Decurio er benyttet for derved at antyde, at disse Mænd vare Medlemmer af Curia regis, ligesom det danske Ord Hofmand udtrykker, at Vedkommende var Medlem af Hoffet. Spørgsmaalet bliver da: hvad var dette Curia regis, dette Hof; hvilken Betydning havde det?

Hvor Saxo (S. 637) fortæller om Knud Lavards Drab, meddeler han, at ved Juletid var en stor Mængde

af Adelen samlet paa Sjælland, contracta apud Sialandiam nobilium frequentia; men Forfatteren til Knud Lavards Levnet siger: „in illo tempore curia Roskildensis conveniret“. Det synes heraf at fremgaa, at Curia omfatter hele Adelen, ɔ: den privilegerede Stand, ikke blot Kongens Hofmænd i egentlig Forstand, men ogsaa de af hans Mænd, der boede rundt omkring i Landet, og som ved særegen Troskabsed vare knyttede til ham. Yderligere Oplysning om Curia regis i det 13de Aarhundrede kan udledes af Procesakterne i Sagen mellem Kristoffer I og Jakob Erlandsen (S. R. D. V 582 flg.). Af Fremstillingen her fremgaar det, som tidligere anført, med Sikkerhed, at paa denne Tid holdt Kongen hvert Aar (om Foraaret) en Convocatio eller Colloquium de regni negotiis, altsaa en Rigsforsamling, til hvilken han sammenkaldte „omnes majores regni Dacie“ (anf. Sted S. 584). Senere berettes det, hvorledes Kongen ved en bestemt Lejlighed holdt „convocationem suam cum militibus absque supradictis Comitibus et Principibus“ og selvfølgelig ogsaa uden Erkebispen og Prælaterne, der samtidig holdt Møde i Vejle. Her haves altsaa den vigtige Oplysning om Sammensætningen af Datidens Rigsforsamling, at der møder: Greverne af Holsten, Fyrsterne fra Venden, Erkebisperne og Prælaterne samt Milites. Dette er Rigsforsamlingen „de regni negotiis“, men der tales ogsaa om Curia og Curiales. Da Kongen vender tilbage fra, hvad Huitfeld kalder hans „norske Thog“, tager han Ophold i Lund; der nedsættes en Slags Kommission til at behandle Erkebispens Sag, „og“ — berettes der — „medens vi sad midt i Spørgsmaal og Svar kom „quidam de numero Curialium Dom. Regis“ som sagde, at Erkebispen og vi skulde komme „ad Regis aulam“ for at prøve et Forlig“. Ved Mægling af Dronningen og Sambir, „præsente toto Concilio Domini Regis“, blev Sagen virkelig ogsaa forligt. Men Freden varede ikke længe: In Pascha

autem proximo sequente Dom. Rex curiam celebrans Lundensem — kom Striden op igjen o. s. v.

Foruden at vi her oplyser om Tilværelsen af Kongens Raad (Concilium) og af en Convocatio eller et Colloquium, se vi altsaa atter her Curia Lundensis omtalt ligesom vi ovenfor mødte Curia Roskildensis, og det kan antages, at det kun skyldes vore ufuldstændige Efterretninger om hin Tid, at vi ikke ogsaa stødte paa Curia Vibergensis for det jydske Retsomraade. Det er ganske vist ikke tilfældigt, at vi i de to Exempler saae Curia regis afholdt ved Jul og Paaske, thi Curia er sikkert bleven holdt ved Aarets tre store kirkelige Højtider*), maaske skiftevis i Rigets tre Hoveddele. Men i hvilket Forhold staar nu Curia og Convocatio til hinanden?

Forinden dette Spørgsmaal kan besvares, bør det undersøges, hvilke Oplysninger vi fra Udlandet kunne faa om Curia regis paa denne Tid. Uheldigvis er Sagen dèr ikke stort mere oplyst end her hjemme.

For Tydsklands Vedkommende har Waitz (VI 322 flg.) fremhævet, at saavel Hof som Rigsdag afholdtes paa de store Højtider: Paaske, Pintse og Jul, og at disse Forsamlinger bleve sammensatte af gejstlige og verdslige Stormænd. Han henviser i øvrigt med Hensyn til Spørgsmaalet om Betydningen af disse Forsamlinger til Curia regis under de normanniske Konger i England, idet han nemlig er af den Mening, at disse Forsamlinger ikke, som Gneist har paastaaet, kun vare Festforsamlinger, men at de altid havde politisk Betydning. Han bemærker, at under Karolingerne var Rigsdagen kun en Udvidelse

*) Det hedder om Vilhelm Erobreren: »Tre Gange bar han hvert Aar sin Krone, saa ofte han var i England. Om Paasken bar han den i Winchester, om Pintsen i Westminster og om Julen i Gloucester og da vare tilstede alle Stormænd i hele England, Erkebisper og Bisper, Abbeder, Grever, Thaner og Riddere«. (Chron. Sax. an. 1086.)

af Hoffet, og fastholder, at ogsaa i senere Tider blev i Almindelighed de Stores Forening med Kongen til Raads- og Rigsforsamlinger bragte i umiddelbar Forbindelse med Hoffet. Udtrykket Curia, der nærmest betyder Hof, bruges derfor ogsaa om Rigsdage, men om disse Forsamlinger benyttes dog ogsaa Udtrykkene Concilium eller Conventus, gjerne med Tillæget generalis. Hyppigst anvendes dog et Ord, der har ganske samme Betydning, som det senere brugte „Parlament", nemlig Colloquium (Sprache). Hvem der mødte paa denne Forsamling, kan ikke bestemt oplyses. Begreberne ere ubestemte, der nævnes de Store, de Fremragende, de Mægtige, og disse mødte atter med talrige Vasaller og Ministerialer.

For Englands Vedkommende er Sagen ikke meget sikkrere, Gneist (Verf. Gesch. S. 201) mener, at Curia regis i den ved Normannerne indførte feudale Sprogbrug kan betyde og være: 1) Hof i egèntlig Forstand, 2) en kgl. Hofret, 3) den samlede Rigsregering. Af disse Betydninger vil Gneist i de første 100 Aar efter Erobringen egentlig kun anerkjende den første som gjældende; han holder paa, at Kongen i denne Periode var absolut Hersker, og at hans Curia kun var Festforsamlinger *). Henimod Slutningen af det 12te Aarhundrede indrømmer han, at der har dannet sig en Hofret og — hvad der navnlig er af Betydning — at de store Prælater, Jarler og Baroner indkaldtes til Curia regis, saaledes at de i Forening med Kongen bidroge til Rigets Styrelse, ja i Aaret 1176 indkaldes til Curia ikke blot de store Lensmænd, men ogsaa et Antal smaa, ikke blot Baroner, men ogsaa „Milites et homines regis". Imidlertid er dette

*) Waitz og Stubbs (Const. Hist. I 356—58) ere uenige med Gneist heri. De paastaa, at Curia regis allerede nu har politisk Betydning, men der maa gives Gneist Ret i, at noget egentligt Bevis for deres Paastand have de nævnte Forff. ikke præsteret.

Curia's Samlinger uregelmæssige og dets Betydning i det Hele mindre klar; det er først mod Slutningen af det 13de Aarhundrede, at der kommer større Klarhed over Beskaffenheden af den Samvirken mellem Kongen og hans Vasaller i Curia og Concilium, hvormed det parlamentariske Liv i England begynder.

Hertillands har der ikke tidligere været gjort Forsøg paa at forklare, hvilken Betydning der kan tillægges Curia regis. J. E. Larsens bekjendte Afhandling (Skr. I. 2. 213) „Om Rigsdage", giver ikke nogen virkelig Oplysning om Forholdene før Slutningen af det 13de Aarhundrede, og navnlig er der ikke gjort Forsøg paa at oplyse Forholdet mellem Curia regis og Danehoffet. Den herhen hørende Undersøgelse maa foretages i Forbindelse med Hf. 1282, hvori vi første Gang se „hof" eller „parlamentum, quod dicitur hof", omtalt som lovlig bestaaende Rigsinstitution. Men saa meget kan allerede af hvad her er anført skjønnes, at midt i det 13de Aarh. skjælnede man mellem to Arter Curia, nemlig Curia regis (Curia Roskildensis, Lundensis) og Curia Danorum (colloquium, convocatio de regni negotiis). Det sidstnævnte Hof var altsaa en Rigsforsamling, der behandlede Rigets Anliggender; men hvad var da Curia regis? Det er dette Spørgsmaal, der især interesserer os her, thi da Decurio omfatter Enhver, der hører til Curia, saa faa vi gjennem Begrebet Curia Oplysning om, hvad der menes ved Decurio.

Spørgsmaalet, som vi med Hensyn til Curia regis have set rejst i Udlandet, nemlig om dette kun var Festforsamlinger, eller om de tillige havde politisk Betydning, kommer ikke paa samme Maade frem her, i alt Fald ikke i Midten af det 13de Aarhundrede, thi paa den Tid er det givet, at Curia regis ikke har Betydningen af et Parlament; men paa den anden Side er det ganske vist ikke udelukkende en Festforsamling, det har en politisk Betydning ikke for

hele Landets Styrelse, men for Administration og Jurisdiktion med Hensyn til den Del af Landets Befolkning, der hører under Hofretten, Lex curiæ.

Sv. Aagesen taler i sit Skrift om Vederlagsretten om „commilitones ejusdem legis foederi astricti", Vederlagsretten er det Baand, der sammenknytter Vederlaget; men i Overskriften kalder han Loven „Lex castrensis sive militaris vel lex curiæ". Heri ligger, at Curia regis maa angaa Vederlaget og være bestemt til at administrere dettes Forhold samt at afgjøre Retssager mellem dets Medlemmer indbyrdes efter Lex curiæ. Medlemmer af Vederlaget og altsaa ogsaa af Curia regis*) ere alle, som kunne kaldes Curiales eller Milites, og det maa formodes, at Udtrykket „Decurio" bruges, for at det kan omfatte begge Klasser. Vel har A. D. Jørgensen (i sin Afhandling „Om Vithærlogh" S. 71) anført, at man stedse skjælnede mellem Hær og Hird, og han paaberaaber sig, at i Knud den Stores Tid var aabenbart Kongens Milites et mere omfattende Begreb end Curiales. Dette er meget muligt Tilfældet, men for den Tids Vedkommende, vi her omhandle, indrømmer endog A. D. Jørgensen, saa vidt man kan se, at, som han udtrykker sig, Forskjellen mellem de selvstændige og de haandgangne Hærmænd var udslettet. Dette nødes man ogsaa til at antage efter Sv. Aagesens Ord, hvorefter de fordums Thingmænd nu „militari nomine censentur" (c. 5); det er heraf og af Yttringen om, at de, der lyde under Lex curiæ udgjøre et Societas militaris, klart, at Curia regis er Værneting ikke blot for Hofmænd i egentlig moderne Forstand, men for Hofmænd i Middelalderens Betydning, saaledes at Ordet omfatter Milites, kort sagt alle, der havde aflagt Troskabsed til Kongen, og saaledes

*) Recension II af Valdemars Lov bruger i Flæng Udtrykkene Withærlogh og Curia i § 2.

vare blevne hans Mænd. Curia regis er Embedsadministrationens og Embedsjurisdiktionens Centrum.

Alle Embedsmænd i hele Landet: Hofembedsmænd (curiales), militære Embedsmænd (milites og gubernatores) og civile Embedsmænd (exactores) danne en Enhed, for saa vidt som de alle høre under Curia regis og under Lex curiæ, og deres Forhold ere ogsaa i denne Henseende ensartede, at de baade alle ere Kongens Mænd og „Lensmænd", (jure officii) efter Datidens Sprogbrug, hvor ethvert Embede er et Len *).

At nu virkelig Exactores alle vare Lensmænd, er formentlig ovenfor godtgjort, vel at mærke naar Lensmand tages i sin rette Betydning, heller ikke vil der

---

*) N. M. Petersens iøvrigt saa fortjenstlige Afhandling »Bonde, Bryde og Adel« er affattet uden tilstrækkeligt Kjendskab til de Former, Lensforpligtelsen kan antage, særlig har han ikke Blik for, at Embeder og Len paa denne Tid ere identiske. Han synes kun at kunne tænke sig et Lensforhold i Kraft af, at Jord er overdraget til en Mand, imod at han udreder visse Forpligtelser, men dette er en ren Misforstaaelse; som bekjendt kunde alt, hvad der gav en Indtægt, gives og blev givet i Len. Det er fremdeles ingenlunde nok at betegne Hærmændene uden videre som »Selvejere«, thi de ere i ethvert Fald Embedsmænd (se nedenfor) og derfor ikke Selvejere i samme Betydning som fuldkommen uafhængige Grundejere. Forfatterens Udvikling om Stipendium og Beneficium har den Fejl, at han ikke har lagt tilstrækkelig Mærke til, at ligesom Løn og Len aabenbart ere beslægtede, saaledes bruge Stipendium meget ofte enstydigt med Beneficium, navnlig naar Kongens Jord uddeltes til hans Embedsmænd. Og endelig er Saxos Omtale af Beneficia ikke fuldstændig fremstillet hos Forf., saa lidt som han har lagt Mærke til, at naar det siges om Erik Lam, at han overdrog »vetera latifundia« dono, saa gaar det ikke an uden videre at fortolke dette som Gave, thi som bekjendt er Formen for Forleninger netop: dedi et concessi tibi osv. Den nærmere Paavisning heraf maa forbeholdes en senere Fremstilling; men det skal dog endnu bemærkes, at Sammenblandingen af Len og Løn bevislig har funden Sted lige saa vel her i Norden som i Udlandet, se Dahlmann: Danm. Hist. II 391.

være Tvivl om, at de militære Embedsmænd, der kaldes Styresmænd, ligeledes ere Lensmænd, og Hofembedsmændene, der i Reglen underholdtes af Kongens Gods, ville vel ligeledes uden Opposition kunne henregnes til Kongens Lensmænd, men derimod vil det maaske møde Indsigelse, at Hærmænd eller Milites henregnes til Lensmændene.

Det er imidlertid bekjendt, at Lensmænd i Udlandet fremkom paa to Maader, idet Lensherren enten gav Jord, tilhørende ham selv, i Len, eller Undersaatterne (frivillig eller tvungen) overdrog deres Ejendom til Kongen mod at faa den tilbage som Len, hvilket i Grunden kun vil sige, at der paalagdes den hidtil frie Ejendom, hvoraf der før kun sammen med Landets øvrige Befolkning var ydet den almindelige Ledingspligt, en strængere og kostbarere Krigstjeneste. Denne strængere og kostbarere Krigstjeneste, der i saa høj Grad fremmede Udviklingen af feuda oblata i de forskjellige Lande, har ogsaa hos os været Aarsag til Stiftelsen af Herremandsklassen. De Betingelser, hvorunder man nødte eller overtalte de store Grundejere til at paatage sig denne strængere Krigstjeneste i de forskjellige Lande, ere selvfølgelig forskjellige, det beror nemlig paa, hvor megen Magt Kongen er i Besiddelse af. Er han mægtig, paalægger han uden videre Grundejerne denne Byrde, uden at yde dem nogen Godtgjørelse, afset fra den Ære, der følger med at tjene til Hest; var han derimod mindre mægtig, maatte Jordejerne kjøbes med Privilegier og Skattelettelser til at give deres Ejendomme til Len. Ogsaa Iværksættelsen af disse Foranstaltninger er højst forskjellig i de forskjellige Lande: i Frankrig sker Overgangen saaledes efterhaanden gjennem en lang Aarrække, medens Grundejernes Forvandling til Lensmænd i England sker med eet Slag i Aaret 1086 (Blackstone II 49: Omnes prædia tenentes, quotquot essent notæ meliores per totam Angliam, ejus homines

facti sunt, et omnes se illi subdicere, ejusque facti sunt vasalli, ac ei fidelitatis juramenta præstiterunt, se contra alior quoscunque illi fides futuros (Chron. Sax. A. D. 1086).

Hos os kan det antages, at Stiftelsen af Hærmandsinstitutionen er fremkommen efterhaanden som en Følge af Rytteriets voxende Betydning under det 12te Aarhundredes Krige, og at Udvidelsen af Hærmandsklassen vistnok især er sket under Valdemarerne. Kongemagten har hertillands ikke været stærk nok til at paalægge Grundejerne den forøgede Krigsudbytte uden Vederlag, thi til Gjengjæld for at en Mand blev Hærmand maatte Kongen give ham Skattelettelse. Selv om man vil antage, at Forholdet som Hærmand ikke influerede paa hans Forhold til den Ejendom, han besad, selv om man mener, at han bestandig vedblev at være „Selvejer", er i og for sig dette, at han saaledes erholdt visse vedvarende Fordele imod edelig at paatage sig en vedvarende Forpligtelse, tilstrækkelig til at karakterisere Hærmanden som en Embedsmand*) eller altsaa efter Datidens Sprogbrug som en Lensmand. Han er stillet som en Styresmand og har som denne et arveligt Embede**) imod visse Fordele, der ydes ham af Staten. At Styresmanden er lønnet med Bidrag fra Beboerne i hans Navigium, medens Hærmanden er lønnet ved Skattefrihed, gjør ingen Forskjel†).

---

*) Kofod Ancher (Skr. III 278) fremhæver ganske rigtig, at Miles hos os som andetsteds havde følgende Betydninger: 1) en Adelsmand, 2) den, der var bleven slaaet til Ridder, — og 3) en Lensmand.

**) Steenstrup, Studier, S. 107. J. L. III 18.

†) Et andet Spørgsmaal er det, om Hærmanden ikke tillige med Hensyn til sin Jord kom i et virkeligt Lensforhold til Kongen, om ikke Kongen i en vis Forstand betragtedes som Ejer af Herremændenes Jord. Dette vanskelige og omfattende Forhold kan ikke behandles her, men Opmærksomheden skal foreløbig blot

Men idet vi saaledes antage, at Curia regis har bestaaet af alle Kongens Mænd i videste Forstand fra Hertugen ned til den mindste Hærmand, maa det bemærkes, at der var Herremænd, som ikke vare Kongens Mænd, og som derfor sikkert ikke mødte paa hans Hof*).

---

henledes paa, hvad vi ovenfor have fremhævet, at med Hensyn til Straf for dem, der ikke fare i Leding, er der en betydningsfuld Forskjel mellem Bønder, som i Følge J. L. III 5 og Vald. Lov § 6 kun straffes med en Bøde af 3 Mk., medens derimod i Følge J. L III 7 Kongens Mænd for samme Forseelse straffes med en langt højere Bøde, der synes at nærme sig de Lensbøder, hvortil Jords Forbrydelse, der efter Lensretten egentlig var Straffen, efter Sædvane omsattes i Udlandet. Fremdeles skal mindes om den i Vederlagsretten foreskrevne Forbrydelse af Jord for enhver Utroskab mod Kongen, hvilket tyder paa, at Reglerne om Felonie og om Lens Forbrydelse have funden Anvendelse her med Hensyn til de Jordejere, der stode i et særegent Troskabsforhold til Kongen. Der er ikke Tvivl om, at der her har været Vasallitet, og det synes, som om vi ogsaa til en vis Grad have havt Feudalitet; men hele dette Spørgsmaal maa som sagt staa hen, indtil en nærmere Sammenligning mellem Forholdene her og i Udlandet, navnlig i England, har funden Sted.

*) I Anledning af de meget omstridte Udtryk Hærmand og Herremand siges det f. Ex. hos A. D. Jørgensen (anf. Sted S. 63), at det danske Udtryk Hærmand vel »forekommer en enkelt Gang i J. L. (III 11), men iøvrigt alt den Gang var forvansket og misforstaaet som Herremand, se III 14« o. s. v. Heri er der en fuldkommen rigtig Tanke. Det er aabenbart rigtigt, hvad Forf. udvikler, at oprindelig betød Hærmand enhver i Hæren (ↄ: enhver af de Fribaarne), men senere kun et Medlem af den bevæbnede Skare. »Fra det 13de Aarh. kjende vi »Hæren« af J. L. og Svend Aagesen. Navnet omfatter ej blot Kongens Hird, men ogsaa hans haandgangne Mænd rundt om i Landet, ikke blot Kongens, men Kongefrænders, Bispers og de andre Herrers, hvorefter Navnet umærkelig gik over til den nyere Form Herremænd«. Men Forf. har ikke lagt Mærke til, hvorledes vore nu bevarede Haandskrifter af J. L. oplyse denne Overgang; thi han har, som det i nyere Tid er almindeligt, holdt sig til det flensborgske Haandskrift som det ældste. Jeg har imidlertid allerede oftere paavist, at Arn. Magn. Hskr. Nr. 286 fol. er baade ældre og bedre end det flensborgske Hskr., og dette bekræftes ogsaa her; thi dette

Uagtet der nemlig bruges samme Benævnelse om Kongens Mænd som om andre Herrers Mænd — Herremænd, Milites eller Homines dominorum —, maa det dog vel fastholdes, at der var stor Forskjel mellem Kongsmændene og de andre Herrers Mænd. Der er den Forskjel, som i andre Lande udtrykkes ved Forskjellen mellem de umiddelbare Vasaller og de middelbare (Vasallernes Vasaller). Disse sidste træde ikke i direkte Forhold til Kongen, men kun igjennem deres Herre, og de nyde i Reglen ikke samme Anseelse som Kongens umiddelbare Vasaller, selv om disse kun vare mindre Grundejere og hine store. At man hertillands vel har kjendt denne Distinktion, fremgaar af Sagen mellem Kristoffer I og Jakob Erlandsen. Da Striden voxer, sender Kongen det oftere omtalte Brev til Erkebispens Mænd (S. R. D. V 588), hvori han under stræng Straf befaler dem, at de inden en vis Frist „ad nos veniant a nobis Omagium accepturi". Kongen vil forvandle dem fra middelbare til umiddelbare Lensmænd, de skulde overføres fra Erkebispens „Gaard" (curia) til Kongens Gaard. Det har maaske været Meningen, at Kongen skulde have en mere direkte Magt over Herrernes Mænd (eller i alt Fald over Bispernes), end der indrømmes

---

Hskr. har overalt (J. L. III 14, 15 og 18) Hærman og ikke Herremand; kun i III 11 har det hitrmen, hvilket maaske er Hirdmænd. Men den Omstændighed, at senere Hskr. overalt have »Herremænd« (homines dominorum) viser den af Forf. omtalte Udvikling (se ogsaa Kjbhvns Stadsret 1254: homines dominorum, qui vulgariter dicuntur hærræmen). Om der i dette kan spores en Tid, da just ikke enhver Hærmand var en Herres Mand, eller om Forklaringen ligger i, at Ordet Hærmand var det almindelige saa længe kun Kongen kunde have Mænd, medens Herremænd er bleven almindeligt, da ogsaa andre Herrer end Kongen — hvad maaske ikke oprindelig var Tilfældet — kunde tage Mænd, maa staa hen; men midt i det 13de Aarh. vare disse Begreber, identiske; der var ingen Hærmand, uden han havde sin Herre, og omvendt vare en Herres Mænd ogsaa Hærmænd (milites).

i andre Lande, thi J. L. III 7 foreskriver, at naar Bispernes Mænd sad hjemme fra Leding uden lovligt Forfald, saa skulde de ligesom Kongens Mænd betale en Bøde til Kongen*). Men under Processen mellem Kristoffer I og Erkebisp Jakob Erlandsen, hvor denne hele Tiden har Hovedet fuldt af fremmed Ret, ses det, at han protesterer mod Kongens Fordring om „quod emenda, quam homines Ecclesiæ pro hujusmodi delicto (Udeblivelse fra Leding) soluere consueverant fisco applicetur (S. R. D. V 589). Han indrømmer vel (anf. Sted S. 599) „quod licet sit regiæ auctoritatis de consensu majorum regni expeditionem indicere", men hvem af Kirkens Mænd, der saa skal drage ud, det maa være Kirkens Sag at fastsætte: „Thi en forstandig og gammel Sædvane bestemmer, at de, der tjene middelbart, kunne med hans (ɔ: deres Herres) Samtykke efter Omstændighederne befries fra denne Byrde". „Det er sandt nok" — tilføjes der —, „at vor Forgjænger har appelleret til den verdslige Arm mod Mænd (homines), der vare ulydige (contumaces), men det var ikke alene mod „Mænd", men ogsaa mod andre Personer, og det skete ikke, fordi man anerkjendte, at Kongen havde nogen Myndighed over Kirkens Mænd — dette er Meningen —, men fordi Kongen overhovedet er Kirkens „advocatus et defensor".

Denne Forhandling om Kongens Forhold til „Subtenentes", til de middelbare Vasaller, er særdeles mærkelig, thi den fører os ind i et af Hovedpunkterne i Datidens statsretlige Udvikling, et af de Punkter, hvor Forholdene i England afvige fra samtidige Forhold paa Fastlandet. Maaske har det oprindelig været saa overalt, at den øverste Lensherre i et Land

*) Se Knud den Helliges Gavebrev til Lunds Domkirke, hvor det hedder: si expeditionem neglexerit, erga regem emendet (Suhm IV, S. 782, Saxo S. 581.)

krævede Troskabsed aflagt direkte til sig af alle Lensmænd i hele Riget, selv om den Lensmanden tildelte Jord eller det ham givne Embede ikke var givet direkte af Kongen, men af en af dennes Lensmænd; men paa denne Tid var man overalt paa Fastlandet forlængst kommen ud over denne Regel. De store, umiddelbare Lensmænd (Capitanei), som igjen under sig havde talrige Lensmænd, havde sat igjennem, at disse alene aflagde Troskabsed til dem, men ikke til Kongen, en Regel, der altsaa lod hele Landsdeles Troskab og Lydighed mod Kongen bero paa, om een Mand holdt sin Troskabsed eller ikke, og en Regel, der selvfølgelig fremmede Kongemagtens Svækkelse. Men anderledes er Forholdet i England. Den normanniske Erobring, der selvfølgelig i det Hele medførte en ualmindelig stærk Kongemagt, skaffede ogsaa Kongen Myndighed over de middelbare Vasaller. Erobreren kunde gjennemføre den Grundsætning, at enhver Undervasal (og de større Selvejere) umiddelbart aflagde Troskabsed til ham, saaledes at alle Undersaatter ere i Henseende til Krigstjeneste rigsumiddelbare. Enhver Troskabsed, der ydes en privat Lensherre, sker kun „salva fide debita domino et heredibus ejus (Gneist. Verf. Gesch. S. 101).

Den danske Kongemagt naaer efterhaanden, da det store Interregnum (1147—57) er endt, under Valdemarerne frem til en Stilling, der i mange Henseender minder om det normanniske Kongedømme i England før Magna Chartas Udstedelse, og ogsaa paa dette vigtige Punkt, i Henseende til Forholdet til Undervasallerne, kan det formentlig i J. L. III 7 spores, at den danske Kongemagt har stræbt at hævde sin Myndighed. Men til at paalægge Underlensmændene Troskabsed til sig, ere de danske Konger vistnok ikke naaede, thi det ses vel af Processen mod Jakob Erlandsen, at Kongen paalægger hans Homines at møde hos ham for at aflægge Troskabsed, men dette

er et extraordinært Skridt, der kun er foranlediget ved Erkebispens Ulydighed.

Det er saaledes formentlig klart, at Curia regis har været sammensat af, hvad man i Udlandet vilde kalde alle de umiddelbare verdslige Vasaller, alle „tenentes in capite“; men Spørgsmaalet bliver yderligere, om ogsaa de gejstlige Lensmænd have givet Møde der, om med andre Ord de gejstlige Lensmænd ogsaa vare Medlemmer af Vederlaget. Dette maa vistnok antages*), thi Valdemars Lov bestemmer, som det vil erindres, at vedkommende Bisp skal med 4 gode Mænd træffe Bestemmelse om Anvendelsen af de Bøder, der tilfalde Vederlaget (communitas curiæ), og det er derfor rimeligt, at Bisperne maa have hørt til Curien, og at deres Lenspligt er bleven bedømt dér, ligesom de jo ogsaa ganske som verdslige Vasaller aflagde Juramentum fidelitatis til Kongen. Først med Jakob Erlandsen begynder Bestræbelserne efter at unddrage sig Lenspligten og selvfølgelig hermed ogsaa Curiens Dom (S. R. D. V 587) og at skyde sig ind under Pavens Dom, men endnu paa denne Tid anerkjender dog selv Erkebispen i klare Ord de gejstlige Godsers Lenspligt**), og det maa derfor

*) Se et af Valdemar II udstedt Skjøde (Actum publice in curia nostra Samsø Anno 1216), hvori det hedder: Astiterunt huic commutationi . . . et alii quam plures tam clerici quam laici in nostra tunc curia constituti. S. R. D. VI 396.

**) S. R. D. V 599: Attendere etiam debet vestra prudentia, quod de omnibus et pro omnibus possessionibus suis regiæ jussioni seruit Ecclesia. Unde si præter consueta seruitia, bona ipsius quædam vel omnia talliis et exactionibus subdantur, deterioris conditionis efficitur, quam priuata persona, quæ soluta præstatione publica liberat se et sua. Dette, at Kirken »tjener« (udreder Lenspligt) efter Kongens Bud (omend Sædvanen regulerer dette) i Modsætning til private Personer, der kun udrede en bestemt Præstation, bevirker, at man f. Ex. efter engelsk Lensret maatte stemple de gejstlige Besiddere som havende et feudum militare i egentlig Forstand i Modsætning til Privatmænd, ɔ: Selv-

antages, at Curia regis har omfattet saavel de gejstlige som de verdslige Lensmænd*).

Men ved Siden af, at Curia regis her saaledes minder om tilsvarende Institutioner i Udlandet, maa man ikke overse den store Forskjel, som dog ogsaa strax frembyder sig for en nærmere Betragtning. Det er strax tydeligt, at en saadan Standsforskjel, som kjendtes i Udlandet paa denne Tid, den kjendtes ikke her i Danmark; thi vor Lensret — hvis man vil kalde Vederlagsretten saaledes — kjender kun Regler for Stridigheder mellem Lensmænd indbyrdes og mellem Lensmænd og Kongen, men derimod savne vi fuldstændig de udenlandske Lensretters Regler om Processer mellem Lensmænd og Rustici § 3 II F. 27. Ligesom den danske Lovgivning er aldeles fremmed for de Gradationer i Straffebøderne, som ellers i Reglen findes i Udlandet, hvor Bødens Størrelse retter sig efter den Fornærmedes Rang, saaledes findes denne ejendommelige Lighed mellem Adel og Menig-

ejere, der udredede en bestemt Skat eller Præstation, hvilket Forhold benævnedes socagium (Blackstone II 78). Det ses ogsaa, at Kristoffer I havde klaget over, at Erkebispen havde ansøgt Paven om, at Bisperne »non irent in expeditionem nisi sex Septimanas more Italico«. Disse 6 Ugers Krigstjeneste svarer paa det nærmeste til de 40 Dages Krigstjeneste, som efter normannisk-engelsk og italiensk Lens-Sædvane svaredes af et feudum militare (Blackstone II 62).

*) Angaaende Spørgsmaalet, om man kan tale om »Adel« paa denne Tid, kan henvises til Steenstrups Studier S. 105. J. F. V. Schlegel: Danmarks Statsret I S. 78 flg. og Engelstofts Kritik af dette Skrift i Maanedsskrift for Literatur f. 1829 S. 373 flg. Jeg er ganske enig med Prof. Steenstrup i, at Hærmændene — vel at mærke for saa vidt de vare Kongens Mænd — maa betegnes som adelige, thi de tilhørte en i Følge Loven privilegeret Stand, hvis Privilegier nedarvedes. Det er aabenbart Tanken i J. L. III 18, at efter Herremandens Død gaar hans Privilegier som Regel over paa Arvingen til hans Jord, og kun undtagelsesvis — naar nemlig Arvingen ikke var vaabendygtig — gik Jorden tilbage til Skipæn, og Privilegiet mistedes. Iøvrigt fortjener ogsaa dette Spørgsmaal en nærmere Undersøgelse.

mænd aabenbart ogsaa i Henseende til Værneting og Procesmaade.

Resultatet af denne Undersøgelse er saaledes, at Kongens Hof midt i det 13de Aarh. viser sig virksomt i to Retninger: dels som en Rigsforsamling, hvor Kongens Mænd, fra Milites og opad, samledes fra hele Riget een Gang om Aaret for at forhandle om Rigets Anliggender, dels som en Forsamling, der skiftevis afholdtes i Rigets tre Hoveddele paa de store Højtider, og hvor formodentlig i Reglen kun vedkommende Provindses Mænd samledes om Kongen. Af den første Slags Forsamlinger udviklede sig Danehofferne, af det ambulerende Curia regis, som maaske oprindelig kun gav sig af med at bedømme Vederlagets Sager, uddannede sig efterhaanden den kgl. Domstol („Kongens eget Thing“, Frd. 1284 for Skaane § 10) med almindelig Jurisdiktion over alle Landets Borgere, hvis Tilværelse vi i det foregaaende paa flere Steder have kunnet spore. Nærmere Paavisning af denne Udvikling af Curia regis vil først kunne ske, naar Hf. 1282 er bedre oplyst og fortolket, end hidtil har været Tilfældet, og dette ligger altsaa udenfor vor Opgave her.

Kap. 3. Om Kongemagtens Begrændsning overfor Undersaatterne.

§ 22. Skat og Tynge.

Hovedbestemmelserne her ere §§ 5 og 15—16, men af disse er § 5 allerede omtalt ovenfor S. 73 flg. og her vil derfor væsentlig kun være at omhandle §§ 15 og 16. Da endvidere de her nævnte Forhold ofte

tidligere ere behandlede i Literaturen*) og særlig have faaet fornyet Belysning ved Prof. Steenstrups Studier over Kong Valdemars Jordebog, vil der her kun være Anledning til kortelig at fremsætte nogle Bemærkninger, dels om Bestemmelserne i Almindelighed, dels om enkelte af disse, nærmest for derigjennem at belyse Valdemars Lovs Karakter og Betydning.

Det er bekjendt, at Kongen i germanisk Samfund oprindelig ikke har havt bestemte Indtægter eller Fordele udover hvad hans Domæner indbragte ham, undtagen frivillige Ydelser, som Folket præsterede af egen Drift: Gaver til Kongens Bord, Kjørsler og andet Arbejde for ham eller til Rigets Gavn (Gneist: Verf. Gesch. 28. Waitz IV. 3). Efterhaanden forvandledes imidlertid de frivillige Gaver til faste Skatter og Arbejdspræstationerne bleve til en Tvangspligt. Hvor tidlig denne Forandring fra Frivillighed til Tvang er sket i de forskjellige germaniske Samfund, er ikke klart. Hvad Tydskland angaar, hersker der f. Ex. hos Waitz en ejendommelig Uklarhed med Hensyn til Tiden under Karolingerne. I fjerde Bind af sin Forfatningshistorie udvikler denne Forf., hvorledes aarlige „Gaver“ ydedes af Folket, især paa de store Rigsforsamlinger; han siger selv, at Frivilligheden med Hensyn til, hvorvidt disse Præstationer skulde ydes eller ikke, forlængst er gaaet tabt, han citerer Hincmar, der ligefrem kalder disse „annua dona“ for en Skat, men alligevel vil Waitz ikke indrømme Eichhorn (S. 171), at der kan tales om en „Kongeskat“, thi — hedder det S. 96 — „den gamle germaniske Grundsætning, at den Frie hverken af sin Jord eller for sin Person skal svare en offentlig Af-

*) Vedel Simonsen: Den danske Adels og Ridderstands Historie S. 185 flg. Molbech: Om Vornedskab og Hoveri i Hist. Tidsskrift 2det Bind. N. M. Petersen: Om Bonde, Bryde og Adel. S. Skr. III. 263.

gift, gjaldt som Regel hos Karolingerne for alle Dele af Landet og alle Folkeslag". Det ses imidlertid ikke, hvorledes denne Paastand kan forliges med det Capitulare af Aar 805, som Waitz selv citerer sammesteds, og som lyder paa: Census regalis undecumque legittime exiebat volumus ut inde solvatur sive de propria persona hominis sive de rebus. S. 101 indrømmer da ogsaa Waitz, at uagtet der ikke har været „en virkelig offentlig Skat", saa ere dog direkte Afgifter aabenbart hyppigt forekomne, ikke alene i Gallien og Italien, men ogsaa i Tydskland. Der er Afgifter i Kvæg, — senere ansatte til Penge — duos solidos pro una vacca —, der møder os enkelte Steder en Afgift, som kaldes Stuofa eller Osterstuofa, hvilket vel er det samme, der andetsteds kaldes Stuofcorn, en Afgift i Korn. En almindelig extraordinær Skat paalagdes vel under Karl den Stores Sønnesønner Gallien og Lothringen „contra Normannos", men Tydskland var fri herfor. Dette Land maatte dog paa denne Tid finde sig i at betale een Denar af hver Hufe kgl. Gods til Bedste for de Kristne i det hellige Land (de singulis hobis regalium possessionum singulos denarios reddere compulsa est).

Med Hensyn til England i den angelsaxiske Tid staar Sagen paa samme Maade. Ogsaa her er Strid mellem Forfatterne, der have behandlet denne Tid, om hvornaar der kan siges at være paalagt Folket en egentlig direkte Skat; det kan ikke nægtes, at der fra gammel Tid tales om Afgifter til Kongen og det saadanne, som ikke mere vare frivillige, men f. Ex. Gneist hævder overfor Kemble, at der ikke er Tale om nogen almindelig direkte Skat, før Danegeld indførtes Aar 992 (Lappenberg, Gesch. Englands I. 423) og lagdes med et vexlende Beløb paa al Grundejendom. Nogle Aar senere ses Udgiften ved Udrustning af Krigsskibe at være fordelt paa Grundejendommene.

Naar der saaledes i de Lande, hvor historiske

Efterretninger fra den tidlige Middelalder ere langt rigere end hos os, hersker Uvished om Udviklingen af Skattesystemet i Stedet for det gamle System med frivillige Gaver til Kongen, saa er det ikke underligt, at det ikke bestemt kan siges, hvornaar der første Gang er paalagt det danske Folk en almindelig direkte Skat, og hvornaar Arbejdspræstationerne til Kongen og Staten gik over fra frivillige til tvungne. At dette sidste har funden Sted før den almindelige direkte Beskatning indførtes, kan vel formodes, men med Sikkerhed lader heller ikke dette sig afgjøre. At de ordinære Skatter og Byrder: Inne, Stud og Leding alt fra gammel Tid ikke mere ere frivillige Ydelser, er klart; mulig kan Overgangen fra Frivillighed til Tvang endog sættes til Gorm den Gamles Tid (Steenstrup, S. 325 flg.), men med Bestemthed vides dette ikke. Hvornaar man endvidere hertillands første Gang paalagde en extraordinær, almindelig, direkte Skat, er lige saa tvivlsomt. Vi have foran berørt Spørgsmaalet om, hvornaar Plovskat, der maa antages at være den første almindelige, direkte Skat, der extraordinært paalagdes det danske Folk, kan siges at være indført. Dèr have vi allerede fremhævet, at man ikke med Steenstrup kan betegne den hos en enkelt historisk Forf. forekommende Yttring, om at Plovskatten er indført af Erik Emun i Aaret 1136, som utvivlsom urigtig. Det er en given Ting, at Plovskat ikke, som Huitfeld vil, første Gang er indført under Erik Plovpenning, men hvornaar denne Skat første Gang er paalagt, kan ikke med Bestemthed afgjøres og følgelig kan man heller ikke med Vished stemple hin Efterretning som urigtig. Tværtimod har den megen Rimelighed for sig, naar man erindrer, at Erik Emun i Aaret 1136 foretog sit store Tog til Venden med 1100 Skibe, hvor Rytteri for første Gang førtes over Havet. Ligesom den første almindelige Skat i Tyskland, der lagdes med een

Denar paa hver Hufe Land, indførtes i det 9de Aarh. i religiøst Øjemed, nemlig til Understøttelse af de Kristne i det hellige Land, saaledes er det ikke urimeligt, at man her i Aaret 1136 har med den mægtige Gejstligheds Hjælp gjennemført en lignende Skat (1 Denar paa hver Plov) for at hjælpe det lokale Korstog til Venden; næste Gang, vi høre udførlig Tale om Plovskatten, er under Erik Plovpenning og da atter i Anledning af, at Kongen havde besluttet at gjøre et Tog til Lifland for efter sine Forfædres Exempel og Pavernes Befaling at udbrede den kristne Tro (Huitfeld I, S. 219), altsaa atter, da der er Tale om et religiøst Øjemed*). Det tilføjes rigtignok nu, at Bisperne ophidsede Almuen i Skaane mod Skatten. Det er da ikke umuligt, at Plovskatten oftere er paalagt under Valdemar I, Knud VI og Valdemar II under deres hyppige Tog til Venden.

Hvis man, som Steenstrup gjør, skjælner mellem ordinære Skatter og Byrder (hvortil henregnes Inne, Stud og Leding) og extraordinære Skatter, vil det ses, at medens Valdemars Lov temmelig udførlig omhandler extraordinære Skatter og deres Udredelsesmaade, saa omtales af de ordinære Byrder egentlig kun nogle Arter af Inne, medens Stud end ikke nævnes og Leding kun nævnes, for saa vidt som det bestemmes i § 6, hvad Følgen skal være af at denne Præstation ikke udredes. Men dette er en meget naturlig Ting, thi den Tids Forfatningslove gave sig ikke meget af med at give Forskrifter i Almindelighed for Statens Styrelse, deres Øjemed var at afhjælpe visse praktiske Fejl og Misligheder, under hvis Tryk man havde levet forhen, og man maa derfor kun vente at se de Skatter omtalte, som paa en eller

---

*) Saavel Ancher (Skr. I, 457) som Steenstrup (208 flg.) ere enige i, at Plovskatten har sin Oprindelse fra Gejstligheden, og at Beløbet især brugtes i religiøse Øjemed.

anden Maade særlig have trykket Folket. En udtømmende Opregning af disse kan ikke ventes.

Inne findes omtalt i § **2**, hvor det hedder: Quicunque scotauerit bona sua alij, quamdiu in illis resederit, teneatur ad plenum jnnæ (Recension II tilføjer: si vero ab illis possessionibus exierit et per diem et annum alibj fuerit, quj scotationem accepit eadem libere disponat). Den danske Oversættelse har: Hwilk man skøtær annæn man sit goz, e mæthær han sitær i the eghæn, haldæ vp fallæ hinnæ.

Det er uden Tvivl en rigtig Forklaring, som Prof. Steenstrup giver paa det tvivlsomme Udtryk „Inne“, nemlig at dette oprindelig er brugt i Betydning af Afgift overhovedet, fordi oprindelig alle „Skatter“ bestaa i Naturalarbejder, medens det senere særlig er benyttet i Betydning af Ægt og Arbejde. Den Tid, vi her omhandle, maa vel med Hensyn til Ordets Betydning betragtes som en Overgangstid, og det er derfor vel muligt, at Inne her betyder samtlige Afgifter. Men Spørgsmaalet er, hvilken Betydning, der kan tillægges denne Artikel, og for at faa Oplysning herom, maa man søge tilbage til J. L. forat se, i hvilket Forhold denne Bestemmelse staar til tilsvarende Regler i Lovbogen.

Det er et Princip, der gjøres gjældende i J. L. III. 11, at den Skattefrihed, der tilkommer privilegerede Personer, ikke udstrækker sig til deres Landboere ɔ: Fæstebønder, men kun altsaa til den Jord, som de selv havde i Brug personlig eller gjennem en Fuldmægtig (Bryde). Formentlig er den her nævnte Bestemmelse i Valdemars Lov et Supplement til denne Regel i J. L.; thi den handler om det Tilfælde, at en Mand skjøder sin Ejendom til en Anden, men dog vedblivende beboer Ejendommen. Da Ejendommen jo i saa Fald tilhørte den, til hvem den var skjødet, opstod der, naar Kjøberen var fri for Skatter, det Spørgsmaal, om nu altsaa Skattefriheden strakte sig

til denne nyerhvervede Ejendom, hvorpaa den tidligere Ejer endnu sad, ikke som Ejer, men som Bruger. Herpaa svarer nu Bestemmelsen i Valdemars Lov, at den tidligere Ejer, saalænge han sidder paa Ejendommen, skal svare fuld Skat, det vil sige, han skal betragtes som Landbo (J. L. III. 11), og denne Regel er vistnok rettet mod det Misbrug, at de Privilegerede kjøbte Bondejord og lod Bonden vedblivende sidde paa Gaarden og drive denne, faktisk for egen Regning, medens Kjøberen desuagtet vilde forlange Skattefrihed. Reglen tilsigter at opnaa, at naar Privilegerede ville kjøbe Bondejord, saa maa de enten tage denne i Brug, eller ogsaa forbliver den skattepligtig som før. Det er med andre Ord tydelig nok Meningen med denne Regel, som gjaldt for hele Riget, at vanskeliggjøre Kjøb af Bondejord fra Privilegeredes Side derved, at Sælgeren, saafremt Kjøberen skulde opnaa Skattefrihed for det Kjøbte, ubetinget maatte fjærnes fra Ejendommen og ikke mere umærkeligt kunde glide over fra Ejer til Bruger, uden at forlade sin Bolig. Det er en Bestemmelse, der ganske svarer til den i Valdemars Lovs § 1 trufne Regel, som vi foran (S. 60 flg.) have omhandlet. Denne gik ud paa at forhindre, at de store Lensmænd tog Mænd af Skipæn, fordi nemlig derved Skipæns Skatteevne formindskedes, og paa samme Maade gaar nærværende Paragraf ud paa saa vidt muligt at sætte en Grændse for overhaandtagende Kjøb af Bondejord fra Privilegeredes Side, hvorved jo de paa Bondejorden hvilende Skatter og Tynger bleve mere og mere byrdefulde*). Den oplysende Bemærkning, som Recension II føjer til denne Artikel, bestyrker denne Mening; thi den gaar vel ud paa, at naar Sælgeren i Aar og Dag har været borte fra Ejendommen, saa kan Kjøberen frit disponere over denne; men dette kan, naar

*) Jfr. Aschehoug S. 103 om lignende Forhold i Norge.

det sammenholdes med Bestemmelsen om fuld Inne, formentlig kun betyde, at Kjøberen i saa Fald har Ejendommen fri for Inne, nemlig fordi det saa ved den tidligere Ejers lange Bortfjærnelse fra Ejendommen maatte anses for givet, at denne i Virkeligheden var taget i Brug af Kjøberen, og saaledes, saafremt han hørte til de Privilegerede, skattefri (se Aschehoug S. 106). Steenstrup betvivler, at der i det 13de Aarh. har bestaaet nogen Forpligtelse for Herremænd eller Gejstlige til ikke at kjøbe skattepligtigt Bøndergods, og denne Tvivl er sikkert vel grundet, thi hverken Valdemars Lov eller senere Love ses at indeholde et saadant Forbud, men en anden Sag er, at Valdemars Lov tydelig nok ser med Uvillie paa den Slags Salg og gjør sit til at vanskeliggjøre dem*).

Hvis man med Steenstrup antager, at Inne i egentlig Forstand omfatter følgende Forpligtelser: Ægter, Arbejder til Landets Forsvar og Arbejder paa Kongens Gaarde, vil det ses, at Valdemars Lov omhandler de to første Arter af Inne.

Om Ægt handler saaledes § **15**, der bestemmer, at Ingen maa faa „Redskud" (Fribefordring) uden Kongen, Dronningen eller deres Børn. Sendtes Nogen i Kongens Ærinde, skulde Ombudsmanden skaffe ham Kjørsel, vistnok mod Betaling, thi Ordet „evectio" betyder nærmest en offentlig Befordring, hvorfor der ydedes Vederlag. Førte Nogen Forspand til Redskud udenfor Herredet, skulde han holdes for Tyv. Om disse Regler, der hidrøre fra ældgammel Tid, og som

*) Det vil ses, at § 9 i Hf. 1282 danner et Supplement til denne Bestemmelse i Valdemars Lov, hvilket vi ovenfor have gjort opmærksom paa. Denne nyere Regel vil indskjærpe, at det i Valdemars Lov indeholdte Forbud mod at lade en tidligere Ejer blive siddende — formelt som Bryde, men faktisk som Fæster — paa den Jord, han før ejede, ikke er til Hinder for, at en Bonde bliver Bryde hos en Privilegeret, dog saaledes, at han selvfølgelig vedbliver at svare almindelig Skat af sin egen Jord.

med enkelte Ændringer vedblive at gaa igjen i senere Haandfæstninger i flere hundrede Aar, henvises til Steenstrup S. 179 flg.

Arbejder til Landets Forsvar omtales i § **16**, hvor det siges, at Ingen skal tvinges til i Saa- og Høsttiden at arbejde paa Befæstning eller Grave for Milites ikke heller for Kongen uden paatrængende Nødvendighed*). Herom henvises ligeledes til Steenstrups Undersøgelse S. 181 flg.

Om Arbejder til Kongens Gaarde, Møller o. s. v. indeholder Valdemars Lov maaske Ingen Bestemmelse, da § 15 kun synes at handle om Befæstningsarbejder, men at der i Valdemars Tid har om dette Arbejde været bestemte (formentlig sædvansmæssige) Regler, fremgaar af Frd. for Jylland af 1284, § 12, der som Rettesnor for dette Arbejde opstiller ikke Leges Waldemari eller Waldemars Logh, men derimod Valdemars Tid eller Dage.

Hermed ere de Regler, Valdemars Lov indeholder om ordinære Skatter og Byrder angivne, og tilbage staar endnu kun Bemærkninger om, hvad Loven maatte indeholde om extraordinære Skatter og Byrder.

I § 16 forbydes nu — foruden de ovenomhandlede

*) Den danske Oversættelse har ganske paa samme Maade Forbud mod at Kongen eller »Riddær« tvinge Nogen til de nævnte Arbejder i Saa- eller Høsttiden; men Recension II har Reglen paa en noget anden Maade, idet den gaar ud paa, at Ingen skal tvinges til nogensinde (tempore aliquo) at foretage de nævnte Arbejder for Ombudsmænd eller Milites, og i Saa- og Høsttiden heller ikke for Kongen, medmindre der er en paatrængende Nødvendighed herfor. Dette kalder Steenstrup (S. 182) en skarp Revision i Faveur af Bønderne; men da vi overalt have paavist, at denne saakaldte Recension II ikke er en ny Lov, men en senere Afskrift af Valdemars Lov, forsynet med nogle indskudte, oplysende Tillæg, bliver det meget tvivlsomt, om de indskudte Ord »tempore aliquo«, hvorved hele Ændringen er bevirket, virkelig skulle udtrykke en Ændring, eller om de ikke ere indkomne ved en Fejltagelse af den, der har udarbejdet Recension II.

Misbrug af Bønder til Befæstningsarbejde udover en bestemt Grændse — følgende „iniusta grauamina“:

1) At opkræve „bos vel marcha denariorum de aratro“.
2) At Kongen lader hugge i Andres Skove.
3) At han lader sine Svin græsse i Privates Skove.

Hvad det første Punkt angaar, maa denne Bestemmelse sammenholdes med § 5 om den modificerede, til et bestemt Øjemed bestemte Plovskat, men dette er allerede sket ovenfor S. 73 flg. Rimeligvis staar der bos vel marcha denariorum enten fordi man overalt kunde vælge mellem at give en Oxe eller 1 Mk., eller (mere rimeligt), fordi Skatten undertiden har bestaaet i en Oxe, undertiden i 1 Mk. af Plovene. I Recension II staar tilføjet annona, hvorved man kommer til at tænke paa, hvad Huitfeld beretter (I 367) om Begivenhederne i Aaret 1313, hvor det paalægges Bønderne i de oprørske Sysler i Jylland at betale Plovskat og endvidere 1 Skjæppe Rug, og Bønderne i Jellinge 2 Skjæpper Korn af hver Mark Guld's Jord. I Tydskland benyttede man iøvrigt Udtrykket „annona militaris“ i samme Betydning som Udtrykket „fodrum“, nemlig om en Forpligtelse til at levere Hestefoder til Kongens Stald, maaske dog kun i Krigstid (Waitz IV, 14). Naar Recension II endvidere føjer til Bestemmelsen om den modificerede Plovskat i § 5 den Bemærkning: ab hac solucione nullus exemptus est, nec decurio nec religiosa persona neque clericus, da er dette, som vistnok de fleste af denne Recensions Tilføjelser, kun en nærmere Oplysning, men ikke ny Ret; thi Plovskat har sikkert altid paahvilet alle, selv de privilegerede Undersaatter (Steenstrup, S. 212).

Med Hensyn til Forbudene mod at Kongen hugger i Privates Skove og lader sine Svin græsse dèr, hvilke Forbud maaske tyde paa, at det forcerede Salg af Landets Skove i tidligere Tid senere

har generet Kongerne, kan henvises til Steenstrup, S. 346 flg.

Det skal sluttelig bemærkes, at de hernævnte Forhold som bekjendt idelig atter omhandles i de senere Haandfæstninger, enten alle eller dog nogle, samtidig med, at Valdemars Lov stadfæstes og samtidig med, at der opregnes nye Grauamina, som imod Lovene vare indførte. —

Fremdeles bestemmer § **23**: Item arestaciones non fiant (Recension II tilføjer: et noua thelonia).

Denne Artikel meddeler et Privilegium til Fordel for Kjøbstadborgerne ligesom de foregaaende Paragraffer i Valdemars Lov især have Hensyn til Bønderne. „Arrestatio" har nemlig efter Tidens Sprogbrug ikke noget at gjøre med Fængsel i almindelig Betydning, men det er en Oversættelse af det danske Ord „forban" eller „farban", der betød, at Kongen i Havnebyerne stoppede dèr liggende Skibe, saaledes at de kun fik Lov til at sejle mod visse Afgifter (Steenstrup, S. 258 flg.).

Det er iøvrigt tvivlsomt, om denne Artikel oprindelig har hørt med til Valdemars Lov, thi den gamle danske Oversættelse, som ellers nøje følger den latinske Text i I a, har ikke denne Regel, saa lidt som den følgende og sidste Paragraf i Recension I a om Antallet af Havne i Skipæn. At denne sidste Artikel senere er tilskreven, er allerede klart deraf, at den er affattet paa Dansk; men det kan som sagt ogsaa være tvivlsomt, om ikke den næstsidste Artikel, som vi her have med at gjøre, senere er tilføjet. Da Abel er den første, der, saavidt vi vide, hyldedes ogsaa af „Kjøbstædernes Fuldmægtige", kan det være meget muligt, at han, foruden som Huitfeld anfører (I, 227), at konfirmere de enkelte Kjøbstæders Privilegier, ogsaa har udstedt dette almindelige, for alle Kjøbstæder gjældende Privilegium. At han har stadfæstet Valdemars Lov, kan anses for utvivlsomt, og man har vel

saa, som i de Tider ikke var usædvanligt, ligefrem tilskreven hans „Lov" ved Valdemars, af ham stadfæstede store Lov. —

Endelig skal her omtales § **6** i Valdemars Lov, som handler om Straffen for Undladelsen af at udrede en enkelt Skat, Ledingspligten.

Si convictus fuerit aliquis pro expedicione, terram non perdat, set jn tribus marchis puniatur, dummodo terra sua colitur, si jam non colitur, nihil soluat.

Denne Bestemmelse maa sammenholdes med J. L. III. 5, hvor det siges, at naar et Skib er forfærdiget, da skulle alle Skipær paa den bestemte Dag uddrage Skibet. Den, der ikke mødte, skulde bøde saaledes som vedtaget var af alle Skipær, og udeblev han med Bøderne, kunde Styræsman „delæ them ut meth thre marc". Disse 3 Mk. fik Styresmanden, medens Skipperne fik Bøden. Endvidere maa mærkes J. L. III. 7, ifølge hvilken Kongens og Biskoppens Mænd skulle fare i Leding, end sidder Nogen hjemme uden lovligt Forfald og Orlov, da skal han betale til Kongen af hver Gaard, han har, „thrithings hafnæ" ($^1/_3$ af hvad der skal udredes af een Havn) eller være „Innæbondæ", dersom han ikke betaler, hvad saaledes sagt er.

Det er heraf klart, hvad der iøvrigt ogsaa fremgaar af Sætningen om Jordens Dyrkning (Steenstrup, S. 196), at det, der her omhandles, ikke er Forsømmelse af den Ledingspligt, der paahviler Kongens og Bispernes Mænd, men derimod Undladelse af den Bønderne paahvilende almindelige Ledingspligt (se herom Steenstrup, S. 186 flg.); thi for Forsømmelse af denne, opstiller J. L. jo netop Bøder til det Offentlige af 3 Mk. (se om Forholdet med Hensyn til Stud Er. sj. Lov III. 63), medens „Mændene" derimod efter J. L. III. 7 principaliter straffedes med en vistnok langt højere Lensbøde, svarende til $^1/_3$ af, hvad der udrededes af een Havn, og subsidiært, hvis Bøden ikke

betaltes, bleve straffede med at blive Innæbönder ɔ: med Tab af Lenet (S. R. D. V 588).

Naar der nu altsaa her i Valdemars Lov fastsættes den samme Bøde for Bøndernes Forsømmelse af Ledingspligt som den, J. L. fastsatte, saa er det formodentlig sket for paa dette for Bonden vigtige Punkt at tilvejebringe Retsenhed for hele Riget, men Tilføjelsen om, at den Forsømmelige ikke skal miste sin Jord, er iøvrigt sikkert et Tegn paa, at man tidligere har været inde paa at sætte Jords Forbrydelse som Straf for Udeblivelse fra Leding, og at denne Straf let kan tænkes anvendt netop paa denne Tid, er ikke vanskeligt at indse.

Det er foran paavist, hvorledes Lovens Fortale tydelig nok baserer Kongens Magt paa feudal-hierarkiske Grundsætninger, det er paavist, hvorledes kanonisk Ret har været virksom med Hensyn til Uddannelsen af Kongemagten, og vi have nu her et Bevis paa, at feudale Ideer vistnok ogsaa have medvirket til Udviklingen af Kongens Magt. Det er nemlig en i Datidens Lensret fastslaaet Grundsætning, at den, der ikke udredede den paa Jorden hvilende servitium, mistede Lenet, fr. 4 § 2 F. (2—24): Sed non est alia iustior causa beneficii auferendi, quam si id propter quod beneficium datum fuerit, hoc seruitium facere recusaverit). Særlig gjaldt dette da, naar han ikke fulgte sin Herres Opfordring til at gjøre Krigstjeneste. Denne Lensrettens Grundsætninger ser man derfor gjort gjældende i England allerede i den angelsaxiske Tid (Legg. Inæ 51), dog at Reglen i denne Tid kun synes anvendelig paa Adelen, men efter den normanniske Erobring gjælder Reglen i sin fulde Strænghed for alle. Philips, Angels. Recht. S. 85—86: Si quis in expeditionem summonitus non ibat, totam terram suam erga Regem forisfaciebat . . . . Quando Rex in hostem pergit, si quis edictu ejus vocatus remanserit, si ita liber homo est, ut habeat socam suam et

sacam, et cum terra sua possit ire quo voluerit, de omni terra sua est in misericordia Regis. Det er derfor ikke urimeligt, at man har prøvet paa at indføre en lignende Regel her i Landet baade før Valdemars Tid og vistnok ogsaa siden*). I alt Fald ser man de følgende Haandfæstninger indskjærpe de Tilfælde, hvor Jord kan forbrydes (Hff. 1282 Art. 13; 1376 Art. 25) og herved er der vistnok blandt andet sigtet til at udelukke hin, for dansk Ret oprindelig fremmede Grundsætning om Jords Forbrydelse til Kongen i Tilfælde af Udeblivelse fra Leding. — Iøvrigt maa med Hensyn til Spørgsmaalet om, i hvilken Grad Kongen er bleven betragtet som Lensherre overfor alle Jordejere, og hvorvidt man kan sige, at den danske Konge (som de anglo-normanniske Konger) har været betragtet som den egentlige Ejer af al Jord i Riget, henvises til de forskjellige Kommentarer til Sv. Aagesens bekjendte Yttring i S. R. D., I. S. 49 hos Estrup, Hist. Tidsskrifts 6. Bind S. 262, Molbech, sammesteds 2. Bd. S. 397, Vedel Simonsen, Den danske Adels Historie S. 185. N. M. Petersen, Saml. Skr. III, S. 358. J. E. Larsen I. 1, S. 186. Ancher Saml. Skr. II, S. 336 og Steenstrups Studier S. 325 flg. —

Som en Bestemmelse, der vedrører Statsmagtens Begrændsning overfor Undersaatterne, og som i høj Grad havde Indflydelse paa Fordelingen af Skat og Tynge, maa endnu nævnes § **12**:

Item omnia priuilegia antiquorum et noua et jnfuturum legittime danda jnuiolabiliter jnperpetuum conserventur.

Det er at vente, at den privilegerede Stand, efter hvis Raad alene hele Loven kom i Stand, ogsaa faar

---

*) I Knud den Helliges Brev af 1085 (Suhm IV. 781) hedder det: Si expeditionem neglexerit, erga regem emendet. Straffen var altsaa den Gang en Bøde.

sine Privilegier, der jo navnlig bestode i Skattefrihed. tilsikkrede. Det samme sker ogsaa i Hf. 1282 § 12, men her tilføjedes, at naar Kongen i Parlamentet kunde forfare, at et Privilegium med Rette burde tilbagekaldes, saa maatte dette ske. Her er iøvrigt den særegne Grund til at stadfæste Privilegierne, at „Dominus Rex" skulde for Fremtiden forestaa Regeringen; thi en Konfirmation af Privilegier fandt altid Sted ved et Regeringsskifte, og det er da rimeligt, at en slig Stadfæstelse gives i dette Tilfælde, der jo i høj Grad nærmer sig til et virkeligt Thronskifte.

Tillæg.

Kong Valdemars Lov.

(Aftrykt efter Gehejmearkivets Aarsberetning V. Bind).

Recension I a*).

Dominus rex *et* dominus Cristoforus, dominus archie- 1
piscopus et omnes episcopi et comites resignant omnes
homines ab homagiis, quos ab aliquibus nauigiis dinos-
cuntur accepisse [1]. Item quicunque scotauerit bona sua alij, 2
quamdiu in illis resederit, teneatur ad plenum jnnæ [2]. Item 3
quicumque amiserit suum manhælæth, satisfaciat leso et
persoluat exactori tres marchas denariorum. et si contumax
perstiterit, semper in quolibet quinto die puniatur jn tribus
marchis. Jtem nullus exactor composicionem recipiat a 4
delinquente nisi prius satisfactum fuerit leso. Jtem quod 5
stabilis moneta habeatur, jn vigilia Philippi et Jacobi et jn
die sancto et jn sequenti die siquis non soluit denarios
arratrales, videlicet oram denariorum de aratro, amittet
bouem de aratro et redimatur [3] duabus oris. Si conuictus 6

*) E codice collectionis regiæ recentioris nr. 1311 d in 4to, Hjelmstjerniano, 1416 scripto (A). Variantes afferuntur lectiones codicis Magnæani nr. 12 in 8vo (B), sæculo decimo quinto exeunte scripti, ex quo hunc nostrum nonnunquam emendavimus, semper tamen ea, quæ mutavimus, in notis afferentes et, quæ addidimus, ea uncis includentes.

[1] B: acceptasse. [2] B: teneatur inare ad plenum. [3] B addit: pro.

fuerit aliquis pro expedicione, terram non perdat, set jn
tribus marchis puniatur, dummodo terra sua [colitur. si jam
7 non] colitur, nihil soluat. *Detur et conseruetur liber legalis*[1],
8 *et quj contra jpsum fecerit, a domino rege puniatur.* Jtem
exactores recipientes amministracionem jurent[2] super[3] sancta
Dei ewangelia se obseruaturos domino regi fidelitatem et
jn jurisdiccione sua et[4] exequcione legum suarum, et quod
juste judicent secundum nosse et posse, nec munera reci-
piant pro justicia facienda, nec noua grauamina jnducant[5],
et a crimine concussionis abstineant, jtem nec pretextu[6]
9 officij quod gerant a subditis extorqueant aliquid. Jtem si
decurio *sine causa* decurionem[7] jnterfecerit, teneatur ad
tria mannæ bötær et ad trinas xl^{ta} marchas, jta quod prime
cedant[8] heredibus jnterfecti, secunde regi, tercie communi-
tati curie. si autem pedem uel manum uel aliud menbrum
amputauerit, secundum quantitatem lesionis[9] satisfaciat[10],
et jnsuper [ad] trinas xl^{ta} marchas teneatur vt prius[11].
10 *Jtem siquis conuincitur de crimine lese maiestatis, amittat*[12]
capitalem porcionem tam in mobilibus quam in[13] *inmobilibus et*
11 *decolletur.* Jtem si decurio alium accusauerit ad regem et
conuictus fuerit, reddet eum quem *sine causa* accusauerit
jndempnem, et jnsuper emendet trinas xl^{ta} marchas, primas
accusato, secundas regi, tercias communi[tatj] curie. si
autem negauerit coram rege, defendat se xij hominibus de
curia cognatis[14]. quilibet eciam episcopus cum quatuor
discretis de dyocesi disponat de illis xl^{ta} marchis attinen-
tibus communitati curie ad commune commodum uel ele-

---

[1] B: conseruatur legalis liber. [2] A male: jurañ ɔ: jurando vel jurantes. [3] B: per. [4] »et« in B deest. [5] A: jnducunt. B: indicant. [6] A male: protextu. [7] B supra lineam addit: non convictum. [8] A male: dedant. [9] B in margine addit: et consuetudinem patrie. [10] B supra lineam addit: tripliciter.

[11] B in margine addit: et si negauerit et lesus probare potuerit per sex testes de withærlogh, emendet vt prius vel cadat a withærlogh. jn contrarium leges non admittantur. si vero actor in probatione defecerit, reus septima manu de withærlogh se purgabit.

[12] B: amittit. [13] B omittit: in. [14] B: agnatis.

mosinam. quo ad jmpetitorem[1], septima *cognatorum*[2] manu
se purget. Jtem omnia priuilegia *antiquorum* et noua et 12
jnfuturum legittime danda jnuiolabiliter jnperpetuum con-
seruentur[3]. Jtem siquis contempserit trinas literas *ammoni-* 13
torias a domino rege datas, rex satisfaciat leso et tres
marchas pro qualibet litera jn recompensacionem da[m]pni
soluat[4], et capitalem porcionem delinquentis[5] confiscari
faciat. et puniat pro sue libito voluntatis. quicunque litigan-
cium succumbit in causa, satisfaciat preualenti in tribus
marchis et regi tantum, dum tamen sit decurio. rustici
non[6] tenentur ad hec. *Jtem dominus rex preuideat regnum* 14
in posterum. Jtem nulli detur reszskot[7] nisi regi uel regine 15
venienti uel filijs eius. *et* quicunque mittitur ex parte dominj[8]
regis, preuideat sibi exactor in euectione. si aliquis duxerit
extra hæræth jumentum pro reszskot[7], profugus[9] sit. Jtem 16
iniusta grauamina reuocentur, videlicet bos uel ornamenta[10]
de aratro, succisiones ex parte regis in siluis alienis. pascua
porcorum jn siluis regis tantum. nullus cogatur jn[11] tempore
sementis uel messis ad municiones uel fossas[12] faciendas
militibus. neque regi nisi vrgens necessitas compellit[13].
Jtem quicunque mulierem violenter rapuerit pena capitali 17
punietur, et soluat xl^ta^ marchas mulieri et capitalis porcio
cedat regi. Latrones publici[14] suspendio punientur et capi- 18
talis porcio cedat regi. Quicunque violenter domum alicuius 19
jntrauerit pecudes seu bona alia rapiens[15], si ei aliquid
mali acciderit, sine emenda sit. Jtem qui vædde[16] et waræ 20
exhibet in morte[17] hominis non conuicti *jn placito,* puniatur
in xl^ta^ marchis denariorum et sequaces quilibet in tribus

[1] B: jnpositatorem. [2] B: agnatorum. [3] B: obseruentur. [4] B: soluet.
[5] A male: delinquentes. [6] Pro non B: nil. [7] B: ræthsköth.
[8] B omittit: dominj. [9] B forsan rectius: pro fure.
[10] Pro »ornamenta« B melius: marcha denariorum. Codex A forsan corrigendus est: »armentum«, vel »ora denariorum«.
[11] B omittit: jn. [12] B: fossatas. [13] B: compellat. [14] B addit: *vt* fures.
[15] B: quicunque domum alterius violenter jntrauerit, pecudes seu alia bona rapuerit.
[16] B: wæddæ. [17] B: mortem.

21 marcis. Jtem si naufragus bondonem aliquem jmpetierit
super bonis sibi ablatis, defendet se cum[1] hæretz næfnd,
quos *discretus aliquis* in placito non suspectus. nominabit.
si autem exactor aliquem super bonis naufragi eo absente
22 impetierit, xij cognatis se purgabit. Jtem si bondo duxerit
vxorem alterius et secum in adulterio detinuerit, super hoc[2]
conuictus conquerenti in porcione capitali jntegraliter satis-
23 faciat, et capud eius sub potestate sit dominj regis. Jtem
24 arestaciones non fiant[3]. Een skibæn skal wæræ ate (?)
hafnæ oc fiughertiughe.

---

[1] B omittit: cum. [2] B: hec.

[3] B articulum sequentem, veri similiter ad hanc constitutionem non pertinentem, omittit.

Rettelser.

Side	3,	Linie	4 fra neden	Lovbestemınelse læs: Lovbestemmelse,
—	13,	—	14 fra oven	§ 26, læs: § 27.
—	26,	—	15 —	referere, læs: refererer.
—	38,	—	10 f. n	Cheysmers, læs: Gheymers.
—	41,	—		Noten udgaar.
—	42,	—	6 f. n.	129, læs: 127.
—	47,	—	11 —	st., læs: at.
—	-	—	9 —	§ 14, læs: § 4.
—	51,	—	8 f. o.	Samling, læs: Samling af.
—	-	—	14 —	fætningen, læs: fæstningen.
—	67,	—	11 —	skrevne, læs: skreven.
—	79,	—	1 —	ophævet, læs: opkrævet.
—	83,	—	13 —	licibit, læs: licebit.
—	98,	—	5 f. n.	de, læs: det.
—	112,	—	15 —	censuevit, læs: consuevit.
—	-	—	5 —	Benævuelse, læs: Benævnelse.
—	138,	—	16 —	Miles, læs: Milites.
—	151,	—	14 —	forskrive, læs: foreskrive.
—	162,	—	11 —	Debitor, læs: Kreditor.
—	164,	—	4 f. o.	Debitor, læs: Kreditor.
—	170,	—	9 —	kommen til, læs: kommen.
—	200,	—	16 f. n.	Erstatsning, læs: Erstatning.
—	-	—	5 —	Styresmand, læs: Ombudsmand.
—	243,	—	16 —	Knuds, læs: Haralds.

